

Załącznik
do uchwały nr 847/22
Rady Miasta Torunia
z dnia 14 kwietnia 2022 r.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Miasta Torunia na lata 2022–2025

Gmina Miasta Toruń

2021

Spis treści

1. Wstęp	4
2. Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami	4
3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce	5
4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	7
4.1. Cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami	7
4.1.1. Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2019–2022	7
4.1.2. Strategia na Rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.)	8
4.1.3. Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030	9
4.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa	10
4.2.1. Strategia rozwoju województwa kujawsko-pomorskiego do 2030 roku – Strategia Przyspieszenia 2030+	10
4.2.2. Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Kujawsko-Pomorskiego	12
4.2.3. Program Opieki nad Zabytkami Województwa Kujawsko-Pomorskiego na lata 2021–2024	13
5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	14
5.1. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy	14
5.1.1. Strategia Rozwoju Miasta Torunia	14
5.1.2. Gminny Program Rewitalizacji pn. <i>Program Rewitalizacji Torunia do roku 2023</i>	16
5.1.3. Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Miasta Torunia	17
5.1.4. Miejscowe Plany Zagospodarowania Przestrzennego	22
5.2. Charakterystyka zasobów i analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy	23
5.2.1. Historia Torunia	23
5.2.2. Krajobraz kulturowy	26
5.2.3. Zabytki nieruchome	38
5.2.4. Zabytki ruchome	45
5.2.5. Zabytki archeologiczne	46
5.2.6. Zabytki w zbiorach muzealnych	47
5.2.7. Dziedzictwo niematerialne	48
5.3. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony	50
5.4. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków	51

5.5. Zabytki o najwyższym znaczeniu dla gminy.....	52
6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy. Analiza szans i zagrożeń	54
7. Założenia programowe.....	55
7.1. Priorytety, kierunki i działania Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Miasta Torunia na lata 2022–2025.....	55
8. Instrumentarium realizacji programu opieki nad zabytkami	63
9. Zasady oceny realizacji programu opieki nad zabytkami	64
10. Źródła finansowania programu opieki nad zabytkami	67
11. Realizacja i finansowanie przez gminę zadań z zakresu ochrony zabytków	68
12. Załączniki	71

1. Wstęp

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Miasta Torunia na lata 2022–2025 jest dokumentem stanowiącym odniesienie do opieki nad zabytkami – polityki publicznej realizowanej przez władze samorządowe Miasta Torunia. Treści zawarte w *Gminnym Programie Opieki nad Zabytkami Miasta Torunia na lata 2022–2025* uzupełniają i rozwijają zapisy znajdujące się w innych dokumentach strategicznych Miasta Torunia i aktach prawa miejscowego. Program stanowiący realizację wymogu ustawowego, opracowany został na okres czterech lat i po zaopiniowaniu przez Kujawsko-Pomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków (dalej K-P WKZ), przyjęty Uchwałą Rady Miasta Torunia.

Celem sporządzenia *Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Miasta Torunia na lata 2022–2025* jest zapewnienie ochrony zasobów dziedzictwa kulturowego miasta, w tym w szczególności jego unikalnego krajobrazu kulturowego oraz zrównoważone wykorzystanie dziedzictwa kulturowego dla rozwoju turystycznego Torunia. Dokument opracowany przez władze samorządowe kierowany jest do całej społeczności gminy, w szczególności do właścicieli i posiadaczy obiektów zabytkowych, do organizacji społecznych i instytucji kościelnych. Wspólna troska o otaczające nas dziedzictwo kulturowe jest podstawą do budowania świadomości i tożsamości mieszkańców. Dziedzictwo bowiem *należy do nas wszystkich, a dostęp do dziedzictwa to jedno z podstawowych praw człowieka*¹.

2. Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami

Obowiązek sporządzenia gminnego programu opieki nad zabytkami jest określony w art. 87 ust. 1 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami², w myśl którego: [...] *prezydent miasta sporządza na okres 4 lat [...] gminny program opieki nad zabytkami*. Program przyjmuje: [...] *rada gminy, po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków* (art. 87 ust. 3). Programy są publikowane w wojewódzkim dzienniku urzędowym (art. 87 ust. 4), zaś: *Z realizacji programów [...] prezydent miasta sporządza, co 2 lata, sprawozdanie, które przedstawia się [...] radzie gminy* (art. 87 ust. 5).

Program opieki nad zabytkami ma stanowić źródło wsparcia, koordynacji, a nade wszystko inspiracji do działań w sferze ochrony, edukacji i popularyzacji dziedzictwa kulturowego. Wszelkie działania podejmowane w oparciu o zapisy Programu mają służyć rozwojowi gminy, a zatem pożytkom, które będą odczuwalne przez wszystkich mieszkańców.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Miasta Torunia na lata 2022–2025 został opracowany w momencie obowiązywania uchwalonego przez Radę Ministrów Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2019–2022, w którym bardzo mocno podkreślona została ranga i znaczenie gminnych programów opieki nad zabytkami w realizacji przez samorządy polityki publicznej, jaką jest opieka nad zabytkami. Potwierdzeniem tego ma być organizacja konkursu na modelowe wdrażanie gminnych programów opieki nad zabytkami, do którego będzie mógł aspirować także niniejszy dokument.

Ważnym momentem dla niniejszego Programu jest także otwarcie nowej perspektywy finansowania różnorodnych projektów ze środków pomocowych Unii Europejskiej zgodnie z horyzontem czasowym na lata 2021–2027 co może ułatwić realizację projektów z zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Miasta Torunia na lata 2022–2025, zgodnie z treścią art. 87 ust. 2 u.o.z. ma na celu:

- uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
- zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
- wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;

¹ Por. J. Purchla, *Historyczny krajobraz miejski. Rekomendacja UNESCO w sprawie historycznego krajobrazu miejskiego (2011)* [w:] Polski Komitet do spraw UNESCO, Warszawa 2013.

² Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami – Dz.U. z 2021 r. poz. 710 z późn. zm. – dalej cytowana jako u.o.z.

- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
- określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
- podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce

Podstawą systemu ochrony dziedzictwa kulturowego w Polsce jest *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej* z dnia 2 kwietnia 1997 r.³ W myśl jej zapisów: *Rzeczpospolita Polska (...) strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju* (art. 5), (...) *stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju* (art. 6 ust. 1), a także *zapewnia wolność korzystania z dóbr kultury* (art. 73).

Szczegółowo problematyka ochrony zabytków w Polsce została uregulowana w u.o.z. Rozróżniono w niej i zdefiniowano pojęcia „ochrony zabytków” i „opieki nad zabytkami”. Do ochrony odnoszą się wszelkie czynności władcze podejmowane w tym zakresie przez organy administracji publicznej, natomiast zadania należące do właścicieli i posiadaczy zabytków, polegające na ich utrzymaniu we właściwym stanie technicznym to – opieka nad zabytkami.

W u.o.z. zdefiniowano pojęcie zabytku, jako nieruchomości lub rzeczy ruchomej, ich części lub zespołu, będącej dziełem człowieka lub związanej z jego działalnością i stanowiącej świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową (art. 3 pkt 1).

Zadania administracji publicznej w zakresie ochrony zabytków, zostały zdefiniowane przede wszystkim w art. 4 u.o.z. Należą do nich, w szczególności:

- 1) *zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;*
- 2) *zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;*

- 3) *udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;*
- 4) *przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;*
- 5) *kontrola stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;*
- 6) *uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.*

Zadania i kompetencje administracji samorządowej w sferze ochrony zabytków i opieki nad zabytkami zostały umieszczone w przepisach określających m.in. formy i sposób ochrony zabytków, zagospodarowanie zabytków, prowadzenie badań, prac i robót oraz podejmowanie innych działań przy zabytkach, funkcjonowanie nadzoru konserwatorskiego, zasad finansowania opieki nad zabytkami, opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami oraz planu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych, organizację organów ochrony zabytków oraz zasady powoływania i funkcjonowania społecznych opiekunów zabytków.

Istotną zmianą wprowadzoną do u.o.z. w 2017 r.⁴ jest umożliwienie finansowania prac konserwatorskich i robót budowlanych przez jednostki samorządu terytorialnego nie tylko przy zabytkach wpisanych indywidualnie do rejestru zabytków, ale także ujętych w gminnej ewidencji zabytków.

U.o.z. uzupełniają akty wykonawcze – rozporządzenia Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, dotyczące poszczególnych zagadnień związanych z ochroną i opieką nad zabytkami. W części z nich znajdują się regulacje obowiązujące również administrację samorządową⁵.

³ Dz.U. z 1997 r. Nr 78 poz. 483 z późn. zm.

⁴ *Ustawa z dnia 22 czerwca 2017 r. o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz niektórych innych ustaw* – Dz.U. z 2017 r. poz. 1595.

⁵ Do najważniejszych – z punktu widzenia administracji samorządowej – aktów wykonawczych do u.o.z. można zaliczyć:

Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem – Tekst jednolity – Dz.U. z 2021 r. poz. 56;

Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac

Jednostkom samorządu terytorialnego przypisane są zadania z zakresu polityki publicznej, jaką jest ochrona dziedzictwa kulturowego, sformułowane w aktach prawnych rangi ustawowej, takich jak:

- ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym⁶;
- ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym⁷;
- ustawa z dnia 24 kwietnia 2015 r. o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu⁸;
- ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane⁹;
- ustawa z dnia 9 października 2015 r. o rewitalizacji¹⁰;
- ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska¹¹;
- ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody¹²;
- ustawa z dnia 3 lutego 1995 r. o ochronie gruntów rolnych i leśnych¹³;
- ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami¹⁴;
- ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej¹⁵;

---

restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków – Tekst jednolity – Dz.U. z 2021 r. poz. 81;

Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków – Dz.U. z 2017 r. poz. 1674, Dz.U. z 2021 r. poz. 731;

Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych – Dz.U. z 2004 r. Nr 212 poz. 2153.

⁶ Tekst jednolity – Dz.U. z 2021 r. poz. 1372 z późn. zm. – w art. 7 ust. 1 pkt 9 jako jedno z zadań własnych gminy uznano: *zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy. W szczególności zadania własne obejmują sprawy: kultury, w tym bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.*

⁷ Tekst jednolity – Dz.U. z 2021 r. poz. 741 z późn. zm. – określono w niej zasady kształtowania polityki przestrzennej, zakres i sposoby postępowania w sprawach przeznaczania terenów na określone cele oraz ustalenia zasad ich zagospodarowania i zabudowy. Zgodnie z zapisami tej ustawy, w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym muszą być uwzględniane wymagania ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej.

⁸ Dz.U. z 2015 r. poz. 774 z późn. zm. – Rada Gminy dysponuje kompetencjami do ustalenia w formie uchwały zasady i warunki sytuowania obiektów małej architektury, tablic reklamowych i urządzeń reklamowych oraz ogrodzeń, ich gabaryty, standardy jakościowe oraz rodzaje materiałów budowlanych, z jakich mogą być wykonane.

⁹ Tekst jednolity – Dz.U. z 2021 r. poz. 2351 – zawarta tu została zasada, że nie narusza ona przepisów m.in. u.o.z. Deklaracja ta znajduje potwierdzenie m.in. w treści art. 39 – w przypadku prowadzenia robót budowlanych przy obiekcie wpisanym do rejestru zabytków lub na obszarze wpisanym do rejestru zabytków, przed wydaniem decyzji o pozwoleniu na budowę, wymagane jest uzyskanie pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków.

¹⁰ Tekst jednolity – Dz.U. z 2021 r. poz. 485 - rewitalizację zdefiniowano jako (art. 2 ust. 1): [...] proces wyprowadzania ze stanu kryzysowego obszarów zdegradowanych, prowadzony w sposób kompleksowy, poprzez zintegrowane działania na rzecz lokalnej społeczności, przestrzeni i gospodarki, skoncentrowane terytorialnie, prowadzone przez interesariuszy rewitalizacji na podstawie gminnego programu rewitalizacji. W art. 3 ust. 1 uznano, że Przygotowanie, koordynowanie i tworzenie warunków do prowadzenia rewitalizacji, a także jej prowadzenie w zakresie właściwości gminy, stanowią jej zadania własne. Realizując to zadanie (art. 8 ust. 1): rada gminy wyznacza, w drodze uchwały,

z własnej inicjatywy albo na wniosek wójta, burmistrza albo prezydenta miasta, obszar zdegradowany i obszar rewitalizacji.

¹¹ Tekst jednolity – Dz.U. z 2021 r. poz. 1973 – ochrona powierzchni ziemi polega na zapewnieniu jak najlepszej jej jakości, m.in. przez zachowanie wartości kulturowych, z uwzględnieniem zbioru dziedzictwa archeologicznego. Finansowanie ochrony środowiska i gospodarki wodnej obejmuje również działania związane z utrzymaniem i zachowaniem parków oraz ogrodów, będących również przedmiotem ochrony na podstawie przepisów u.o.z.

¹² Tekst jednolity – Dz.U. z 2021 r. poz. 1098 – art. 83a: *Zezwolenie na usunięcie drzewa lub krzewu z terenu nieruchomości wydaje wójt, burmistrz albo prezydent miasta, a w przypadku gdy zezwolenie dotyczy usunięcia drzewa lub krzewu z terenu nieruchomości lub jej części wpisanej do rejestru zabytków – wojewódzki konserwator zabytków.*

¹³ Tekst jednolity – Dz.U. z 2021 r. poz. 1326 – wprowadzono ograniczenia w stosunku do gospodarowania terenami chronionymi z przyczyn konserwatorskich. M.in. na podstawie art. 34: *W stosunku do gruntów, na których znajdują się zabytki archeologiczne, wojewódzki konserwator zabytków może określić, w drodze decyzji, zakres i sposób eksploatacji takich gruntów.*

¹⁴ Tekst jednolity – Dz.U. z 2021 r. poz. 1899 – opieka nad nieruchomościami stanowiącymi zabytki stanowi cel publiczny. Np. sprzedaż, zamiana, darowizna lub oddanie w użytkowanie wieczyste nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków, stanowiących własność jednostki samorządu terytorialnego, a także wnoszenie tych nieruchomości jako wkładów niepieniężnych (aportów) do spółek, wymaga pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków (art. 13 ust. 4). W odniesieniu do nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków decyzję dotyczącą podziału nieruchomości wójt gminy wydaje po uzyskaniu pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków na podział tej nieruchomości (art. 96 ust. 1a).

¹⁵ Tekst jednolity – Dz.U. z 2020 r. poz. 194 – jednostki samorządu terytorialnego mogą sprawować mecenat nad działalnością kulturalną polegającą na wspieraniu i promocji twórczości, edukacji i oświaty kulturalnej, działań i inicjatyw kulturalnych oraz opieki nad zabytkami (art. 1 ust. 1 i 4). M.in. na podstawie art. 9:

1. Jednostki samorządu terytorialnego organizują działalność kulturalną, tworząc samorządowe instytucje kultury, dla których prowadzenie takiej działalności jest podstawowym celem statutowym.
2. Prowadzenie działalności kulturalnej jest zadaniem własnym jednostek samorządu terytorialnego o charakterze obowiązkowym.
3. Instytucje kultury, dla których organizatorami są jednostki samorządu terytorialnego, mogą otrzymywać dotacje celowe na zadania objęte mecenatem państwa, w tym dotacje celowe na finansowanie lub dofinansowanie kosztów realizacji inwestycji, z budżetu państwa z części, której dysponentem jest minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego.

- ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie¹⁶.
- ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach¹⁷;
- ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach¹⁸.

4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

4.1. Cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

4.1.1. Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2019–2022

Ochrona dziedzictwa kulturowego, zgodnie z art. 5 i art. 6 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, należy do jednego z podstawowych obowiązków państwa. Dziedzictwo kulturowe to dorobek materialny i duchowy poprzednich pokoleń. Pomimo, iż najczęściej utożsamiane jest ono z architekturą i sztuką, to jego elementy stanowią także formy gospodarowania i wiele innych przejawów życia i rozwoju społeczności. Zabytki są integralną częścią narodowego dziedzictwa kulturowego i są dobrem wspólnym, o które troskę każdemu obywatelowi polskiemu nakazuje art. 82 Konstytucji RP.

Zgodnie z u.o.z.: *W celu stworzenia warunków niezbędnych do realizacji ochrony zabytków i opieki nad zabytkami minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego inicjuje i opracowuje, przy pomocy Generalnego Konserwatora Zabytków, krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami* (art. 84). Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami jest uchwalany przez Radę Ministrów na wniosek ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego (art. 86), na okres 4 lat (art. 85 ust. 2). W krajowym programie ochrony zabytków i opiece nad zabytkami określa się, w szczególności, cele i kierunki działań oraz zadania w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, warunki i sposób finansowania planowanych działań, a także harmonogram ich realizacji (art. 85 ust. 1).

Obecnie obowiązuje przyjęty przez Radę Ministrów *Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2019–2022*¹⁹. Głównym celem *Programu* jest: *Stworzenie warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony*

i opieki nad zabytkami, który będzie realizowany przez trzy cele szczegółowe oraz przypisane im kierunki działań:

1. *Optymalizacja systemu ochrony dziedzictwa kulturowego, rozumianej jako: wzmocnienie systemu ochrony na poziomie lokalnym i wzmocnienie systemu ochrony na poziomie centralnym.*
2. *Wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami, w tym: merytoryczne wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami oraz podnoszenie bezpieczeństwa zasobu zabytkowego.*
3. *Budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego, poprzez: upowszechnianie wiedzy na temat dziedzictwa kulturowego i jego wartości oraz: tworzenie warunków dla sprawowania społecznej opieki nad zabytkami.*

W sposób bezpośredni jednostkom samorządu terytorialnego dedykowany jest kierunek działania – *Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie lokalnym* w Celu szczegółowym 1. Zaplanowano w nim cztery szczegółowe zadania:

1. *Szkolenia dla jednostek samorządu terytorialnego w zakresie zarządzania dziedzictwem kulturowym, w tym pracowników merytorycznych, z uwzględnieniem zagadnień z zakresu planowania przestrzennego i dostępności dla osób z niepełnosprawnościami.*
2. *Budowanie zasobu wiedzy o ochronie dziedzictwa kulturowego na poziomie lokalnym, regionalnym i centralnym.*
3. *Merytoryczne wsparcie procesu planowania i rewitalizacji w gminach.*

¹⁶ Tekst jednolity – Dz.U. z 2020 r. poz. 1057 z późn. zm. – zadania w zakresie kultury, sztuki, ochrony dóbr kultury i dziedzictwa narodowego należą do sfery zadań publicznych, których realizację jednostka samorządu terytorialnego może powierzyć organizacjom pozarządowym i innym podmiotom wymienionym w tej ustawie.

¹⁷ Tekst jednolity – Dz.U. z 2020 r. poz. 902 z późn. zm. – muzeum jest jednostką organizacyjną [...] której celem jest gromadzenie i trwała ochrona dóbr naturalnego i kulturalnego dziedzictwa ludzkości o charakterze materialnym i niematerialnym, informowanie o wartościach i treściach gromadzonych zbiorów, upowszechnianie podstawowych

wartości historii, nauki i kultury polskiej oraz światowej, kształtowanie wrażliwości poznawczej i estetycznej oraz umożliwianie korzystania ze zgromadzonych zbiorów.

¹⁸ Tekst jednolity – Dz.U. z 2019 r. poz. 1479 – biblioteki i ich zbiory stanowią dobro narodowe oraz służą zachowaniu dziedzictwa narodowego. Organizują one i zapewniają dostęp do zasobów dorobku nauki i kultury polskiej oraz światowej.

¹⁹ Uchwała Nr 82 Rady Ministrów z dnia 13 sierpnia 2019 r. w sprawie „Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2019–2022” – M.P. z 2019 r. poz. 808.

Zadanie będzie realizowane w ramach czterech kierunków interwencji. W ramach pierwszego kierunku interwencji planuje się stworzenie w wybranych Oddziałach Terenowych Narodowego Instytutu Dziedzictwa centrów kompetencji ds. uwzględniania dziedzictwa kulturowego w procesach rewitalizacyjnych. Drugim kierunkiem interwencji będzie pilotaż szkoleń przedstawicieli wybranych jednostek samorządu terytorialnego wspierających, prowadzących lub planujących rewitalizację zasobu dziedzictwa kulturowego. Trzecim kierunkiem interwencji będzie wsparcie gmin tworzących lub aktualizujących gminne programy rewitalizacji lub zmieniających podstawę prawną prowadzonej rewitalizacji z lokalnych programów rozwoju na gminne programy rewitalizacji przez wspólne przeprowadzenie procesu identyfikacji dziedzictwa, szacowanie jego wartości i wskazanie właściwych sposobów jego ochrony i zagospodarowania w procesach rewitalizacyjnych. Czwartym kierunkiem interwencji będzie konkurs „Twój dom – dialog z tradycją”, z myślą o wsparciu

procesów harmonijnego rozwoju i poprawy krajobrazu kulturowego. Celem konkursu będzie znalezienie i popularyzacja nowych wzorców zabudowy jednorodzinnej będących kontynuacją i nawiązaniem do form tradycyjnego budownictwa. Projekt konkursowy ma być przygotowany dla co najmniej trzech województw²⁰.

4. Konkurs Generalnego Konserwatora Zabytków nagradzający gminy za modelowe wdrażanie programów opieki nad zabytkami.

Planowane jest przygotowanie założeń, a następnie organizacja cyklicznego konkursu skierowanego do samorządów gminnych. Konkurs ma na celu promowanie i upowszechnianie najlepszych wzorców, przede wszystkim w zakresie opracowywania i wdrażania gminnych programów opieki nad zabytkami, uznawanych jako dokumenty strategiczne JST w zakresie ochrony i zarządzania dziedzictwem i krajobrazem kulturowym oraz kształtowania ładu przestrzennego.

4.1.2. Strategia na Rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.)

Strategia na Rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.) została przyjęta Uchwałą Rady Ministrów z 14 lutego 2017 r.²¹

Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju jest instrumentem zarządzania polityką rozwoju realizowaną przez instytucje państwa. W jednolitym systemie programowym przedstawia cele do realizacji w horyzoncie roku 2020 i 2030, określa wskaźniki ich realizacji, wskazuje sposób ich osiągnięcia oraz określa najważniejsze projekty służące realizacji celów SOR. Wdrażanie tych projektów oraz stopień realizacji celów rozwojowych, określony wskaźnikami, będzie przedmiotem rozbudowanego systemu monitoringu i ewaluacji. Pozwoli to na zarządzanie realnymi procesami w gospodarce – i, w miarę potrzeb, aktualizowanie zarówno listy, jak i zakresu projektów²².

W części IV dokumentu – *Kierunki interwencji* w pkt. 4. *Wzmocnienie roli kultury dla rozwoju gospodarczego i spójności społecznej* uznano, że: *Inwestycje w kulturę wpływają nie tylko na ekonomiczny rozwój i wzrost konkurencyjności, ale także na wzmocnienie kapitału społecznego. Inwestowanie w ochronę dziedzictwa, rozwój i modernizację infrastruktury kultury oraz edukację kulturalną – kształcenie odbiorcy i jego kulturowych kompetencji*

przyczynia się do rozwijania kultury i innowacyjności. Dzięki tym kompetencjom i uczestnictwu w kulturze społeczeństwo buduje z jednej strony tożsamość, szacunek do tradycji, poczucie przynależności do wspólnoty i jej historii, z drugiej zaś kreatywność, innowacyjność, otwartość i tolerancyjność²³.

W ramach działań do roku 2020 zaplanowano m.in.:

- *Wzmacnianie potencjału instytucji kultury o szczególnym znaczeniu – wspieranie instytucji kultury, których wieloletnia działalność i tradycja mają szczególne znaczenie dla celów polityki państwa w obszarze kultury i których dorobek jest ważnym elementem budowania tożsamości kulturowej Polaków oraz narzędziem promocji Polski w świecie²⁴.*

Wśród działań zaplanowanych do realizacji do 2030 r. znalazły się m.in.:

- *Ochrona i promocja dziedzictwa narodowego – wykorzystanie potencjału dziedzictwa dla wzmocnienia kapitału społecznego oraz poczucia tożsamości i wspólnoty; inwestycje w dziedzictwo narodowe (dobra kultury, nauki i sztuki, zabytki, rozwój sieci muzeów,*

²⁰ Uchwała nr 92 Rady Ministrów z dnia 26 lipca 2021 r. zmieniająca uchwałę w sprawie „Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2019–2022” – M.P. z 2021 r. poz. 745.

²¹ M.P. z 2017 r. poz. 260.

²² *Strategia na Rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju...*, s. 6.

²³ *Ibidem*, s. 216.

²⁴ *Ibidem*.

wspieranie i promocja dziedzictwa kulturowego wpisane na listę światowego dziedzictwa UNESCO).

- Wzmacnianie tożsamości, poczucia wspólnoty i więzi międzypokoleniowych, poprzez uczestnictwo i zwiększenie

szanie dostępu do instytucji i dzieł kultury na wszystkich poziomach funkcjonowania wspólnoty (lokalnym, regionalnym, narodowym), likwidacja „białych plam” w dostępie do kultury²⁵.

4.1.3. Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030

Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030 została przyjęta przez Radę Ministrów w dniu 27 października 2020 r.²⁶ Ważną rolę przypisano w niej problematyce ochrony dziedzictwa kulturowego – za drugi cel szczegółowy uznano: *Wzmacnianie roli kultury w budowaniu tożsamości i postaw obywatelskich*, zaś jednym z kierunków działań w tym celu ma być: *Ochrona dziedzictwa kulturowego oraz gromadzenie i zachowywanie dóbr kultury*²⁷.

Za jedno z kluczowych zadań państwa uznano inwestowanie w zachowanie obiektów zabytkowych oraz usprawnianie systemu ochrony zabytków. W tym celu ma być realizowany *Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2019–2022*. Innymi istotnymi programami, które mają wspierać realizację celów SRKS, a jednocześnie są ważne z punktu widzenia ochrony dziedzictwa kulturowego będą m.in.:

- Projekt strategiczny *Rozwój turystyki kulturowej*, dotyczący działań przy obiektach znajdujących się na trasie Europejskich Szlaków Kulturowych ze szczególnym uwzględnieniem obiektów i obszarów będących jednocześnie pomnikami historii, obejmujący:

- ✓ *Dofinansowanie prac konserwatorskich i restauratorskich przy zabytkach znajdujących się w najgorszym stanie zachowania.*

W przypadku szlaków kulturowych inwestycje obejmujące kilka lub kilkanaście zabytków znacząco wpłyną na waloryzację krajobrazu kulturowego, eksponując jego unikalne cechy. Elementem przedsięwzięć z tego obszaru będą prace remontowe i porządkujące najbliższe otoczenie zabytków, co stanowi istotę planowanego programu wsparcia dla szlaków kulturowych.

- ✓ *Dofinansowanie projektów wspierających proces upowszechniania i udostępniania dziedzictwa kul-*

turowego oraz jego wartości, a także aktywizujących zaangażowanie społeczne w proces ochrony i opieki nad zabytkami.

Celem takich przedsięwzięć będzie zwiększenie zaangażowania społeczności lokalnych w opiekę nad zabytkami i równoległe – wzmocnienie poczucia tożsamości oraz więzi lokalnych składających się na kapitał społeczny.

Wsparcie [w projekcie *Rozwój turystyki kulturowej*] obejmie podmioty zarządzające szlakami kulturowymi i Pomnikami Historii, które podejmą współpracę z lokalnymi organizacjami pozarządowymi oraz samorządami. Rezultatem projektu będzie poprawa stanu wybranych zabytków znajdujących się na szlakach kulturowych, a także obiektów uznanych za Pomniki Historii. Projekt przyczyni się do aktywizacji społeczności lokalnych w obszarze zdolności do efektywnej współpracy. Skutkiem projektu powinno być także zwiększenie ruchu turystycznego w obszarach poddanych interwencji. [...] dzięki realizacji tej inicjatywy ruch turystyczny zwiększy się w województwach [...] kujawsko-pomorskim, [...]. Projekt zakłada formułę konkursową, w związku z czym nie jest możliwe precyzyjne określenie OSI. Wsparcia wymagają również inne zabytki, także te o lokalnym charakterze, ważne dla społeczności lokalnych.

- Kontynuacja projektu *Krajobraz mojego miasta*, którego celem jest zwrócenie uwagi władz samorządowych, firm i instytucji oraz społeczeństwa na problem chaosu reklamowego i konieczność zrównoważonego planowania przestrzeni miejskiej; w ramach projektu ma zostać zwiększony nacisk na działania edukacyjne oraz promocyjne w zakresie kształtowania i ochrony estetyki przestrzeni publicznych²⁸.

²⁵ Ibidem.

²⁶ Uchwała Nr 155 Rady Ministrów z dnia 27 października 2020 r. w sprawie przyjęcia „Strategii Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030”, M.P. z 2020 r. poz. 1060.

²⁷ Ibidem, s. 74–78.

²⁸ Ibidem, s. 76.

4.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa

4.2.1. Strategia rozwoju województwa kujawsko-pomorskiego do 2030 roku – Strategia Przyspieszenia 2030+

Strategia rozwoju województwa kujawsko-pomorskiego do 2030 roku – Strategia Przyspieszenia 2030+²⁹ (dalej SRWK-P) jest najważniejszym dokumentem, wyznaczającym kierunki rozwoju województwa kujawsko-pomorskiego w perspektywie do 2030 roku, przygotowanym przez Samorząd Województwa Kujawsko-Pomorskiego.

Misję rozwoju województwa kujawsko-pomorskiego na lata 2021–2030 [...] w największym stopniu oddaje hasło „Człowiek w centrum uwagi”. Jednocześnie w kontekście działań na rzecz kształtowania jak najwyższej jakości życia, nadrzędną ideą strategii jest „przyspieszenie rozwoju”, czyli dążenie do niwelowania różnic w stanie rozwoju pomiędzy województwem kujawsko-pomorskim, a regionami prezentującymi najwyższą jakość życia (poziomem odniesienia są tu nie tylko regiony polskie, ale także europejskie [...]). W ujęciu wewnętrznym, przyspieszenie oznacza także dążenie do poprawy jakości życia na terenie całego województwa, co jest szczególnie ważne na obszarach najstabilniej rozwiniętych [...] Przyspieszenie w ujęciu wewnątrzregionalnym oznacza położenie nacisku na obszary o najniższym poziomie rozwoju i najmniej korzystnych predyspozycjach rozwojowych – dla nadrobienia zapóźnień rozwojowych oraz zapewnienia w nich satysfakcjonujących warunków życia, ale przy jednoczesnym umożliwianiu przyspieszenia rozwoju liderów – obszarów najbardziej prężnych, najlepiej zorganizowanych i najsukcesznie wykorzystujących swoje szanse rozwojowe. [...] Miarą sukcesu w rozwoju województwa realizowanym

przez „Strategię Przyspieszenia 2030+”, będzie różnica w jakości życia, jaką finalnie zanotują obszary obecnie najstabilniej rozwinięte.

Większość aspektów polityki rozwoju województwa ma charakter ciągły – są przedmiotem każdej kolejnej strategii rozwoju, w której szczegółowe ustalenia w danej dziedzinie są wynikiem aktualnie diagnozowanych i prognozowanych potrzeb, a niektóre zagadnienia są kształtowane w okresach wykraczających poza horyzont czasowy „Strategii Przyspieszenia 2030+”. Tę ciągłość planowania rozwoju województwa symbolizuje oznaczenie „+” w tytule Strategii³⁰.

Nadrzędnym celem SRWK-P jest zapewnienie jakości życia porównywalnej z nowoczesnymi regionami europejskimi, który ma być realizowany przez cele główne, cele operacyjne, kierunki działań oraz projekty kluczowe. W SRWK-P wyróżniono pięć celów głównych:

1. Skuteczna edukacja.
2. Zdrowe, aktywne i zamożne społeczeństwo.
3. Konkurencyjna gospodarka.
4. Dostępna przestrzeń i czyste środowisko.
5. Spójne i bezpieczne województwo.

Dla niniejszego dokumentu najważniejszymi kierunkami rozwoju zaplanowanymi w SRWK-P są:

Kierunek	Charakterystyka kierunku
11. Podniesienie jakości kształcenia i wychowania	
1107. Rozwój edukacji regionalnej i lokalnej	Kierunek dotyczy wszelkiego rodzaju działań o charakterze edukacyjnym, promocyjnym lub organizacyjnym związanych z rozwojem edukacji regionalnej i lokalnej. Dotyczy organizacji dodatkowych zajęć, zamawiania materiałów edukacyjnych (zestandaryzowany program zajęć z zakresu edukacji regionalnej i lokalnej), zamawiania materiałów promocyjnych, organizacji konkursów, organizacji zajęć terenowych i wycieczek służących poznaniu dziedzictwa regionu. Dotyczy także wyposażenia mieszkańców regionu w wiedzę i nowoczesne materiały w zakresie edukacji regionalnej i lokalnej oraz rozwijania zainteresowań młodzieży literaturą, historią, geografiami, zabytkami, przyrodą, tradycją i kulturą regionu. Działania realizowane w ramach kierunku mogą być łączone z działaniami w ramach kierunku „2106. Kształtowanie świadomości, postaw i zachowań ekologicznych wśród mieszkańców”.
24. Kultura, sztuka i dziedzictwo narodowe	

²⁹ Strategia rozwoju województwa kujawsko-pomorskiego do 2030 roku – Strategia Przyspieszenia 2030+ została przyjęta Uchwałą Nr XXVIII/399/20 Sejmiku Województwa Kujawsko-Pomorskiego z dnia 21 grudnia 2020 r.

³⁰ SRWK-P, s. 85.

2401. Kształtowanie tożsamości regionalnej mieszkańców województwa	Kierunek dotyczy ogółu działań mających na celu kształtowanie i wzmocnienie poczucia przynależności do społeczności i zamieszkiwania na terytorium województwa kujawsko-pomorskiego.
2402. Kulturowanie tożsamości lokalnej mieszkańców województwa	Kierunek dotyczy ogółu działań mających na celu kształtowanie i wzmocnienie poczucia przynależności do lokalnych społeczności, związanych z charakterystycznym dla danego miejsca dziedzictwem świadczącym o odrębności przejawiającym się w zwyczajach, obrzędowości, strojach, innych wyznacznikach lokalności.
43. Przestrzeń kulturowa	
4301. Ochrona, zachowanie, odnowa, wzmocnienie i promocja dziedzictwa	Kierunek ma charakter ogólny i dotyczy wszystkich działań mających na celu ochronę, zachowanie, wzmocnienie potencjału oraz promocję dziedzictwa kulturowego województwa. Do tego kierunku zaliczają się także działania ratownicze wobec obiektów i obszarów będących częścią środowiska kulturowego województwa, zachowanie tradycyjnej kultury wiejskiej, ochrona, zachowanie, konserwacja i szeroko rozumiana poprawa dobrostanu historycznych budowli zabytkowych, obiektów architektury, budownictwa czy zespołów urbanistycznych, dziedzictwa ginących zawodów, wsparcie powstających drobnych kolekcji, tworzenia nowych oraz rozwoju istniejących zbiorów muzealnych i skansenów, będących częścią środowiska kulturowego województwa. Kierunek obejmuje także obiekty sakralne (w tym elementy ich wyposażenia). Kierunek dotyczy także działań towarzyszących ochronie dziedzictwa kultury w ramach miejsc/obiektów objętych rozporządzeniem Prezydenta RP – Pomniki Historii oraz wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturalnego i Naturalnego UNESCO.
4302. Adaptacja obiektów dziedzictwa kulturowego dla celów publicznych i komercyjnych	Kierunek dotyczy wykorzystania obiektów dziedzictwa kulturowego dla celów np. prowadzenia instytucji kultury, edukacji, działalności noclegowych, gastronomicznych, handlu, innego rodzaju usług publicznych lub komercyjnych. Obejmuje działania mające na celu ich adaptację do nowych funkcji przy zachowaniu obostrzeń konserwatorskich. Głównym celem działań jest ochrona obiektów istotnych dla dziedzictwa kultury poprzez nadanie im możliwości pełnienia funkcji publicznych lub komercyjnych, wskutek czego niezbędne będzie utrzymywanie ich we właściwym stanie technicznym, pod nadzorem służb konserwatorskich.
48. Potencjały endogeniczne	
4802. Wykorzystanie lokalnych walorów przyrodniczych i kulturowych dla rozwoju działalności gospodarczych o charakterze turystycznym	Kierunek dotyczy działań związanych z realizacją zagospodarowania i prowadzeniem działalności gospodarczej adresowanej do osób przybywających z uwagi na obecność walorów przyrodniczych, walorów dziedzictwa kultury lub jakichkolwiek innych specyficznych walorów niepowiązanych ze środowiskiem przyrodniczym lub kulturowym, które generują ruch przyjazdowy, jak np. przemysły kreatywne w tym turystyka kreatywna. W szczególności dotyczy to tworzenia nowych i rozwoju istniejących, ukierunkowanych na obsługę ruchu turystycznego: działalności noclegowych, działalności gastronomicznych, działalności transportowych, wypożyczalni sprzętu, innego rodzaju placówek usługowych i handlowych. Wyjątek: W zależności od warunków szczegółowych powyższe działalności mogą być realizowane w ramach kierunku „Wyznaczanie i zarządzanie nowych oraz rozwój istniejących przestrzeni rozwoju gospodarczego. Kierunek obejmuje także udostępnianie nowych obiektów, miejsc oraz wydarzeń prezentujących specyfikę danego obszaru, a także wsparcia lokalnych inicjatyw w obszarze dziedzictwa kulturowego, w powiązaniu z aktywizacją społeczną i podnoszeniem atrakcyjności turystycznej – kreowanie produktu lokalnego turystyki kulturowej i wiejskiej.

W SRWK-P sformułowane zostały także projekty kluczowe³¹ istotne dla ochrony i wykorzystania ekonomicznego dziedzictwa kulturowego, tj. przedsięwzięcia które zostały uznane za niezbędne dla realizacji idei przyspieszenia rozwoju:

- **215. Kultura w zasięgu 3.0** – celem projektu jest uzyskanie cyfrowej przestrzeni kulturalnej zapewniającej mieszkańcom i turystom dostęp do zdigitalizowanych zbiorów dziedzictwa regionalnego oraz cyfrowy kanał komunikacji między instytucjami kultury a odbiorcami oferty kulturalnej. Przewidziane są kontynuacja digitalizacji regionalnego zasobu kulturalnego; dostosowanie infrastruktury regionalnych instytucji kultury dla usprawnienia cyfrowego kontaktu z odbiorcą oraz inwestycje w specjalistyczne teleinformatyczne systemy

odpowiadające działalności różnych profili jednostek kultury;

- **216. Kujawsko-Pomorskie spotkania z historią** – celem projektu jest kształtowanie postaw patriotycznych i pogłębianie świadomości historycznej mieszkańców województwa poprzez organizowanie corocznych imprez zrealizowanych w formie plenerowego spektaklu przedstawiającego wydarzenia historyczne. Dodatkowo rozważane jest też rozszerzenie projektu o wsparcie realizacji produkcji filmowych poświęconych postaciom związanym z województwem kujawsko-pomorskim, takich jak: Mikołaj Kopernik, Albert Michelson, Pola Negri, Marian Rejewski, Elżbieta Zawacka, Jan Czochoński, Rafał Blechacz;

³¹ SRWK-P, s. 201–218.

- **217. Mikołaj Kopernik wspólnym dziedzictwem Europy** – celem projektu jest promocja dziedzictwa regionu poprzez organizację wydarzeń o charakterze naukowym, edukacyjnym, kulturalnym, promocyjnym, kulinarnym i rozrywkowym związanych z 550 tą rocznicą urodzin Mikołaja Kopernika. Projekt przyczyni się do promocji i wzmocnienia potencjału turystycznego województwa, jako miejsca urodzin sławnego astronoma, a także do wzmocnienia tożsamości regionalnej oraz promocji nauki wśród dzieci i młodzieży;
- **414. Artefakty przeszłości symbolem tożsamości regionalnej** – projekt zakłada wyeksponowanie lokalnych i regionalnych wyróżników kulturowych (założenia rezydencjalne odgrywające w przeszłości ważną rolę w kreowaniu patriotyzmu i postępu, rewitalizację i zagospodarowanie, a także odbudowę miejsc, obiektów zabytkowych i pozostałości specyficznego dla regionu dziedzictwa kulturowego);
- **415. Wsparcie opieki nad zabytkami województwa kujawsko-pomorskiego** – wsparcie prac konserwator-

skich, restauratorskich i robót budowlanych prowadzonych przy obiektach zabytkowych położonych na terenie województwa kujawsko-pomorskiego. Projekt ma bezpośrednie przełożenia na zagadnienia rozwoju społecznego poprzez zachowanie, odnowę, przywracanie, eksponowanie przestrzeni i obiektów istotnych dla kształtowania tożsamości narodowej, regionalnej i lokalnej;

- **416. Ochrona, konserwacja i promocja obiektów dziedzictwa kulturowego UNESCO w Toruniu** – celem projektu jest ochrona, restauracja, wzmacnianie potencjału i promocja Średniowiecznego Zespołu Miejskiego w Toruniu znajdującego się na Liście Światowego Dziedzictwa UNESCO.

W opracowanym w SRWK-P modelu funkcjonalno-przestrzennym rozwoju województwa kujawsko-pomorskiego spośród miejsc, obiektów i dziedziny rozwoju specyficznych dla województwa, a przez to szczególnie istotne dla jego rozwoju wymieniono m.in. *Toruń – obiekt Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Naturalnego UNESCO*.

4.2.2. Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Kujawsko-Pomorskiego

Obowiązujący Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Kujawsko-Pomorskiego [PZPWK-P] został przyjęty 24 kwietnia 2003 r.³² Dokument zawiera szereg zapisów, które bezpośrednio lub pośrednio mogą mieć zastosowanie w realizacji zadań z zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego (w tym zabytków), czyli prowadzeniu polityki publicznej w tym zakresie przez władze Miasta Torunia.

Plan ten był dwukrotnie poddawany okresowym ocenom, które wskazały na jego nieaktualność i potrzebę sporządzenia nowego planu zagospodarowania przestrzennego. Na podstawie uchwały Sejmiku Województwa Kujawsko-Pomorskiego³³ przyjęto nowy planu zagospodarowania przestrzennego województwa kujawsko-pomorskiego, który jednak unieważniony rozstrzygnięciem nadzorczym Wojewody Kujawsko-Pomorskiego³⁴. Obecnie trwa procedura opracowania nowego projektu planu zagospodarowania województwa kujawsko-pomorskiego.

W aktualnym (z 2003 r.) planie zagospodarowania przestrzennego województwa kujawsko-pomorskiego za cel nadrzędny przyjęto zbudowanie struktur funkcjonalno-przestrzennych podnoszących konkurencyjność regionu i jakość życia mieszkańców. Cel ten został określony przez trzy cele szczegółowe:

- zwiększenie atrakcyjności regionu w wymiarze europejskim jako pochodnej jego walorów przyrodniczych i dziedzictwa kulturowego, wysokich standardów życia mieszkańców, wysoce sprawnych systemów infrastruktury technicznej, dogodnych powiązań ze światem zewnętrznym;
- przyspieszenie rozwoju największych miast regionu jako aktywnych biegunów wzrostu, stymulujących wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich w ich otoczeniu;
- modernizacja struktury przestrzenno-funkcjonalnej regionu osiągnięta w następstwie rozwoju miast średnich

³² Uchwała nr XI/135/03 Sejmiku Województwa Kujawsko-Pomorskiego z dnia 26 czerwca 2003 r. w sprawie uchwalenia planu zagospodarowania przestrzennego województwa kujawsko-pomorskiego – Dz.U. Woj. Kujawsko-Pomorskiego z 2003 r. Nr 97 poz. 1437.

³³ Uchwała nr VIII/135/19 Sejmiku Województwa Kujawsko-Pomorskiego z dnia 24 czerwca 2019 r. w sprawie uchwalenia Planu zagospodarowania przestrzennego województwa kujawsko-pomorskiego – Dz.U. Woj. Kujawsko-Pomorskiego z 2019 r. poz. 3745.

³⁴ Rozstrzygnięcie nadzorcze nr 66/2019 Wojewody Kujawsko-Pomorskiego z dnia 31 lipca 2019 r. w sprawie stwierdzenia nieważności uchwały Nr VIII/135/19 Sejmiku Województwa Kujawsko-Pomorskiego z dnia 24 czerwca 2019 r. w sprawie uchwalenia Planu zagospodarowania przestrzennego województwa kujawsko-pomorskiego – Dz.U. Woj. Kujawsko-Pomorskiego z 2019 r. poz. 4275.

(Włocławek, Grudziądz, Inowrocław), a także pozostałych miast powiatowych, jako węzłów systemów transportowych i teleinformacyjnych oraz obszarów z unikatowymi walorami środowiska przyrodniczego i predyspozycjami do użytkowania rekreacyjnego.

W PZPWK-P przyjęto również, że w obszarze dziedzictwa kulturowego wymaga się przestrzegania następujących zasad:

- zachowania dziedzictwa kulturowego w stanie umożliwiającym jego przetrwanie dla przyszłych pokoleń;

- harmonijnego kształtowania krajobrazu kulturowego;
- dbałości o integralność zabytkowych struktur urbanistycznych i ruralistycznych.

Kierunki zagospodarowania przestrzennego jako znaczący element polityki przestrzennej województwa zostały zapisane w układzie trzech sfer: sieci osadniczej, środowiska przyrodniczego i kulturowego oraz komunikacji i infrastruktury technicznej. Kierunki działań odnoszące się do dziedzictwa kulturowego dotyczą zarówno ochrony dóbr kultury, jak i wykorzystania ich walorów dla podniesienia konkurencyjności i atrakcyjności regionu.

4.2.3. Program Opieki nad Zabytkami Województwa Kujawsko-Pomorskiego na lata 2021–2024

W Województwie Kujawsko-Pomorskim obowiązuje aktualny program opieki nad zabytkami na lata 2021–2024³⁵.

Realizacji misji programu mają służyć dwa cele główne, przypisane im dwa cele operacyjne oraz wynikające z nich siedem kierunków działań:

CEL GŁÓWNY I – Zdrowe, aktywne i zamożne społeczeństwo	
1. Cel operacyjny: Kultura, sztuka i dziedzictwo narodowe	
Kierunki działań	Przykładowe działania
1.1. Popularyzacja wiedzy o znaczeniu i konieczności ochrony	<ul style="list-style-type: none"> • wspieranie organizacji konkursów dla dzieci i młodzieży z zakresu ochrony dóbr kultury; • wspieranie działań w oparciu o istniejące mechanizmy (m.in. stypendia, granty, otwarte konkursy ofert w ramach pożytku publicznego), popularyzatorskich, edukacyjnych i naukowych, związanych z opieką i ochroną dziedzictwa kulturowego; • wspieranie działań podnoszących świadomość społeczną w zakresie ochrony i opieki nad dziedzictwem kulturowym organizowanych w ramach wojewódzkich obchodów Europejskich Dni Dziedzictwa; • wspieranie działań służących propagowaniu dziedzictwa kulturowego regionu poprzez środki przekazu elektronicznego i środki masowego przekazu.
1.2. Edukacja	<ul style="list-style-type: none"> • kontynuowanie działań, zapoczątkowanych w latach poprzednich, związanych z konkursami wiedzy o regionie i zabytkach regionu; • generowanie współpracy różnych podmiotów do tworzenia interdyscyplinarnego zaplecza działań edukacyjnych; • wsparcie przy organizacji prelekcji, spotkań, publikacji związanych z ukazaniem możliwości rozwoju małego biznesu, wraz z rozwojem infrastruktury, w powiązaniu z obszarami o walorach kulturowych – miejsca noclegowe, mała gastronomia, wypożyczalnie sprzętu turystycznego, usługi przewodników itp.; • upowszechnianie informacji na temat dostępnych stypendiów, grantów i innych form wsparcia związanych z opieką, ochroną, edukacją i popularyzacją dziedzictwa kulturowego regionu; • wspomaganie organizacji szkoleń i wykładów związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego; • nagradzanie działań przyczyniających się do zachowania bądź przywracania historycznych wartości zasobów dziedzictwa kulturowego województwa; • wspieranie działań edukacyjnych w zakresie znaczenia, wartości i ochrony niematerialnego dziedzictwa kultury województwa; • wspomaganie działań w obszarze digitalizacji najcenniejszych zasobów folkloru słownego i ich udostępniania; • wspieranie konkursów związanych z kulturą niematerialną regionu.
1.3. Promocja	<ul style="list-style-type: none"> • kontynuacja działań Samorządu Województwa w zakresie imprez i wydarzeń promujących dziedzictwo kulturowe regionu.

³⁵ Uchwała Nr XXXI/451/21 Sejmiku Województwa Kujawsko-Pomorskiego z dnia 26 kwietnia 2021 r. w sprawie przyjęcia „Programu Opieki

nad Zabytkami Województwa Kujawsko-Pomorskiego na lata 2021–2024” – Dz.U. Woj. Kujawsko-Pomorskiego z 2021 r. poz. 2223.

	<ul style="list-style-type: none"> • wspomaganie przedsięwzięć promujących najcenniejsze dla województwa obiekty o wartościach kulturowych, istniejące szlaki kulturowe czy markowe produkty turystyczne związane z dziedzictwem kulturowym; • współpraca przy tworzeniu publikacji promujących dziedzictwo kulturowe województwa; • wspieranie mechanizmów umożliwiających działania związane z promocją lokalnego dziedzictwa kulturowego poprzez wydarzenia i imprezy kulturalne, formy widowiskowe i rekonstrukcyjne; • popularyzacja obiektów o statusie pomnika historii; • popularyzacja powołanych parków kulturowych; • wręczenie Medalu Hereditas Saeculorum oraz rozstrzygnięcie konkursu Musejon – Kujawsko-Pomorskie Muzealne Wydarzenie Roku.
1.4. Dokumentacja i popularyzacja	<ul style="list-style-type: none"> • wspieranie badań i tworzenie dokumentacji dotyczącej zjawisk z zakresu dziedzictwa, w tym dziedzictwa niematerialnego, w szczególności tradycyjnych zwyczajów ludowych, regionalnej muzyki i tańca oraz folkloru słownego.
Cel główny: Dostępna przestrzeń i czyste środowisko	
2. Cel operacyjny: Przestrzeń kulturowa	
2.1. Ochrona ustawowa	<ul style="list-style-type: none"> • wspieranie działań samorządów lokalnych zmierzających do nadania kolejnym obiektom statusu pomnika historii; • wspieranie prac zmierzających do powoływania nowych parków kulturowych; • wspieranie inicjatyw zmierzających do wprowadzania zabytków ruchomych na Listę Skarbów Dziedzictwa; • wspieranie działań zmierzających do poszerzania listy obiektów, wpisanych do rejestru zabytków; • propagowanie i wspieranie prac przy aktualizacji i uzupełnianiu wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków.
2.2. Prace konserwatorskie i restauratorskie	<ul style="list-style-type: none"> • kontynuacja współfinansowania prac konserwatorsko-restauratorskich i ratunkowych przy obiektach nieruchomych i ruchomych, wpisanych do rejestru zabytków oraz doskonalenie zasad przyznawania dotacji; • kontynuacja rozpoczętych prac remontowych, konserwatorskich i adaptacyjnych obiektów zabytkowych, będących własnością Samorządu Województwa; • kontynuacja wsparcia nowych inicjatyw zmierzających do ochrony i popularyzacji dziedzictwa kulturowego oraz rozwój infrastruktury obiektów istniejących; • wspomaganie działań konserwatorsko-restauracyjnych przy zabytkowych układach urbanistycznych i rralistycznych.
2.3. Dokumentacja i badania	<ul style="list-style-type: none"> • współfinansowanie prac badawczych i dokumentacyjnych obiektów i obszarów wpisanych do rejestru zabytków jako integralnej części procesów konserwatorskich, z uwzględnieniem faktu, iż działania na poziomie dokumentacyjnym poprzedzają proces prac konserwatorskich i budowlanych, stanowiąc niejednokrotnie poważne obciążenie finansowe dla beneficjenta. W przypadku badań archeologicznych dokumentacja stanowi jedyną formę ochrony stanowisk, które po eksploracji przestają istnieć fizycznie.

5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

5.1. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy

5.1.1. Strategia Rozwoju Miasta Torunia

Obowiązująca Strategia Rozwoju Miasta Torunia do roku 2020 z uwzględnieniem perspektywy rozwoju do 2028 r. została przyjęta w 2018 r.³⁶ Sformułowane zostały w niej cele strategiczne, cele operacyjne oraz kierunki działań – tworząc tzw. drzewo celów.

Cele strategiczne i operacyjne zostały określone w oparciu o wypracowaną wizję, stanowiąc narzędzie kreacji sytuacji

społeczno-gospodarczej miasta do 2028 roku. Służą realizacji wizji oraz misji miasta i określają rezultaty o zasadniczym znaczeniu w długiej perspektywie czasu. Cele strategiczne przypisano do trzech obszarów tematycznych³⁷:

- Obszar społeczny – Cel strategiczny 1. Toruń atrakcyjnym miejscem zamieszkania i pracy;

³⁶ Uchwała Nr 861/18 Rady Miasta Torunia z dnia 17 maja 2018 r. w sprawie przyjęcia aktualizacji Strategii Rozwoju Miasta Torunia do roku 2020 z uwzględnieniem perspektywy rozwoju do 2028 r.

³⁷ Wg: <https://www.torun.pl/pl/rozwoj/miejskie-programy-rozwojowe/strategia-rozwoju-miasta-torunia/cele-strategiczne-i-operacyjne>

- Obszar gospodarki i promocji – Cel strategiczny 2. Toruń miastem wysokiej synergii wykorzystania potencjału kulturowego, naukowego i gospodarczego;
- Obszar zasobów, infrastruktury i środowiska – Cel strategiczny 3. Toruń miastem nowoczesnej infrastruktury; Cel strategiczny 4. Toruń miastem ładu przestrzennego.

CEL STRATEGICZNY 2. Toruń miastem wysokiej synergii wykorzystania potencjału kulturowego, naukowego i gospodarczego	
2.6. Rozwój marki i produktów turystycznych	2.6.1. Opracowanie wieloletniej Strategii promocji marki „Toruń” 2.6.2. Rozwijanie zdywersyfikowanej zintegrowanej sieciowej oferty produktów i usług turystycznych Torunia pozwalającej na wydłużenie czasu pobytu turystów w mieście (adresowanej do różnych grup docelowych turystów krajowych i zagranicznych) z wykorzystaniem potencjału ekologicznego, turystycznego, kulturalnego i edukacyjnego instytucji miejskich 2.6.5. Rozwijanie „koszyka” markowych produktów Torunia z wykorzystaniem tradycji lokalnych miasta, wybitnych osobowości miasta 2.6.6. Budowanie sieciowego produktu turystycznego i rekreacyjnego z wykorzystaniem potencjału Wisły
2.7. Wzmacnianie i rozwijanie społecznych podstaw do rozwoju turystyki w Toruniu	2.7.6. Opracowanie i wdrożenie dokumentu dotyczącego zespołu staromiejskiego, zawierającego generalne ramy, prawa i obowiązki dla wszystkich interesariuszy, regulującego relacje m.in. pomiędzy gospodarką a mieszkańcami, procesy (m.in. rewitalizacyjne), standardy (usługowe i zawodowe, estetyczne) na tym obszarze w celu uniknięcia barier rozwoju zespołu staromiejskiego
2.11. Umocnienie atrakcyjnego ponadregionalnego wizerunku Torunia	2.11.1. Konsekwentne wykorzystywanie w komunikacji promocyjnej miasta obecności zespołu staromiejskiego na Liście Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Naturalnego UNESCO 2.11.2. Zachowanie trwałości wizerunkowej Torunia poprzez stworzenie nowej Strategii promocji Torunia i konsekwentną realizację jej działań 2.11.6. Aktywne reagowanie przez miasto na zjawiska negatywnie wpływające na wizerunek Torunia
CEL STRATEGICZNY 3. Toruń miastem nowoczesnej infrastruktury	
3.2. Wspieranie rozwoju budownictwa mieszkaniowego	3.2.2. Zwiększenie zakresu remontów i modernizacji gminnych mieszkań w obrębie zespołu staromiejskiego pod wynajem 3.2.4. Kontynuowanie działań wspierających prywatnych właścicieli budynków, które wymagają remontów w szczególności na terenie Zespołu Staromiejskiego, Bydgoskiego Przedmieścia, Podgórze
3.3. Rewitalizacja obiektów zabytkowych i terenów zdegradowanych	3.3.1. Poprawa stanu technicznego obiektów zabytkowych i ich otoczenia 3.3.2. Poprawa estetyki zabytkowej części miasta (m.in. likwidacja chaosu reklamowego, poprawa standardów technicznych i estetycznych ogródków restauracyjnych) ³⁸ 3.3.3. Przekształcenia, remont i adaptacja zdegradowanej tkanki miejskiej w ramach Gminnego Programu Rewitalizacji pn. „Program Rewitalizacji Torunia do roku 2023” 3.3.4. Zagospodarowanie rekreacyjne nabrzeży Wisły, w tym Kępy Bazarowej (rewitalizacja Wisły wraz z nabrzeżami) 3.3.5. Zwiększanie dostępności do atrakcji kulturowych oraz zintegrowanej oferty czasu wolnego na rewitalizowanych obszarach miasta 3.3.6. Wzrost dostępności do obiektów zabytkowych, które nie są jeszcze wykorzystane turystycznie (w tym forty, spichrze)
CEL STRATEGICZNY 4. Toruń miastem ładu przestrzennego	
4.2. Kontrolowany rozwój oraz poprawa estetyki przestrzeni miasta	4.2.3. Kontynuacja sporządzania miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego w celu osiągnięcia ładu przestrzennego ³⁹ 4.2.4. Współpraca z instytucjami i organizacjami pozarządowymi na rzecz edukacji i promocji zasad ładu przestrzennego i zrównoważonego rozwoju

³⁸ Realizacji tego działania ma służyć procedowana *Uchwała Rady Miasta Torunia w sprawie ustalenia zasad i warunków sytuowania obiektów małej architektury, tablic reklamowych i urządzeń reklamowych oraz ogrodzeń, ich gabarytów, standardów jakościowych oraz rodzajów materiałów budowlanych, z jakich mogą być wykonane, na terenie miasta Torunia, a także Zarządzenie Nr 189 Prezydenta Miasta Torunia z dnia 26.06.2019 r. w sprawie określenia zasad organizowania stoisk handlowych z pamiątkami na drogach wewnętrznych zespołu staromiejskiego w Toruniu, Zarządzenie Nr 190 Prezydenta Miasta Torunia*

z dnia 26.06.2019 r. w sprawie określenia zasad umieszczania szyldów, reklam, wolnostojących nośników reklamowych na drogach wewnętrznych zespołu staromiejskiego w Toruniu oraz Zarządzenie Nr 220 Prezydenta Miasta Torunia z dnia 7.10.2020 r. zmieniające zarządzenie w sprawie określenia szczegółowych zasad organizowania sezonowych ogródków gastronomicznych.

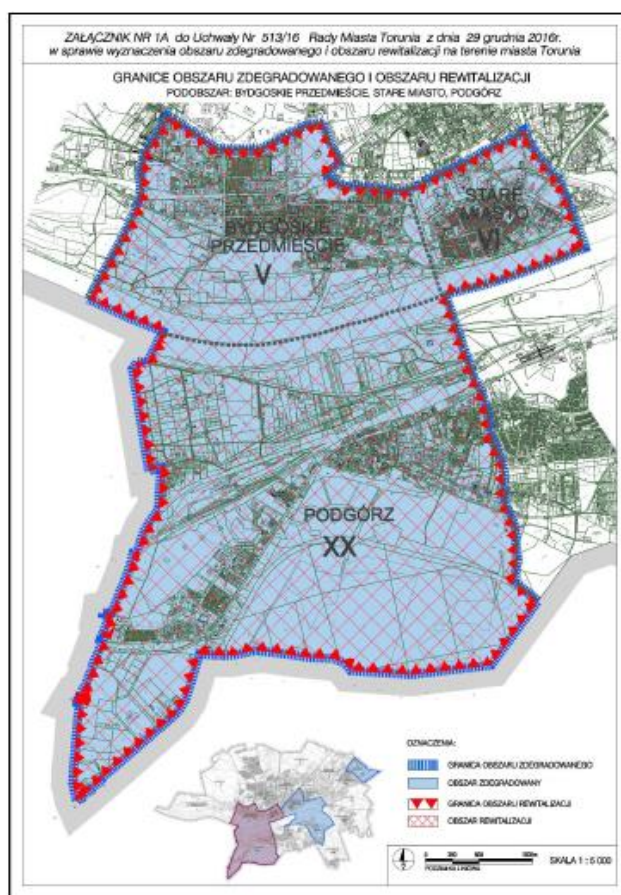
³⁹ Kluczowy dla obszaru Zespołu Staromiejskiego mpzp jest obecnie procedowany.

4.2.7. Kontynuowanie działań, w konsultacji z zainteresowanymi podmiotami, na rzecz optymalizacji sytuacji społeczno-gospodarczej w zespole staromiejskim
4.2.8. Wykorzystanie potencjału zespołu staromiejskiego również poza obrębem Rynku Staromiejskiego

5.1.2. Gminny Program Rewitalizacji pn. *Program Rewitalizacji Torunia do roku 2023*

Gminny Program Rewitalizacji pn. *Program Rewitalizacji Torunia do roku 2023* został przyjęty na mocy Uchwały Rady Miasta z dnia 6 września 2018 r. i zmieniony uchwałą nr 346/20 Rady Miasta Torunia z dnia 27 lutego 2020 r.⁴⁰

Na podstawie diagnozy zawartej w *Programie* za obszary rewitalizacji uznano obszar Starego Miasta, Bydgoskiego Przedmieścia i Podgórza.

Obszary rewitalizacji

[wg: Program Rewitalizacji Torunia do roku 2023, s. 42, mapa 2]

Jednym ze wskaźników delimitacji obszarów rewitalizacji było określenie stopnia zdegradowania infrastrukturalnego danego obszaru, tj. oszacowanie liczby budynków

i budowli, których stan konstrukcji ogranicza lub uniemożliwia ich użytkowanie w stosunku do ogólnej liczby obiektów budowlanych. Średnia wartość tego wskaźnika dla miasta Torunia wynosiła 0,48%. W każdym z obszarów zaplanowanych do rewitalizacji wartość przedmiotowego wskaźnika była wyższa od średniej miejskiej.

- **Bydgoskie Przedmieście** – wartość wskaźnika wynosi 1,06%. Spośród zabytków na Bydgoskim Przedmieściu około 500 wpisanych jest do ewidencji i rejestru zabytków, z czego zdecydowana większość to budynki o cennej wartości historycznej pełniące funkcje mieszkalne. Aż 70% z nich jest w złym stanie technicznym i wymaga podjęcia prac konserwatorskich⁴¹.
- **Podgórze** – wskaźnik ma wartość 0,69%. Kwestią związaną z degradacją i złym stanem technicznym nieruchomości budowlanych jest również liczba obiektów zabytkowych na danym obszarze. Udział obiektów zabytkowych znajdujących się w Gminnej Ewidencji Zabytków w stosunku do ogólnej liczby budynków na obszarze Podgórza jest wyższy niż w całym mieście (Podgórze – 13,06%, miasto – 9,03%). W związku z tym, że obiekty zabytkowe przeważnie ze względu na swój wiek są w gorszym stanie (dodatkowo koszt prowadzenia prac budowlanych przy zabytkach jest wyższy niż w przypadku innych obiektów) należy przyjąć, że wyższa liczba obiektów zabytkowych przekłada się na wyższą liczbę obiektów w złym stanie technicznym⁴².
- **Stare Miasto** – problem degradacji substancji budowlanej jest tu bardzo widoczny. Liczba budynków, których stan techniczny ogranicza lub uniemożliwia ich użytkowanie względem ogółu tych obiektów danego obszaru wynosi 2,72%.

Stare Miasto to obszar największego nagromadzenia zabytków w mieście – niemal połowa budynków wpisana jest do Gminnej Ewidencji Zabytków (46,62% wszystkich budynków na obszarze, przy średniej dla miasta 9,03% – najwyższa wartość spośród wszystkich jednostek urbanistycznych miasta), a 248 budynków to

⁴⁰ Uchwała Nr 922/18 Rady Miasta Torunia z dnia 6 września 2018 r. w sprawie przyjęcia w sprawie przyjęcia Gminnego Programu Rewitalizacji pn. „Program Rewitalizacji Torunia do roku 2023”.

⁴¹ Program Rewitalizacji Torunia, s. 58–59.

⁴² Ibidem, s. 75–77.

obiekty zabytkowe wpisane indywidualnie do rejestru zabytków (to 2/3 wszystkich budynków tej klasy w mieście). Większość budynków pełni funkcje mieszkalne. Obserwowana jest dekapitalizacja budynków – w złym stanie technicznym jest ponad 124 budynków, w tym 35 z nich objętych jest nakazem rozbiórki, opróżnienia lub zabezpieczenia ze względu na stan techniczny.

Wysoka wartość historyczna budynków i całego obszaru, pociąga za sobą konieczność remontów i utrzymania zabytków w dobrym stanie. Wiele kamienic na obszarze Starego Miasta wymaga modernizacji w zakresie remontu części wspólnych. Istotnym problemem jest niska jakość mieszkań w zabytkowych kamienicach oraz degradacja zabytkowych budynków, przede wszystkim będących własnością prywatną [...] ⁴³.

5.1.3. Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Miasta Torunia

Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego nie jest aktem prawa miejscowego, jednak ma za zadanie określać politykę przestrzenną gminy, w tym lokalne zasady zagospodarowania przestrzennego, które z kolei (na podstawie art. 9 ust. 4 ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym) są wiążące przy sporządzaniu miejscowych planów.

Gmina Miasta Toruń posiada *Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta Torunia*, przyjętym Uchwałą Nr XIII/805/18 Rady Miasta Torunia z dnia 25 stycznia 2018 r. ⁴⁴

W części II *Studium – Kierunki i zasady rozwoju przestrzennego miasta*, określone zostały *Obszary i zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej i krajobrazu kulturowego*. Zgodnie z wymogami ustawowymi powinny być one uwzględnione w prawie lokalnym ⁴⁵.

Na podstawie zapisów *Studium* ochronie wartości krajobrazu kulturowego miasta służą:

- ustalenia stref ochrony konserwatorskiej – określone w pkt 3.2.1 dokumentu;

- zasady ochrony obiektów i terenów nie wpisanych do rejestru zabytków, ujętych w ewidencji zabytków – określone w pkt 3.2.1. i 4.1.2 dokumentu;
- zasady ochrony dóbr kultury współczesnej, określone w pkt 3.2.2 dokumentu.

3.2.1. Obszary, obiekty i zasady ochrony i dziedzictwa kulturowego i zabytków

W zależności od stopnia zachowania historycznej substancji oraz stopnia zachowania historycznego układu urbanistycznego – wyznaczone zostały strefy ochrony konserwatorskiej – określone w tabeli 3.2.1.

Strefy ochrony konserwatorskiej w części lub w całości mogą pokrywać się granicami obszarowych i indywidualnych wpisów do rejestru zabytków. Celem takiego działania jest „dookreślenie” granic, przedmiotu i zasad ochrony, w szczególności w odniesieniu do obszarów i obiektów, dla których decyzja o wpisie do rejestru zabytków nie zawierała uzasadnienia stanowiącego opis przedmiotu ochrony oraz załącznika graficznego.

Tabela C 3.2-1 – Strefy ochrony konserwatorskiej

Nazwa, charakterystyka strefy i zasady działania	Położenie / Elementy układu urbanistycznego podlegające ochronie
<p>Strefa I – pełnej ochrony konserwatorskiej średniowiecznego historycznego centrum.</p> <p>Obejmuje obszary szczególnie wartościowe, o dobrze zachowanej, historycznie ukształtowanej strukturze przestrzennej – do bezwzględnej zachowania. W strefie tej obowiązuje priorytet wymagań konserwatorskich, określonych na podstawie specjalistycznych opracowań.</p>	<p>Jednostka VI – Stare Miasto</p> <p>Elementy układu urbanistycznego podlegające ochronie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • elementy kompozycji urbanistycznej: <ul style="list-style-type: none"> ✓ zasadnicze proporcje wysokościowe kształtujące sylwetę zespołu – wraz z dominantami; ✓ osie kompozycyjne i powiązania widokowe; ✓ charakter wnętrza urbanistycznych; ✓ kompozycja układów zieleni;

⁴³ Ibidem, s. 89–90.

⁴⁴ Uchwała Nr 805/18 Rady Miasta Torunia z dnia 25 stycznia 2018 r. w sprawie „Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta Torunia”.

⁴⁵ *Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta Torunia*, cz. II, s. 153–161.

	<ul style="list-style-type: none"> • historycznie ukształtowana sieć ulic i placów; • historyczne podziały parcelacyjne; • istniejąca zabudowa o wartości zabytkowej wraz z elementami zabudowy współczesnej współtworzącej świadomą kompozycję; • elementy zagospodarowania i urządzenia terenu o wartościach zabytkowych, np. mała architektura, „mebel” uliczny.
<p>Strefa II – pośredniej ochrony konserwatorskiej wokół średniowiecznego historycznego centrum.</p> <p>Obejmuje obszary „buforowe” wokół zespołu staromiejskiego (w tym część obszarów wskazanych we wniosku aplikacyjnym o wpisanie zespołu staromiejskiego Torunia na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO i część historycznego układu urbanistycznego Bydgoskiego Przedmieścia, objętego wpisem obszarowym do rejestru zabytków).</p> <p>Ustala się następujące zasady ochrony: Istniejące elementy historycznego układu przestrzennego podlegają zachowaniu przez:</p> <ul style="list-style-type: none"> • utrzymanie zasadniczego rozplanowania i układu ulic, placów (ich przebieg i linie zabudowy) • utrzymanie historycznej kompozycji obiektów z dopuszczalnym ograniczonym zakresem przekształceń dachów i przyziemi, dostosowanym, do istniejącej kompozycji, • utrzymanie zachowanych terenów zieleni z rekompozycją i kontrolą dosadzeń, Nową zabudową uzupełniającą należy nawiązywać do historycznej kompozycji zespołu, historycznej kompozycji obiektów i typu zabudowy sąsiadującej z zachowaniem klimatu odrębnych zespołów przestrzennych. Usunięciu ulec powinny obiekty dysharmonizujące, substandardowe a wprowadzenie nowych, powinno podnieść wartości estetyczne miejsca. 	<p>Jednostki:</p> <p>V – Bydgoskie Przedmieście, VI – Stare Miasto</p> <p>Elementy układu urbanistycznego podlegające ochronie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • zasadnicze rozplanowanie, układ ulic i placów; • charakter zespołów urbanistycznych; • istniejąca zabudowa o wartości zabytkowej; • zachowane układy zieleni wysokiej i ukształtowania terenu; • zachowane elementy zagospodarowania i urządzenia terenu o wartościach zabytkowych i historycznych. <p>Powyższe dotyczy w szczególności:</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ elementów pozostałości fortyfikacji od XVII do XIX w.; ✓ zieleni na obrzeżu zespołu staromiejskiego – tzw. Doliny Marzeń, parku na terenie ograniczonym ulicami: Chopina, Al. 500-lecia, Al. Jana Pawła II (fragment Gór Piekarskich), zieleni parkowej na terenie parku etnograficznego oraz szpalerów zieleni przyulicznej w ul. Piastowskiej; ✓ zespołów budynków mieszkalnych i koszarowych z XIX/XX w.; ✓ pojedynczych obiektów użyteczności publicznej z końca XIX i z XX w.; ✓ Stawu Kaszownik i skanalizowanego odcinka Strugi Toruńskiej; ✓ dworca kolejowego PKP Toruń Miasto; ✓ ogrodu zoobotanicznego; ✓ zabudowy willowej przy ul. Bydgoskiej;
<p>Strefa III – ochrony konserwatorskiej obszarów ze znacznym udziałem elementów historycznych ukształtowanej struktury przestrzennej o wartościach kulturowych (w tym część historycznego układu urbanistycznego Bydgoskiego Przedmieścia i Rybaków, objętego wpisem obszarowym do rejestru zabytków).</p> <p>Ustala się następujące zasady ochrony:</p> <ul style="list-style-type: none"> • utrzymanie zasadniczego rozplanowania i układu ulic i placów (ich przebieg i linie zabudowy); • zachowanie charakteru poszczególnych pierzei lub ich części, typu i formy zabudowy; • utrzymanie historycznej kompozycji obiektów z dopuszczalnym ograniczonym zakresem przekształceń dachów i przyziemi, dostosowanym do istniejącej kompozycji; • utrzymanie zachowanych terenów zieleni z kontrolą dosadzeń; • nowa zabudowa nie powinna zacierać walorów przestrzennych zespołu (np. rozplanowania zasadniczych elementów, charakteru niektórych elewacji i brył) i harmonizować skalą i zasadą ukształtowania z sąsiadującą zabudową historyczną. <p>Wskazuje się na celowość sporządzenia opracowania specjalistycznego dot. „katalogu” typów i formy zabudowy – charakterystycznych dla poszczególnych pierzei lub ich części z określeniem pożądanego lub dopuszczalnego zakresu zmian.</p> <p>Dla zespołu budynków zajezdni tramwajowej ustala się konieczność opracowania programu (w przypadku zmiany ich funkcji) określającego zakres działań konserwatorskich utrwalających i przywracających walory zabytkowej architektury.</p>	<p>Jednostka V – Bydgoskie Przedmieście</p> <p>Elementy układu urbanistycznego podlegające ochronie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • zasadnicze rozplanowanie i układ ulic i placów; • charakter wyodrębniających się pierzei lub ich części wraz z charakterystycznymi, dla określenia pierzei typem i formą zabudowy; • istniejąca zabudowa o wartości zabytkowej wraz z elementami zabudowy współczesnej współtworzącej świadomą kompozycję; • zachowane układy zieleni wysokiej i ukształtowania terenu; • zachowane charakterystyczne elementy zagospodarowania i urządzenia terenu o wartościach zabytkowych (np. ogrodzenia, przedogródki). <p>Powyższe dotyczy w szczególności:</p> <ul style="list-style-type: none"> • rejonu ulic Danielewskiego i Stromej z zespołami kamienic czynszowych oraz budynków szkieletowych z XIX i początku XX w.; • zwartej i luźnej zabudowy z przewagą kamienic czynszowych (w kwartałach pomiędzy ul. Matejki – Krasińskiego – Reja – Słowackiego) oraz zabudowy luźnej (willowej i rezydencjonalnej) przy ulicy: Słowackiego, Matejki, Moniuszki, Krasińskiego, Mickiewicza, Bydgoskiej, Reja, Chopina, Fredry; • zespołu budynków zajezdni tramwajowej z XIX i początku XX w.; • kompleksów koszarowych, w tym m.in.: przy ul. Sienkiewicza-Fałata (koszary piechoty), przy ul. Mickiewicza-Asnyka (koszary ufanów); • obiektów użyteczności publicznej, w tym m.in.: <ul style="list-style-type: none"> ✓ budynków: Dyrekcji Lasów Państwowych, Muzeum Ziemi Pomorskiej (obecnie Instytutu Matematyki UMK), DS. nr 1 (dawnego Domu Społecznego), kompleksów szkół przy ul. Sienkiewicza,

	<ul style="list-style-type: none"> ✓ zespołu terenów wystawowych (Zieleniec) wraz z budynkiem obecnego Caritasu przy ul. Przybyszewskiego, ● pozostałości wydm (tzw. Zajączce Górki).
<p>Strefa IV - ochrony konserwatorskiej krajobrazu kulturowego elementów zewnętrznego pierścienia fortyfikacji Twierdzy Toruń</p> <p>Obejmująca historyczny układ urbanistyczno-architektoniczny systemu, określony przestrzennie przez obiekty forteczne (wpisane do rejestru zabytków i postulowane do objęcia ochroną w formie wpisu do miejskiej ewidencji zabytków).</p> <p>Ustala się następujące zasady ochrony:</p> <ul style="list-style-type: none"> ● konserwację i restaurację istniejącej substancji zabytkowej; ● przywrócenie profili i narysów form ziemnych w celu ich uczytelnienia i podkreślenia zachowanych historycznych ciągów (w tym również kanałów) i przestrzeni komunikacyjnych; ● waloryzację i usunięcie zieleni zagrażającej substancji i czytelności kompozycji w krajobrazie; ● likwidację tych współczesnych obiektów budowlanych, które ewidentnie kolidują z historycznym charakterem założeń – w przypadku realizacji nowego zagospodarowania terenów; ● adaptacja obiektów fortecznych na funkcje związane w szczególności z usługami, rekreacją i wypoczynkiem; ● dopuszczenie, na ściśle określonych zasadach, realizacji nowych obiektów budowlanych – spełniających warunki nowego uzupełnienia, jako kategorii zabiegu konserwatorskiego. <p>Ustala się pilną potrzebę opracowania specjalistycznego programu określającego: szczegółowe zasady ochrony poszczególnych elementów fortyfikacji, zakres niezbędnych prac konserwacji i restauracji oraz możliwości przystosowania obiektów do współczesnych funkcji użytkowych (zapewniających właściwe utrzymanie i zagospodarowanie obiektów i terenów).</p>	<p>Obiekty podlegające ochronie występujące we wszystkich jednostkach ustaleń.</p> <p>Elementy podlegające ochronie to:</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ zasadnicze elementy rozplanowania istniejącej substancji, w tym: drogi wojskowe, istniejące maski leśne, obiekty zaplecza i infrastruktury technicznej pierścienia fortecznego (np. domy dozoru walowego, kanały, mostki itp.), schrony oraz nasypy ziemne.
<p>Strefa V – ochrony konserwatorskiej ogólnych cech rozplanowania</p> <p>Obejmująca obszary zachowanych fragmentów historycznych przedmieść i miasta Podgórz. Charakteryzuje się znacznym nasyceniem pojedynczymi obiektami lub zespołami zabytkowymi, w tym także jednolitymi stylistycznie zespołami obiektów oraz elementami zachowanych historycznych ciągów komunikacyjnych (niestanowiących odcinków odstawowego układu komunikacyjnego i położonych poza wymienionymi wcześniej strefami ochrony konserwatorskiej).</p> <p>Dla poszczególnych elementów zachowanych układów ustala się:</p> <ul style="list-style-type: none"> ● zabytkowe zespoły zabudowy przemysłowej i użyteczności publicznej (np. wojskowe, dworce kolejowe) należy objąć programem rehabilitacji i restrukturyzacji funkcjonalnej, które (w przypadku zaniku pierwotnej funkcji obiektów lub ich części) pozwolą na określenie warunków dla włączenia zespołów w obręb przestrzeni społecznej miasta, w tym zwłaszcza w zakresie nowych funkcji pozwalających na właściwe utrzymanie obiektów oraz działań konserwatorskich utrwalających bądź przywracających walory zabytkowej architektury. <p>Ewentualne przekształcenia ww. zespołów nie powinny zacierać ich integralności przestrzennej – jako zespołów, a także powinny honorować zasadnicze cechy ich rozplanowania (kompozycji zabudowy).</p> <p>Wyburzenia mogą obejmować przede wszystkim – obiekty dysharmonizujące, pozbawione wartości zabytkowych lub silnie zdekapitalizowane.</p> <p>Nowa zabudowa (stanowiąca element procesu wymiany zdekapitalizowanej lub nowy element uzupełnienia zespołu) powinna przybrać formy zharmonizowane z architekturą zespołu i stanowić logiczny i spójny przestrzennie element zespołu.</p> <ul style="list-style-type: none"> ● zabytkowe zespoły zabudowy miejskiej i podmiejskiej – ochronie podlegają walory krajobrazowe, w szczególności kompozycja zabudowy oraz typ i forma budynków. <p>Należy dążyć do zachowania istniejącej zabudowy historycznej.</p> <p>W przypadku wprowadzenia nowej zabudowy – należy dążyć do utrzymania charakterystycznego „klimatu” poszczególnych zespołów po-</p>	<p>Elementy podlegające ochronie w:</p> <p>jednostka II – Barbarka</p> <ul style="list-style-type: none"> ● przedlokacyjny węzeł drożny – skrzyżowanie historycznych szlaków drogowych, w tym Droga Barbarka i Droga Przysiecka; ● luźna zabudowa osady leśnej z XIX i XX w. <p>jednostka III – Wrzosey</p> <ul style="list-style-type: none"> ● drogi forteczne: do fortu VI Jaremy Wiśniowieckiego i odcinek ul. Polnej. <p>jednostka IV – Bielany</p> <ul style="list-style-type: none"> ● zespół klasztoru Redemptorystów z lat 20- i 30-tych XX w.; ● drogi na śladzie traktów średniowiecznych – odcinek ul. Grunwaldzkiej i Morycińskiego i drogi forteczne – odcinek ul. Śniadeckich. <p>jednostka VII – Chełmińskie Przedmieście</p> <ul style="list-style-type: none"> ● zespół budynków dworca Toruń-Północ; ● zwarta zabudowa przedmiejska z 2 poł. XIX i pocz. XX w. przy ul. Szosa Chełmińska (wschodnia pierzeja ulicy na odcinku od ul. Dekerta do Trasy Średnicowej) – pozostałości dawnych podmiejskich rezydencji willowo-ogrodowych przy ul. Szosa Chełmińska (na wysokości ul. Sportowej); ● zabudowa podmiejska - zwarta i luźna, z 2 poł. XIX i pocz. XX w. przy ul. Grudziądzkiej (zachodnia pierzeja na południe od ul. Wybickiego); ● drogi po śladzie traktów średniowiecznych – Wybickiego, Grunwaldzkiej (odcinki), Podgórna i odcinek Grudziądzkiej, drogi zbudowane w XIX w. – Bartkiewiczówny, Kozacka, Końcowa, Krótka, Graniczna, Kołtąta, Lelewela, Ogrodowa, Wiązowa, Kordeckiego, Piaskowa, Czarlińskiego, Kilińskiego, Jagiellończyka, odcinek ul. Moniuszki i Gałczyńskiego oraz drogi forteczne – ul. Koniuchy. <p>jednostka VIII – Jakubskie Przedmieście</p>

<p>przez nawiązywanie do historycznej kompozycji zespołu, rozplanowania zasadniczych elementów, charakteru elewacji i brył z jednoczesnym wprowadzeniem elementów zabudowy i zagospodarowania podnoszących standardy użytkowania i wartości estetyczne miejsca.</p> <ul style="list-style-type: none"> • historyczne ciągi komunikacyjne – należy dążyć do utrzymania lub uczynienia ich przebiegu z maksymalnym utrzymaniem historycznych linii zabudowy, w drodze wykorzystania jako ulic uzupełniających układ podstawowy systemu komunikacji kołowej miasta bądź jako drogi wewnętrzne, ciągi piesze i rowerowe z dopuszczeniem korekt wynikających ze współczesnych wymagań technicznych i funkcjonalnych. 	<ul style="list-style-type: none"> • zespół zabudowy podmiejskiej z k. XIX w. i pocz. XX w. – przy ul. Sobieskiego (północna pierzeja tej ulicy); • zespół budynków koszarowych przy ul. Sobieskiego; • zespół budynków dworca Toruń-Wschodni; • zespół zabudowy przedmiejskiej z k. XIX w. i pocz. XX w. przy ul. Lubickiej (luźnej i zwartej); • zespół budynków drewnianych (domy rybackie), szkieletowych i murych w otoczeniu zieleni, z XIX w. i pocz. XX w. przy ul. Winnica; • drogi na śladzie traktów średniowiecznych – ul. Winnica (odcinek), Droga Trzeposka, drogi forteczne: Targowa, Winna oraz drogi zbudowane w XIX i pocz. XX w.: Studzienna, Konopackich, Antczaka. Pułaskiego. <p>jednostka IX – Mokre Przedmieście</p> <ul style="list-style-type: none"> • zespół młynów przy ul. Kościuszki; • zespół budynków przemysłowych fabryki spirytusu i młeczarni z k. XIX i pocz. XX w.; • zwarta zabudowa kamienic czynszowych z XIX/XX w. przy ul. Kościuszki; (w rejonie skrzyżowania z ul. Grudziądzką); • drogi na śladzie traktów średniowiecznych: Wojska Polskiego, Świętopełka, Łąkowa, Łokietka, drogi forteczne: odcinki ul. Pod Dębową Górą i Polna oraz droga zbudowana w XIX w. – Dworcowa. <p>jednostka XIX – Stawki</p> <ul style="list-style-type: none"> • koszary i zespół budynków wojskowych z XIX/XX w. przy ul. Podgórskiej; • zespół budynków Dworca Toruń-Główny z 2 poł. XIX i pocz. XX w.; • drogi forteczne: odcinki ulic Podgórskiej, Rypińskiej, Okólnej, Kniaziewiczza, Dybowskiej, drogi zbudowane w XIX w. – odcinek ul. Włocławskiej. <p>jednostka XX – Podgórz</p> <ul style="list-style-type: none"> • zwarta i luźna zabudowa wzdłuż ul. Poznańskiej z XIX i XX w.; • zespół budynków dawnych wodociągów z pocz. XX w. w zieleni; • drogi forteczne – odcinki ulic: Inowrocławskiej, Dybowskiej, Okólnej oraz droga do Fortu XI Stefana Batorego.
<p>Strefa VI – ochrony ekspozycji</p> <p>Strefa, która obejmuje obszary umożliwiające, cechami swojego ukształtowania i pokrycia, właściwą ekspozycję obiektów lub zespołów o wartościach zabytkowych z ustalonych kierunków widokowych.</p> <p>W strefie tej obowiązuje zachowanie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • nie zakłóconych punktów i kierunków widokowych, • otwarcie widokowych, • osi i panoram uwydatniających historyczną kompozycję zespołu, w tym również dominant z następujących punktów, osi i płaszczyzn widokowych: <ul style="list-style-type: none"> ✓ widok z ul. Bydgoskiej w stronę Placu Rapackiego na stare miasto, ✓ widok ze ścieżki między hotelem Helios i akademikami w stronę starego miasta [<i>Zespołu Staromiejskiego</i>], ✓ widok z Alei 700-lecia w pobliżu cmentarza św. Jerzego na stare miasto, ✓ widok z bastionu V [<i>winno być IV – w Studium jest błędny zapis</i>] poniżej dworca PKS na zespół staromiejski, ✓ widok z cmentarza garnizonowego na zespół staromiejski, ✓ widok z ul. Przy Kaszowniku (nad stawem) na zespół staromiejski, ✓ widok z ul. Przy Kaszowniku (rejon ronda) na zespół staromiejski, ✓ widok z Góry św. Jakuba przed Winnicą (nad Wisłą) na zespół staromiejski, 	<p>Ze względu na trudne do opisanie ich granice – punkty, osie i płaszczyzny widokowe – nie oznaczono na załączniku graficznym – nr 7 Polityka przestrzenna – instrumentalizacja.</p>

<ul style="list-style-type: none"> ✓ widok z [dawnej] przystani Klubu Budowlanych na Kępie Bazarowej na sylwetę zespołu staromiejskiego, ✓ widok na sylwetę zespołu staromiejskiego z lewego brzegu Wisły z punktu widokowego w rejonie przystani. <p>W obszarach określonych tą strefą wskazuje się na potrzebę wykonania opracowań studialnych (krajobrazowych) dotyczących wpływu ewentualnej nowej zabudowy lub nowych form zagospodarowania terenu na właściwą ekspozycję elementów zabytkowych (oglądana z oznaczonych punktów, osi i płaszczyzn widokowych).</p>	
<p>Strefa VII – obserwacji archeologicznej</p> <p>Obejmuje obszary o udokumentowanej lub potencjalnej (na podstawie badań lub innych wskazówek) zawartości reliktyw archeologicznych.</p> <p>Działania inwestycyjne na terenach położonych w tej strefie wymagają działań określonych w u.o.z.</p>	<p>Ze względu na trudne do opisania ich granice, obszary i tereny objęte tą strefą zostały oznaczone na załączniku graficznym – nr 7 Polityka przestrzenna - instrumentalizacja.</p>

Obiekty zabytkowe wyróżniające się wartością architektoniczno-historyczną, a niewpisane do rejestru zabytków oraz nieobjęte w/w strefami – mogą być ochronione poprzez: ustalenia miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego (w tym poprzez objęcie w zależności od potrzeb właściwymi strefami ochrony konserwatorskiej) albo w decyzjach o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzjach o warunkach zabudowy, decyzjach o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzjach o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Zgodnie z art. 22 ust. 4 u.o.z. – Prezydent Miasta Torunia – prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomości z terenu gminy. Ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzania programu opieki nad zabytkami, zaś ustalenia tego programu uwzględnia się w studium i planie miejscowym.

3.2.2. Obszary, obiekty i zasady ochrony dóbr kultury współczesnej

Zgodnie z art. 2 pkt 10 ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym – za „dobra kultury współczesnej” uznaje się niebędące zabytkami dobra kultury, takie jak pomniki, miejsca pamięci, budynki, ich wnętrza i detale, zespoły budynków, założenia urbanistyczne i krajobrazowe, będące uznanym dorobkiem współcześnie żyjących pokoleń, jeżeli cechuje je wysoka wartość artystyczna lub historyczna.

Zgodnie z tym w Studium wskazano obszary i obiekty, dla których w przypadku opracowywania miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, należy zawrzeć ustalenia w zakresie ochrony dóbr kultury współczesnej.

Tabela C 3.2-2 – Obszary i obiekty wskazane do ochrony jako dobra kultury współczesnej

Założenia urbanistyczne – obszary charakteryzujące się spójnym układem urbanistycznym, funkcjonalnym oraz jednolitym charakterem architektonicznym budynków, zachowujące specyficzny klimat miejsca	Przedmiot ochrony - obszar – lokalizacja
<p>Ochronie podlega:</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ typ i forma zabudowy; ✓ sposób zagospodarowania terenu (zielen przyuliczna, zielen międzyblokowa). 	<ol style="list-style-type: none"> 1) zespół małych domów mieszkalnych (4 mieszkania) przy ul. Żwirki i Wigury z ogródkami przydomowymi (jednostka VII – Chełmińskie Przedmieście); 2) zespół zabudowy wielorodzinnej z zielenią przyuliczną i międzyblokową przy ul. Żwirki i Wigury (jednostka VII – Chełmińskie Przedmieście); 3) zespoły zabudowy wielorodzinnej z zielenią przyuliczną i międzyblokową oraz budynkami użyteczności publicznej realizowane w różnych okresach czasu lecz tworzące harmonijną i kameralną całość – pomiędzy ulicami: Grudziądzką – Jagiellońską – Przy Kaszowniku – Przy Rynku Wełnianym (jednostka VII – Chełmińskie Przedmieście); 4) zespół zabudowy wielorodzinnej (domów kolejowych) z ogrodami przydomowymi przy ul. Akacjowej (jednostka XX – Podgórz); 5) zespół zabudowy jednorodzinnej z ogrodami przydomowymi pomiędzy ulicą: Łódzką – Pszczelną – Przy Torze – Miodową (jednostka XVII – Czerniewice); 6) kampus Uniwersytetu im. Mikołaja Kopernika przy ul. Gagarina (jednostka IV – Bielany).

Miejsca i obiekty Pamięci Narodowej – miejsca o szczególnym znaczeniu dla mieszkańców Torunia, upamiętniające wydarzenia historyczne i historii najnowszej	Przedmiot ochrony – obszar – lokalizacja
Ochrona, poprzez sposób zagospodarowania otoczenia.	<ul style="list-style-type: none"> ● miejsce straceń przy Forcie VII, ● obelisk ku czci Bawarczyków przy ul. Legionów (teren przy Zespole Szkół Technicznych), ● pomniki ku czci ks. Jerzego Popiełuszki – przy Al. św. Jana Pawła II i skwer przy skrzyżowaniu ulic: Bydgoskiej i Popiełuszki, ● pomnik Cześć i Chwała Toruńskim Lotnikom, ● przy Aeroklubie Pomorskim, ul. 4 Pułku Lotniczego, ● pomnik kolejarzy – ofiar faszyzmu – południowej części Placu 18 Stycznia, w pobliżu dworca Toruń-Miasto, ● tablica pamiątkowa obozu przesiedleńczego „Szmalcówka” – ul. Grudziądzka 124, ● zespół pomnikowy artylerii polskiej – Plac Towarzystwa Miłośników Torunia, ● pomnik pomordowanych dzieci polskich – w zachodniej części Cmentarza Komunalnego nr 2 im. Ofiar II wojny światowej przy ul. Grudziądzkiej, ● kamień pamiątkowy AK i pomnik Marszałka Józefa Piłsudskiego – Park 100-lecia Powrotu Torunia do Wolnej Polski, ● kamień pamiątkowy ofiar stalinizmu – skwer u zbiegu Al. św. Jana Pawła II i ul. Mickiewicza.
Ochronie podlegają obiekty (ich forma) oraz otoczenie (poprzez sposób jego zagospodarowania).	<ul style="list-style-type: none"> ● pomnik martyrologii toruńskich młynarzy – na murze zewnętrznym południowej ściany kompleksu obiektów młynów przy ul. Kościuszki, ● tablica pamiątkowa miejsca kaźni – zachodnia ściana schronu B 54 przy ul. Lubickiej 84, ● tablica pamiątkowa Sztabu Komendy Okręgu Pomorskiego AK – na ścianie południowej kamienicy przy ul. Warszawskiej 8, ● tablica pamiątkowa obozu przesiedleńczego – wmurowana w północną ścianę gmachu Szkoły Podstawowej przy ul. Bażyńskich 30/36.

5.1.4. Miejsce Plany Zagospodarowania Przestrzennego

Podstawę prawną dla realizowanych przez samorząd gminny czynności planistycznych i miejsca w nich polityki ochrony zabytków, stanowią dwa akty prawne:

- ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym wraz z aktami wykonawczymi – określa procedurę sporządzania i zakres merytoryczny miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego,
- u.o.z. wraz z aktami wykonawczymi – określa przedmiot i zasady ochrony zabytków i opieki nad nimi.

Obie te ustawy wraz ze szczegółowymi aktami wykonawczymi regulują tworzenie jednego z ważniejszych narzędzi prawnych w sprawowaniu ochrony nad zabytkami – miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego [dalej mpzp]. W przepisach tych określone są także kompetencje i zasady uczestnictwa wojewódzkiego konserwatora zabytków w procedurze sporządzania mpzp.

Na obszarze Miasta Torunia obowiązują 224 mpzp, w trakcie opracowywania znajduje się 40 mpzp⁴⁶. Szczegółowe

informacje nt. mpzp znajdują się na stronie internetowej Miejskiej Pracowni Urbanistycznej w Toruniu, która jako jednostka budżetowa miasta Gminy Toruń zajmuje się sporządzaniem mpzp.

Mpzp uwzględniają zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków, zasady ochrony zabytków archeologicznych, ochronę walorów krajobrazu kulturowego, a także zasady ochrony dóbr kultury współczesnej. Zasady ochrony są zgodne z ustaleniami zawartymi w *Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Miasta Torunia*.

Dla sprawowania właściwej polityki ochrony dziedzictwa kulturowego na obszarze Miasta Torunia ważne jest przeprowadzenie prac planistycznych i w konsekwencji uchwalenie mpzp dla szczególnie wrażliwych obszarów, w tym zwłaszcza dla obszaru historycznego zespołu staromiejskiego, wpisanego na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO oraz Bydgoskiego Przedmieścia.

⁴⁶ Według stanu na 15 września 2021 r. – na podstawie danych Miejskiej Pracowni Urbanistycznej w Toruniu – <http://mpu-torun.pl/?cat=3>

UWARUNKOWANIA FORMALNO-PRAWNE GOSPODARKI PRZESTRZENNEJ NA OBSZARZE MIASTA TORUNIA WYCIĄG

MAPA POGLĄDOWA
SKALA 1 : 25 000

*Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego na obszarze Torunia – obowiązujące (kolor zielony)
i w trakcie opracowania (kolor niebieski) [wg: Miejska Pracownia Urbanistyczna w Toruniu] – stan na 31.10.2021 r.*

5.2. Charakterystyka zasobów i analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy

5.2.1. Historia Torunia

Dzięki dogodnemu położeniu terenów dzisiejszego miasta – z dostępem do rzeki oraz dogodną przeprawą (bród) przez Wisłę – osadnictwo na obszarze obecnego Torunia i w jego okolicach rozwijało się od okresu paleolitu, tj. od ok. 9 tys. lat p.n.e.

Pierwsza historyczna wzmianka o Toruniu – lokowanym ok. 10 km na zachód od obecnego miasta – pochodzi z dokumentu lokacyjnego z 28 grudnia 1233 r. wystawionego przez Hermana von Salza, wielkiego mistrza zakonu krzyżackiego. Obecny obszar Starego Miasta został określony w nowym przywileju lokacyjnym, wydanym na prawie chełmińskim w 1251 r., a 1264 r. prawa miejskie nadano sąsiedniej osadzie – Nowemu Miastu. Oba organizmy miejskie połączono w 1454 r., zachowując jednak dzielące je mury obronne.

Znaczącą datą w dziejach Torunia był rok 1454 – początek polsko-krzyżackiej wojny trzynastoletniej. Zburzony został wówczas przez mieszczan krzyżacki zamek. Wojna zakończyła się w 1466 r. pokojem toruńskim, samo miasto zaś,

jeszcze w trakcie działań zbrojnych otrzymało od króla Kazimierza Jagiellończyka *privilegia Casimiriana* (szczególnie tzw. wielki przywilej z 1457 r.), które określiły zasady politycznej odrębności oraz podstawy prawno-ustrojowej niezależności i jego silnej gospodarki aż do rozbiorów i włączenia miasta do Królestwa Prus w 1793 roku. W ten sposób Toruń (podobnie jak Gdańsk i Elbląg) wyróżniał się na tle innych miast Rzeczypospolitej.

W XVI i 1. poł. XVII w. Toruń przeżywał szybki i dynamiczny rozwój. Miasto bogaciło się na handlu wiślanym, składzie soli i towarów solonych oraz wielkich dorocznych jarmarkach międzynarodowych. W 1528 r. otwarta została mennica królewska przy ul. Mostowej, w miejsce dotychczasowych mennic: krzyżackiej i miejskiej. W 1568 r. nastąpiło otwarcie Gimnazjum Akademickiego, jednej z najlepszych ówczesnych szkół na ziemiach polskich.

W okresie reformacji w pierwszej połowie XVI w. znaczna część mieszczan przeszła na luteranizm – w 1557 r. Toruń stał się oficjalnie miastem luterskim i jednym z ważniejszych ośrodków protestantyzmu w Rzeczypospolitej.

W 1645 r. odbyło się tu *Colloquium charitativum* (Braterska rozmowa) – jedyne na świecie spotkanie ekumeniczne w celu pogodzenia katolików i protestantów.

W pierwszej połowie XVII w. Toruń, jako jedno z największych i najbogatszych miast Rzeczypospolitej, zamieszkiwało (w zależności od szacunków), od ok. 12 do 20 tys. mieszkańców⁴⁷. Dzięki przywilejom i pozycji gospodarczej Toruń wraz ze swoim patrymonium – pomimo że leżał w województwie chełmińskim i był jego największym miastem – wyłączony był z administracji województwa.

Druga połowa XVII wieku to czas osłabienia miasta ze względu na toczące się w jego rejonie wojny. W 1629 roku miasto odparło pierwsze oblężenie Szwedów. W związku z rosnącym zagrożeniem konfliktami zbrojnymi na terenie Rzeczypospolitej, rozpoczęto budowę fortyfikacji bastionowych, dzięki czemu Toruń stał się jedną z najpotężniejszych twierdz w Rzeczypospolitej.

W 1703 r. (od 24 września do 9 października) miasto przeżyło najdotkliwszy w całej swojej historii ostrzał armatni przeprowadzony przez wojska szwedzkie, dowodzone przez Karola XII. W jego efekcie spłonęła znaczna część zabudowy przyrynkowej, ratusz i kościoły. Na domiar złego, w 1708 r. ludność miasta została zdiesiątkowana przez wielką epidemię dżumy, zaś w 1737 r. z kolei, prawie cała ludność miasta zachorowała na nieznaną zarazę (prawdopodobnie była to grypa)⁴⁸.

Zaostrzające się w Rzeczypospolitej konflikty religijne nie ominęły także Torunia, gdzie 16 lipca 1724 r. doszło do tzw. tumultu toruńskiego, zakończonego surowym wyrokiem sądu królewskiego i ścięciem protestanckiego burmistrza miasta Jana Godfryda Roesnera.

Po I rozbiorze Rzeczypospolitej w 1772 roku Toruń pozostał w granicach Polski, jednak w wyniku presji ekonomicznej ze strony Prus ponosił poważne straty gospodarcze, co miało wpływ na znaczne zmniejszenie liczby mieszkańców miasta – z 10 tysięcy około 1772 r. do 6 tysięcy mieszkańców w 1793 r. W wyniku II rozbioru Polski Toruń został włączony w granice Królestwa Prus – Prus Zachodnich ze stolicą w Gdańsku, a 24 stycznia 1793 r. wojska pruskie wkroczyły do miasta.

Okres wojen napoleońskich przyniósł miastu poważne zniszczenia i straty gospodarcze. Na mocy traktatu w Tylży z 7 lipca 1807 r. Toruń znalazł się w Księstwie Warszawskim. W kwietniu i maju 1809 r. rezydował tu ewakuowany

z Warszawy rząd Księstwa, w związku z czym Toruń przez trzy tygodnie był jego stolicą. W styczniu 1813 roku, przygotowując miasto do przewidywanego oblężenia przez wojska rosyjskie, z rozkazu francuskiego marszałka Louisa Davout, prawie doszczętnie zburzono wszystkie przedmieścia Torunia (m.in. Podgórz, Mokre) i podmiejskie wsie. Pomimo tego jeszcze w kwietniu tego samego roku Rosjanie zdobyli miasto i okupowali je przez dwa kolejne lata.

Na mocy postanowień kongresu wiedeńskiego z 1815 r. Toruń ponownie znalazł się w granicach Prus. W XIX i na początku XX w. miasto przeżywało umiarkowany rozwój gospodarczy. Pojawiły się nowe inwestycje publiczne – m.in. wzniesiono budynek Policji Miejskiej i aresztu przy Wałach Generała Sikorskiego, Sąd Okręgowy przy ulicy Piekary, urząd powiatu i starostwa, Bank Rzeszy, Teatr Miejski, Poczta i Dwór Artusa na Rynku Staromiejskim, szpitale (miejski przy ulicy Przedzamcze, obywatelski przy ulicy Słowackiego, diakonisek przy ulicy Batorego), szkoły (średnią dla chłopców przy placu św. Katarzyny, Szkołę Przemysłową przy Fosie Staromiejskiej, powszechną na Bydgoskim Przedmieściu, katolickie seminarium nauczycielskie i ewangelickie seminarium nauczycielskie przy ulicy Sienkiewicza), a także obiekty komunalne – m.in. Gazownię Miejską czy wodociągowe stacje pomp.

Na przeszkodzie swobodnego rozwoju miasta w XIX w. stały ograniczenia wynikające ze statusu Torunia jako ważnej twierdzy, leżącej w sąsiedztwie ówczesnej granicy rosyjsko-pruskiej i związane z tym przepisy budowlane, zakazujące wznoszenia budynków murowanych poza obrębem murów miejskich. Restrykcje te zostały nieco złagodzone dopiero w latach 80. XIX w., w związku z budową twierdzy fortowej. W 1862 r. Toruń uzyskał połączenie kolejowe w związku z otwarciem linii Warszawa–Bydgoszcz. W 1873 r. oddano do użytku most na Wiśle, co w połączeniu z otwarciem linii kolejowej Berlin – Wystruć sprawiło, że miasto stało się ważnym węzłem kolejowym.

Rozwój miasta przyczynił się do powstania nowoczesnej infrastruktury komunalnej. Pierwsze oświetlenie gazowe otrzymał Toruń w 1859 r., a w 1898 r. – oświetlenie elektryczne. W rok później pojawiły się na ulicach miasta tramwaje elektryczne⁴⁹.

W 1906 r. w granice administracyjne Torunia włączona została podmiejska osada Mokre. Znaczną część jej zabudowy stanowiła zabudowa szkieletowa, która pojawiła się na terenie Mokrego po całkowitym spaleniu przedmieść

⁴⁷ Por. M. Bogucka, H. Samsonowicz, *Dzieje miast i mieszczaństwa w Polsce przedrozbiorowej*, Wrocław 1986, s. 372; K. Mikułowski, *Toruń w drugiej połowie XVI i na początku XVII wieku* [w:] Henryk Stroband (1548–1609) burmistrz toruński, Toruń 2010.

⁴⁸ Por. *Nieujarzmiona natura* [w:] K. Mikulski, J. Wijaczka, *Historia powszechna: Wiek XVI-XVII*, Warszawa 2012, s. 26.

⁴⁹ K. Przybyszewski, *Rozbudowa miasta Torunia w latach 1920–1939*, AUNC, Historia XI – Nauki Humanistyczne i Społeczne – Zeszyt 74, 1977, s. 134.

Torunia w 1813 r. w związku z przygotowaniem twierdzy do obrony.

Po I wojnie światowej w wyniku postanowień traktatu wersalskiego Toruń znalazł się w granicach odrodzonej Polski. W dniu 18 stycznia 1920 r. wojska niemieckie ostatecznie opuściły miasto. W II Rzeczypospolitej, Toruń będący siedzibą wielu polskich organizacji społecznych i naukowych oddziaływających na całe Pomorze i Warmię, stał się stolicą województwa pomorskiego.

Toruń – liczący w 1921 r. niespełna 39,5 tys. mieszkańców⁵⁰ – zaczął powoli odzyskiwać swoją dawną świetność. W dwudziestoleciu międzywojennym powstały tu nowe obiekty użyteczności publicznej, m.in.: Dyrekcja Pomorskiej Kolei Państwowej, Komunalna Kasa Oszczędności, Bank Rolny czy Dyrekcja Lasów Państwowych⁵¹. Rozwijał się przemysł – powstały m.in. Zakłady Nawozów Fosforowych „Polchem”. Ważnym wydarzeniem dla rozwoju Torunia była decyzja (1938 r.) o utworzeniu od 1940 r. uniwersytetu w Toruniu, jako filii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.

O dynamice rozwoju Torunia w okresie II Rzeczypospolitej świadczyć może rosnąca liczba mieszkańców w niespełna dwadzieścia lat wzrosła ponad dwu i półkrotnie, osiągając 78,4 tys. w 1939 r.⁵² Poszerzały się także granice administracyjne Torunia, m.in. o włączony do miasta w 1938 r. położony na lewym brzegu Wisły Podgórz⁵³.

W dniu 7 września 1939 r. do miasta wkroczyły wojska niemieckie. Dekretem Hitlera całe Pomorze wraz z Toruniem wcielono do III Rzeszy. Okupację hitlerowską w mieście cechowały bezwzględne akcje, mające na celu wyniszczenie ludności polskiej. Jesienią 1939 r. w ramach tzw. Intelligenzaktion rozpoczęły się masowe aresztowania przedstawicieli polskiej elity społecznej i intelektualnej z Torunia i okolicznych miejscowości. W wyniku tylko jednej obławy, przeprowadzonej w dniach 17–21 października, zatrzymano od 600 do 1200 osób, umieszczając je w obozie dla internowanych zorganizowanym na terenie Fortu VII Twierdzy Toruń. Od października do grudnia 1939 r. więźniowie obozu byli masowo rozstrzeliwani w podmiejskim lesie Barbarka. Zamordowano tam co najmniej 600 osób.

W związku z ofensywą Armii Czerwonej w styczniu 1945 r. Toruń zamieniony został w twierdzę, której miało bronić ok. 18 tys. żołnierzy niemieckich. Miasto zostało otoczone w dniach 23–25 stycznia przez jednostki 70 armii 2 Frontu Białoruskiego. W nocy z 30 na 31 stycznia Niemcy przełamali okrajenie, wycofując się w kierunku Grudziądza.

W dniu 1 lutego 1945 r. Toruń został uwolniony spod okupacji hitlerowskiej przez Armię Czerwoną.

Już w dniu 8 lutego 1945 r. do miasta przybyła grupa operacyjna Rządu Tymczasowego przejmując i organizując w Toruniu siedzibę województwa. Szybko jednak przeniesiono ją do Bydgoszczy, argumentując to przede wszystkim dwukrotnie większym – niż w Toruniu – skupiskiem ludności robotniczej. W konsekwencji tej decyzji Toruń został pozbawiony wielu instytucji stanowiących ważne czynniki miastotwórcze – np. Pomorskiej Rozgłośni Polskiego Radia, dowództwa okręgu wojskowego, redakcje prasy codziennej, siedziby związków i stowarzyszeń branżowych, Kuratorium Okręgu Szkolnego, Wojewódzkiej Biblioteki Pedagogicznej czy nawet orkiestry symfonicznej.

Za to już w 1945 r. utworzono Uniwersytet Mikołaja Kopernika, który stał się spadkobiercą i kontynuatorem tradycji Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie. Okazją do rozwoju samego uniwersytetu, jak i jego bazy był przypadający na rok 1973 jubileusz 500-lecia urodzin Mikołaja Kopernika. Wzniesiono wówczas miasteczko uniwersyteckie na Bielanych, przy projektowaniu którego nadzwyczaj umiejętnie połączono formy architektoniczne licznych obiektów z leśnym otoczeniem tworząc jednorodny układ przestrzenny.

Wspomniany jubileusz stał się także dobrą okazją do podjęcia – poczynając od początku lat 60. – intensywnych prac konserwatorskich przy licznych toruńskich zabytkach. Inną istotną datą był rok 1966 – 500. rocznica zawarcia pokoju toruńskiego, dzięki czemu podjęto prace przy zabezpieczeniu i zagospodarowaniu ruin zamku krzyżackiego jako pomnika pokoju toruńskiego.

W okresie powojennym rozwój miasta był związany z jego intensywnym uprzemysłowieniem – Toruń stał się ośrodkiem przemysłu chemicznego, elektronicznego, metalowego i włókienniczego. W ślad za rozwojem przemysłu i rosnącą liczbą mieszkańców zaczęły powstawać nowe osiedla mieszkaniowe – w latach 50. największym był „Kaszownik”. Lata 60. przyniosły osiedla: Zjednoczenia, Młodych, Bema, Tysiąclecia, Chrobrego, Reja i 63. Pułku Piechoty (d. Armii Ludowej na Podgórzu). Najintensywniejszy rozwój budownictwa mieszkaniowego Toruń przeżył w II połowie lat 70. i w latach 80., kiedy na jego wschodnich terenach powstały trzy wielkie osiedla: Rubinkowo I, Rubinkowo II i Na Skarpie.

W latach 1975–1998 Toruń był siedzibą województwa toruńskiego, zaś po reformie administracyjnej z 1999 stał się

⁵⁰ Ibidem, s. 135.

⁵¹ Ibidem, s. 137.

⁵² Ibidem, s. 144.

⁵³ Ibidem, s. 145.

jedną z dwóch (obok Bydgoszczy) stolic nowopowstałego województwa kujawsko-pomorskiego. Znajduje się tu siedziba władz samorządowych województwa – Sejmiku Województwa, Zarządu Województwa i Urzędu Marszałkowskiego, a także siedziby urzędu administracji zespolonej –

5.2.2. Krajobraz kulturowy

Definicja krajobrazu kulturowego jest zawarta w art. 3 pkt. 14 u.o.z. *Krajobraz kulturowy to postrzegana przez ludzi przestrzeń, zawierająca elementy przyrodnicze i wytwory cywilizacji, historycznie ukształtowana w wyniku działania czynników naturalnych i działalności człowieka.*

Ochrona i kształtowanie krajobrazu kulturowego służy utrzymaniu tożsamości społeczności lokalnych, regionów i państwa. Przedmiotem ochrony powinno być: ukształtowanie terenu, jego pokrycie (przyrodnicze i kulturowe) oraz tradycje zagospodarowania.

Zgodnie z art. 7 u.o.z. istnieją dwie formy ochrony zabytków, które mogą zastosować samorzady gminne: utworzenie parku kulturowego lub ustalenie ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego. W art. 4 tej ustawy określono zasady ochrony zabytków polegającej na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu m.in.:

- zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków przez odpowiednie zagospodarowanie i utrzymanie,
- zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków,
- uwzględnianie działań ochronnych w planowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Szczegółowa analiza struktury przestrzennej Torunia, została przeprowadzona w *Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego*⁵⁴. Określono tam podstawowe elementy struktury, uporządkowano je, a następnie poddano ocenie ich wartości. Struktura przestrzenna Torunia została ukształtowana (jak każda struktura osadnicza) przez szereg czynników przyrodniczych i antropogenicznych. Do antropogenicznych czynników kształtujących strukturę przestrzenną miasta zalicza się m.in.:

- osadnictwo średniowieczne,

Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków i Komendy Wojewódzkiej Straży Pożarnej.

Od 1992 r., na podstawie bulli papieża Jana Pawła II *Totus Tuus Poloniae Populus* Toruń jest także stolicą diecezji kościoła rzymskokatolickiego.

- budowę pierwszych fortyfikacji nowożytnych,
- rozwój przedmieść,
- powstanie Twierdzy Toruń wraz z pierścieniem fortecznym i wprowadzenie ograniczeń budowlanych, likwidację przestarzałych fortyfikacji, powstanie obszarów zabudowy czynszowej,
- wzmożone w ostatnich latach, procesy przekształcania terenów wojskowych i przemysłowych.

Do podstawowych elementów składających się na strukturę przestrzenną Torunia – oprócz elementów naturalnych (np. Dolina Wisły) zalicza się:

- zabudowę kubaturową i inne budowle,
- zagospodarowanie nieruchomości, na których położona jest zabudowa (ogrodzenia, zieleń towarzysząca),
- wzajemne relacje pomiędzy elementami zabudowy,
- tereny otwarte.

Substancję urbanistyczną zgrupowano w typy zabudowy, co do których możliwe jest wskazanie wspólnych cech charakterystycznych. Każdy antropogeniczny element struktury przestrzennej można zakwalifikować do jednego z typów zabudowy odnoszących się do obiektów lub obszarów zabytkowych:

- osiowe założenia (obiekty, zespoły obiektów) o charakterze dominant lokalnych,
- zabudowa przedmiejska XIX / pocz. XX w.,
- kamienice XIX-wieczne i z okresu międzywojennego tworzące bloki zabudowy lub pierzeje,
- historyczna zabudowa wielorodzinna („kolonie”),
- zabudowa willowa i rezydencje w otoczeniu ogrodów,
- zabudowa zagrodowa,
- historyczna zabudowa przemysłowa,

⁵⁴ *Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego*, cz. I, s. 119–123.

- historyczne fortyfikacje,
- historyczna zabudowa koszarowa,
- budynki dworcowe i kolejowe z XIX w.,

Celami analizy struktury przestrzennej Torunia dokonanej w „Studium” było:

- opisanie struktury przestrzennej miasta za pomocą typów zabudowy,
- wyodrębnienie zespołów kompozycyjnych, wyróżniających się z otoczenia:
  - ✓ granicami (formy przestrzenne definiujące obszar zajęty przez analizowaną całość przestrzenną, a także jej kształt),
  - ✓ układem geometrycznym (układ linii, powierzchni i brył, jaki tworzy analizowana całość przestrzenna),
  - ✓ tworzywem (obiekty, z jakich zbudowana jest analizowana całość przestrzenna);
- usystematyzowanie ich w pewne typy układów przestrzennych, co do których da się stwierdzić występowanie istotnych cech wspólnych,
- ustalenie wzajemnych relacji przestrzennych zachodzących pomiędzy elementami struktury miasta.

Na jej podstawie wyróżniono charakterystyczne (zabytkowe) typy ukształtowania przestrzeni miejskiej:

- obszar zespołu staromiejskiego,
- obszar zabudowy Bydgoskiego Przedmieścia z typowym dla czasu swego powstania blokowym (prostokątnym) układem XIX-wiecznej zabudowy czynszowej,
- osiedla wykształcone z dawnych osad położonych nad brzegiem Wisły (Rybaki, Winnica), o specyficznym układzie zabudowy,
- zespoły niskiej XIX-wiecznej zabudowy przedmiejskiej z dużym udziałem budynków o konstrukcji szkieletowej, w układzie pierzejowym, jak i wolnostojących, z towarzyszącą zabudową gospodarczą,
- zespoły fortyfikacji XIX-wiecznych (pierścień forteczny dawnej Twierdzy Toruń),
- zespoły kamienic i niewielkich domów mieszkalnych z okresu międzywojennego, o charakterystycznym dla tego okresu układzie przestrzennym,
- zespoły XIX-wiecznej zabudowy koszarowej, często tworzące założenia o zwartej kompozycji,

- mniejsze osiedla domów wielorodzinnych, wypełniające wolne miejsca w strukturze miasta w pobliżu strefy śródmiejskiej,
- założenia zieleni komponowanej, np. Park Miejski na Bydgoskim Przedmieściu, Park Glazja, Park 1000-lecia,
- założenia cmentarzy wraz z charakterystycznymi układami przestrzennymi, obiektami sztuki sepulkralnej oraz zielenią komponowaną,
- obiekty inżynieryjne – m.in. Most drogowy im. Marszałka Józefa Piłsudskiego i Most kolejowy im. Ernesta Malinowskiego.

Jak wspomniano: *ochrona i kształtowanie krajobrazu kulturowego służy utrzymaniu tożsamości społeczności lokalnych, regionów i państwa. Zatem niezbędne jest utrzymanie i eksponowanie jego [krajobrazu kulturowego] wartości, podejmując wszelkie działania odnoszące się zarówno do ochrony dziedzictwa kulturowego, jak i środowiska przyrodniczego. Przedmiotem ochrony powinno być: ukształtowanie terenu, jego pokrycie (przyrodnicze i kulturowe) oraz tradycje zagospodarowania.*

Przestrzeń miejska była – i jest – przestrzenią zmienną, powstałą w wyniku procesów miastotwórczych, w tym zwłaszcza jako efekt aktu lokacyjnego, kształtującego układ urbanistyczny miasta z wyznaczonymi strefami rynku, zabudowy sakralnej, mieszkalnej czy gospodarczej, a także urządzeń obronnych, jak mury i bramy. Przez wieki przestrzeń miejska podlegała – i podlega nadal – dynamicznym przemianom: rozbudowie, przekształcaniu, wyburzaniu jednych elementów i zastępowaniu ich innymi – nowocześniejszymi, bardziej funkcjonalnymi lub odpowiadającymi aktualnie obowiązującym trendom architektonicznym. W wyniku procesów dziejowych ukształtowany został krajobraz kulturowy przestrzeni miejskiej stanowiący wartość chronioną, z zastrzeżeniem dopuszczalności wprowadzania zmian na ściśle określonych warunkach, w tym w odniesieniu do obszarów objętych ochroną prawną – na warunkach określonych przez właściwe organy.

Najcenniejszym krajobrazowo obszarem Torunia jest **Zespół Staromiejski** z zachowaną, średniowieczną siatką ulic i placów, dominantami krajobrazowymi w postaci wież kościołów oraz wieży ratusza oraz kamienicami i dawnymi spichlerzami tworzącymi zabudowę pierzei ulic. Ochrona krajobrazu kulturowego Zespołu Staromiejskiego polega na – z jednej strony – zachowaniu sylwety w określonych

osiach widokowych⁵⁵, zaś z drugiej na zachowaniu autentycznej substancji zabytkowej obiektów w obrębie Zespołu Staromiejskiego, detalu architektonicznego i elementów małej architektury. Niezakłócony charakter mają: najbardziej znana sylweta Zespołu Staromiejskiego z przeciwległego brzegu Wisły oraz otwarcia widokowe na Zespół Staromiejski od strony Bydgoskiego Przedmieścia i ul. Mickiewicza.

Widok na Zespół Staromiejski z punktu widokowego na Kępie Bazarowej

Widok na Zespół Staromiejski z punktu widokowego na Kępie Bazarowej

Widok na Zespół Staromiejski od Bydgoskiego Przedmieścia

Widok na Zespół Staromiejski od ul. Mickiewicza

Widok na Zespół Staromiejski z Al. 700-lecia Torunia

⁵⁵ Por. *Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego*, Tabela C 3.2-1 – Strefy ochrony konserwatorskiej, strefa VI – strefa ochrony ekspozycji.

Jednym z istotnych problemów na obszarze Zespołu Staromiejskiego jest nasycenie szyldami, reklamami i tablicami informacyjnymi o często bardzo wątpliwych walorach estetycznych, zakrywających okna lub znaczne części elewacji parterów kamienic, a przy tym agresywnych ze względu na swoją wielkość i kolorystykę. Poniżej zamieszczono wybrane przykłady form reklamowych negatywnie wpływających na jakość krajobrazu kulturowego.

Elewacja z chaotycznymi reklamami [ul. Wielkie Garbary 13]

Elewacja z nadmierną ilością i chaosem reklam [ul. Szeroka 10/12]

Elewacja z nadmierną ilością i chaosem reklam [ul. Wielkie Garbary 21]

Elewacja z nadmierną ilością i chaosem reklam [ul. Królowej Jadwigi / Strumykowa]

Na obszarze Zespołu Staromiejskiego występują współczesne i historyczne szyldy (metaloplastyka, witraże) oraz napisy informacyjne bądź reklamowe, które mogą być dobrym przykładem dla innych rozwiązań [zdjęcia poniżej].

Współczesny szyld w postaci metaloplastyki [ul. Panny Marii 3]

Szyld historycznej Gospody „Pod Modrym Fartuchem” [Rynek Nowomiejski 8]

Współczesny, „secesyjny” szyld Hotelu „Pod Orłem” [ul. Mostowa 17]

Przykład historycznego malowanego szyldu [ul. Browarna 9]

Współczesny szyld sklepu „Biedronka” oraz nadmiar reklam w witrynie [ul. Szeroka 22]

Przykład współczesnego malowanego szyldu [ul. Podmurna 28]

Kolejnym problemem konserwatorskim jest właściwa budowa witryn sklepowych i związana z tym konieczność równoważenia zasad ochrony historycznej przestrzeni miejskiej i potrzeb współczesnego handlu.

Przykład historycznego malowanego szyldu [ul. Rynek Nowomiejski / Szpitalna]

Awangardowa witryna sklepowa z lat. 90. XX w. [ul. Wielkie Garbary 21]

Przykład historycznej witryny sklepowej [ul. Łazienna 28]

Przykład współczesnego, „secesyjnego” daszku o formie i materiałach historycznych [ul. Mostowa 17]

Na obszarze Zespołu Staromiejskiego stosowane są daszki nad wejściami. Nie zawsze są one projektowane w sposób właściwy, co w połączeniu z zastosowanymi materiałami oraz „przeładowanymi” reklamami witrynami negatywnie wpływa na estetykę przestrzeni miejskiej.

Na obszarze Zespołu Staromiejskiego znajdują się też przykłady dobrze zaprojektowanych daszków w stylistyce secesyjnej, które mogą być stosowane jedynie w obiektach charakteryzujących się tym stylem [zdjęcia poniżej – daszek nad wejściem do Restauracji „Patio” oraz nad wejściem do Hotelu „Pod Orłem”].

Przykład współczesnego, „secesyjnego” daszku o formie i materiałach historycznych [ul. Szeroka 5]

Krajobraz warowny Twierdzy Toruń⁵⁶. Krajobraz warowny: *oznacza całościową postać ukształtowania i pokrycia terenu, świadomie wybranego i przystosowanego do celów obronnych. [...] Krajobraz warowny uwzględnia ponadto wszelkie niebojowe budowle służące obronie: inżynierskie, logistyczne, koszarowe, drogowe, hydrotechniczne, kolejowe, zieleń (maskującą, przeszkodową, użytkową i ozdobną), a także podziały gruntowe, w tym rezultaty systemu ograniczeń budowlanych, kształtujących strukturę urbanistyczną oraz powiązania ogniowe i sygnalizacyjne, przekładające się dziś na powiązania widokowe⁵⁷.*

Krajobraz warowny Twierdzy Toruń, ukształtowany w okresie przełomu lat 70. i 80. XIX w., modyfikowany w okresie kryzysu fortyfikacji końca tegoż stulecia, jest charakterystyczny dla twierdz: fortów artyleryjskich i fortów grupowych⁵⁸. Za opracowaniem: *Założenia do programu ochrony i wytyczne do zasad opieki dla obiektów Twierdzy Toruń i pierścienia fortecznego*, najwyższe wartości pod względem historycznym, technicznym i użytkowym reprezentują trzy obszary: obszar grupy Fortów I–II, obszar grupy Fortów V–VIII, obszar grupy Fortów XII–XIV⁵⁹. Szczególnie więc te trzy wymienione obszary, ale także pozostałe obiekty stanowiące o wybitnych walorach krajobrazu warownego Twierdzy Toruń winny być objęte programem prac konserwatorskich, rewitalizacyjnych i adaptacyjnych (z poszanowaniem wartości zabytkowych).

⁵⁶ Na podstawie: L. Narębski, E. Okoń, A. Kowalkowski, „Założenia do programu ochrony i wytyczne do zasad opieki dla obiektów Twierdzy Toruń i pierścienia fortecznego”, mps, Toruń 2017. Opracowanie w zbiorach Biura Miejskiego Konserwatora Zabytków w Toruniu; *Społeczny raport na temat stanu Twierdzy Toruń*, pod. red. A. Kowalkowskiego, Toruń 2016 – https://kpbc.umk.pl/Content/172674/Licencje_083_09.pdf

⁵⁷ Z. Myczkowski, K. Wielgus, J. Środulska-Wielgus, W. Rymasz-Mazur, K. Chajdys, *Rejestracja krajobrazów warownych jako podstawa rewitalizacji dawnych twierdz*, Wiadomości Konserwatorskie, 2008, nr 23, s. 36.

⁵⁸ L. Narębski, E. Okoń, A. Kowalkowski, „Założenia...”, s. 16–18.

⁵⁹ Ibidem, s. 17–19.

Fort I „Jan III Sobieski”
[Fot. A. Kowalkowski, Muzeum Okręgowe w Toruniu]

Fort VI „Jarema Wiśniowiecki”
[Fot. A. Kowalkowski, Muzeum Okręgowe w Toruniu]

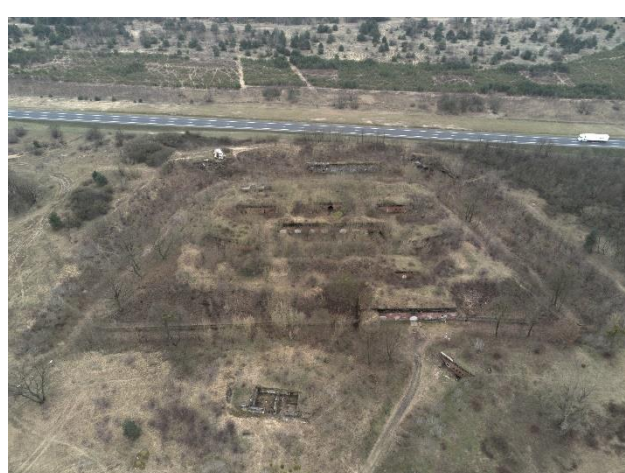
Fort II „Stefan Czarniecki”
[Fot. A. Kowalkowski, Muzeum Okręgowe w Toruniu]

Fort VIII „Kazimierz Wielki”
[Fot. A. Kowalkowski, Muzeum Okręgowe w Toruniu]

Fort V „Karol Chodkiewicz”
[Fot. A. Kowalkowski, Muzeum Okręgowe w Toruniu]

Fort XII „Władysław Jagiełło”
[Fot. A. Kowalkowski, Muzeum Okręgowe w Toruniu]

Fort XIII „Karol Kniaziewicz”

[Fot. A. Kowalkowski, Muzeum Okręgowe w Toruniu]

Fort XIV „Józef Dwernicki”

[Fot. A. Kowalkowski, Muzeum Okręgowe w Toruniu]

Niezbędny proces konserwacji, rewitalizacji i adaptacji obiektów i obszarów warownych Twierdzy Toruń⁶⁰ będzie utrudniony ze względu na kilka istotnych czynników.

Dwoma podstawowymi czynnikami są: stan własnościowy oraz stan zachowania obiektów. Szczegółowo – według stanu na 2016 rok – zostały one zanalizowane w *Spółecznym raporcie na temat stanu Twierdzy Toruń*⁶¹. Inwentaryzacją w ramach *Spółecznego raportu* objęto łącznie 208 różnych dzieł fortyfikacyjnych, w tym: 27 obiektów pierścienia wewnętrznego, 175 należących do zespołu fortecznego pierścienia zewnętrznego i 2 znajdujących się na przedpolu twierdzy⁶².

⁶⁰ Por.: L. Narębski, E. Okoń, A. Kowalkowski, „Założenia...”, s. 24–28.

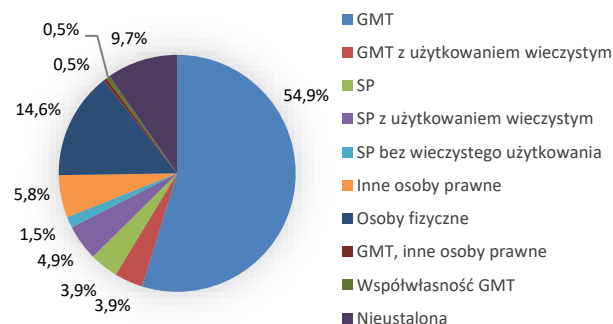
⁶¹ *Spółeczny raport...*, s. 18–35.

⁶² *Ibidem*, s. 18.

⁶³ L. Narębski, E. Okoń, A. Kowalkowski, „Założenia...”, s. 24–28.

⁶⁴ Rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 9 lutego 2017 r. w sprawie specjalnego obszaru ochrony siedlisk Forty w Toruniu (PLH040001) – Dz.U. z 2017 r. poz. 596; Zarządzenie Regionalnego Dyrektora Ochrony

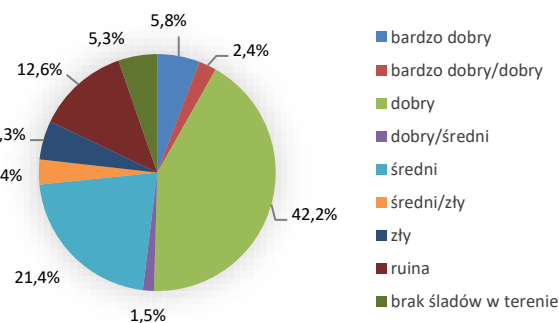
Stan własnościowy działek, na których znajdują się obiekty Twierdzy Toruń jest bardzo zróżnicowany, z przewagą (54,9%) własności Gminy Miasta Toruń lub różnych form współwłasności z udziałem Gminy Miasta Toruń (4,9%).

Własność działek dzieł Twierdzy Toruń

[wg: *Spółeczny raport na temat stanu Twierdzy Toruń*, s. 33, wykres 28]

Równie zróżnicowany – choć zadziwiająco nienajgorszy – jest stan zachowania obiektów Twierdzy Toruń.

Stan zachowania dzieł Twierdzy Toruń

[wg: *Spółeczny raport na temat stanu Twierdzy Toruń*, s. 33, wykres 30]

Kolejnym utrudnieniem w działaniach konserwatorskich i rewitalizacyjnych⁶³ w niektórych obiektach Twierdzy Toruń, są ograniczenia wynikające z objęcia ich ochroną na podstawie dyrektywy siedliskowej (ochrona siedlisk nietoperzy) w ramach programu Natura 2000⁶⁴. Zgodnie z ustanowionym planem ochronnym dla obszaru Natura 2000 Forty w Toruniu, obiektami wykorzystywanymi przez nietoperze są: zespół kaponier – prawej, lewej oraz w przeciwskarpie (Forty IV, V, XIII) oraz prawej i w przeciwskarpie (Fort XV), poterny oraz schrony pogotowia (Forty V, XIII) i bateria pancerna 150 mm przy Fortcie XIII⁶⁵.

Środowiska w Bydgoszczy z dnia 17 lutego 2014 r. w sprawie ustanowienia planu zadań ochronnych dla obszaru Natura 2000 Forty w Toruniu PLH040001 – Dz.U. Woj. Kujawsko-Pomorskiego z 2014 r. poz. 579.

⁶⁵ Zarządzenie Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska w Bydgoszczy z dnia 17 lutego 2014 r. – Załącznik nr 5.

Oznaczenie Obszaru Natura 2000 przy wjeździe do Fortu V „Karol Chodkiewicz”

Fort I „Jan III Sobieski” – obecnie działa tu Centrum Kulturalno-Historyczne – Fort I [Fot. A. Kowalkowski, Muzeum Okręgowe w Toruniu]

Obiekty Twierdzy Toruń mają bardzo pełnią nader zróżnicowane funkcje – od pustostanów i ruin (w oczywisty sposób pozbawionych jakichkolwiek funkcji), przez miejsca realizacji różnorodnych usług (warsztaty, sklepy, magazyny, punkty gastronomiczne czy domy pogrzebowe), po funkcje kulturalne i edukacyjne (Muzeum Fortyfikacji Pancerniej Twierdzy Toruń i Centrum Kulturalno-Historyczne – Fort I prowadzone przez Stowarzyszenie Grupa Rekonstrukcji Historycznej „REX”)⁶⁶.

Przykład dobrego wykorzystania fortu do celów turystycznych – Fort IV „Stanisław Żółkiewski”

Obiekty wznoszone w **konstrukcji szkieletowej** zaczęły pojawiać się na dużą skalę na terenie Torunia w XIX w. Było to związane z obowiązującymi przepisami fortecznymi, zakazującymi z jednej strony wznoszenia jakiegokolwiek zabudowy w określonych odległościach od umocnień miejskich, zaś z drugiej dopuszczających wznoszenia w ściśle określonych strefach budynków o nietrwałej konstrukcji, umożliwiającej szybkie wyburzenie w razie zagrożenia militarnego. Takimi właśnie budynkami były budynki w konstrukcji szkieletowej.

W 2017 r. na terenie Torunia znajdowało się 220 budynków o konstrukcji szkieletowej (21 z nich było wpisane do rejestru zabytków). Usytuowane one były w następujących obszarach miasta:

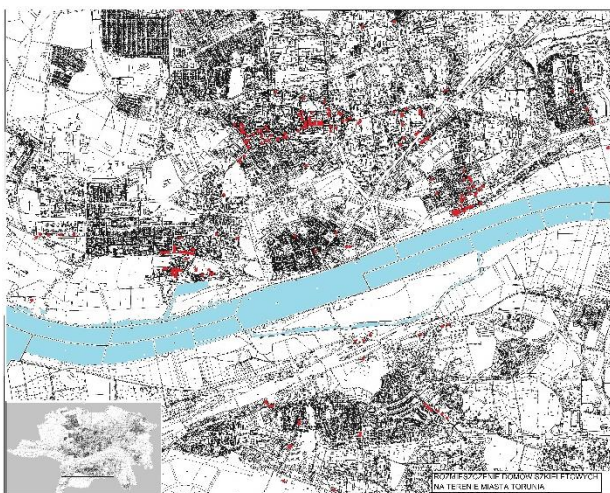
- 5 obiektów na terenie Zespołu Staromiejskiego,
- 48 obiektów na Przedmieściu Bydgoskim,
- 31 obiektów na Przedmieściu Chełmińskim,
- 40 obiektów na Przedmieściu Jakubskim,
- 65 obiektów na Przedmieściu Mokrem,
- 24 obiektów na Podgórzu, Stawkach i Rudaku,
- 4 obiekty w najstarszej części Rubinkowa,
- 3 obiekty szkieletowe sakralne (po jednym na Przedmieściu Chełmińskim, Mokrem i Barbarce)⁶⁷.

W ogromnej większości budynki o konstrukcji szkieletowej podlegają ochronie na podstawie zapisów w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego.

⁶⁶ *Spółeczny raport...*, s. 33–34, wykres 29.

⁶⁷ Na podstawie: H. Ratajczak, „Założenia do programu ochrony historycznej architektury szkieletowej na terenie Torunia”, mps, Toruń

2017, s. 5. Opracowanie w zbiorach Biura Miejskiego Konserwatora Zabytków.

*Rozmieszczenie domów szkieletowych na terenie Miasta Torunia
[wg: H. Ratajczak, Założenia do programu ochrony historycznej architektury szkieletowej na terenie Torunia, Toruń 2017]*

Obiekty szkieletowe narażone są na uszkodzenia i niszczenie ze względu na cały szereg przyczyn. Najważniejszą jest proces naturalnego starzenia się elementów budynków, wynikający z upływu czasu, działania czynników atmosferycznych, ukrytych wad materiałowych, zastosowania materiałów gorszej jakości, czy błędów w sztuce budowlanej⁶⁸. Kolejną, istotną przyczyną zniszczeń są zamierzone i celowe działania człowieka – od zwykłej niedbałości do aktów wandalizmu. Jest to także zaniechanie działań mające źródło w m.in. brak prawa własności do budynku, liczni właściciele, starzenie się mieszkańców czy brak środków. Przyczyną degradacji mogą też być – paradoksalnie – działania konieczne, ale szkodliwe dla substancji budynków, np. zmiana funkcji, wykonywanie robót instalacyjnych (kanalizacja, wodociągi, elektryczność, ogrzewanie), budowa ciągów komunikacyjnych obok obiektów (nasilenie ruchu – ciężki transport, tramwaje)⁶⁹.

Dla zachowania historycznego charakteru zarówno poszczególnych obiektów szkieletowych, jak i ich zespołów należy ściśle stosować zapisy znajdujące się w *Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Torunia* przy aktualizacji już obowiązujących i procedowaniu nowych miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, a także wdrożyć programy opisane w rozdz. 7 – działania 3 i 4 w Kierunku działania 3. Ochrona krajobrazu kulturowego miasta (Priorytet I).

Budynek szkieletowy z współczesnym garażem [ul. Bydgoska 24]

*Budynek szkieletowy z gankiem, zachowane elementy snycerki
[ul. Bydgoska 32]*

*Budynek Przedszkola i Społecznego Ogniska Artystycznego
[ul. Bydgoska 34–36]*

⁶⁸ Szerzej na temat zniszczeń obiektów drewnianych (w tym szkieletowych) m.in. w publikacji *Zabytkowe budowle drewniane i stolarka architektoniczna wobec współczesnych zagrożeń*, red. E. Okoń, Toruń 2005.

⁶⁹ H. Ratajczak, „Założenia...”, s. 8–9.

Domy szkieletowe na Rybakach [ul. Stroma]. W głębi widoczny dom pod nr 5 uznawany za wzorcowy przykład prac konserwatorskich

Dom szkieletowy, współczesne naprawy naroży, zachowany detal (okiennice, stolarka) [ul. Szosa Chełmińska 62–64]

Dom szkieletowy na Rybakach [ul. Rybaki 41]

Domy szkieletowe na Winnicy [ul. Winnica 24, 26, 28]

Nieużytkowany dom szkieletowy [ul. Szosa Chełmińska 72]

Dom szkieletowy na Winnicy – przeznaczony do rozbiórki [ul. Winnica 24]

Dom szkieletowy w Winnicy [ul. Winnica 20]

Retrowersja na Bydgoskim Przedmieściu [ul. Mickiewicza 69]

Niezmiernie ważną kwestią dla ochrony budynków szkieletowych jest przestrzeń w jakiej się znajdowały i znajdują obecnie, a zwłaszcza jej negatywne przekształcenia – sąsiedztwo nowych i rozbudowywanych ciągów komunikacyjnych, wprowadzanie w otoczeniu nowych, obcych stylowo budynków.

Zgodnie z zapisami *Studium uwarunkowań...* (Strefa V – ochrony konserwatorskiej ogólnych cech rozplanowania): **Nowa zabudowa** (stanowiąca element procesu wymiany zdekapitalizowanej lub nowy element uzupełnienia zespołu) **powinna przybrać formy zharmonizowane z architekturą zespołu i stanowić logiczny i spójny przestrzennie element zespołu.** Za dopuszczalne należy więc przyjąć formy „historyzujące”, które są „harmonijnym, logicznym i spójnym” uzupełnieniem istniejących zespołów zabudowy (ul. Bydgoska 26) lub obiekty mające charakter retrowersji (ul. Mickiewicza 69). Budynek przy ul. Winnica 38 to całkowicie współczesny budynek nawiązujący skalą i gabarytami do dawnej zabudowy Winnicy.

Historyczny dom szkieletowy i nowa zabudowa [ul. Szosa Chełmińska 66]

Apartamentowiec w miejscu dawnego Pensjonatu „Zofiówka” [ul. Bydgoska 26]

Nowy budynek na Winnicy [ul. Winnica 38]

5.2.3. Zabytki nieruchomości

Zgodnie z definicją zawartą w u.o.z. (art. 3 pkt 1 i 2) zabytek nieruchomy to: *nieruchomość, jej część lub zespół nieruchomości, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.*

Zabytki nieruchomości znajdujące się na terenie miasta Torunia można podzielić na kilka kategorii – założenia urbanistyczne, budownictwo obronne, obiekty przemysłowe, gospodarcze i inżynierskie, pałace i dwory, obiekty użyteczności publicznej, obiekty sakralne, zabudowa mieszkalna, cmentarze, parki i założenia zieleni oraz inne.

W niniejszym punkcie scharakteryzowano szczegółowo założenia urbanistyczne i budownictwo obronne – w obu przypadkach mające charakter przestrzenny. Ze względu na bogatą literaturę⁷⁰, w odniesieniu do innych obiektów zabytkowych – sakralnych, mieszkalnych, użyteczności publicznej, obiektów gospodarczych i przemysłowych, pałaców i dworów – odstąpiono od zamieszczania szczegółowych opisów.

Założenia urbanistyczne

Zespół Staromiejski – składa się z trzech zasadniczych części: Starego Miasta, Nowego Miasta i ruin zamku krzyżackiego.

Najstarszą częścią Zespołu Staromiejskiego jest Stare Miasto – po lokacji w 1236 r. wytyczona została jego najstarsza, południowa część z placem, na którym wzniesiono kościół śś. Janów. Stare Miasto zostało powiększone do dzisiejszych rozmiarów w okresie 1252–1259. Centrum stał się wówczas Rynek Staromiejski z usytuowanym pośrodku ratuszem. W północno-zachodnim narożniku rynku wzniesiony został klasztor franciszkanów z kościołem Wniebowzięcia NMP. Południowa część Starego Miasta została podzielona na regularne, prostokątne bloki zabudowy, z szerokimi ulicami prowadzącymi na nadbrzeże wiślane (Piekary, Ducha Św., Żeglarska, Łazienna, Mostowa). Część północna była mniej regularna, co miało wynikać z włączenia w obręb miasta wcześniej istniejących tu elementów zabudowy przedlokacyjnej.

Jeszcze w XIII w. pojawiły się na obszarze Starego Miasta pierwsze murowane kamienice, a do końca XV w. prawie

wszystkie były już murowane z cegły lub wzniesione w konstrukcji szkieletowej. Zmiany w zabudowie w okresie od XVI do XVIII w. wynikały z przebudów w stylach renesansowym, barokowym i klasycystycznym. Stare Miasto zostało otoczone murami obronnymi z bramami i fosą – mury były wznoszone najczęściej niedługo po lokacji miasta, a w XV w. zostały rozbudowane i zmodernizowane. W ich obwodzie wzniesiono ponad 30 baszt (zachowało się 8) oraz 8 bram (zachowały się 3).

Nowe Miasto zostało lokowane w 1264 r. Rozplanowano je na wschód od Starego Miasta. Bloki zabudowy były bardziej regularne. Centrum stanowił rynek, na którym w XIV w. wzniesiono murowany ratusz. W północno-zachodniej części Nowego Miasta wzniesiony został klasztor i kościół dominikanów, lokowanych jeszcze w 1263 (dziś czytelne są pozostałości zabudowy klasztornej i kościoła św. Mikołaja). W bloku narożnym na wschód od rynku wzniesiony został dawny nowomiejski kościół farny św. Jakuba (budowę rozpoczęto w 1309 r.). Od razu po lokacji rozpoczęto wznoszenie murów miejskich, w których obwodzie znalazły się 4 bramy i ponad 20 baszt (żadna z tych budowli nie przetrwała do dziś). Stare i Nowe Miasta były rozdzielone murami i fosą, nad którą prowadziły dwa mosty zakończone bramami (Paulińską i Kotlarską).

Stare i Nowe Miasta poważnie ucierpiały w 1703 r. w wyniku ostrzału w czasie oblężenia przez Szwedów. M.in. spłonął Ratusz Staromiejski, a wiele kamienic zostało zrujnowanych. Na ich miejsce powstały nowe budowle – m.in. kościół ewangelicki (ob. pw. św. Ducha) w zachodniej pierzei Rynku Staromiejskiego. Największych przekształceń – wypierających w części pierwotną, gotycką zabudowę – dokonano w XIX i na początku XX w. Wyburzono wówczas m.in. gotycko-renesansowy Dwór Artusa, w ich miejsce wznosząc nowe budowle. W części wcześniejsze kamienice przekształcano na kamienice czynszowe, zacierając przy tym historyczne układy wnętrza i zmieniając kompozycję fasad – w nowych stylach od historyzmu i secesji po wczesny modernizm (szczególnie w ciągu ul. Szerokiej).

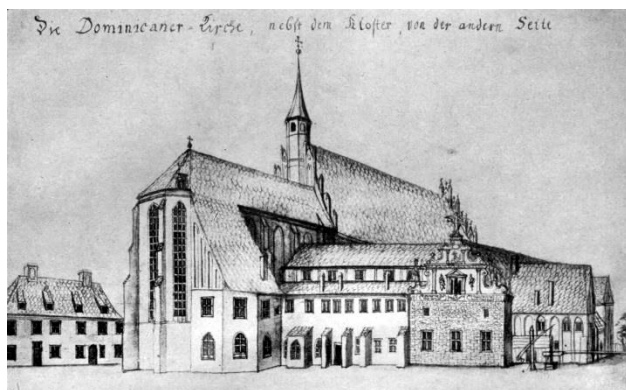
Najważniejszymi – zachowanymi – dominantami Starego Miasta są: Ratusz Staromiejski – stanowiący jeden z najznakomitszych przykładów średniowiecznej architektury mieszczańskiej w środkowej Europie, dawny kościół farny

⁷⁰ Np.: *Historia Torunia*, red. M. Biskup, t. 1–3, Toruń 1992–2006; *Dzieje sztuki Torunia*, Toruń 2009; publikacje z serii *Zabytki toruńskie młodszego pokolenia* – m.in. *Budownictwo szkieletowe w Toruniu. Pruski mur – nie lubiane dziedzictwo*, Toruń 2015, *Historyzm toruński XIX-XX wieku. Architektura, miejsca, codzienność*, Toruń 2016 czy *Modernizm. Architektura miasta 1920–1989*, Toruń 2016; *Stare i nowe dziedzictwo*

Torunia, Bydgoszczy i regionu, t. 1: Toruń 2013, t. 2: Toruń 2020; publikacje K. Kluczajd, *Podgórz. Toruńskie przedmieścia sprzed lat*, Łódź 2018, Idem, *Bydgoskie Przedmieście. Toruńskie przedmieścia sprzed lat*, Łódź 2019.

Starego Miasta, obecnie katedra św. św. Janów – pochodząca z początków XIII wieku. W latach 1530–1583 służyła protestantom, a przez następne 13 lat użytkowana była wspólnie przez katolików i protestantów. W 1596 roku kościół przejęli jezuiti i w ich posiadaniu świątynia pozostawała do 1772 roku, kiedy to jej gospodarzami stali się księża diecezjalni, Kościół Mariacki – pierwotnie należał do franciszkanów. W latach 1557–1724 służył protestantom, a w latach 1724–1821 użytkowany był przez bernardynów. Od 1830 roku gospodarzem świątyni są księża diecezjalni.

Najważniejszą zachowaną dominantą Nowego Miasta jest kościół św. Jakuba, wznoszony od 1309 r. do XV w. Od 1345 r. patronat nad kościołem otrzymał zakon cysterek, a następnie benedyktynek. Od 1557 do 1667 r. służył nowomiejskim protestantom, a potem ponownie benedyktynom. Od 1832 r. gospodarzem stali się księża diecezjalni. Niegdyś dominantą Nowego Miasta były klasztor dominikanów i kościoła św. Mikołaja – kościół ukończony prawdopodobnie przed 1285 r., pozostałe zabudowania w latach 30. XIV w., całość wielokrotnie uszkodzana i przebudowywana, rozebrana ostatecznie w 1834 r.

Nieistniejący kościół św. Mikołaja i klasztor dominikanów na rysunku Jerzego Fryderyka Steinera z 1743 r. [wg: Georg Friedrich Steiner, *Das Merkwürdigste in, bey und um Thorn: 50 Zeichnungen*, Berlin 1925 – domena publiczna]⁷¹

Budowę zamku – prawdopodobnie od początku mającego być siedzibą komtura – Krzyżacy rozpoczęli w latach 50. XIII wieku, ukończono ją w drugiej ćwierci XIV wieku. 7 lutego 1454 roku torunianie jako członkowie Związku Pruskiego rozpoczęli nieudany szturm, a następnie oblężenie zamku. Już następnego dnia komtur toruński Albrecht

Kelb nakazał otworzyć bramy i poddał zamek. Rada miejska zdecydowała o jego natychmiastowym wyburzeniu, aby uniemożliwić jakiegokolwiek władzy zwierzchniej (niezależnie czy polskiej lub krzyżackiej) utrzymywanie w Toruniu wojsk. Pozostałości zamku zostały odsłonięte w latach 60. XX w. i wyeksponowane jako tzw. trwała ruina.

Bydgoskie Przedmieście i Rybaki⁷² – historyczny układ urbanistyczny Bydgoskiego Przedmieścia i Rybaków powstał w wyniku regulacji przeprowadzonej w XIX w. i późniejszych zmian, wkomponowanych w ów zarys z okresu pruskiego.

Rozwój Bydgoskiego Przedmieścia i Rybaków (i innych przedmieść) był ograniczany przez powtarzające się zniszczenia wojenne – ostatnimi było ich wyburzenie w 1813 r. na rozkaz francuskiego generała L.N. Davouta. Bardzo istotny wpływ na rozwój miasta miały decyzje podjęte w 1815 r. na kongresie wiedeńskim. Toruń, przejęty przez Prusy, miał się stać nadgraniczną twierdzą. Zastosowanie przepisów o ograniczeniach budowlanych w sąsiedztwie twierdzy⁷³ istotnie wpłynęło na kształtowanie się m.in. Rybaków i Bydgoskiego Przedmieścia. Przepisy *ustawy o ograniczeniach własności nieruchomości w okolicach twierdzy z 1871 r.* zakazywały wznoszenia „murowanej/masywnej” zabudowy w I rejonie fortecznym, czyli w odległości 600 metrów od zewnętrznej krawędzi wałów fortecznych, a także w II rejonie – w odległości 975 metrów. W obrębie pasa fortecznego, na terenach nieobjętych działaniami modernizacyjnymi, pozwalano jedynie na zakładanie ogrodów. Przy tak rygorystycznych przepisach jedynym wyjściem było wznoszenie domów w znacznej odległości od granic rejonów fortecznych.

Dopiero w 1828 r. wydane zostało pozwolenie na tworzenie toruńskich przedmieść poza ścisłym pasem forteczny, jednak ożywienie budowlane na terenie Bydgoskiego Przedmieścia i Rybaków nastąpiło dopiero w 2 połowie XIX w. i było – w znacznej mierze związane – z gruntowną modernizacją umocnień, po nadaniu w 1872 r. Toruniowi rangi twierdzy I stopnia. Wraz z rozpoczęciem budowy zewnętrznego pierścienia fortecznego zaczęło się stopniowe uwalnianie terenów pod zabudowę w poszczególnych rejonach fortecznych.

⁷¹ Por. *Toruń i miasta Ziemi Chełmińskiej na rysunkach Jerzego Fryderyka Steinera z pierwszej połowy XVIII wieku* (tzw. *Album Steinera*), red. M. Biskup, Toruń 1998.

⁷² Na podstawie „Decyzji w sprawie wpisania do rejestru zabytków „Historycznego układu urbanistycznego Bydgoskiego Przedmieścia i Rybaków w miejscowości Toruń, gm. loco, pow. Toruń Miasto” – decyzja z dn. 25 lipca 2011 r., nr rejestru zabytków A/1596.

⁷³ Najstarsze rozporządzenie królewskie dotyczące „ograniczenia swobodnego dysponowania własnością gruntów w sąsiedztwie umocnień” pochodziło z 1797 r. Wielokrotnie było modyfikowane, korygowane i rozszerzane w latach: 1814 (dwukrotnie), 1816, 1820, 1823, 1823

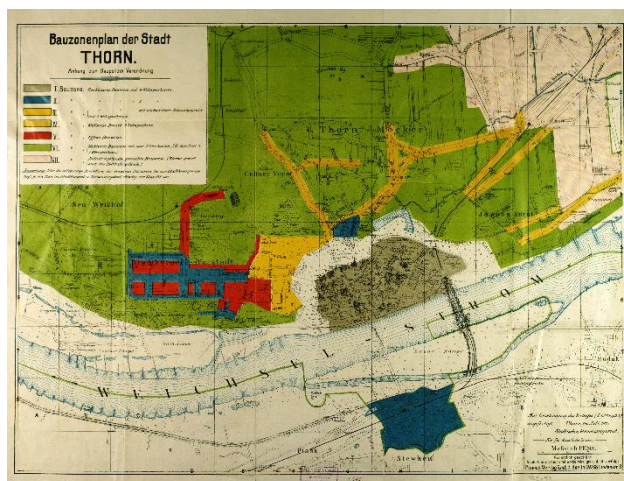
i 1824. W 1828 r. istniejące przepisy zostały zastąpione jednolitym tekstem Najwyższego Rozporządzenia Gabinetowego, zatytułowanym *Al-lerhöchste Kabinets=Ordre über das Verfahren bei baulichen Anlagen oder sonstigen Veränderungen der Erd=Oberfläche innerhalb der nächsten Umgebungen der Festungen*.

Rozporządzenie zostało ostatecznie zastąpione *ustawą z dn. 21 grudnia 1871 r. o ograniczeniach własności nieruchomości w okolicach twierdzy* [ogłoszona w dzienniku ustaw Rzeszy Niemieckiej Nr 51, s. 459] – por. *Przepisy o ograniczeniach budowlanych w sąsiedztwie twierdzy c.d.*, „Infort” 2000, nr 2, s. 11–19.

W 1889 r. władze miejskie sporządziły pierwszy oficjalny plan zabudowy Bydgoskiego Przedmieścia, z wytyczeniem linii zabudowy i przedogródków oraz z określeniem ogólnych wysokości budynków. Obecne ulice Mickiewicza i Bydgoska (określane początkowo, jako I i II Linie) będące wówczas wąskimi traktami drogowymi, stały się osiami komunikacyjnymi ciągnącymi się od Starego Miasta aż do wylotu z miasta w okolicach rogatki miejskiej.

W dwóch ostatnich dekadach XIX w. na obszarze Bydgoskiego Przedmieścia zaczęły się pojawiać budynki mieszkalne w konstrukcji szkieletowej, z bogatym detalem snycerskim, który nadawał niepowtarzalny charakter zabudowie całego terenu – ich przykłady znajdują się m.in. wzdłuż ulicy Bydgoskiej. W tym samym okresie wznoszono tu także domy o charakterze kamienic czynszowych, nieprzekraczających trzech użytkowych kondygnacji, utrzymane w różnej stylistyce historyzującej – w stylu klasycyzującym, w stylu neoromanizmu o elewacjach pozbawionych tynkowania⁷⁴ czy w stylu neorenesansu.

Łagodzenie ograniczeń budowlanych w rejonach fortecznych, aż do ich całkowitego zniesienia w 1909 r. spowodowało, że teren Bydgoskiego Przedmieścia i Rybaków stał się dla rozwoju miasta cennym obszarem, na którym obiekty o niskiej wartości architektonicznej były zastępowane przez nową zabudowę czynszową, mającą – zwłaszcza od początków XX w. – cechy architektury wielkomiejskiej (budynki czterokondygnacyjne z użytkowym poddaszem, kilkuosiowe, wyposażone w ryzality, wykusze lub balkony, ozdobione bogatym detalem architektonicznym).

Plan stref zabudowy Miasta Torunia. Załącznik do Rozporządzenia Policji Budowlanej, Berlin 1915 [wg: <https://kpbc.umk.pl/dlibra/publication/42582/edition/50341/content>]

Rozwojowi budownictwa na terenie Bydgoskiego Przedmieścia towarzyszyło przekształcanie zieleni kęp nadwiślańskich w regularne założenie parkowe. Proces ten rozpoczął się w 1822 r. i był kontynuowany w 2 poł. XIX w., by ostatecznie w 1886 r. połączyć dwa tereny: Lasek Cegielnia (*Ziegelei Wiildchen*) z Parkiem przy Cegielni (*Ziegel-eipark*) w jeden układ krajobrazowego parku w stylu angielskim⁷⁵.

Jednym z czynników, wpływających na kształtowanie zabudowy Bydgoskiego Przedmieścia i Rybaków, było pruskie prawo budowlane. Podstawowym ustaleniem odnoszącym się do zagospodarowania działki było zachowanie ustalonych przez policję budowlaną proporcji zabudowy względem całego obszaru działki budowlanej, a także sytuowanie budynków z zachowaniem linii budowlanej i stawianie sąsiednich budynków w określonej stylistyce oraz podobnych gabarytach w celu uzyskania spójnego wyglądu całej pierzei. Dla Bydgoskiego Przedmieścia ustalono zagospodarowanie, co najwyżej połowy działki (lub 2/3 działki narożnej). Nowy budynek mieszkalny musiał być oddalony od granicy sąsiada na minimalną odległość 4 m, a budynki gospodarcze (w tym stajnie) na odległość 10 m po uprzednim postawieniu muru granicznego. Jako najwyższe dopuszczalną wysokość ustanowiono 11 m, a dla oficyn 8 m, przy zastrzeżeniu, że nie będą one wyższe niż główna część frontowa domu.

W końcu pruskiego, a następnie (po zjednoczeniu) niemieckiego okresu w dziejach Torunia Bydgoskie Przedmieście i Rybaki uzyskały zachowany do dziś układ urbanistyczny. W wyniku opisanego wyżej procesu kształtowania się siatki ulic i zabudowy, którego dopełnieniem był plan z 1889 r., Bydgoskie Przedmieście uzyskało wydłużony na osi wschód-zachód i podzielony na regularne bloki układ urbanistyczny. Główną osią układu była i jest do dzisiaj ulica Mickiewicza. Zabudowę układu tworzyły, zachowane w większości do dziś, budynki mieszkalne o zróżnicowanym charakterze: kilkukondygnacyjne kamienice czynszowe z przedogródkami oraz wille w otoczeniu ogrodowym. Oprócz dominującej zabudowy mieszkaniowej, na obszarze obu przedmieść znajdowały się budynki koszarowe, szkolne i opiekuńcze oraz o charakterze przemysłowym (elektrownia wraz z zajezdnią tramwajową). Dopełnieniem układu były, zachowane do dziś, duże założenia zieleni: Park Miejski, dawny Ogród Botaniczny oraz laski miejskie, niektóre o charakterze komponowanym – np. na obszarze tzw. Gór Zajętych.

⁷⁴ Styl Rohbau – por. A. Majdowski, *Zarys systematyki architektury neoromańskiej w budownictwie kościelnym Królestwa Polskiego*, „Nasza Przeszłość”, t. 75, 1991, s. 126–129.

⁷⁵ Por. B. Drzewiecki, K. Pękacka-Falkowska, *Historia Parku Miejskiego w Toruniu (1917/1818–1939)*, Toruń 2012.

W okresie dwudziestolecia międzywojennego na terenie Bydgoskiego Przedmieścia powstawały obiekty, które można przyporządkować do czterech zasadniczych typów zabudowy. Pierwszym były wille w otoczeniu ogrodowym, wznoszone głównie od połowy lat dwudziestych, których znaczne skupienie występuje na Bydgoskim Przedmieściu, wzdłuż całej północnej pierzei ul. Słowackiego na odcinku od ul. Matejki do ul. Lindego oraz we wschodniej części Przedmieścia. Drugi typ to wielorodzinne, wolnostojące domy bliźniacze, licznie reprezentowane w omawianej dzielnicy, w szczególności na osiedlu przy ul. Fałata. Trzeci typ to wielopiętrowe bloki mieszkalne, wolnostojące lub grupowane w zespoły mieszkaniowe. Ich cechą charakterystyczną jest usytuowanie na działkach na osi północ-południe, co było wyrazem recepcji nurtów związanych ze szkołą Bauhausu. Czwartym typem były wielkomiejskie, wielopiętrowe kamienice, wznoszone w liniach regulacyjnych ulic, tworzące zwarte pierzeje uliczne lub plombowe uzupełnienia istniejącej zabudowy.

Na obszarze Bydgoskiego Przedmieścia znajduje się największy w Toruniu, spójnie ukształtowany i dobrze zachowany zespół budowlany z dwudziestolecia międzywojennego, reprezentujący ówczesne nurty urbanistyczne i architektoniczne. W większości obiektów zachowały się oryginalne detale wystroju fasad, wśród których na szczególną uwagę zasługują m. in. portale kamienic, szlachetne wyprawy tynkarskie, stolarki drzwiowe i okienne.

Kampus UMK⁷⁶ – układ urbanistyczny kampusu uniwersyteckiego Uniwersytetu Mikołaja Kopernika na Bielanych – powstał w latach 1967–1977 wg projektu zespołu Pracowni Urbanistyczno-Architektonicznej S-77 przy Katedrze Podstaw Budowy Miast Wydziału Architektury Politechniki Warszawskiej pod kierunkiem głównego projektanta architekta Ryszarda Karłowicza. W jego skład wchodzi: Forum Główne z basenem wodnym; budynki Rektoratu ze Studium praktycznej nauki języków obcych, Aula, Biblioteka Główna, Wydział Chemii, Wydział Biologii⁷⁷, stołówka akademicka⁷⁸, sale gimnastyczne Studium Wychowania Fizycznego⁷⁹, przychodnia zdrowia z pólśanatorium⁸⁰, zespół budowlany domów studenckich o numerach: 7, 8, 9, 10 i 11 oraz zespół budowlany hoteli asystenckich nr 1 i 2.

Kampus został zaprojektowany jako kompleks o wyraźnym podziale funkcjonalnym: naukowo-dydaktycznym – w części zachodniej zespołu i socjalno-mieszkaniowym – w jego części wschodniej. Obiekty zostały zgrupowane

wzdłuż dwóch prostopadłych do siebie osi. Na linii północ-południe zgrupowane zostały budynki projektowanych wydziałów, a na osi wschód-zachód domy studenckie, stołówka, sale gimnastyczne, przychodnia zdrowia z pólśanatorium i hotele asystenckie.

Na skrzyżowaniu obu osi zlokalizowano Forum Główne, tworzące główną dominantę kompozycji przestrzennej kampusu i przy którym usytuowano jego reprezentacyjne obiekty. Wejście na Forum Główne od strony placu parkingowego u wylotu ul. Reja poprowadzono przez pełniące rolę głównego wejścia na teren uczelni otwarte patio między budynkami Rektoratu i Auli, z którego roztacza się widok na Forum Główne. Patio zaakcentowano przez obiegające je wokół zadaszenie ciągu pieszego. Monumentalizm części reprezentacyjnej z Rektoratem i Aulą podkreślono systemem szerokich, tarasowych schodów, umieszczonych na kilku poziomach.

Drugą dominantą kompozycji przestrzennej – o mniejszej skali – tworzyło Małe Forum, zaplanowane jako centralny punkt obszaru skupiającego obiekty socjalno-usługowe, w tym dawną stołówkę, klub studencki i sale gimnastyczne. Małe Forum stanowi niewielki plac u wylotu ul. Sienkiewicza, nieco wyniesiony ponad poziom ulicy i skomunikowany z nią systemem schodów. Tworzy on jednocześnie północne zamknięcie osi widokowej ul. Sienkiewicza. Takie ukształtowanie placu nawiązuje do rozwiązań Forum Głównego.

Ważną częścią kompozycji urbanistycznej kampusu był las sosnowy, określony przez projektantów jako „park leśny” oraz zieleń komponowana w postaci żywopłotów, szpalerów i grup krzewów oraz zieleni na patiach i dziedzińcach budynków dydaktycznych i dawnej przychodni akademickiej. Park leśny w założeniu projektantów miał pełnić rolę prozdrowotną i rekreacyjną.

Ważnym elementem kompozycji przestrzennej kampusu była także mała architektura zaprojektowana przez Konrada Kucza-Kuczyńskiego. Było to przede wszystkim organizujące przestrzeń kampusu zadaszone ciągi piesze łączące poszczególne budynki, murki oporowe z okładziną klinkierową, schody w obrębie Forum Głównego i Małego Forum oraz prowadzące do wyniesionych ponad poziom teren budynków Rektoratu ze Studium praktycznej nauki języków obcych i Auli.

⁷⁶ Na podstawie „Decyzji w sprawie wpisania do rejestru zabytków „Kampusu uniwersyteckiego Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu na Bielanych [...]” – decyzja z dn. 20 stycznia 2020 r., nr rejestru zabytków A/1770/1–8.

⁷⁷ Obecnie Wydział Nauk Biologicznych i Weterynaryjnych.

⁷⁸ Obecnie Wydział Teologii.

⁷⁹ Obecnie część Uniwersyteckiego Centrum Sportowego.

⁸⁰ Obecnie Instytut Psychologii.

Budownictwo obronne⁸¹

Po kongresie wiedeńskim w 1815 r. Toruń stał się miastem nadgranicznym – granica prusko-rosyjska przebiegała za ledwie ok. 10 km na wschód od miasta. Utrzymanie twierdzy, a zwłaszcza jej dalsza rozbudowa stała się dla państwa pruskiego sprawą nadrzędną. Ponadto w wyniku szybkiego rozwoju artylerii i sukcesywnego zwiększania jej donośności pojawiały się nowe koncepcje budowy fortyfikacji, polegające m.in. na powiększaniu obwodu twierdzy.

W związku z tym rozpoczęto w Toruniu budowę twierdzy fortowej. Pierwszym etapem było wzniesienie do roku 1871 obiektów tzw. wewnętrznego pierścienia fortyfikacji, a kolejnym realizowanym do lat 90. XIX w., rozbudowa i przekształcenia pierścienia wewnętrznego oraz budowa pierścienia zewnętrznego *Festung Thorn* I stopnia, w skład której wchodziło 15 fortów i ok. 200 mniejszych obiektów.

Pierścień wewnętrzny twierdzy XIX-wiecznej

Wewnętrzny pierścień fortyfikacji Torunia składał się z dawnych rozbudowanych umocnień bastionowych wzniesionych w XVII w. uzupełnionych o liczne nowe obiekty budowane w trzech pierwszych dekadach XIX w. – arsenały, prochownia, magazyny, wozownie, szpital przy ul. Jęczmiennej czy koszary obronne (Koszary Raclawickie). Wzmocnione zostały także m.in. fortyfikacje Kępy Bazarowej i Przyczółka Mostowego.

W latach 1822–1826 w kurtynach XVII-wiecznych bastionów wybudowano trzy, nieistniejące dziś, bramy: Bydgoską (Nową Starotoruńską), Nową Chełmińską, Nową św. Jakuba. Całość ówczesnej twierdzy otoczona była fosą zasilaną ze Strugi Toruńskiej. Poziom wody w fosie był regulowany (podnoszony) za pomocą sześciu tam (gródz), z których zachowały się dwie (nr 5 i 6) przy moście drogowym im. J. Piłsudskiego.

Najważniejszym obiektem ówczesnej twierdzy był wzniesiony w latach 1828–1833 Fort Jakuba. Znajduje się on na wzniesieniu (Góra św. Jakuba), na wschód od dworca ko-

lejowego Toruń Miasto. Zadaniem fortu była obrona miasta od wschodu – szczególnie wrażliwego kierunku ze względu na bliskość granicy z Rosją.

W latach 1837–1840 rozbudowano powstały w 1824–1828 r. lewobrzeżny Przyczółek Mostowy o dwa bastiony od strony Wisły. Zaś po otwarciu w 1862 r. linii kolejowej z Warszawy do nowego dworca Toruń-Przedmieście (dziś Toruń Główny) wzniesiono w latach 1863–1866 Fort Kolejowy, który miał zapewnić obronę węzła kolejowego.

Na budowie Fortu Kolejowego zakończył się pierwszy etap tworzenia XIX-wiecznej twierdzy toruńskiej, w wyniku którego powstał tzw. wewnętrzny pas fortyfikacji, choć prace modernizacyjne przy obiektach pierścienia wewnętrznego trwały w kolejnych dekadach.

W tym samym okresie i na początku XX w. dokonano wielu zmian w pasie wewnętrznych umocnień – m.in. zlikwidowano niektóre nieprzydatne już średniowieczne i bastionowe umocnienia (na tak uzyskanym terenie zwanym *Wilhelmstadt* [Przedmieście św. Katarzyny], powstały zespoły koszarowe, a także reprezentacyjne obiekty mieszkalne), zniwelowano część wałów ziemnych, zabudowano dawne średniowieczne fosy (np. Collegium Maximum UMK [d. Bank Rzeszy], Sąd Rejonowy, Collegium Maius, Teatr Horzycy, Urząd Miasta i in.), zlikwidowano bastiony od strony północnej i zachodniej – później na tych terenach powstały planty.

Pierścień zewnętrzny twierdzy XIX-wiecznej

O intensywnej rozbudowie i unowocześnieniu istniejących fortyfikacji Twierdzy Toruń zdecydował pruski sztab generalny na mocy własnego rozporządzenia z 24 czerwca 1872 r. Toruńską twierdzę zaliczono wówczas do twierdz I kategorii. U podstaw decyzji sztabu generalnego armii pruskiej znalazło się wprowadzenie do powszechnego użytku nowo wynalezionych dział gwintowanych – o większej celności, zasięgu i mocy pocisków.

Forty Twierdzy Toruń wznoszono w oparciu o plany standardowych fortów artyleryjskich proj. Hansa Alexisa von

⁸¹ Na podstawie m.in.: *Atlas Twierdzy Toruń*, z. 1, *Historia i źródła fortyfikacji Twierdzy Toruń*, red. M. Biskup, L. Narębski, Toruń 2005; *Atlas Twierdzy Toruń*, z. 2, *Fort Kolejowy (Eisenbahnfort)*, red. M. Biskup, L. Narębski, Toruń 2006; *Atlas Twierdzy Toruń*, z. 3, J. Pokrzywnicki, *Fort Jakuba. Jacobs Fort*, Toruń 2007; *Atlas Twierdzy Toruń*, z. 4, K. Kawa, L. Narębski, *Fort I – Jan 3 Sobieski. Buchtafort, Fort Ia – Feste Konig Wilhelm I*, Toruń 2008; *Atlas Twierdzy Toruń*, z. 5, J. Pokrzywnicki, L. Narębski, *Fort II – Stefan Czerniecki. Fort I – Bülow*, Toruń 2010; *Atlas Twierdzy Toruń*, z. 6, J. Pokrzywnicki, *Bramy Twierdzy Toruń*, Toruń 2013; *Atlas Twierdzy Toruń*, z. 7, L. Narębski, M. Wichrowski, *Fort IX – Bolesław Chrobry. Fort IVa – Heinrich von Plauen*, L. Narębski, M. Wichrowski, Toruń 2014; *Atlas Twierdzy Toruń*, z. 8, M. Wichrowski, L. Narębski, *Fort IV – Żółkiewski. Fort II – Yorck*, Toruń 2015; *Atlas Twierdzy Toruń*, z. 9, J. Pokrzywnicki, *Początki Pruskiej Twierdzy Toruń*,

Toruń 2016; *Atlas Twierdzy Toruń*, z. 10, J. Pokrzywnicki, *Przyczółek Mostowy*, Toruń 2017; *Atlas Twierdzy Toruń*, z. 11, M. Wichrowski, L. Narębski, J. Pokrzywnicki, *Fort V – Chodkiewicz. Fort III – Scharnhorst*, Toruń 2018; *Atlas Twierdzy Toruń*, z. 12, J. Centek, M. Wichrowski, L. Narębski, *Fort VI – Jarema Wiśniowiecki. Fort IIIa – Dohna. Fort XII – Władysław Jagiełło. Fort Va – Ulrich von Jungingen*, Toruń 2019; *Atlas Twierdzy Toruń*, z. 13, *Fort XV – Dąbrowski. Fort VII – Hermann von Salza*, red. J. Tandecki, L. Narębski, Toruń 2021.

Atlas Historyczny Miast Polskich, t. I, *Prusy Królewskie i Warmia*, z. 2, Toruń, opr. J. Tandecki, Z. Koziół, Toruń 1996; *Atlas Historyczny Miast Polskich*, t. I, *Prusy Królewskie i Warmia*, z. 8, R. Czaja i in., Toruń (tom II), Toruń 2019.

Biehlera (1818–1886). Załoga jednego takiego obiektu liczyła ok. 650–800 żołnierzy i oficerów, obsługujących 15–22 działa artylerii obrony dalekiej i ok. 14 dział obrony bliższej.

Budowę fortów w Toruniu rozpoczęto w 1877 r. i ukończono w 1884 r. Są to dzisiejsze forty: II, IV, V, VII, XI, XII i XV oraz mniejszy IX.

Postęp techniczny w artylerii – zwłaszcza w połowie lat 80. XIX w., rozwój sieci kolejowej, z także kształtowanie się strategicznych planów przyszłej wojny (plan Schlieffena) spowodowały konieczność pilnej modernizacji i rozbudowy umocnień. W końcu lat 80. XIX w. podjęto rozbudowę niedawno wzniesionych pierścieni fortecznych Torunia⁸², w związku z czym nowe forty (I, III, VI, VIII, X, XII i XIV), wznoszone w latach 1888–1893, miały bardziej odporną konstrukcję oraz unowocześnione wyposażenie. W latach 90. XIX w. oraz około 1905 i 1914 roku istniejące obiekty Twierdzy Toruń ponownie poddano modernizacji, a także budowano nowe – w tym baterie pancerne. Do 1914 r. liczba budowli fortecznych wynosiła około 200, z których do dziś zachowało się ok. 150.

Użycie w walkach I wojny światowej nowych wynalazków – m.in. samolotów i czołgów spowodowało, że takie fortyfikacje jak pierścieniowe twierdze fortowe utraciły swoje walory obronne i przestały być użyteczne.

Forty Twierdzy Toruń

Fort I Jan III Sobieski (Ia – König Wilhelm I) – zbudowany w latach 1888–1892 jako fort pancerny. Jest najmłodszym fortem toruńskiej twierdzy. W czasie budowy był najnowocześniejszym i najpotężniejszym dziełem fortecznym w Europie, przełomowym w historii rozwoju fortyfikacji. Stał się modelem późniejszych fortów grupowych budowanych w twierdzach na zachodniej granicy Niemiec, m.in. w Metz. Główne uzbrojenie stanowiła bateria pancerna 4 haubic 210 mm – najcięższa artyleria Twierdzy Toruń.

Fort jest jedynym zachowanym fortem pancernym w Europie Środkowej (na dawnym froncie wschodnim II Rzeszy), a także jednym z najcenniejszych zabytków architektury militarnej w całej Europie.

Fort II Stefan Czarniecki (I – Bülow) – zbudowany w latach 1878–1882 (równoległe z Fortem XI) jako pierwszy i obecnie najstarszy pruski standardowy główny fort artyleryjski. Fort zbudowany na najbardziej newralgicznym – wschodnim kierunku, gdzie miał bronić miasta oraz mostu na Wiśle od strony granicy zaboru rosyjskiego.

Fort jest dobrze zachowany, ma czytelny układ obwałowań i zabudowy.

Fort III Stanisław Jabłonowski (I-5 – Werk L'Estocq) – zbudowany w latach 1888–1890 jako międzypolowe dzieło piechoty (fort pośredni). Był to niewielki obiekt, przeznaczony dla jednej kompanii piechoty, przystosowanym do wytrzymania pocisków artylerii polowej (jak Fort X). Dobrze zachowany schron nasady i stanowiska ogniowe.

Fort IV Stanisław Żółkiewski (II – Yorck) – zbudowany w latach 1878–1884 jako artyleryjski fort główny – stanowił ówczesne szczytowe osiągnięcie inżynierii fortecznej. Fort wzniesiono w celu obrona węzłów kolejowych Toruń-Mokre i Toruń-Północ oraz samego miasta od strony północno-wschodniej. Fort jest udostępnionym dla ruchu turystycznego (pełni także funkcje hotelowe).

Fort V Karol Chodkiewicz (III – Scharnhorst) – wzniesiony w latach 1878–1884 jako główny fort artyleryjski. Fort bardzo dobrze zachowany z licznymi elementami wyposażenia. Na zewnątrz fortu znajduje się zachowany w dobrym stanie stok bojowy z zaznaczonym przedstokiem. Znakoomicie widoczne poszczególne fazy niezakończonych modernizacji fortu z roku 1914.

Fort VI Jarema Wiśniowiecki (IIIa – Dohna) – zbudowany w latach 1889–1893 jako fort piechoty. Dobrze zachowane elementy budowli urządzeń fortu jak: koszary nasady, poterny, klatki schodowe, schrony wałowe i punkty obserwacyjne oraz koszary główne fortu.

Fort VII Tadeusz Kościuszko (IV – Friedrich der Grosse) – zbudowany w latach 1879–1883 jako artyleryjski fort główny. Dobrze zachowane są schrony i remizy działowe oraz kaponiery. Czytelne są ziemne urządzenia fortu. Fort jest miejscem pamięci narodowej – w okresie od października 1939 r. do stycznia 1940 r. był miejscem męczeństwa ponad 1500 polskich obywateli Torunia i okolic (głównie inteligencji), więzionych tu przez Gestapo i wywożonych do lasów Barbarki na rozstrzelanie lub do obozu Stutthof.

Fort VIII Kazimierz Wielki (IVb – Herzog Albrecht) – zbudowany w latach 1889–1893 jako fort piechoty. Zachowany w złym stanie ze względu na zniszczenia z czasów wojny (bombardowanie lotniska w 1944 r.) oraz w wyniku powojennych dewastacji.

Fort IX Bolesław Chrobry (IVa – Heinrich von Plauen) – zbudowany w latach 1882–1885 jako pośredni fort artyleryjski. Jest najmniejszym fortem toruńskim o kształcie pięcioboku – pierwotnie planowany jako większy, niesymetryczny, trapezowy fort pośredni. Obiekt jest dobrym

⁸² Por. L. Narębski, *Fortyfikacje pruskie na ziemiach polskich w przededniu I wojny światowej*, Rocznik Historii Sztuki, t. XL, 2015, s. 196.

przykładem rewitalizacji dzieła warownego – pierwotnie do funkcji handlowej obecnie na cele opieki społecznej.

Fort X Bateria Nadbrzeżna (*Batterie Grünthalmühle*) – bateria z wodną fosą została zbudowana w latach 1889–1892. Składa się z murowanego schronu dla załogi oraz częściowo uszkodzonego wału artyleryjskiego ze stanowiskami dla 6 dział kalibru 12 cm kontrolujących dolinę Wisły. Bateria została otoczona fosą na 3/8 obwodu.

Fort XI Stefan Batory (*V – Grosser Kurfürst*) – zbudowany w latach 1877–1881 jako główny fort artyleryjski. Zachowany w części – zadbane i utrzymany dziedziniec wjazdowy ze znajdującym się na nim schronem obrony wjazdu.

We wnętrzu fortu znajdują się ślady pobytu jeńców brytyjskich Stalagu XXA zatrudnionych przy budowie węzła kolejowego Toruń-Kłuczyki – na ścianach kaponieri głównej czytelne napisy i rysunki jeńców więzionych w karcerze obozowym.

Fort XII Władysław Jagiełło (*Va – Ulrich von Jungingen*) – zbudowany w latach 1889–1893 jako fort piechoty. Swym kształtem i budową podobny do Fortu VI. W lewym narożniku czołowym wybudowane w 1897 r. betonowe doświadczalne stanowisko armaty 10 cm. Dobrze zachowane są obiekty w forcie – koszary, schrony, punkty dowodzenia i magazyny.

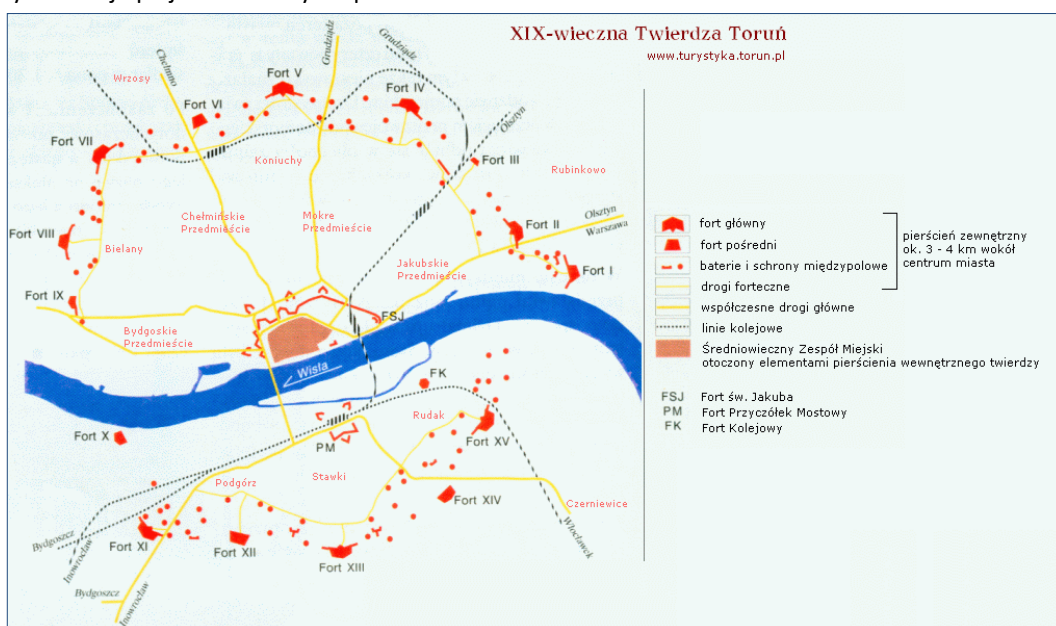
Fort XIII Karol Kniaziewicz (*VI – Winrich von Kniprode*) – zbudowany w latach 1880–1885 jako główny fort artyleryjski jeszcze w pierwszej fazie budowy Twierdzy Toruń. Fort należy do najlepiej zachowanych spośród fortów

Twierdzy Toruń – zachowało się wiele oryginalnych elementów, m.in. bramy, kraty, drzwi wewnętrzne, urządzenia wentylacyjne, studnie.

W okresie międzywojennym fort pełnił różne funkcje – obozu dla internowanych Rosjan, garnizonowego więzienia żandarmerii wojskowej, a w 1939 r. stanowiska dowodzenia Armii Pomorze. W czasie II wojny światowej początkowo mieścił się tu obóz jeńców wojennych żołnierzy polskich, a od 1941 r. obóz jeniecki Stalag XXA żołnierzy brytyjskich i australijskich.

Fort XIV Józef Dwernicki (*Vla – Hermann Balk*) – zbudowany w latach 1889–1893 jako fort piechoty z wodną fosą. Bardzo dobrze zachowane urządzenia fortu, schron ochrony wjazdu, dziedziniec wjazdowy, grobla z mostem, koszary nasady, schrony wałowe i poterny. W czasie II wojny światowej funkcjonował tu szpital obozowy Stalagu XXA.

Fort XV Jan Henryk Dąbrowski (*VII – Hermann von Salza*) – zbudowany w latach 1881–1885 jako główny fort artyleryjski (dwuwałowy). Pomimo zniszczonych obmurowań fosy i części kaponieri barkowej prawej, murowane elementy fortu dobrze zachowane. Ocalały mechanizmy, kraty i pancerne stanowisko obserwacyjne artylerii PBSt-87. W forcie w latach 1920–1921 mieściła się część Obozu Internowanych nr 15, w którym przebywali internowani żołnierze formowanej w Polsce w 1920 r. 3 Armii Rosyjskiej gen. Borisa Piermikina⁸³, a w 1940–44 przebywali w nim jeńcy francuscy ze Stalagu XXA.

Schematyczny plan XIX-wiecznej twierdzy toruńskiej [wg: <http://www.turystyka.torun.pl/art/89/twierdza-torun-2-3.html>]

⁸³ Por. *Jeńcy sowieccy w Polsce 1920–1921. Zbiór komunikatów Sekcji Jeńców i Internowanych Sztabu Ministerstwa Spraw Wojskowych*, opr. Z. Karpus, W. Rezman, E. Rosowska, Toruń 2013.

Obiekty inżynierskie – mosty

W tej grupie obiektów należy wymienić dwa mosty przez Wisłę – drogowy im. Marszałka Józefa Piłsudskiego i Most Kolejowy im. Ernesta Malinowskiego.

Most drogowy im. Józefa Piłsudskiego – pierwsza decyzja o budowie mostu drogowego w Toruniu (istniał już most drogowo-kolejowy – ob. im. Ernesta Malinowskiego) zapadła w 1913 r., jednak w związku z wybuchem I wojny światowej i ogólnoświatowym kryzysem gospodarczym budowa nie została podjęta.

Na mocy traktatu wersalskiego Toruń został włączony do II Rzeczypospolitej, stał się stolicą województwa pomorskiego i konieczne stało się dobre skomunikowanie miasta z resztą kraju – podjęto wówczas decyzję o rozbiórce oraz przeniesieniu do Torunia mostu kolejowo-drogowy na Wiśle w Opaleniu pod Kwidzynem.

Budowę mostu w Toruniu – w oparciu o elementu mostu z Opalenia – rozpoczęto na początku lat 30. XX w. Wzmocniono wówczas m.in. konstrukcję przęseł parabolicznych poprzez zamontowanie dodatkowych belek oraz dobudowano chodniki po obu stronach mostu. Most został oddany do użytku 11 listopada 1934 r., natomiast rok wcześniej uruchomiono na nim linię tramwajową, która połączyła prawobrzeżną część miasta z dworcem kolejowym Toruń Główny. W tym samym czasie przeprawa zyskała imię marszałka Józefa Piłsudskiego. W pierwszych dniach września 1939 r. most został wysadzony przez wojsko polskie. W czasie okupacji częściowo odbudowany przez hitlerowców, a następnie w styczniu 1945 r. wysadzony przez wycofujące się oddziały niemieckie. W 1950 r. ponownie odbudowany wraz z linią tramwajową, którą zamknięto w 1984 r.

Most przechodził kilkakrotnie modernizację – w 1992 r., latach 2002–2004 i obecnie, z lat 2020–2022.

Most kolejowy im. Ernesta Malinowskiego – budowę mostu rozpoczęto w 1870 r., w związku z budową linii kolejowej z Poznania do Olsztyna i Wystrucia. Już w 1871 r.

ukończono filary, a dwa lata później zakończono montaż żelaznej konstrukcji. 15 sierpnia 1873 r. przeprawa – o długości 996,78 m – została oficjalnie otwarta. Od początku był to most kolejowo-drogowy – miał po jednym pasie drogowym i kolejowym.

W latach 1876–1877 zostały ukończone wieże ustawione na filarach brzegowych od strony miasta i po przeciwnej stronie Wisły. Na ww. filarach ustawiono po dwie czworoboczne wieże, obecnie jedno-, a pierwotnie trójkondygnacyjne; druga kondygnacja posiadała w narożach nadwieszane wieżyczki, najwyższa była okrągła i zwieńczona krenelażem. W niszach wież stały posągi – od strony południowej króla pruskiego Fryderyka II i cesarza Wilhelma I, od strony miasta posągi mistrzów krzyżackich Hermanna Balka i Hermanna von Salza; poniżej posągów znajdowały się płaskorzeźby ze scenami związanymi z tymi postaciami. Posągi Fryderyka Wielkiego i Wilhelma zostały uszkodzone w 1920 r. i wkrótce zdjęte, zaś płaskorzeźby skuto w roku 1925.

Przez długi czas był to jedyny most w Toruniu, obsługiwał więc jednocześnie ruch kolejowy oraz pieszy i kołowy. Po otwarciu w 1934 r. nowego mostu drogowego (obecnie im. Józefa Piłsudskiego) most kolejowy zamknięto dla ruchu kołowego i położono na nim drugi tor kolejowy.

W czasie II wojny światowej był dwukrotnie wysadzany – przez Polaków 6 września 1939 r. i Niemców w 1945 r. W 1948 r. został odbudowany. Po wojnie wieżyczki mostowe obniżono o dwie kondygnacje, usuwając charakterystyczny element panoramy miasta.

27 maja 1999 r. Rada Miejska Torunia, na wniosek Zarządu Oddziału Stowarzyszenia Inżynierów i Techników Komunikacji RP w Toruniu, podjęła uchwałę o nadaniu mostowi imienia Ernesta Malinowskiego. 9 lipca tego samego roku odstonięta została tablica pamiątkowa z imieniem patrona.

5.2.4. Zabytki ruchome

Zgodnie z definicją w u.o.z. (art. 3 pkt 1 i 3) zabytek ruchomy jest: *rzeczą ruchomą, ich częścią lub zespołem, będącym dziełem człowieka lub związanym z jego działalnością i stanowiącym świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, którego zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.*

Do najważniejszych zabytków ruchomych z terenu miasta Torunia należą zabytki wchodzące w skład wyposażenia i wystroju kościołów m.in. pw. Wniebowzięcia NMP, śś. Janów, św. Jakuba i innych.

Znaczna grupa zabytków ruchomych wpisana do rejestru zabytków stanowi własność prywatną – dominują tu zwarte zbiory kolekcjonerskie.

Ważnym zbiorem zabytków ruchomych są elementy wyposażenia toruńskich kamienic – stropy, polichromie, dzieła sztuki (np. obrazy, rzeźby itp.), a także meble (np. szafki, szafy itp.). Do zabytków ruchomych zaliczane są także usytuowane w przestrzeni miejskiej pomniki i tablice pamiątkowe lub memoratywne, a także zabytki sztuki sepulkralnej znajdujące się na toruńskich cmentarzach.

Bardzo interesującym zabytkiem ruchomym wpisanym do rejestru zabytków w 2020 r. są napisy z okresu stanu wojennego (1982 r.) na murze szyjowym Fortu Przyczółek

Mostowy o treści: WOLNOŚĆ + SOLIDARNOŚĆ + NIEPODLEGŁOŚĆ = SOLIDARNOŚĆ PZPZR (napis nieukończony) oraz SOLIDARNOŚĆ – TO POLSKA⁸⁴.

Do zabytków ruchomych – podlegających uregulowaniom ustawy o muzeach – należą także liczne obiekty wchodzące w skład zbiorów Muzeum Okręgowego, Muzeum Etnograficznego i innych placówek muzealnych w Toruniu (por. rozdz. 5.2.6.).

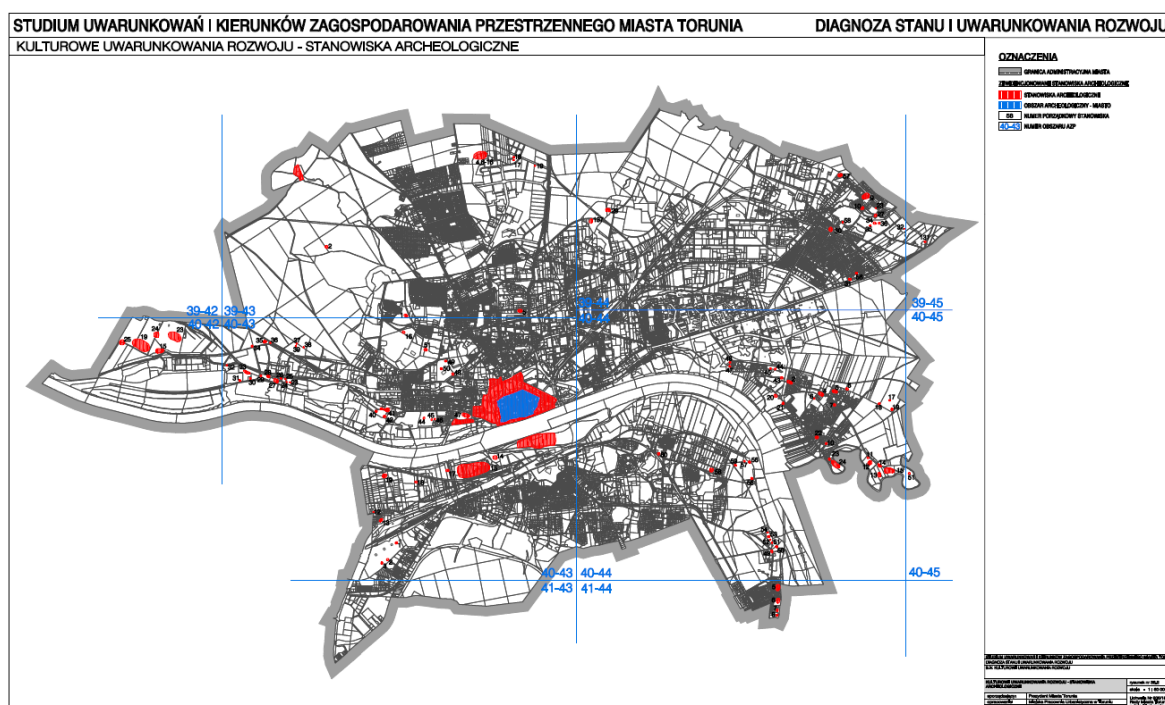
Ogółem do rejestru zabytków ruchomych wpisanych zostało ponad 600 obiektów z obszaru administracyjnego miasta (wykaz obiektów nie jest udostępniany publicznie).

5.2.5. Zabytki archeologiczne

Zgodnie z definicją w u.o.z. (art. 3 pkt 1 i 4) zabytek archeologiczny jest: *zabytkiem nieruchomym, będącym powierzchniową, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytkiem ruchomym, będącym tym wytworem.*

W granicach miasta Torunia zlokalizowanych jest ponad 200 zabytków archeologicznych ujętych w wojewódzkiej ewidencji zabytków (Załącznik nr 1); żaden zabytek archeologiczny nie został wpisany do rejestru zabytków⁸⁵.

Większość zewidencjonowanych stanowisk usytuowanych jest na obrzeżach miasta co wynika niewątpliwie z zagospodarowania obszaru miejskiego i tym samym znikomej dostępności terenu dla prospekcji archeologicznej. Obszar Starego i Nowego Miasta, ze względu na nasilenie występowania znalezisk archeologicznych (mających ścisły związek z średniowiecznym rodowodem miasta) zostały uznane za jeden obszar archeologiczny. Tereny usytuowane w obrębie wewnętrznego pierścienia fortyfikacji miejskich również zostały uznane za jedno stanowisko archeologiczne.

Usytuowanie stanowisk archeologicznych na terenie Torunia
[wg: Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Torunia]

⁸⁴ Wpis do rejestru nr B/416/1–2 – decyzja z dn. 21.10.2020 r.

⁸⁵ Por. R. Uziębło, *Rejestr stanowisk archeologicznych i znalezisk z Terenu Torunia*, cz. 1–2, Toruń 2003–2013.

5.2.6. Zabytki w zbiorach muzealnych

W Toruniu znajduje się kilkanaście placówek muzealnych, są to m.in. Muzeum Okręgowe, Muzeum Etnograficzne, Muzeum Diecezjalne czy Muzeum Uniwersyteckie.

Muzeum Okręgowe

Muzeum Okręgowe w Toruniu, założone 1861 roku jako Städtisches Museum, jest jednym z najstarszych i największych instytucji muzealnych działających nieprzerwanie do dziś w obecnych granicach Rzeczypospolitej Polskiej. W jego ramach działa siedem oddziałów:

- ✓ Ratusz Staromiejski (siedziba główna),
- ✓ Dom Mikołaja Kopernika,
- ✓ Muzeum Historii Torunia (w Domu Eskenów),
- ✓ Muzeum Toruńskiego Piernika,
- ✓ Muzeum Podróżników im. Tony'ego Halika,
- ✓ Muzeum Sztuki Dalekiego Wschodu (w Kamienicy pod Gwiazdą),
- ✓ Muzeum Twierdzy Toruń.

W bogatej ofercie Muzeum znajdują się m.in. arcydzieła polskiego malarstwa autorstwa takich artystów jak Julian Fałat, Jacek Malczewski, Józef Chełmoński, Jan Matejko, Andrzej Wróblewski, Zdzisław Beksiński, Tadeusz Kantor czy Stanisław Ignacy Witkiewicz, legendarne kopernikana, unikatowe znaleziska archeologiczne, eksponaty z Azji, wyjątkowe pamiątki z egzotycznych podróży Tony'ego Halika i Elżbiety Dzikowskiej, a także słynne dla Torunia formy piernikarskie i wszystko co związane z wypiekami pierników.

Zbiory Muzeum Okręgowego w Toruniu liczą już prawie 300 000 obiektów, co stanowi jedną z najliczniejszych kolekcji w Polsce.

Muzeum Etnograficzne

Muzeum Etnograficzne im. Marii Znamierowskiej-Prüfferowej w Toruniu powstało w 1946 r. jako Dział Etnograficzny Muzeum Miejskiego, a od 1 stycznia 1959 r. działa jako samodzielne Muzeum Etnograficzne, jedno z trzech samodzielnych muzeów etnograficznych w kraju.

Zwiedzający mają do dyspozycji wystawę „Tajemnice codzienności...”, opowiadającej o życiu codziennym na wsi w latach 1850–1950 oraz Park Etnograficzny, gdzie znajdują się zabytki architektury drewnianej z najbliższych regionów etnograficznych.

Muzeum gromadzi zbiory i materiały dokumentacyjne z zakresu etnografii i etnologii oraz dziedzin pokrewnych,

dotyczące: kultur tradycyjnych i ludowych polskich regionów etnograficznych, kultur mniejszości etnicznych i religijnych współegzystujących z kulturą polską w historycznych i obecnych granicach kraju, kultur polskich mniejszości za granicą kultur popularnych i typu ludowego w Polsce. Obecnie w zbiorach Muzeum Etnograficznego znajduje się ponad 60 tysięcy muzealiów.

Muzeum Diecezjalne

Muzeum zostało utworzone w 2006 r. dekretem bp. Andrzeja Suskiego.

Kamienica będąca siedzibą Muzeum jest znakomitym przykładem toruńskiego domu-składu, czyli kamienicy która pełniła jednocześnie funkcje mieszkalne oraz magazynowe. W czasie prac konserwatorskich zabezpieczono i wyeksponowano liczne elementy dawnego XVI-wiecznego wystroju i wyposażenia domu, np. gotycka umywalka lub *hypocaustum* (średniowieczny system „ogrzewania podłogowego”). W równie doskonałym stanie zachowało się też wyposażenie kamienicy z czasów XVIII-wiecznej przebudowy: polichromowany strop, szafa wnękowa oraz bogato dekorowane schody, których do dziś strzeże rzymski legionista i bogini Minerwa.

Uroczyste otwarcie Muzeum Diecezjalnego nastąpiła 25 marca 2014 r. Kilka miesięcy później 20 grudnia 2014 r. udostępniono pierwszą wystawę.

W ramach wystawy stałej Muzeum Diecezjalne prezentuje cenne zbiory rzeźb, obrazów oraz wyrobów złotniczych pochodzących z kościołów diecezji toruńskiej – w szczególności wysokiej klasy artystycznej dzieła sztuki sakralnej, od gotyckich po XIX-wieczne. Znajdują się wśród eksponaty przechowywane do tej pory w Muzeum Diecezjalnym w Pelplinie.

Zabytki prezentowane w wystawie można podzielić na trzy grupy:

- arcydzieła sztuki średniowiecznej – dzieła sztuki złotniczej, malarstwa oraz rzeźby odznaczające się najwyższą światową klasą artystyczną. Część dzieł to importy wykonane na zamówienie patrycjusza toruńskich oraz duchowieństwo. Wśród rzeźb można zobaczyć współczesną kopię Piękną Madonny Toruńskiej zaginionej w czasie II wojny światowej,
- sztuka nowożytna – wyróżniające się wysokim kunsztem wyroby rzemieślników (w tym toruńskich złotników) stanowiące m.in. wyposażenie lokalnych świątyń bądź wykonywane dla zamożnych mieszczan,

- dzieła polskich artystów z początku XX w. – dzieła naj- słynniejszych polskich artystów przełomu XIX i XX w. – m.in. Teodor Axentowicz, Jerzy Kossak i Adam Styka⁸⁶.

Muzeum Inżynierii Komunalnej Torunia

Muzeum powstało na początku XXI w., gdy przeprowadzono prace remontowo-konserwatorskie stacji pomp Stare Bielany, przystosowując ją do pełnienia funkcji wystawienniczo-edukacyjno-kulturalnych.

Zorganizowano wówczas we wnętrzach wieży ciśnieniowej i maszynowni, wystawę stałą poświęconą toruńskim wodociągom. Pozwala ona prześledzić ewolucję technik komunalnych od początków dziejów Torunia do czasów współczesnych. Ponadto charakter wystawy ma uświadomić zwiedzającym zagrożenia związane z obecną skalą zanieczyszczenia środowiska oraz zużycia różnych rodzajów zasobów energetycznych. Organizatorami wystawy są Toruńskie Wodociągi, Polskie Zrzeszenie Inżynierów i Techników Sanitarnych Oddział w Toruniu oraz obecna Pracownia Terenowa w Toruniu Narodowego Instytutu Dziedzictwa w Warszawie (dawniej Regionalny Ośrodek Badań i Dokumentacji Zabytków w Toruniu).

Muzeum Uniwersyteckie

Muzeum powstało 19 stycznia 2005 r. z inicjatywy władz Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, a jego siedzibą stał się gmach przy Placu Rapackiego 1. Otwarto wówczas dwie

wystawy. Pierwszą z nich była ekspozycja pamiątek i fotografii związanych z nadaniem jesienią 2004 r. tytułu doktora honoris causa UMK papieżowi Janowi Pawłowi II, zaś druga wystawa prezentowała ponad 100 grafik najwybitniejszego polskiego akwafortysty pierwszej połowy XX w. – Konstantemu Brandlowi. Obecnie w Muzeum znajdują się dwie stałe wystawy: Skarby Uniwersytetu Mikołaja Kopernika oraz Sala Rektorów UMK.

Zbiory Muzeum składają się przede wszystkim z darów przekazanych uczelni przez byłych pracowników Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie oraz Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu i ich rodziny, a także osoby w jakiś sposób związane z toruńską uczelnią. W szczególności są to pamiątki osobiste, dzieła sztuki, fotografie i dokumenty. Zbiory dzielą się na cztery działy: sztuka europejska i światowa oraz przedmioty kultury materialnej, sztuka polska w Wilnie i Toruniu, sztuka polska na świecie oraz świadectwa i pamiątki historii nauki w Wilnie i Toruniu

Na terenie Torunia działają także liczne placówki o charakterze paramuzealnym prowadzone przez osoby prywatne lub organizacje pozarządowe, m.in. Żywe Muzeum Piernika, Muzeum PRL-u, Muzeum Zabawek i Bajek, Muzeum Rycerzy i Żołnierzyków, Dom Legend Toruńskich czy Muzeum Fortyfikacji Pancernej Twierdzy Toruń.

Na etapie budowy jest Muzeum Pamięć i Tożsamość im. św. Jana Pawła II, a na etapie koncepcyjnym Centrum Historyczne im. gen. E. Zawackiej.

5.2.7. Dziedzictwo niematerialne

„Niematerialne dziedzictwo kulturowe” oznacza praktyki, wyobrażenia, przekazy, wiedzę i umiejętności – jak również związane z nimi instrumenty, przedmioty, artefakty i przestrzeń kulturową – które wspólnoty, grupy i, w niektórych przypadkach, jednostki uznają za część własnego dziedzictwa kulturowego. To niematerialne dziedzictwo kulturowe, przekazywane z pokolenia na pokolenie, jest stale odtwarzane przez wspólnoty i grupy w relacji z ich otoczeniem, oddziaływaniem przyrody i ich historią oraz zapewnia im poczucie tożsamości i ciągłości, przyczyniając się w ten sposób do wzrostu poszanowania dla różnorodności kulturowej oraz ludzkiej kreatywności [...]”⁸⁷.

Zgodnie z treścią Konwencji UNESCO – „niematerialne dziedzictwo kulturowe” przejawia się m.in. w następujących dziedzinach:

- a) tradycje i przekazy ustne, w tym język jako nośnik niematerialnego dziedzictwa kulturowego;
- b) sztuki widowiskowe;
- c) zwyczaje, rytuały i obrzędy świąteczne;
- d) wiedza i praktyki dotyczące przyrody i wszechświata;
- e) umiejętności związane z rzemiosłem tradycyjnym⁸⁸.

Jednym z najważniejszych celów Konwencji UNESCO w stosunku do „niematerialnego dziedzictwa kulturowego”, jest jego ochrona, rozumiana jako utrwalenie, zachowanie i przekazanie dziedzictwa następnym pokoleniom, co sprawia, że jest ono wciąż żywe, a jednocześnie może się zmieniać i dostosowywać. Dotyczy to przede

⁸⁶ Wg <http://www.muzeumdiecezjalne.torun.pl/wystawa-stala/>

⁸⁷ Konwencja UNESCO Konwencja UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego z 2003 r. – Dz.U. z 2011 r. Nr 172 poz. 1018; art. 2 ust. 1.

⁸⁸ Konwencja UNESCO..., art. 1, ust. 2.

wszystkim przekazywania umiejętności oraz wiedzy o jego znaczeniu.

Ochrona skupia się głównie na procesach przekazywania elementów dziedzictwa niematerialnego z pokolenia na pokolenie, a nie na wytwarzaniu konkretnych środków, za pomocą których jest wyrażane (takich jak przedstawienia taneczne, pieśni, instrumenty muzyczne czy rzemiosło). Polega głównie na podtrzymaniu woli zachowania i przekazania tych aspektów dziedzictwa niematerialnego, które są ważne dla następnych pokoleń przez wspólnoty, grupy i jednostki.

Aby dziedzictwo niematerialne wciąż było żywe, musi przede wszystkim pozostać istotne dla danej społeczności, być regularnie praktykowane i przyswajane w jej obrębie i pomiędzy pokoleniami. Działania mające na celu ochronę muszą zatem angażować wspólnoty, grupy, a w niektórych wypadkach także jednostki, które kultywują takie dziedzictwo. Społeczności same muszą brać udział w identyfikowaniu i definiowaniu niematerialnego dziedzictwa kulturowego – to właśnie one decydują o tym, które praktyki stanowią część ich dziedzictwa kulturowego.

Stając się w 2011 roku stroną Konwencji, Polska przyjęła na siebie obowiązek opracowania i wdrożenia krajowego i pełnego systemu stałej i konsekwentnej ochrony, między innymi przez dokumentację zjawisk z zakresu objętego zapisami Konwencji oraz stworzenie, jednego lub kilku spisów dziedzictwa niematerialnego dotyczącego zjawisk z obszaru danego kraju. Realizacją zobowiązania jest ustanowienie Krajowej Listy Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego, której prowadzenie zostało powierzone Narodowemu Instytutowi Dziedzictwa⁸⁹.

Toruń jako miasto o wielowiekowej i niezmiernie bogatej historii posiada obfite tego rodzaju zasoby. Ochrona dziedzictwa niematerialnego może być także z powodzeniem wykorzystywana do utrwalenia i jeszcze większego niż dotychczas wyeksponowania i wypromowania marki „Toruń” jako ponadregionalnego produktu turystycznego.

W ramach tego rodzaju działań należy zwrócić uwagę na ochronę historycznych nazw poszczególnych części miasta, ulic, miejsc czy nazw własnych danych zespołów urbanistyczno-architektonicznych lub budowli. Przykładem tego typu działań jest zamiana dotychczasowej nazwy „Fort B-66” na coraz konsekwentniej stosowaną historyczną nazwę „Koszary Bramy Chełmińskiej” w stosunku do zabytku, w którym powstało Muzeum Twierdzy Toruń – kolejny oddział Muzeum Okręgowego w Toruniu. Jest to

kierunek, który należy utrzymać i konsekwentnie podtrzymywać. W tego typu działania wpisują się podjęte w ostatnich latach starania nad zachowaniem i uczytelnieniem widniejących na elewacjach wielu budynków dawnych napisów reklamowych lub własnościowych. Ich zachowanie i uczytelnienie to także ochrona wartości niematerialnych, ukazujących wielokulturowość miasta.

W tego typu działania należy włączać różnego rodzaju stowarzyszenia, np. Towarzystwo Miłośników Torunia, Towarzystwo Naukowe w Toruniu oraz organizacje społeczne. Wskazane wpisanie w ochronę wartości niematerialnych nadawanie nazw nowo powstałym ulicom czy placom na terenie miasta. Winny one odzwierciedlać niematerialne dziedzictwo Torunia (postacie, wydarzenia, itp.).

Jedną z form zachowania pamięci o wybitnych osobach związanych z miastem – poza honorowaniem ich w nazewnictwie miejscowym (ulice, place, skwery, itp.) – może być utworzenie Szlaku Wybitnych Torunian. W unikalny sposób może on łączyć popularyzację zasłużonych dla dziejów miasta osób z popularyzowaniem i prezentacją związanych z nimi miejsc i obiektów zabytkowych.

Drugi nurt ochrony wartości niematerialnych to zintensyfikowanie działań nad zachowaniem unikalnych lub ginących zawodów czy sposobów wytwórczości, w tym także ich dokumentowanie. Wspieranie różnorodnych działań w tym zakresie, zwłaszcza dalsza popularyzacja jednego z symboli miasta – piernika; sposobu jego przyrządzania i wypieku. Tego rodzaju działania winny się odbywać w ramach współpracy m.in. z Muzeum Etnograficznym im. M. Znamierowskiej-Prüfferowej, Muzeum Okręgowym w Toruniu, Biurem Toruńskiego Centrum Miasta, „Żywym” Muzeum Piernika, Fabryką Cukierniczą „Kopernik” SA. Lokalne kulinaria to właściwie nierozpoznany jeszcze obszar dziedzictwa niematerialnego miasta, odkrywany dopiero w ramach „Toruńskiego Festiwalu Smaków”.

Kolejnym – nowo odkrywanym – kierunkiem badania i ochrony dziedzictwa niematerialnego są wartości związane z kinematografią. Stosunkowo młodą ale niezmiernie istotną tradycją jest organizacja w Toruniu Międzynarodowego Festiwalu Filmowego Camerimage (lata 1993–1999 i ponownie od roku 2019), związanego z twórczością operatorów filmowych. Toruń ma jednak głębsze tradycje filmowe – tutaj urodziła się Elżbieta Grossówna – aktorka teatralna, filmowa i tancerka okresu międzywojennego i powojennego (związana z warszawskim Teatrem „Syrena”). Z Torunia pochodzą także znani aktorzy – Adrianna Biedrzyńska i Bogusław Linda.

⁸⁹ Por.: <http://niematerialne.nid.pl/>

5.3. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony

Na obszarze Miasta Torunia znajdują się zabytki objęte trzema z form ochrony wymienionych w art. 7 u.o.z.: wpisem do rejestru zabytków, uznaniem za pomnik historii oraz ustaleniami ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego. Wymieniony w tym punkcie wpis na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO nie jest formą ochrony zabytków w rozumieniu u.o.z., ale obejmuje obszar chroniony wpisem do rejestru zabytków, jak i uznany za pomnik historii.

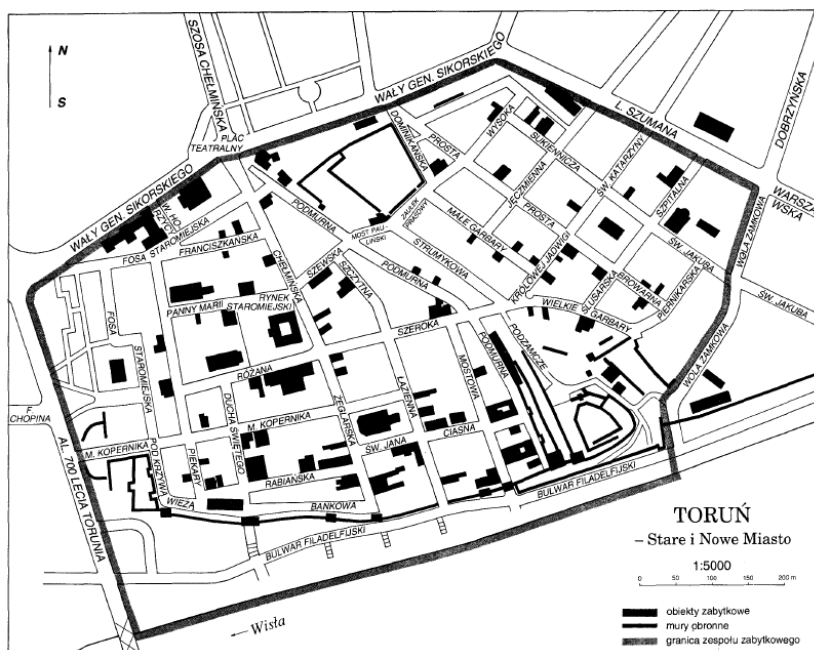
Rejestr zabytków

Na obszarze Miasta Torunia znajduje się 365 obszarów i obiektów wpisanych do rejestru zabytków (Załącznik nr 2). Obejmują one zróżnicowane kategorie zabytków: założenia urbanistyczne, obiekty budownictwa obronnego, obiekty przemysłowe i gospodarcze, pałace i dwory, obiekty użyteczności publicznej, obiekty sakralne, obiekty mieszkalne, cmentarze oraz parki i założenia zieleni.

Uznanie za pomnik historii

Na podstawie Zarządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 8 września 1994 r. „Toruń – Stare i Nowe Miasto” zostały uznane za pomnik historii⁹⁰. Ustanowienie zespołu Starego i Nowego Miasta w Toruniu pomnikiem historii ma na celu: *zachowanie, ze względu na wartości historyczne, urbanistyczno-architektoniczne, wartości materialne i niematerialne jedyne największego w Północnej Europie zespołu budowli średniowiecznych, kamienic gotyckich użytkowanych do dzisiaj w obrębie miasta.*

Granice pomnika historii zostały oznaczone na załączniku do Zarządzenia Prezydenta RP i są nieznacznie większe od obszaru wpisanego na Listę Światowego Dziedzictwa – tu południowa granica biegnie wzdłuż brzegu Wisły, tam wzdłuż ulicy Bulwar Filadelfijski.

Granice Pomnika Historii: „Toruń – Stare i Nowe Miasto” [wg: Monitor Polski z 1994 r. Nr 50 poz. 422]

Wpis na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO

4 grudnia 1997 roku, podczas XXI plenarnej sesji Komitetu Dziedzictwa Światowego UNESCO w Neapolu, Zespół Staromiejski Torunia został wpisany na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Naturalnego⁹¹.

Wniosek o wpisanie Zespołu Staromiejskiego Torunia na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO został złożony

w 1996 r. i jeszcze w tym samym roku oceniony (m.in. podczas wizyty studialnej w Toruniu) przez przedstawiciela Komitetu Światowego Dziedzictwa Kulturowego prof. Jónasa Glemzę – ówczesnego wiceministra kultury Litwy.

Dokument potwierdzający wpis Torunia na Światową Listę Dziedzictwa Kulturowego i Naturalnego w dniu 5 czerwca 1998 podczas uroczystej Sesji Rady Miejskiej Torunia

⁹⁰ Monitor Polski z 1994 r. Nr 50 poz. 422.

⁹¹ Certyfikat potwierdzający fakt umieszczenia Torunia na liście jest datowany na 6 grudnia 1997 roku, czyli datę zakończenia obrad sesji plenarnej.

w Sali Mieszkańskiej Ratusza Staromiejskiego został oficjalnie przekazany władzom samorządowym Torunia

przez przedstawiciela Centrum Światowego Dziedzictwa, Petera Strassera⁹².

„Toruń – średniowieczne Stare i Nowe Miasto” – granice obszaru wpisanego na listę UNESCO

5.4. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków

W gminnej ewidencji zabytków, zgodnie z art. 22 ust. 5 u.o.z., powinny być ujęte:

- 1) zabytki nieruchomości wpisane do rejestru;
- 2) inne zabytki nieruchomości znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;
- 3) inne zabytki nieruchomości wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Aktem prawnym regulującym kwestię prowadzenia gminnej ewidencji zabytków jest Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem⁹³. W 2019 r. weszła w życie nowelizacja części przepisów ww. rozporządzenia⁹⁴. Na ich podstawie wprowadzono konieczność wykonywania przez władze gmin szeregu obowiązków o charakterze informacyjnym⁹⁵.

Zmianie uległ także wzór karty adresowej zabytku wpisanego do gminnej ewidencji zabytków. Najbardziej znaczące jest wprowadzenie dwóch nowych pozycji: 8. *Historia, opis i wartości* oraz 9. *Stan zachowania i postulaty dotyczące konserwacji*. W wyniku tych zmian konieczne będzie określenie wartości zabytku uzasadniających sporządzenie karty adresowej GEZ oraz włączenie jej do gminnej ewidencji zabytków, a także określenie najpilniejszych postulatów konserwatorskich wobec tego zabytku. Co istotne, zgodnie z nowelizacją ww. rozporządzenia karty adresowe znajdujące się obecnie w gminnej ewidencji zabytków nie będą musiały być aktualizowane.

Gminna ewidencja zabytków miasta Torunia została ustanowiona jako Załącznik Nr 2 do *Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Miasta Torunia na lata 2009–2012*⁹⁶. Obecnie w spisie ujętych jest 2587 obiektów i obszarów (w tym obiekty i obszary wpisane do rejestru zabytków – Załącznik nr 3), które ze względu na swoją wartość historyczno-kulturową powinny być objęte ochroną. Najliczniejszą grupę zabytków stanowią różnego typu obiekty

⁹² Za: <https://www.torun.pl/pl/kultura/torun-na-liscie-unesco>

⁹³ Tekst jednolity – Dz.U. z 2021 r. poz. 56.

⁹⁴ Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 września 2019 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz.U. z 2019 r. poz. 1886).

⁹⁵ Szczegółowe przepisy określające charakter i zakres obowiązków informacyjnych zostały umieszczone w § 18b.

⁹⁶ Uchwała nr 644/2009 Rady Miasta Toruń z dnia 17 września 2009 r. w sprawie przyjęcia Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Miasta Torunia na lata 2009–2012 – Dz.U. Woj. Kujawsko-Pomorskiego z 2009 r. Nr 107 poz. 1785.

mieszkalne, obiekty sakralne oraz obiekty forteczne dawnej Twierdzy Toruń. Przywołany sposób ustanowienia gminnej ewidencji zabytków Miasta Torunia (jako załącznika do *Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Miasta*

Torunia na lata 2009–2012) należy skorygować poprzez wydanie stosownego zarządzenia przez Prezydenta Miasta Torunia.

5.5. Zabytki o najwyższym znaczeniu dla gminy

Do najcenniejszych elementów dziedzictwa kulturowego na terenie miasta Torunia zaliczają się obszary:

Zespół staromiejski – składa się z trzech zasadniczych części: Starego Miasta, Nowego Miasta i ruin zamku krzyżackiego (w takich granicach Zespół Staromiejski został uznany za Pomnik Historii i wpisany na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO).

Stare i Nowe Miasto były lokowane jako odrębne organizmy miejskie jeszcze w XIII w. (odpowiednio w 1236 i 1264 r.). Ich układy przestrzenne (zachowane w sposób praktycznie niezakłócony do dziś) są do siebie zbliżone – są podzielone na regularne, prostokątne bloki zabudowy, równie regularne rynki z ratuszami (Nowomiejski nie istnieje) oraz usytuowane w narożach rynku (lub ich pobliżu) bloki zajęte przez zabudowę sakralną: kościoły śś. Janów i Wniebowzięcia NMP na Starym Mieście oraz św. Jakuba na Nowym Mieście. Jedynie północno-wschodnia część Starego Miasta ma nieregularne rozplanowanie co prawdopodobnie wynika z adaptacji wcześniejszego osadnictwa oraz uwarunkowań topograficznych (przebieg Strugi Toruńskiej).

Oba zespoły miejskie uzyskały (w znacznej części zachowane do dziś, pomimo XIX-wiecznych rozbiórek) – począwszy od XIII w. – obwarowania, składające się z linii murów obronnych z bramami, basztami i fosami. Co ciekawe mury obronne z dwoma bramami (Paulińską i Kotlarską) znajdowały się także pomiędzy Starym i Nowym Miastem – w ciągu dzisiejszej ulicy Podmurnej.

Obecny kształt przestrzenny i architektoniczny Zespołu Staromiejskiego to z jednej strony efekt średniowiecznej lokacji i wykształcenia w owym czasie układu przestrzennego – siatki ulic, placów i bloków zabudowy, zaś z drugiej konglomerat różnorodnych stylów architektonicznych – począwszy od gotyku (m.in. Ratusz Staromiejski, kościoły śś. Janów, Wniebowzięcia NMP, św. Jakuba, kamienice mieszczańskie), poprzez – reprezentowane przez liczne kamienice – renesans, barok, klasycyzm, historyzm, secesję i wczesny modernizm.

Ostatnią częścią Zespołu Staromiejskiego są ruiny zamku krzyżackiego wzniesionego w okresie poł. XIII do 2 ćwierci XIV w., a zburzonego w lutym 1454 r. przez toruńskich mieszczan.

Pierścień forteczny dawnej Twierdzy Toruń – budowę twierdzy rozpoczęto na podstawie rozporządzenia pruskiego sztabu generalnego z 24 czerwca 1872 r. Pierwszą przyczyną decyzji o budowie w Toruniu twierdzy było nadgraniczne położenie miasta, zaś drugim zastosowanie nowego wynalazku techniki militarnej – dział gwintowanych o zwiększonym zasięgu i celności. Ich wprowadzenie do uzbrojenia wojsk wymusiło przełom w budownictwie fortyfikacyjnym – dotychczasowe ciągłe obwody wałów musiały zostać uzupełnione wysuniętym na 3–4 km pierścieniem samodzielnych fortów artyleryjskich.

Budowę takich fortów w Toruniu rozpoczęto w 1877 r. i ukończono w 1884 r. Były to dzisiejsze forty: II, IV, V, VII, XI, XII i XV oraz mniejszy IX.

Kolejny etap „rewolucji fortyfikacyjnej” został wywołany wprowadzeniem do użycia pocisku burzącego (1883 r.), co wymusiło przebudowę ledwie ukończonych dzieł oraz rozbudowę pasa fortecznego. W latach 1888–1893 powstały więc forty: I, III, VI, VIII, X, XII i XIV, zaś pomiędzy nimi 83 schrony i ponad 20 baterii ziemnych. Istniejące obiekty poddawano modernizacjom oraz uzupełniano nowymi (np. bateriami pancernymi) w ostatniej dekadzie XIX w. i pierwszych dekadach XX w. W ten sposób Toruń stał się twierdzą pruską, a następnie niemiecką, I klasy, zaliczaną do największych w Europie. W chwili wybuchu I wojny światowej istniało około 200 budowli fortecznych różnego typu. Ze względu na to, że działania wojenne toczyły się w oddaleniu od twierdz położonych nad Wisłą, umocnienia Torunia, Chełmna, Grudziądza, a także Malborka nie zostały wykorzystane w walkach.

Budowa Twierdzy Toruń i licznych, związanych z nią obiektów, w ogromnym stopniu zdeterminowała późniejszy urbanistyczny i przestrzenny rozwój miasta czytelny do dziś w jego przestrzeni. Obok licznych obiektów ściśle związanych z funkcją wojskową, jak zespoły koszarowe na Przedmieściu św. Katarzyny, Jakubskim Przedmieściu, Rudaku i Bydgoskim Przedmieściu, magazyny, warsztaty, arsenały czy szpitale, powstały również całe, nowe dzielnice jak np. obecne Przedmieście św. Katarzyny (*Wilhelmstadt*) czy Bydgoskie Przedmieście.

W obecnym układzie komunikacyjnym Torunia do dziś znajduje się kilkadziesiąt kilometrów specjalnie budowanych dróg, tworzących obwodnicę forteczną (tzw. rokadę

– obecne ulice: Wschodnia, Polna, Okrężna i Okólna) oraz połączenia do śródmieścia – wnętrza obwodu (ul. Chrobrego, Skłodowskiej-Curie, Kniaziewicza, Podgórska) i dojazd do dzieł obronnych (np. ul. Winna).

Do dziś zachowało się ok. 150 budowli obronnych wchodzących w skład XIX-wiecznej twierdzy stanowiąc unikatowy system fortyfikacji – najlepiej zachowany pierścieniowy zespół obronny w Europie.

Bydgoskie Przedmieście – historyczny układ urbanistyczny powstały w wyniku regulacji przeprowadzonej w XIX w. Wcześniej był to w dużej części zalesiony teren, na którym występowały wysokie piaszczyste wydmy. Niektóre z nich zniwelowano w czasie budowy Twierdzy Toruń, tak, że w większości nie są one widoczne w topografii miasta, a nazwy ich znamy jedynie ze źródeł (np. Żłota Góra, Piekarska Góra), jedynie „Zajęcie Górki” mają wyraźną formę.

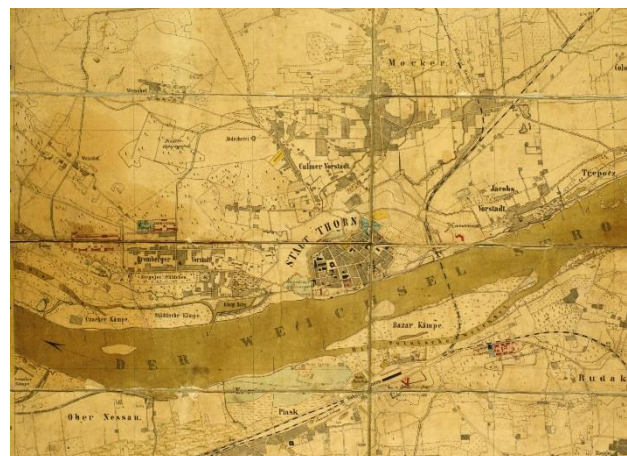
W obecnej formie urbanistycznej Bydgoskie Przedmieście, i sąsiednie Rybaki, rozwijało się od 1828 r. poza terenem toruńskiej twierdzy, początkowo głównie wzdłuż obecnej ul. Bydgoskiej (uregulowanej w 1817 r.). Po 1872 r., tj. po nadaniu Toruniowi rangi twierdzy I stopnia, nastąpiło zasadnicze ożywienie budowlane dzielnicy – lokowano tu wiele tartaków i przedsiębiorstw budowlanych. I to głównie warsztaty, tartaki i składy budowlane kształtowały obraz Przedmieścia Bydgoskiego w drugiej poł. lat 70. XIX w.

Budynki mieszkalne z tego okresu mogły być wykonane tylko w konstrukcji szkieletowej, czyli takie, które dopuszczano w rejonie fortecznym jako łatwe do ewentualnego demontażu. Często wyróżniały się one bogato zdobionym detalem snycerskim. W dalszej odległości od Starego Miasta budowano też domy murowane, najczęściej jednokondygnacyjne nakryte wysokim, dwuspadowym dachem w układzie kalenicowym (czasami z facjatą), z zazwyczaj pośrodku usytuowanym wejściem i symetrycznie względem niego rozłożonymi otworami okiennymi.

W 1889 r. – na zlecenie władz miejskich – sporządzony został pierwszy oficjalny plan zabudowy Bydgoskiego Przedmieścia, z wytyczeniem linii zabudowy i przedogródków oraz z określeniem ogólnych wysokości budynków. Przedmieście – na podstawie tego planu – uzyskało prosty, szachownicowy układ sieci ulicznej i regularne bloki zabudowy.

Na długo przed latami intensywnej zabudowy terenów Bydgoskiego Przedmieścia – w 1817 r. rozpoczęto organizację parku miejskiego, który miał powstawać jako park

krajobrazowy. Ostatecznie park został ukształtowany w latach 20. XX w. i stał się największym krajobrazowym parkiem miejskim typu angielskiego w tej części Europy.

Fragment planu Torunia z 1889 r. z widocznym rozplanowaniem Bydgoskiego Przedmieścia [wg: <https://kpsc.umk.pl/dlibra/publication/42586/edition/50344/content> – domena publiczna]

Przedmieście stało się reprezentacyjną dzielnicą mieszkaniową dla bogatego mieszczaństwa – temu właśnie zawdzięcza najlepsze ze wszystkich ówczesnych dzielnic Torunia rozplanowanie i uzbrojenie terenu. Po zniesieniu ograniczeń budowlanych, istniejących z przyczyn funkcjonowania twierdzy, w 1909 r. Bydgoskie Przedmieście zostało bardzo szybko zabudowane. Rangę dzielnicy wydatnie wzmacniały: lokalizacja dużego parku (Park Miejski na Bydgoskim Przedmieściu), ogrodu botanicznego (dziś Ogród Zoobotaniczny), dużej ilości zieleni, kawiarni z muszlami koncertowymi itp.

Istniejąca dziś zabudowa mieszkaniowa Bydgoskiego Przedmieścia powstała w większości na przełomie XIX i XX wieku oraz w okresie międzywojennym. Stara część Przedmieścia charakteryzuje się budynkami 4–5 kondygnacyjnymi (wiele domów o bogato zdobionych secesyjnych, eklektycznych, klasycystycznych fasadach), często o stosunkowo wysokim, jak na owe czasy, standardzie, a przy ul. Bydgoskiej także budynki o charakterze willowym wraz z ogrodami, które zamieszkiwane były przez zamożnych obywateli miasta.

W 1884 r. na zachodnim skraju Przedmieścia wzniesiono koszary ułanów wg typowego projektu z muru pruskiego, a po 1911 r. przy ul. Sienkiewicza / Fałata / Broniewskiego powstały koszary piechoty. W 1907 r. po wschodniej stronie północnego odcinka ul. Sienkiewicza wzniesiono dwie szkoły przygotowawcze i dwa seminaria (ewangelickie i katolickie), a przy ul. Słowackiego szpital obywatelski.

6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy.

Analiza szans i zagrożeń

Podstawowe założenia analizy SWOT zostały opracowane w latach 50. i 60. XX wieku przez naukowców i konsultantów biznesowych pracujących w Harvard Business School. W latach 1960–1970 w Stanford Research Institute przeprowadzono badania na zlecenie największych amerykańskich przedsiębiorstw, których celem było wskazanie sposobów poprawy procesów planowania strategicznego i unikania błędów w planowaniu. Efektem tych badań było opracowanie 4 grup czynników decydujących o efektach działań planistycznych:

- czynników dobrych (satisfakcjonujących) w teraźniejszości (*Satisfactory*),
- czynników dobrych (pozytywnych) w przyszłości – szans (*Opportunity*),

- czynników złych w teraźniejszości – błędów (*Fault*),
- czynników złych w przyszłości – zagrożeń (*Threat*).

Pierwotny skrót **SOFT** został następnie zmieniony na **SWOT** – słowo „błąd” (*fault*) zostało w nim zamienione na „słabość” (*weakness*), a „satisfakcjonujący” na „mocną stronę” (*strength*).

Analiza SWOT pozwala na uporządkowanie informacji oraz zdiagnozowanie wybranej sfery (w tym przypadku – polityki publicznej jaką jest ochrona i opieka nad zabytkami) działalności wspólnoty samorządowej. Stanowi istotne wsparcie przy dokonywaniu oceny zasobów i otoczenia danej jednostki samorządu terytorialnego, ułatwia też identyfikację problemów i określenie priorytetów rozwoju.

Mocne strony	Słabe strony
<ul style="list-style-type: none"> • unikalny, bogaty zasób obiektów zabytkowych (w tym o randze międzynarodowej – UNESCO) o bardzo wysokich walorach historycznych i kulturowych, chronionych poprzez wpis do rejestru zabytków, uznanie za Pomnik Historii bądź ujętych w gminnej ewidencji zabytków; • zrozumienie i aktywność władz samorządowych w realizowaniu polityki publicznej – ochronie dziedzictwa kulturowego; • aktywna polityka planistyczna władz samorządowych – aktualne <i>Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego</i> ze szczegółowo określonymi <i>Obszarami i zasadami ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej i krajobrazu kulturowego</i>; • opracowany program rewitalizacji mający na celu poprawę jakości i warunków życia na obszarach o największej koncentracji zjawisk kryzysowych; • bardzo dobre zaplecze naukowo-badawcze – Wydział Sztuk Pięknych UMK kształcący konserwatorów dzieł sztuki i zabytkoznawców. 	<ul style="list-style-type: none"> • niedostateczny stan techniczny sporej części zasobu zabytkowego; • znaczne zróżnicowanie struktury własnościowej obiektów zabytkowych; • niskie zasoby finansowe właścicieli i użytkowników obiektów zabytkowych utrudniające podejmowanie prac konserwatorskich i remontowych; • trudny / ograniczony dostęp do zewnętrznych źródeł finansowania opieki nad zabytkami dla publicznych i prywatnych właścicieli obiektów zabytkowych wynikający z ograniczonych (w stosunku do zgłaszanych potrzeb) zasobów po stronie dotychczasodawców – Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Wojewódzki Konserwator Zabytków, Fundusz Kościelny, środki pomocowe.
Szanse	Zagrożenia
<ul style="list-style-type: none"> • intensyfikacja działań na rzecz pozyskiwania wsparcia finansowego z różnych źródeł (w tym ze środków Unii Europejskiej) na realizację prac konserwatorskich przy zabytkach; • wszczęcie i realizacja procesu rewitalizacji wybranych obszarów miasta; • wykorzystanie nowoczesnych narzędzi do edukacji społeczności lokalnej o znaczeniu i wartości dziedzictwa kulturowego w budowaniu tożsamości lokalnej – „małe ojczyzny” i zmianie jakości życia w przyjaznym środowisku kulturowym (cyfryzacja wiedzy); 	<ul style="list-style-type: none"> • złożone i pracochłonne procedury w ubieganiu się o środki zewnętrzne – niewielki udział w wykorzystaniu funduszy unijnych przez prywatnych właścicieli lub użytkowników obiektów zabytkowych; • poważne zagrożenie ograniczeniem dostępności i obniżeniem wielkości funduszy na właściwe utrzymanie i konserwację zabytków w rzeczywistości „popandemicznej”; • zróżnicowanie struktury własnościowej obiektów zabytkowych – znaczna część zasobu zabytkowego miasta w rękach prywatnych;

<ul style="list-style-type: none"> • aktywizacja społeczna jako efekt działań edukacyjnych i promocyjnych wartości (w tym ekonomicznych) dziedzictwa kulturowego. 	<ul style="list-style-type: none"> • niewielkie zaangażowanie właścicieli obiektów zabytkowych w procesy rewitalizacji / remontów.
--	---

7. Założenia programowe

Realizacja *Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Miasta Torunia na lata 2022–2025* będzie się odbywać w oparciu o trzy priorytety:

- I. Ochrona i rewitalizacja dziedzictwa kulturowego Miasta Torunia;
- II. Uspołecznienie / partycypacja społeczna w procesach ochrony, opieki i zarządzania dziedzictwem kulturowym Miasta Torunia;
- III. Edukacja, promocja, dokumentacja – dziedzictwo kulturowe jako podstawa budowania tożsamości i świadomości społecznej.

W ramach każdego z nich ustalone zostały kierunki działań oraz zaplanowane zadania do zrealizowania w okresie 2022–2025.

Przyjęty sposób realizacji *Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Miasta Torunia*, w czteroletniej (2022–2025) perspektywie, ma doprowadzić do:

- ugruntowania konsekwentnej polityki samorządu w sferze ochrony i opieki nad zabytkami, w tym w szczególności w sferze polityki przestrzennej,

- wdrożenia norm prawnych oraz dobrych praktyk w sferze ochrony krajobrazu kulturowego gminy,
- racjonalnego wykorzystania środków finansowych pochodzących z budżetu gminy do prowadzenia lub wspierania prac konserwatorskich przy zabytkach oraz wypracowania polityki pozyskiwania środków (na realizację zadań konserwatorskich i rewitalizacyjnych) na rzecz gminy oraz w ramach partnerstw z innymi podmiotami,
- włączenie lokalnej społeczności (partycypacja społeczna) w działania na rzecz opieki nad dziedzictwem materialnym i niematerialnym gminy i wspieranie aktywności w tej sferze instytucji kultury i organizacji społecznych,
- wspieranie działań edukacyjnych, promujących dziedzictwo materialne i niematerialne gminy, stworzenie mechanizmów wspierania w tej sferze aktywności miejskich instytucji kultury oraz organizacji społecznych.

7.1. Priorytety, kierunki i działania Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Miasta Torunia na lata 2022–2025

Priorytet I. Ochrona i rewitalizacja dziedzictwa kulturowego Miasta Torunia			
Kierunek działania 1. Tworzenie warunków prawnych dla właściwej ochrony zabytków i opieki nad zabytkami			
Działanie	Charakterystyka	Przewidywane źródła finansowania	Przewidywany termin realizacji
Działanie 1. Przyjęcie przez Radę Miasta „Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Miasta Torunia na lata 2022–2025” oraz okresowe monitorowanie jego realizacji	Rada Miasta Torunia przyjmie – na mocy uchwały – <i>Gminny Program Opieki nad Zabytkami Miasta Torunia na lata 2022–2025</i> . Jest to dokument o charakterze strategicznym, w którym określone zostały kierunki polityki publicznej w sferze ochrony zabytków i opieki nad zabytkami do realizacji przez władze samorządowe miasta.	środki budżetu Miasta Torunia	2022–2025
Działanie 2. Wydanie Zarządzenia Prezydenta Miasta Torunia w sprawie przyjęcia Gminnej	Gminna ewidencja zabytków winna być – zgodnie z art. 22 ust. 4 u.o.z. – prowadzona przez prezydenta miasta w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomości z terenu gminy. W związku z tym, że Gminna Ewidencja Zabytków została ustanowiona w formie załącznika do <i>Gminnego Programu</i>	środki budżetu Miasta Torunia	2022–2023

Ewidencji Zabytków znajdujących się na terenie Miasta Torunia	Opieki nad Zabytkami dla Miasta Torunia na lata 2009–2012, należy skorygować sposób ustanowienia GEZ Miasta Torunia poprzez wydanie odpowiedniego Zarządzenia przez Prezydenta Miasta Torunia.		
Działanie 3. Wykonywanie cyklicznej aktualizacji Planu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych dla Miasta Torunia	Wymóg opracowania i przyjęcia Planu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych wynika z przepisów § 4 ust. 1 Rozporządzenia Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych ⁹⁷ , nakładającego ten obowiązek na Prezydenta Miasta. Zgodnie z treścią § 5 ust. 1 ww. rozporządzenia: <i>Plany ochrony są integralną częścią planów obrony cywilnej i podlegają corocznej aktualizacji w terminie do dnia 31 marca każdego roku, według stanu na dzień 31 grudnia roku poprzedniego.</i> <i>Plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych Miasta Torunia, znajdujący się w dyspozycji władz miasta został opracowany w 2005 r. i podlegał aktualizacji w 2009, 2015, 2018 i 2019 r. Zaleca się rozważenie opracowanie nowej edycji Planu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych Miasta Torunia i jego cykliczne [coroczne] aktualizowanie.</i>	środki budżetu Miasta Torunia	zadanie cykliczne
Działanie 4. Weryfikacja i aktualizacja Gminnej Ewidencji Zabytków oraz aktualizacja kart adresowych zgodnie z obowiązującym wzorem	Gminna ewidencja zabytków miasta Torunia zasadniczo odpowiada spisowi obiektów zabytkowych figurujących w Wojewódzkiej Ewidencji Zabytków. Dla pełnego zobrazowania stanu zasobu zabytków zasadne jest przeprowadzenie kompleksowego rozpoznania zasobów zabytkowych znajdujących się na terenie miasta Torunia. Następnie na podstawie wyników rozpoznania należy przeprowadzić aktualizację gminnej ewidencji zabytków. Gminna ewidencja zabytków powinna następnie podlegać okresowej (np. co dwa lata) weryfikacji. Sukcesywnie należy także aktualizować karty ewidencyjne zgodnie z obowiązującym wzorem.	środki pomocowe, środki budżetu Miasta Torunia	zadanie stałe
Kierunek działania 2. Wdrożenie kompleksowej ochrony Zespołu Staromiejskiego – dobra UNESCO			
Działanie	Charakterystyka	Przewidywane źródła finansowania	Przewidywany termin realizacji
Działanie 1. Opracowanie i wdrożenie Planu Zarządzania dla Miejsca Światowego Dziedzictwa	Plan Zarządzania jest dokumentem, który powinien być opracowany dla każdego dobra wpisanego na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO. W przypadku dóbr starających się współcześnie o wpis na Listę Plan Zarządzania jest obligatoryjnym elementem dokumentacji nominacyjnej, natomiast dobra wcześniej uznane za Światowe Dziedzictwo taki dokument winny uzupełnić. Plan Zarządzania dobra uznanego za Światowe Dziedzictwo UNESCO winien koncentrować się na zagadnieniach związanych z ochroną zabytkowych wartości dobra UNESCO. Postrzeganie ochrony dziedzictwa w kontekście współczesnych potrzeb jego użytkowników zostało usankcjonowane w wielu dokumentach przyjętych przez międzynarodową społeczność na czele z „Rekomendacją dotyczącą Historycznego Krajobrazu Miejskiego” (UNESCO, 2011).	środki budżetu Miasta Torunia	2022–2024

⁹⁷ Dz.U. z 2004 r. nr 212 poz. 2153.

	Dokument musi uwzględniać zasady określone w Konwencji UNESCO o ochronie światowego dziedzictwa kulturowego i naturalnego oraz aktualne wytyczne operacyjne do stosowania tejże Konwencji. Musi także uwzględniać krajowe uwarunkowania prawne ochrony dziedzictwa kulturowego ⁹⁸ .		
Działanie 2. Przeprowadzenie analizy celowości ustanowienia parku kulturowego obejmującego obszar wpisany na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO⁹⁹	<p>Park kulturowy jest jedną z form ochrony zabytków (art. 7 pkt 3 u.o.z.) ustanawianą przez radę gminy na podstawie uchwały, w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej.</p> <p>Dla właściwego zarządzania parkiem kulturowym sporządzany jest plan ochrony parku kulturowego (zadanie prezydenta miasta), który wymaga zatwierdzenia przez radę gminy, a także – obligatoryjnie – miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego. Zakazy i ograniczenia jakie mogą być ustanawiane na terenie parku kulturowego określa szczegółowo art. 17 ust. 1. u.o.z.</p> <p>Na podstawie przeprowadzonej analizy celowości ustanowienia parku kulturowego obejmującego obszar wpisany na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO, podjęte zostaną decyzje o dalszym kierunku prac.</p>	środki budżetu Miasta Torunia	2022–2025
Działanie 3. Kontynuacja realizacji projektu „Toruńska Starówka – ochrona i konserwacja dziedzictwa kulturowego UNESCO – etap II”	<p>Projekt „Toruńska Starówka – ochrona i konserwacja dziedzictwa kulturowego UNESCO” realizowany w dwóch etapach.</p> <p>Pierwszy z Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko 2007–2013 w ramach działania <i>Ochrona i zachowanie dziedzictwa kulturowego o znaczeniu ponadregionalnym</i>, który wyniósł prawie 37 mln zł.</p> <p>Drugi także z Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko 2014-2020 w ramach działania <i>Ochrona dziedzictwa kulturowego i zasobów kultury</i>, który wyniesie ponad 73,1 mln zł.</p>	środki pomocowe środki budżetu Miasta Torunia	2022
Kierunek działania 3. Ochrona krajobrazu kulturowego miasta			
Działanie	Charakterystyka	Przewidywane źródła finansowania	Przewidywany termin realizacji
Działanie 1. Opracowanie kompleksowego wniosku i uruchomienie procedury uznania „Twierdzy Toruń” za pomnik historii – I etap	<p>Twierdza Toruń jest unikalnym w skali europejskiej XIX-wiecznym zespołem fortyfikacyjnym. Składa się z dwóch pierścieni umocnień: wewnętrznego i zewnętrznego obejmujących obecnie ok. 150 budowli obronnych, w szczególności 7 dużych fortów głównych oraz 8 pośrednich, oddalonych od śródmieścia o około 3–3,5 km.</p> <p>Ze względu na wybitne wartości zachowanych obiektów Twierdzy Toruń, stawiających ją w rzędzie najlepiej zachowanych tego typu zespołów fortyfikacyjnych w Europie, podjęcie prac nad przygotowaniem kompleksowego wniosku i wszczęciem procedury uznania Twierdzy Toruń za pomnik historii.</p>	środki budżetu Miasta Torunia	2022–2025

⁹⁸ B. Szymgijn, A. Fortuna-Marek, A. Siwek, *Stare Miasto w Zamościu. Dobro Światowego Dziedzictwa UNESCO. Ocena wartości i plan zarządzania*, Zamość 2018, s. 9.

⁹⁹ Dobre doświadczenia Miasta Krakowa po ustanowieniu parku kulturowego na obszarze Starego Miasta wskazują, że jest to skuteczne narzędzie w zarządzaniu i ochronie przestrzeni zabytkowej.

	<p>Obiekty Twierdzy Toruń są objęte ochroną poprzez wpis do rejestru zabytków – decyzje w większości nie zawierają jednak załączników graficznych jednoznacznie określających granice obszaru objętego ochroną.</p> <p>W związku z tym w ramach I etapu przygotowań do opracowania wniosku o uznanie za pomnik historii, niezbędne jest przeprowadzenie prac mających na celu określenie granic poszczególnych obiektów fortecznych Twierdzy Toruń planowanych do objęcia wnioskiem. A następnie udzielenie wsparcia Kujawsko-Pomorskiemu WKZ w przygotowaniu przezeń zmian w decyzjach o wpisie do rejestru, doprecyzowujących zakres terenowy ochrony.</p>		
Działanie 2. Realizacja projektu „Pierścień Twierdzy Toruń”	<p>XIX-wieczna Twierdza Toruń jest unikalnym w skali europejskiej zespołem fortyfikacyjnym. Nie jest jednak zbyt dobrze wypromowana i wykorzystywana dla celów turystycznych. Składa się na to wiele czynników – struktura własnościowa i obecny stan (lub jego brak) zagospodarowania, niedostateczny lub zły stan techniczny wielu budowli fortecznych, trudna dostępność (dla właścicieli) do zewnętrznych środków finansowych, niezbędnych do realizacji prac konserwatorskich i remontowych, rozproszenie obiektów fortyfikacyjnych na znacznym obszarze / utrudniony dostęp do części z nich, objęcie niektórych obiektów ochroną przyrodniczą (Natura 2000) co wyklucza je z „obiegu” turystycznego.</p> <p>Projekt „Pierścień Twierdzy Toruń” zakłada:</p> <ul style="list-style-type: none"> • organizację „podmiotu sterującego” projektem, w którym będą uczestniczyć wszyscy zainteresowani (właściciele, użytkownicy, założyciele prywatnych muzeów, przedsiębiorcy itp.) udziałem w projekcie; • opracowanie, na bazie dokumentacji: <i>Założenia do programu ochrony i wytyczne do zasad opieki dla obiektów Twierdzy Toruń i pierścienia fortecznego</i> aktualnej analizy własnościowej obiektów Twierdzy wraz z aktualnym stanem technicznym obiektów; • opracowanie kompleksowego programu konserwatorskiego dla obiektów Twierdzy Toruń wraz z projektowanym, docelowym wykorzystaniem obiektów na potrzeby projektu turystycznego: „Pierścień Twierdzy Toruń”; • utworzenie konsorcjum, opracowanie dokumentacji do wniosku o dofinansowanie realizacji prac konserwatorskich, adaptacyjnych, promocyjnych i innych w ramach Projektu „Pierścień Twierdzy Toruń”. 	<p>środki budżetu Miasta Torunia</p> <p>środki pomocowe</p> <p>środki podmiotów prywatnych</p>	<p>2022–2025</p> <p>i lata następne</p>
Działanie 3. Realizacja projektu: „Rewitalizacja XIX-wiecznej architektury szkieletowej na terenie Miasta Torunia”	<p>Architektura szkieletowa w Toruniu – choć bardzo popularna w „tanim budownictwie mieszkaniowym” przez cały XIX wiek – jest swego rodzaju fenomenem. Sednem jest jej pochodzenie – wymuszone obowiązującymi w Toruniu, jako twierdzy I kategorii, przepisami fortecznymi. Wymuszały one z jednej strony wznoszenie budynków poza obrębem pierścienia wokół fortyfikacji (z konieczności pozostawienia niezabudowanego przedpola), a z drugiej – ze względu na groźbę szybkiego wyburzenia na wypadek zagrożenia militarnego – musiały mieć stosunkowo lekka konstrukcją, łatwą do ewentualnego wyburzenia.</p>	<p>środki budżetu Miasta Torunia</p> <p>środki pomocowe</p> <p>środki NFOŚiGW</p> <p>środki MKiDN</p> <p>środki prywatne</p>	<p>2022–2025</p> <p>i lata następne</p>

	<p>Budynki szkieletowe wznoszone były więc na obszarze dawnych przedmieść, w przepisowej odległości od umocnień wewnętrznego pierścienia twierdzy. Stąd ich szczególne nagromadzenie na terenie Przedmieść: Bydgoskiego, Chełmińskiego, Jakubskiego i Mokrego.</p> <p>Zachowane do dziś budynki szkieletowe znajdują się na ogół w przeciętnej lub złej kondycji technicznej. Konieczne jest więc stworzenie programu ich kompleksowej ochrony i rewitalizacji. W tym celu proponuje się utworzenie Programu: „<i>Rewitalizacja XIX-wiecznej architektury szkieletowej na terenie Miasta Torunia</i>”, w ramach której (na wzór programu „Toruńska Starówka”) podjęte zostaną następujące działania:</p> <ul style="list-style-type: none"> ● organizacja konsorcjum odpowiedzialnego za realizację projektu, ● aktualizacja analizy: <i>Założenia do programu ochrony historycznej architektury szkieletowej na terenie Torunia</i> [w dyspozycji MKZ Toruń], ● wytypowanie obiektów objętych I etap projektu, ● opracowanie harmonogramu prac wraz z wstępnym preliminarem kosztów realizacji I etapu projektu, ● opracowanie kompleksowej dokumentacji konserwatorskiej i projektowa dla I etapu prac, ● opracowanie dokumentacji wniosków o dofinansowanie planowanych prac w ramach I etapu, ● realizacja I etapu prac. 		
<p>Działanie 4. Opracowanie miejskiego programu „Translokacja obiektów szkieletowych na terenie Torunia”</p>	<p>W działaniu 3. opracowano projekt mający na celu rewitalizację XIX-wiecznej architektury szkieletowej na terenie Miasta Torunia, przy założeniu, że odbywać się to będzie <i>in situ</i>. Zdarzać się mogą sytuacje gdy obiekt szkieletowy z różnych przyczyn – inwestycje infrastrukturalne, stan techniczny, brak nadzoru właścicielskiego itp. – nie będzie mógł być objęty programem rewitalizacji <i>in situ</i>, a tym samym skazany będzie na zagładę.</p> <p>W praktyce konserwatorskiej dopuszczalna jest – gdy zawodzą inne metody ochrony – translokacja obiektu w inne, historycznie i krajobrazowo uzasadnione miejsce. Takim translokacjom mogą być również poddawane obiekty szkieletowe, które ze swojej natury są stosunkowo łatwe do skrupulatnej rozbiórki i równie skrupulatnego montażu w nowym miejscu. Z maksymalnym poszanowaniem i wykorzystaniem w powtórny montaż substancji autentycznej (elementy drewniane, cegły itp.).</p> <p>W ramach programu: „<i>Translokacja XIX-wiecznych obiektów szkieletowych na terenie Miasta Torunia</i>”, zakłada się następujące działania:</p> <ul style="list-style-type: none"> ● powierzenie obowiązków koordynatora programu Miejskiemu Konserwatorowi Zabytków, ● opracowanie procedur postępowania w przypadku translokacji, obejmujących zagadnienia formalno-prawne, organizacyjne, konserwatorskie i budowlane, 	<p>środki budżetu Miasta Torunia środki pomocowe środki NFOŚiGW środki MKiDN środki prywatne</p>	<p>2022–2025 i lata następne</p>

	<ul style="list-style-type: none"> opracowanie i wdrożenie katalogu ulg i zachęt dla potencjalnych inwestorów zainteresowanych translokacją obiektu własnego lub nabytego – np. wsparcie organizacyjno-prawne, wsparcie finansowe w opracowaniu dokumentacji konserwatorskiej i/lub projektowej, ulgi fiskalne (np. ulgi lub zwolnienia od podatku od nieruchomości) itp. 		
Działanie 5. Coroczne przeznaczanie środków z budżetu Miasta Torunia na dofinansowywanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków lub ujętych w gminnej ewidencji zabytków	Zgodnie z <i>Uchwałą Nr 952/18 z dnia 18 października 2018 r. w sprawie określenia zasad udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków na terenie Gminy Miasta Toruń¹⁰⁰</i> , w budżetach na kolejne lata powinny być zapewniane odpowiednie środki na udzielanie dofinansowań do prac konserwatorskich realizowanych na terenie gminy przez właścicieli obiektów zabytkowych z uwzględnieniem obiektów ujętych w gminnej ewidencji zabytków.	środki budżetu Miasta Torunia	zadanie stałe
Priorytet II. Uspołecznienie / partycypacja społeczna w procesach ochrony, opieki i zarządzania dziedzictwem kulturowym Miasta Torunia			
Kierunek działania 1. Partycypacja społeczna w realizowaniu przez władze Miasta Torunia polityki publicznej – ochrona dziedzictwa kulturowego			
Działanie	Charakterystyka	Przewidywane źródła finansowania	Przewidywany termin realizacji
Działanie 1. Organizacja stałej platformy edukacyjnej i doradczej dla użytkowników i właścicieli obiektów zabytkowych z terenu Miasta Torunia	<p>Działania organów ochrony zabytków (tu Miejskiego Konserwatora Zabytków wypełniającego kompetencje K-P WKZ) dotyczą wprost interesów właścicielskich oraz zamierzeń inwestycyjnych posiadaczy i użytkowników obiektów zabytkowych.</p> <p>Działania o charakterze szkoleniowym i edukacyjnym skierowane do tej grupy – obejmujące różnorodne aspekty opieki nad zabytkami, m.in. konserwacji zabytku, zarządzania zabytkiem, finansowania konserwacji¹⁰¹ i eksploatacji zabytku – mogą pozytywnie wpłynąć na realizację bądź zaniechanie działań wobec zabytków, a w szczególności na ich realizację zgodnie z prawem i sztuką konserwatorską.</p> <p>Zorganizowanie stałej platformy o charakterze edukacyjnym i doradczym skierowanej do właścicieli i użytkowników obiektów zabytkowych z terenu Miasta Torunia wpisanych do rejestru zabytków lub ujętych w gminnej ewidencji zabytków ułatwi współpracę obu stron procesów administracyjnych, tj. urzędu oraz posiadaczy i użytkowników obiektów zabytkowych.</p> <p>W działaniach szkoleniowych zasadne będzie wykorzystanie istniejących materiałów – dostępnych na stronie interneto-</p>	<p>środki budżetu Miasta Torunia</p> <p>środki pomocowe UE</p>	działanie stałe

¹⁰⁰ Tekst jednolity – Dz.U. Woj. Kujawsko-Pomorskiego z 2021 r. poz. 3174.

¹⁰¹ M.in. o nowowprowadzonych w *Ustawie z dnia 29 października 2021 r. o zmianie ustawy o podatku dochodowym od osób fizycznych, ustawy o podatku dochodowym od osób prawnych oraz niektórych innych ustaw* ulgach dla właścicieli obiektów zabytkowych wpisanych do rejestru lub ujętych w gminnej ewidencji zabytków:

Art. 26hb. 1. Podatnik może odliczyć od podstawy obliczenia podatku, ustalonej zgodnie z art. 26 ust. 1 lub art. 30c ust. 2, wydatki:

- poniesione w roku podatkowym na wpłaty na fundusz remontowy wspólnoty mieszkaniowej lub spółdzielni mieszkaniowej utworzony, zgodnie z odrębnymi przepisami, dla zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru zabytków lub znajdującego się w ewidencji zabytków;
- poniesione w roku podatkowym na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane w zabytku nieruchomym wpisanym do rejestru zabytków lub znajdującym się w ewidencji zabytków;
- na odpłatne nabycie zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru zabytków lub udziału w takim zabytku, pod warunkiem że podatnik na nabytą nieruchomość poniósł wydatek, o którym mowa w pkt 2 (Dz.U. z 2021 r. poz. 2105).

	wej Narodowego Instytutu Dziedzictwa, takich jak np.: <i>Dziedzictwo obok Mnie – poradnik zarządzania dziedzictwem w gminach</i> ¹⁰² , <i>Piękne, polskie, drewniane – film</i> ¹⁰³ .		
Działanie 2. Analiza stanu dostępności i możliwości adaptacji obiektów zabytkowych znajdujących się we władaniu Gminy Miasta Toruń dla potrzeb osób z niepełnościami	<p>W związku z wejściem w życie przepisów ustawy z dnia 19 lipca 2019 r. o zapewnianiu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami¹⁰⁴, na jednostki samorządu terytorialnego nałożony został (art. 3 pkt 1) obowiązek zapewnienia dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami.</p> <p>Do tych obowiązków należy m.in. usuwanie barier i zapobieganie ich powstawaniu, uniwersalne projektowanie itp. Do najważniejszych barier należą bariery architektoniczne, w tym związane z wykorzystywaniem do celów publicznych obiektów zabytkowych.</p> <p>W związku z tym zachodzi konieczność przeprowadzenia analizy dostępności w szczególności obiektów zabytkowych znajdujących się we władaniu Gminy Miasta Toruń pod kątem ich obecnego stanu dostępności, a także określenia możliwości ich przystosowywania dla potrzeb osób ze szczególnymi potrzebami.</p> <p>W działaniu należy wykorzystać opracowaną w 2021 r. <i>Ekspertyzę dostępności zespołu staromiejskiego dla osób ze szczególnymi potrzebami</i>.</p>	środki budżetu Miasta Torunia	2022–2025
Priorytet III. Edukacja, promocja, dokumentacja – dziedzictwo kulturowe jako podstawa budowania tożsamości i świadomości społecznej			
Kierunek działania 1. Działania edukacyjne i promocyjne (dobre praktyki) w ochronie materialnego i niematerialnego dziedzictwa kulturowego Miasta Torunia			
Działanie	Charakterystyka	Przewidywane źródła finansowania	Przewidywany termin realizacji
Działanie 1. Organizacja corocznego konkursu Prezydenta Torunia na najlepiej zadbane zabytki na terenie miasta	<p>Na terenie miasta Torunia znajduje się 2587 obszarów i obiektów zabytkowych ujętych w gminnej ewidencji zabytków, z których 365 objętych jest ochroną prawną poprzez wpis do rejestru zabytków nieruchomości. Są one poddawane różnym pracom remontowym i konserwatorskim. Ze względu na utrudniony dostęp do funduszy zewnętrznych najczęściej realizowane są one ze środków własnych właścicieli obiektów. Niezbędne jest więc podjęcie działań dla szerokiego promowania najlepiej realizowanych prac konserwatorskich i remontowych w obiektach zabytkowych.</p> <p>Jednym z nich będzie organizacja corocznego konkursu Prezydenta Torunia na najlepiej przeprowadzone prace konserwatorskie / najlepiej zadbane obiekt zabytkowy na terenie miasta – w ramach organizowanego już konkursu „Obiekt Roku” – z trzema głównymi nagrodami pieniężnymi, a także pamiątkowymi plakietami, które mogłyby być – w zgodzie z obowiązującymi przepisami – umieszczane na elewacjach nagrodzonych obiektów.</p>	środki budżetu Miasta Torunia	działanie stałe – cykliczne
Działanie 2. Program wsparcia dla zawodów unikalnych	Wiele z dawnych zawodów jest zawodami zanikającymi / ginącymi. Dla zachowania i kultywowania niematerialnego dziedzictwa miejskiego niezwykle ważne jest utrzymanie	środki budżetu Miasta Torunia środki MkiDN	działanie stałe

¹⁰² <http://samorzad.nid.pl/publikacje/dziedzictwo-obok-mnie-poradnik-zarzadzania-dziedzictwem-w-gminach/>

¹⁰³ <http://samorzad.nid.pl/publikacje/piekne-polskie-drewniane-film/>

¹⁰⁴ Tekst jednolity – Dz.U. z 2020 r. poz. 1062.

<p>i ginących – ochrona niematerialnego dziedzictwa kulturowego Torunia</p>	<p>dawnych zawodów, które w wielu miejscach zaczynają przeżywać swoisty renesans (ze względu na ekologiczne podejście do życia codziennego i modę na naprawianie a nie wyrzucanie / zastępowanie nowym produktem).</p> <p>Miasto Toruń podejmuje od kilku lat działania na rzecz wspierania branż chronionych i zanikających. Dowodzą tego m.in. podjęta przez Radę Miasta <i>Uchwała nr 498/2020 w sprawie zwolnienia z podatku od nieruchomości w zakresie branż chronionych, zanikających i preferowanych</i> (obowiązuje w okresie 1.01.2021–31.12.2023) czy <i>Zarządzenie nr 335.2014 Prezydenta Miasta Torunia zmieniające zarządzenie w sprawie ustalenia minimalnych stawek czynszów za dzierżawę i najem nieruchomości stanowiących mienie Gminy Miasta Toruń</i>.</p> <p>Konieczne jest opracowanie i prowadzenie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • katalogu dostępnych – dla potencjalnych rzemieślników – nieruchomości pochodzących z zasobów komunalnych Gminy Miasta Toruń, ze szczególnym uwzględnieniem Zespołu Staromiejskiego, • kampanii informacyjno-promocyjnej dla zainteresowanych prowadzeniem działalności w ramach branży chronionej, zanikającej lub preferowanej, • działań szkoleniowych i edukacyjnych – w tym przy wykorzystaniu środków MKiDN w ramach programu <i>Kultura ludowa i tradycyjna – „starzy” mistrzowie przekazują swoją wiedzę młodemu adeptom</i>. 	<p>środki pomocowe UE środki prywatne</p>	
<p>Działanie 3. Inicjowanie i organizowanie wydarzeń związanych z propagowaniem i promocją idei ochrony dziedzictwa kulturowego</p>	<p>Podejmowanie i wspieranie inicjatyw – we współpracy z miejskimi instytucjami kultury, organizacjami pozarządowymi i instytucjami kościelnymi – na rzecz corocznej organizacji wydarzeń propagujących i promujących idee ochrony dziedzictwa kulturowego jako przejaw dbałości o tożsamość kulturową miejsca i tożsamość społeczną.</p> <p>Takimi wydarzeniami powinny być – w szczególności – wydarzenia o zasięgu międzynarodowym, takie jak: Europejskie Dni Dziedzictwa (wrzesień) i Międzynarodowy Dzień Ochrony Zabytków (kwiecień) czy Międzynarodowy Dzień Muzeów (maj).</p> <p>Organizacja tych wydarzeń, ich szeroka promocja i szeroki udział społeczności będzie jednym z ważnych projektów edukacyjnych na rzecz ochrony i popularyzacji dziedzictwa kulturowego realizowanych na obszarze miasta.</p>	<p>środki budżetu Miasta Torunia</p>	<p>działanie stałe</p>
<p>Działanie 4. Inicjowanie i wspieranie projektów / zajęć edukacyjnych związanych z ochroną i upowszechnianiem wiedzy o lokalnym dziedzictwie kulturowym</p>	<p>Wspieranie działań – podejmowanych przez miejskie instytucje kultury i instytucje kultury mieszczące się na terenie Miasta Torunia we współpracy z domami kultury, szkołami, a zwłaszcza organizacjami pozarządowymi – na rzecz tworzenia, propagowania i realizowania projektów edukacyjnych dotyczących lokalnego dziedzictwa kulturowego, jego przejawów, wartości i znaczenia dla rozwoju i tożsamości społeczności lokalnych:</p> <ul style="list-style-type: none"> • realizacja w przedszkolach i szkołach programów związanych z ochroną lokalnego dziedzictwa kulturowego (organizowanie i wspieranie zajęć); 	<p>środki budżetu Miasta Torunia, środki pomocowe, sponsoring, środki prywatne</p>	<p>działanie stałe</p>

	<ul style="list-style-type: none"> • organizacja i wspieranie konkursów, wystaw i innych działań edukacyjnych, szczególnie realizowanych w przestrzeniach publicznych; • organizacja pikników rodzinnych i innych form aktywności rodzinnej w ramach wydarzeń związanych z lokalną historią, ważnymi postaciami miasta Torunia; • organizacja i pomoc przy realizacji konkursów, wystaw i innych działań edukacyjnych związanych z dziedzictwem kulturowym. <p>Dla realizacji działania należy wykorzystać prowadzony przez działy Urzędu Miasta Program Współpracy z Organizacjami Pozarządowymi, w ramach którego możliwe jest uzupełnienie obecnych konkursów lub wyodrębnienie nowego dedykowanego realizacji zadań własnych gminy w zakresie ochrony dziedzictwa przez organizacje pozarządowe.</p> <p>W projektach można wykorzystywać materiały dostępne na stronie internetowej Narodowego Instytutu Dziedzictwa, np. <i>Projektuj z dziećmi. Edukacja kulturowa w praktyce</i>¹⁰⁵.</p>		
Kierunek działania 2. Promocja materialnego i niematerialnego dziedzictwo kulturowego miasta Torunia			
Działanie	Charakterystyka	Przewidywane źródła finansowania	Przewidywany termin realizacji
Działanie 1. Ocena stanu oznakowania zabytków wpisanych do rejestru zabytków znakiem informacyjnym „Zabytek chroniony prawem”	<p>Na podstawie przepisu art. 12 ust. 1 u.o.z. Prezydent Miasta Torunia (miasto na prawach powiatu) może umieszczać znaki informacyjne „Zabytek chroniony prawem” na obiektach wpisanych do rejestru zabytków nieruchomości¹⁰⁶.</p> <p>Biuro Miejskiego Konserwatora Zabytków winno dokonać weryfikacji stanu oznaczenia obszarów i obiektów zabytkowych na terenie Miasta Torunia, a następnie na podstawie wyników oceny opracować program docelowego umieszczenia znaku „Zabytek chroniony prawem” na wszystkich zabytkach indywidualnie wpisanych do rejestru zabytków.</p>	środki budżetu Miasta Torunia	2022–2023
Działanie 2. Realizacja zadań o charakterze promocyjnym, ujętych w Strategii rozwoju turystyki dla Miasta Torunia do 2020 roku z uwzględnieniem okresu obowiązywania dokumentu do roku 2021¹⁰⁷	<p>W <i>Strategii rozwoju turystyki dla Miasta Torunia do 2020 roku z uwzględnieniem okresu obowiązywania dokumentu do roku 2021</i> założone zostały cele, które wprost wpisują się w działania promocyjne materialnego i niematerialnego dziedzictwa kulturowego miasta. Należą do nich m.in.:</p> <p>Cel I.4 – Wzmocnienie rozpoznawalności Torunia</p> <p>Cel II.2. Wzmocnienie turystycznych marek Torunia</p> <p>Cel II.3 – Rozszerzenie strefy turystycznej Torunia</p> <p>Cel IV.1 – Wzmocnienie potencjału Torunia w zakresie turystyki edukacyjnej.</p>	<p>środki budżetu Miasta Torunia</p> <p>środki pomocowe UE</p> <p>środki prywatne</p>	zadanie stałe

8. Instrumentarium realizacji programu opieki nad zabytkami

Dla realizacji założeń programowych, określonych w rozdziale 7., przyjmuje się następujące instrumentarium:

- **instrumenty prawne** – realizowane jako kompetencje władz samorządowych wywodzące się z przepisów

¹⁰⁵ <http://samorzad.nid.pl/publikacje/projektuj-z-dziecmi-edukacja-kulturowa-w-praktyce/>

¹⁰⁶ Wzór znaku został określony w *Rozporządzeniu Ministra Kultury z dnia 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczonego na zabytkach nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków* – Dz.U. z 2004 r. Nr 30 poz. 259.

¹⁰⁷ Aktualnie opracowywany jest „Program rozwoju turystyki dla miasta Torunia do 2030 roku”, którego zapisy po przyjęciu dokumentu należy uwzględnić w niniejszym działaniu.

ustawowych, m.in.: podejmowanie uchwał w sprawie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, podejmowanie uchwał w sprawie ochrony krajobrazu kulturowego, podejmowanie uchwał w sprawie dofinansowywania prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy obiektach wpisanych do rejestru zabytków lub ujętych w gminnej ewidencji zabytków, wykonywanie decyzji administracyjnych w zakresie związanym z ochroną zabytków, np. wojewódzkiego konserwatora zabytków, itp.;

- **instrumenty finansowe** – finansowanie prac konserwatorskich lub robót budowlanych przy obiektach zabytkowych (wpisanych do rejestru zabytków lub ujętych w gminnej ewidencji zabytków) będących własnością gminy, udzielanie dotacji na prowadzenie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy obiektach wpisanych do rejestru zabytków lub ujętych w gminnej ewidencji zabytków nie stanowiących własności gminy (instytucje kościelne, właściciele prywatni, podmioty gospodarcze itp.), aktywne pozyskiwanie środków z innych źródeł na realizację prac konserwatorskich przy obiektach zabytkowych będących własnością gminy oraz wspieranie innych właścicieli w pozyskiwaniu środków finansowych na prowadzenie prac konserwatorskich przy innych niż gminne obiektach zabytkowych;
- **instrumenty koordynacji** – konsekwentna realizacja projektów, programów i zadań dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego zapisanych w gminnych dokumentach strategicznych i dokumentach planistycznych; ustanowienie ścisłej współpracy w tym zakresie

z instytucjami kościelnymi, lokalnymi organizacjami pozarządowymi działającymi na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego, właścicielami obiektów zabytkowych, a także innymi jednostkami samorządowymi szczebla powiatowego i wojewódzkiego;

- **instrumenty społeczne** – wdrożenie stałego systemu konsultacji społecznych projektów i dokumentów odnoszących się do ochrony dziedzictwa kulturowego; realizacja badań opinii społecznych (np. ankietowych) odnośnie do planowanych działań i projektów związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego, ale także wykorzystaniem go do np. rozwoju turystyki kulturowej; inspirowanie i koordynowanie działań edukacyjnych i szkoleniowych dla właścicieli obiektów zabytkowych; rozwijanie współpracy z organizacjami społecznymi i pozarządowymi w zakresie wszelkich działań związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego;
- **instrumenty kontrolne** – wprowadzenie systemu monitorowania stanu realizacji zapisów dotyczących dziedzictwa kulturowego w strategicznych dokumentach gminnych; wprowadzenie systemu monitorowania stanu zachowania dziedzictwa kulturowego gminy; wprowadzenie zasady okresowej aktualizacji gminnej ewidencji zabytków wraz z oceną stanu zachowania obiektów zabytkowych ujętych w gminnej ewidencji zabytków; sporządzenie raportu z realizacji *Programu Opieki nad Zabytkami Miasta Torunia na lata 2022–2025*.

9. Zasady oceny realizacji programu opieki nad zabytkami

Zgodnie z treścią art. 87 ust. 1 u.o.z. za sporządzenie *Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Miasta Torunia na lata 2022–2025* odpowiada Prezydent Miasta Torunia; do Jego obowiązków należy także sporządzanie co dwa lata – na podstawie art. 87 ust. 5 – sprawozdania z realizacji programu. Sporządzenie sprawozdania pozwoli na ocenę skuteczności realizacji zapisów *Gminnego Programu Opieki*

nad Zabytkami Miasta Torunia na lata 2022–2025, pozwoli na ocenę realizacji wskaźników Programu, a także umożliwi sformułowanie i wprowadzenie do Programu niezbędnych korekt, zmian lub uzupełnień.

Dla właściwej oceny jakości realizacji *Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Miasta Torunia na lata 2022–2025* zastosowane zostaną następujące wskaźniki:

Priorytet I. Ochrona i rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego Miasta Torunia	
Kierunek działania 1. Tworzenie warunków prawnych dla właściwej ochrony zabytków i opieki nad zabytkami	
Działanie	Wskaźnik / Opis wskaźnika
Działanie 1. Przyjęcie przez Radę Miasta „Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Miasta Torunia na	• przyjęcie uchwałą Rady Miasta Torunia <i>Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Miasta Torunia na lata 2022–2025</i>

lata 2022–2025” oraz okresowe monitorowanie jego realizacji	<ul style="list-style-type: none"> • przedłożenie w 2023 r. przez Prezydenta Miasta Torunia częściowego sprawozdania z realizacji Programu • przedłożenie w 2025 r. przez Prezydenta Miasta Torunia końcowego sprawozdania z realizacji Programu
Działanie 2. Wydanie Zarządzenia Prezydenta Miasta Torunia w sprawie przyjęcia Gminnej Ewidencji Zabytków Miasta Torunia	<ul style="list-style-type: none"> • Prezydent Miasta Torunia wydał zarządzenie przyjmujące Gminną Ewidencję Zabytków Miasta Torunia
Działanie 3. Wykonywanie cyklicznej aktualizacji Planu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych dla Miasta Torunia	<ul style="list-style-type: none"> • Plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych dla Miasta Torunia poddawany jest corocznej aktualizacji
Działanie 4. Weryfikacja i aktualizacja Gminnej Ewidencji Zabytków oraz aktualizacja kart adresowych zgodnie z obowiązującym wzorem	<ul style="list-style-type: none"> • miasto dysponuje zweryfikowaną, aktualną GEZ • liczba obiektów ujętych w GEZ • liczba kart GEZ spełniających wymogi zawarte w Rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 września 2019 r. zmieniającym rozporządzenie w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz.U. z 2019 r. poz. 1886)
Kierunek działania 2. Wdrożenie kompleksowej ochrony Zespołu Staromiejskiego – dobra UNESCO	
Działanie	Wskaźnik / Opis wskaźnika
Działanie 1. Opracowanie i wdrożenie Planu Zarządzania dla Miejsca Światowego Dziedzictwa	<ul style="list-style-type: none"> • Miasto Toruń dysponuje Planem Zarządzania Miejscem Światowego Dziedzictwa UNESCO
Działanie 2. Przeprowadzenie analizy celowości ustanowienia parku kulturowego obejmującego obszar wpisany na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO	<ul style="list-style-type: none"> • Miasto Toruń dysponuje kompleksową analizą celowości podjęcia prac nad ustanowieniem Parku Kulturowego „Zespół Staromiejski w Toruniu”
Działanie 3. Kontynuacja realizacji projektu „Toruńska Starówka – ochrona i konserwacja dziedzictwa kulturowego UNESCO – etap II”	<ul style="list-style-type: none"> • zakończenie realizacji projektu „Toruńska Starówka – ochrona i konserwacja dziedzictwa kulturowego UNESCO – etap II” i przygotowania do kolejnego etapu
Kierunek działania 3. Ochrona krajobrazu kulturowego miasta	
Działanie	Wskaźnik / Opis wskaźnika
Działanie 1. Opracowanie kompleksowego wniosku i uruchomienie procedury uznania „Twierdzy Toruń” za Pomnik Historii – I etap	<ul style="list-style-type: none"> • Miasto Toruń dysponuje założeniami wniosku o uznanie „Twierdzy Toruń” za Pomnik Historii, w tym listą obiektów planowanych do objęcia wnioskiem • Miasto Toruń dysponuje kompletną dokumentacją określającą granice poszczególnych obiektów planowanych do objęcia wnioskiem o uznanie „Twierdzy Toruń” za Pomnik Historii • Miasto Toruń nawiązało współpracę z K-P WKZ w celu przeprowadzenia przezeń postępowań administracyjnych określających granice wpisów do rejestru zabytków dla obiektów Twierdzy Toruń
Działanie 2. Realizacja projektu „Pierścień Twierdzy Toruń”	<ul style="list-style-type: none"> • powołane zostało konsorcjum i „instytucja zarządzająca” projektem „Pierścień Twierdzy Toruń” • opracowana jest aktualna ocena stanu własnościowego i stanu technicznego obiektów Twierdzy Toruń • opracowany jest kompleksowy program konserwatorski dla obiektów Twierdzy Toruń wytypowanych do Programu „Pierścień Twierdzy Toruń” wraz z projektowanym, docelowym wykorzystaniem tych obiektów na potrzeby projektu turystycznego
Działanie 3. Realizacja projektu: „Rewitalizacja XIX-wiecznej architektury szkieletowej na terenie Miasta Torunia”	<ul style="list-style-type: none"> • powołane zostało konsorcjum i „instytucja zarządzająca” projektem „Rewitalizacja XIX-wiecznej architektury szkieletowej na terenie Miasta Torunia”

	<ul style="list-style-type: none"> • opracowana jest aktualna ocena stanu własnościowego i stanu technicznego obiektów szkieletowych na terenie Torunia • opracowany jest kompleksowy program konserwatorski dla obiektów wytypowanych do I etapu Programu „Rewitalizacja XIX-wiecznej architektury szkieletowej na terenie Miasta Torunia” wraz z dokumentacją projektową planowanych prac
Działanie 4. Opracowanie miejskiego programu „Translokacja obiektów szkieletowych na terenie Torunia”	<ul style="list-style-type: none"> • Biuro Miejskiego Konserwatora Zabytków w Toruniu dysponuje opracowanymi i skatalogowanymi procedurami postępowania w przypadku translokacji • Biuro Miejskiego Konserwatora Zabytków dysponuje informacjami o możliwych ulgach i zachętach dla potencjalnych inwestorów zainteresowanych translokacją obiektu szkieletowego • wyznaczenie na terenie miasta terenów lub obszarów do przyszłej lokalizacji obiektów translokowanych • liczba obiektów translokowanych / ocalonych
Działanie 5. Coroczne przeznaczanie środków z budżetu Miasta Torunia na dofinansowywanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków lub ujętych w gminnej ewidencji zabytków	<ul style="list-style-type: none"> • liczba obiektów, przy których przeprowadzono prace konserwatorskie przy wsparciu środków z budżetu Gminy Miasta Torunia • kwota udzielanych corocznie dotacji na prowadzenie prac konserwatorskich przy zabytkach
Priorytet II. Uspołecznienie / partycypacja społeczna w procesach ochrony, opieki i zarządzania dziedzictwem kulturowym Miasta Torunia	
Kierunek działania 1. Partycypacja społeczna w realizowaniu przez władze Miasta Torunia polityki publicznej – ochrona dziedzictwa kulturowego	
Działanie	Wskaźnik / Opis wskaźnika
Działanie 1. Organizacja stałej platformy edukacyjnej i doradczej dla użytkowników i właścicieli obiektów zabytkowych z terenu Miasta Torunia	<ul style="list-style-type: none"> • funkcjonuje platforma informatyczna / portal wiedzy dedykowany posiadaczom i właścicielom obiektów zabytkowych – umieszczane są na niej informacje dotyczące np. kwestii finansowania prac przy zabytkach, zasad postępowania konserwatorskiego z zabytkami, itp. • liczba spotkań szkoleniowych • liczba uczestników • liczba wydanych publikacji informacyjnych
Działanie 2. Analiza stanu dostępności i możliwości adaptacji obiektów zabytkowych znajdujących się we władaniu Gminy Miasta Toruń dla potrzeb osób z niepełnosprawnościami	<ul style="list-style-type: none"> • sporządzona jest kompleksowa analiza stanu dostępności obiektów zabytkowych znajdujących się we władaniu Gminy Miasta Toruń wraz z oceną możliwości ich przystosowania dla osób z niepełnosprawnościami
Priorytet III. Edukacja, promocja, dokumentacja – dziedzictwo kulturowe jako podstawa budowania tożsamości i świadomości społecznej	
Kierunek działania 1. Działania edukacyjne i promocyjne (dobre praktyki) w ochronie materialnego i niematerialnego dziedzictwa kulturowego Miasta Torunia	
Działanie	Wskaźnik / Opis wskaźnika
Działanie 1. Organizacja corocznego konkursu Prezydenta Torunia na najlepiej zadbany zabytek na terenie miasta	Od 2023 r. Miasto Toruń organizuje coroczny konkurs Prezydenta Miasta na „Zabytek zadbany Torunia”
Działanie 2. Program wsparcia dla zawodów unikalnych i ginących – ochrona niematerialnego dziedzictwa kulturowego Torunia	Miejskie instytucje kultury realizują działania we współpracy z innymi instytucjami kultury usytuowanymi na obszarze miasta (np. Muzeum Etnograficzne), organizacjami branżowymi (np. Cech Rzemiosł Różnych), organizacjami pozarządowymi oraz instytucjami naukowo-badawczymi i edukacyjnymi (np. szkoły różnego szczebla, zwłaszcza szkoły zawodowe).

	<ul style="list-style-type: none"> • liczba wydarzeń promocyjnych / liczba akcji informacyjnych (spotkania, informacje medialne, w <i>social mediach</i>) / liczba odbiorców • liczba utrzymanych i nowych punktów rzemieślniczych w stosunku do liczby bazowej • liczba zorganizowanych szkoleń i kursów prezentujących dawne rzemiosła / uczących dawnych rzemieślników
Działanie 3. Inicjowanie i organizowanie wydarzeń związanych z propagowaniem i promocją idei ochrony dziedzictwa kulturowego	<p>Miejskie instytucje kultury uczestniczą w organizowanych corocznie obchodach Europejskich Dni Dziedzictwa, Międzynarodowego Dnia Ochrony Zabytków, Międzynarodowego Dnia Muzeów i innych wydarzeń promujących ochronę dziedzictwa kulturowego, we współpracy z instytucjami kościelnymi oraz organizacjami pozarządowymi.</p> <ul style="list-style-type: none"> • liczba wydarzeń / projektów • liczba uczestników
Działanie 4. Inicjowanie i wspieranie projektów / zajęć edukacyjnych związanych z ochroną i upowszechnianiem wiedzy o lokalnym dziedzictwie kulturowym	<p>Inicjowane są i wspierane projekty edukacyjne realizowane przez instytucjami kultury we współpracy z instytucjami oświatowymi (szkoły różnego stopnia, uczelnie wyższe), a zwłaszcza organizacjami pozarządowymi.</p> <ul style="list-style-type: none"> • liczba wydarzeń / projektów • liczba uczestników
Kierunek działania 2. Promocja materialnego i niematerialnego dziedzictwa kulturowego miasta Torunia	
Działanie	Wskaźnik / Opis wskaźnika
Działanie 1. Ocena stanu oznakowania zabytków wpisanych do rejestru zabytków znakiem informacyjnym, iż zabytek ten podlega ochronie prawnej	<ul style="list-style-type: none"> • liczba obszarów i obiektów zabytkowych oznaczonych zgodnie z prawem znakiem informacyjnym w stosunku do wszystkich obiektów wpisanych do rejestru zabytków nieruchomych
Działanie 2. Realizacja zadań o charakterze promocyjnym, ujętych w Strategii rozwoju turystyki dla Miasta Torunia do 2020 roku z uwzględnieniem okresu obowiązywania dokumentu do roku 2021	<ul style="list-style-type: none"> • liczba projektów, programów, ofert wydarzeń, wydawnictw i działań promocyjnych na rzecz rozwoju turystyki opartej na wykorzystaniu wartości materialnego i niematerialnego dziedzictwa kulturowego miasta

10. Źródła finansowania programu opieki nad zabytkami

Bezpośrednim źródłem finansowania zadań zapisanych w *Gminnym Programie Opieki nad Zabytkami Miasta Torunia na lata 2022–2025* jest budżet Miasta Torunia. Jednak znaczna część zadań zapisanych w niniejszym dokumencie może być finansowana z innych źródeł – np. poprzez pozyskiwanie dotacji ze środków publicznych, będących w dyspozycji:

- **Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego** w ramach Programów Ministra¹⁰⁸ m.in:
  - ✓ *Ochrona zabytków;*
  - ✓ *Kolekcje muzealne;*
  - ✓ *Wspieranie działań muzealnych;*
  - ✓ *Kultura ludowa i tradycyjna;*

- ✓ *Ochrona zabytków archeologicznych;*
- ✓ *Wspieranie opieki nad miejscami pamięci i trwałymi upamiętnieniami w kraju;*
- **Kujawsko-Pomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków** – dotacje udzielane są na podstawie przepisów u.o.z. (rozdz. 7). Szczegółowe informacje zamieszczone są w zasadach opisanych na stronie internetowej Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Toruniu¹⁰⁹;
- **Funduszu Kościelnego** zarządzanego przez Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji – o wsparcie finansowe na prowadzenie prac konserwatorskich lub budowlanych przy zabytkowych obiektach sakralnych mogą ubiegać się jednostki kościelne¹¹⁰;

¹⁰⁸ Szczegółowe informacje – <https://www.gov.pl/web/kultura/programy-2022>

¹⁰⁹ <http://www.torun.wkz.gov.pl/4/dotacje>

¹¹⁰ Szczegółowe informacje – <https://www.gov.pl/web/mswia/fundusz-kościelny>

- **Samorządu Województwa Kujawsko-Pomorskiego** – w ramach programów pomocowych – w tym w szczególności Fundusze Europejskie dla Kujaw i Pomorza na lata 2021–2027¹¹¹, a także z budżetu Województwa Kujawsko-Pomorskiego¹¹²;
- **Funduszy Europejskich** – m.in. Program Infrastruktura i Środowisko¹¹³, Programy Europejskiej Współpracy Terytorialnej i Europejskiego Instrumentu Sąsiedztwa (Interreg)¹¹⁴, Fundusz Europejski na Infrastrukturę, Klimat i Środowisko (FEnIKS)¹¹⁵. Szczegółowe informacje dotyczące możliwości dofinansowania różnorodnych

projektów ze środków pomocowych, a także już zrealizowanych projektów znajdują się na portalu Funduszy Europejskich¹¹⁶

- **Narodowego Instytutu Dziedzictwa** – w ramach programów NID, np. *Wspólnie dla Dziedzictwa*¹¹⁷, adresowanego do organizacji pozarządowych, którego celem tworzenie warunków do zrównoważonej ochrony dziedzictwa kulturowego i wykorzystania jego wartości dla rozwoju społecznego obecnych i przyszłych pokoleń.

11. Realizacja i finansowanie przez gminę zadań z zakresu ochrony zabytków

Pierwszy *Gminny Program Opieki nad Zabytkami Miasta Torunia na lata 2009–2012* był przyjęty na mocy Uchwały Nr 644/2009 Rady Miasta Toruń z dnia 17 września 2009 r.¹¹⁸ Niniejszy dokument stanowi drugą edycję *Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Miasta Torunia*.

Jedną z form realizacji zadań gminy w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami jest udzielanie dofinansowań na realizowanie prac konserwatorskich przy obiektach zabytkowych. Podstawą tego działania jest przepis art. 81 ust. 1 u.o.z. W związku z nim Rada Miasta Torunia podjęła *Uchwałę nr 952/18 z dnia 18 października 2018 r. w sprawie określenia zasad udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków na terenie Gminy Miasta Toruń*¹¹⁹. Wcześniejsza *Uchwała nr 588/04 Rady Miasta Torunia z dnia 16 września 2004 roku w sprawie określenia zasad udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków*, była jedną z najwcześniejszych wprowadzonych aktów tego typu w Polsce¹²⁰. Na podsta-

wie tych uchwał Miasto Toruń udzielało dotacji na prowadzenie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków lub znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków na terenie miasta Torunia¹²¹.

Zestawienie liczby i kwot dotacji udzielonych w latach 2004–2021 z budżetu Gminy Miasta Toruń na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków lub ujętych w gminnej ewidencji zabytków

Rok	Liczba udzielonych dotacji	Kwota dotacji (w zł)
2004	6	209 138,38
2005	18	819 493,00
2006	21	1 176 296,45
2007	13	1 100 000,00
2008	18	1 796 324,94
2009	25	1 895 802,25
2010	15	557 466,98
2011	24	993 360,25
2012	24	752 026,44
2013	18	843 866,46
2014	18	828 858,54
2015	29	1 071 774,91

¹¹¹ Projekt - <https://mojregion.eu/rpo/wp-content/uploads/sites/3/2021/10/projekt-FEKP-2021-2027-v.1.0.pdf>

¹¹² Na podstawie Uchwały Nr XXXV/508/21 Sejmiku Województwa Kujawsko-Pomorskiego z dnia 30 sierpnia 2021 r. w sprawie ustalenia zasad udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków położonych na obszarze Województwa Kujawsko-Pomorskiego – Dz.U. Woj. Kujawsko-Pomorskiego z 2021 r. poz. 4348.

¹¹³ Szczegółowe informacje – <https://www.pois.gov.pl/>

¹¹⁴ Szczegółowe informacje – <https://www.ewt.gov.pl/strony/o-programach/programy-interreg-2021-2027/>

¹¹⁵ Szczegółowe informacje – <https://www.pois.gov.pl/strony/o-programie/fundusze-europejskie-na-infrastrukture-klimat-srodowisko/>

¹¹⁶ Szczegółowe informacje – <https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/strony/o-funduszach/fundusze-na-lata-2021-2027>

¹¹⁷ Szczegółowe informacje – https://www.nid.pl/pl/Informacje_ogolne/Konkursy/WSPOLNIE-DLA-DZIEDZICTWA/EDY-CJA%202019/index.php?sphrase_id=62634

¹¹⁸ Dz.U. Woj. Kujawsko-Pomorskiego z 2009 r. Nr 107 poz. 1785.

¹¹⁹ Dz.U. Woj. Kujawsko-Pomorskiego z 2018 r. poz. 5434; Uchwała jest zmieniona przez: Uchwałę Nr 241/19 z 10 października 2019 r. – Dz.U. Woj. Kujawsko-Pomorskiego z 2019 r. poz. 5457; Uchwałę Nr 529/20 z 19 listopada 2020 r. – Dz.U. Woj. Kujawsko-Pomorskiego z 2020 r. poz. 5688; Uchwałę Nr 549/20 z 17 grudnia 2020 r. – Dz.U. Woj. Kujawsko-Pomorskiego z 2020 r. poz. 6720; Uchwałę Nr 667/21 z 22 lipca 2021 r. – Dz.U. Woj. Kujawsko-Pomorskiego z 2021 r. poz. 3919.

¹²⁰ Dz.U. Woj. Kujawsko-Pomorskiego z 2016 r. poz. 1773.

¹²¹ Na podstawie danych Biura Miejskiego Konserwatora Zabytków.

2016	28	1 063 598,00
2017	29	998 962,10
2018	31	1 480 536,38
2019	39	1 648 430,47
2020	29	991 689,69
2021	28	809 610,68
łącznie	413	19 057 235,92

Miasto Toruń angażowało swoje środki budżetowe także w realizacji projektów współfinansowanych ze środków pomocowych – m.in.:

Muzeum Twierdzy Toruń – adaptacja budynku Koszar Bramy Chełmińskiej na cele muzealne

wartość projektu – 22 935 376,00 zł

dofinansowanie z UE – 14 382 298,52 zł

Inwestycja miała na celu utworzenie Muzeum Twierdzy Toruń w nieużytkowanym autentycznym obiekcie Fortu B-66 (koszary Bramy Chełmińskiej). Zakres inwestycji zakładał przeprowadzenie remontu konserwatorskiego budynku Koszar Bramy Chełmińskiej z otoczeniem, zakup trwałego wyposażenia i przygotowanie ekspozycji na potrzeby utworzenia pierwszego w regionie, podejmującego szeroko tematykę toruńskich fortyfikacji, Muzeum Twierdzy Toruń, a także zabezpieczenie obiektu (zabytku techniki) przed zniszczeniem.

Toruńska Starówka – ochrona i konserwacja dziedzictwa kulturowego UNESCO

wartość projektu – 36 807 352,69 zł

dofinansowanie z UE – 17 421 298,06 zł

Celem projektu była realizacja prac konserwatorskich, remontowych i adaptacyjnych w wybranych obiektach zabytkowych Zespołu Staromiejskiego – obszaru wpisanego na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO. Realizacja projektu miała doprowadzić do poprawy stanu zachowania zabytkowej architektury, właściwego użytkowania poprzez poprawną adaptację oraz skuteczniejszą ochronę oryginalnej substancji zabytkowej oraz do wzrostu atrakcyjności Torunia i kraju pod względem kulturalnym, artystycznym, historycznym oraz turystycznym dla mieszkańców, zwiedzających i inwestorów.

W ramach projekt zrealizowano następujące zadania:

- konserwacja kościoła pw. Wniebowzięcia NMP – m.in. remont dachu kościoła,
- konserwacja i restauracja wystroju korpusu nawowego i wnętrza kaplic kościoła katedralnego śś. Janów,
- konserwacja i restauracja kościoła o.o. Jezuitów pw. Ducha Świętego,

- adaptacja Kamienicy Mieszcząńskiej na Muzeum Diecezjalne,
- konserwacja kościoła pw. św. Jakuba – remont dachu,
- rewitalizacja Kamienicy pod Gwiazdą i zagospodarowanie działki,
- modernizacja Domu Kopernika,
- prace konserwatorskie i adaptacja na cele muzealne budynku przy ul. św. Jakuba 20A,
- kompleksowe prace konserwatorsko-remontowe ceglanych murów obronnych, elewacji bram i baszt miejskich.

Toruńska Starówka – ochrona i konserwacja dziedzictwa kulturowego UNESCO – etap II

wartość projektu – 73 184 146,64 zł

dofinansowanie z UE – 54 328 721,00 zł

Przedmiotem projektu jest realizacja prac konserwatorskich, remontowych i adaptacyjnych w 13 obiektach zabytkowej architektury położonych na obszarze Zespołu Staromiejskiego w Toruniu wpisanego na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO.

Celem głównym projektu – jak w przypadku I etapu – jest zachowanie dziedzictwa kulturowego obszaru Zespołu Staromiejskiego w Toruniu, wpisanego na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO, zwiększenie dostępu do zasobów kultury, w tym dla osób niepełnosprawnych oraz poprawa warunków prowadzenia działalności kulturalnej i edukacyjnej przez toruńskie instytucje kultury.

W ramach projekt realizowane są następujące zadania:

- prace konserwatorsko-remontowe oficyny dawnego Pałacu Meissnera,
- prace konserwatorskie ruin kościoła i klasztoru podominikańskiego oraz zagospodarowanie otoczenia – etap II,
- prace konserwatorskie elewacji oraz odtworzenie stolarki okiennej i drzwiowej Dworu Mieszcząńskiego,
- prace konserwatorskie muru przy Stawie Komtura,
- prace konserwatorskie dachów i elewacji kościoła pw. Wniebowzięcia NMP w Toruniu – etap II,
- konserwacja zabytkowych elementów wnętrza i wyposażenia oraz prace remontowe otoczenia kościoła pw. św. Jakuba,
- prace konserwatorskie wybranego wyposażenia kościoła katedralnego (śś. Janów) wraz z naprawą muru cmentarnego i zabezpieczenie obiektu,

- prace konserwatorsko-budowlane elewacji i dachu kościoła św. Szczepana wraz z zagospodarowaniem otoczenia,
- przebudowa i remont konserwatorski budynku Pałacu Dąbskich na cele kulturalne,
- prace konserwatorskie Domu Kopernika wraz z modernizacją wystawy,
- poszerzenie działalności kulturalno-edukacyjnej w Muzeum Toruńskiego Piernika,
- prace konserwatorskie Zamku Krzyżackiego,
- rewitalizacja i modernizacja budynku dawnego zboru ewangelickiego na Rynku Nowomiejskim w Toruniu.

Kolejnym źródłem, z którego pochodziły środki dofinansowujące prace konserwatorskie przy toruńskich zabytkach, był budżet Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego. W latach 2004–2021, tj. okresie obowiązywania przepisów u.o.z., Minister przekazał w ramach 50 dotacji na łączną kwotę ok. 15 mln złotych. Środki były przeznaczone przede wszystkim na realizację prac konserwatorskich przy obiektach sakralnych, tj. katedrze pw. św. Janów, kościele pw. Wniebowzięcia NMP, kościele pw. św. Jakuba czy cerkwi prawosławnej pw. św. Mikołaja. W mniejszej skali wsparciem były objęte prace konserwatorskie przy m.in. Ratuszu Staromiejskim, kamienicy Pod Gwiazdą, Forcie IV im. Żółkiewskiego czy kamienicy przy ul. Mostowej 6 (właściciele prywatni).

Zestawienie liczby i kwot dotacji udzielonych w latach 2004–2021 z budżetu MKiDN na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków

Rok	Liczba dotacji	Kwota dotacji (w zł)
2004	3	496 245,00
2005	2	1 070 000,00
2006	2	1 071 329,00
2007	3	1 808 427,00
2008	2	510 540,00
2009	3	811 000,00
2010	1	800 000,00
2011	2	924 698,00
2012	4	1 250 000,00
2013	4	1 385 924,00
2014	4	950 000,00

2015	3	1 100 000,00
2016	2	600 000,00
2017	6	865 000,00
2018	2	250 000,00
2019	1	150 000,00
2020	3	655 000,00
2021	2	244 917,52
Łącznie	50	14 943 080,52

Dofinansowanie prac konserwatorskich przy toruńskich zabytkach pochodziło także z budżetu K-P WKZ – w latach 2004–2021 przekazano w ramach 87 dotacji łączną kwotę ponad 1,74 mln złotych. Ze środków K-P WKZ współfinansowane były remonty realizowane w zabytkowych kamienicach przez osoby fizyczne lub wspólnoty mieszkaniowe, prace konserwatorskie przy zabytkach ruchomych znajdujących się w obiektach sakralnych (np. w katedrze pw. św. Janów, kościele pw. Wniebowzięcia NMP, kościele pw. św. Jakuba czy cerkwi prawosławnej pw. św. Mikołaja).

Zestawienie liczby i kwot dotacji udzielonych w latach 2004–2021 z budżetu K-P WKZ na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków

Rok	Liczba dotacji	Kwota dotacji (w zł)
2004	2	69 180,00
2005	1	50 000,00
2006	2	74 000,00
2007	6	311 000,00
2008	5	155 980,00
2009	3	85 000,00
2010	7	146 000,00
2011	7	121 800,00
2012	6	83 000,00
2013	5	108 878,00
2014	5	52 903,00
2015	5	55 000,00
2016	8	75 000,00
2017	8	202 000,00
2018	5	46 000,00
2019	8	51 700,00
2020	1	20 000,00
2021	3	40 000,00
Łącznie	87	1 747 441,00

12. Załączniki

Załącznik nr 1.

Zabytki archeologiczne znajdujące się na terenie Miasta Torunia, ujęte w wojewódzkiej ewidencji zabytków (stan na 31 października 2021 r.)¹²²

Lp	Lokalizacja	Obszar AZP	St/ob	St/m	Rodzaj stanowiska	Chronologia
1	Przedmieście Bydgoskie	40-43	23	187	śląd osadnictwa	halsztat-laten
2		40-43	24	188	śląd osadnictwa	halsztat-laten
3		40-43	25	189	śląd osadnictwa	pradzieje
4		40-43	26	190	śląd osadnictwa	okres wpływów rzymskich
5					śląd osadnictwa	późne średniowiecze
6		40-43	27	191	osada	schyłkowy neolit / I okres epoki brązu
7					osada	halsztat-laten
8		40-43	28	192	osada	schyłkowy neolit / I okres epoki brązu
9					osada	halsztat-laten
10					osada	późny okres lateński
11					osada	późne średniowiecze
12		40-43	37	201	osada	schyłkowy neolit / I okres epoki brązu
13		40-43	38	202	osada	późne średniowiecze, cz. nowożytne
14		40-43	39	203	punkt osadniczy	epoka kamienia
15		40-43	40	204	osada	późne średniowiecze, cz. nowożytne
16		40-43	41	205	osada	późne średniowiecze
17		40-43	42	206	osada	późne średniowiecze, cz. nowożytne
18		40-43	43	207	osada	schyłkowy neolit / I okres epoki brązu
19					osada	późne średniowiecze
20		40-43	44	208	osada	późne średniowiecze
21		40-43	45	209	osada	późne średniowiecze
22		40-43	46	210	osada	późne średniowiecze, cz. nowożytne
23		40-43	47	211	osada	późne średniowiecze, cz. nowożytne
24	Przedmieście Starotoruńskie	40-42	15	232	osada	późne średniowiecze, cz. nowożytne
25		40-42	19	233	osada	neolit
26					osada	halsztat-laten
27					osada	późny okres lateński – okres wpływów rzymskich
28					osada	wczesne średniowiecze (X–XIII w.)
29					osada	czasy nowożytne
30		40-42	23	234	osada	neolit
31					osada	halsztat-laten
32					osada	późny okres lateński
33					osada	wczesne średniowiecze
34		40-42	24	235	osada	czasy nowożytne
35		40-42	25	236	osada	czasy nowożytne
36		40-43	29	193	osada	I okres epoki brązu
37					osada	halsztat-laten
38					osada	późne średniowiecze
39		40-43	30	194	osada	okres wpływów rzymskich
40					osada	czasy nowożytne
41		40-43	31	195	osada	późne średniowiecze, cz. nowożytne
42		40-43	32	196	osada	halsztat-laten
43		40-43	33	197	osada	późne średniowiecze, cz. nowożytne
44	40-43	34	198	Osada	późne średniowiecze	

¹²² Wg danych K-P WKZ.

45	Chełmińskie Przedmieście	40-43	35	199	osada	późne średniowiecze, cz. nowożytnie	
46		40-43	36	200	punkt osadniczy	epoka kamienia	
47		39-43	4	305	punkt osadniczy	paleolit schyłkowy	
48		39-43	5	306	punkt osadniczy	późne średniowiecze, cz. nowożytnie	
49		39-43	6	307	punkt osadniczy	paleolit schyłkowy	
50		39-43	7	308	punkt osadniczy	epoka kamienia	
51		39-43	8	309	punkt osadniczy	paleolit schyłkowy	
52		39-43	9	310	punkt osadniczy	paleolit schyłkowy	
53		39-43	10	311	punkt osadniczy	epoka kamienia	
54		39-43	11	312	punkt osadniczy	epoka kamienia	
55		39-43	12	313	osada	kultura świderska	
56		39-43	13	314	krzemienica	kultura świderska	
57		39-43	14	315	punkt osadniczy	epoka kamienia	
58		39-43	15	316	punkt osadniczy	epoka kamienia	
59		39-43	16	317	punkt osadniczy	paleolit schyłkowy	
60		39-43	17	318	śląd osadniczy	epoka kamienia	
61		39-43	18	319	śląd osadniczy	schyłkowy neolit / I okres epoki brązu	
62		39-43	19	320	śląd osadniczy	mezolit	
63		40-43	16	181	osada	późne średniowiecze, cz. nowożytnie	
64		40-43	48	212	osada	późne średniowiecze, cz. nowożytnie	
65		40-43	49	213	punkt osadniczy	epoka kamienia	
66					osada	późne średniowiecze	
67		40-43	50	214	osada	późne średniowiecze	
68		Bielany	39-43	1	302	punkt osadniczy	epoka kamienia
69						osada	późne średniowiecze
70			40-43	51	215	osada	późne średniowiecze, cz. nowożytnie
71		Barbarka	39-43	2	303	osada	późne średniowiecze
72		Kaszczorek	40-44	2	260	osada	późne średniowiecze, cz. nowożytnie
73			40-44	4	262	punkt osadniczy	epoka kamienia
74						osada	późne średniowiecze, cz. nowożytnie
75			40-44	5	263	punkt osadniczy	epoka kamienia
76						osada	halsztat-laten
77	osada					późne średniowiecze	
78	40-44		6	264	punkt osadniczy	epoka kamienia	
79	40-44		7	265	osada	schyłkowy neolit / I okres epoki brązu	
80					osada	halsztat-laten	
81	40-44		8	266	osada	kultura pucharów lejkowatych	
82	40-44		9	267	osada	późne średniowiecze	
83	40-44		10	268	osada	okres wpływów rzymskich	
84	40-44		11	269	osada	I okres epoki brązu	
85					osada	halsztat-laten	
86					osada	wczesne średniowiecze	
87	40-44		12	270	osada	I okres epoki brązu	
88					osada	halsztat-laten	
89					osada	wczesne średniowiecze	
90	40-44		13	271	osada	I okres epoki brązu	
91					osada	halsztat-laten	
92	40-44		14	272	osada	kultura amfor kulistych	
93					osada	schyłkowy neolit / I okres epoki brązu	
94					osada	halsztat-laten	
95	40-44		15	273	osada	schyłkowy neolit / I okres epoki brązu	
96					Osada	kultura łużycka	
97					osada	wczesne średniowiecze	
98	40-44		16	274	krzemienica	paleolit – mezolit	
99	40-44	17	275	osada	mezolit		

100		40-44	18	276	krzemienica	paleolit schyłkowy – mezolit	
101		40-44	19	277	punkt osadniczy	epoka kamienia	
102		40-44	20	278	punkt osadniczy	epoka kamienia	
103		40-44	21	179	osada	późne średniowiecze	
104		40-44	22	280	osada	późne średniowiecze	
105		40-44	23	281	osada	halsztat-laten	
106					osada	wczesne średniowiecze	
107		40-44	24	282	punkt osadniczy	epoka kamienia	
108					osada	halsztat-laten	
109					osada	wczesne średniowiecze (XI–XIII w.)	
110		40-44	43	283	osada	późne średniowiecze	
111		40-44	44	284	osada	paleolit – mezolit	
112		40-44	45	285	osada	mezolit	
113					osada	pradzieje	
114		40-44	46	286	osada	późne średniowiecze	
115		40-44	47	287	punkt osadniczy	paleolit schyłkowy	
116					osada	wczesne średniowiecze	
117	40-44	48	288	osada	epoka kamienia		
118	Grębocin	39-44	9	237	osada	późny okres lateński	
119					osada	późne średniowiecze	
120		39-44	10	238	osada	epoka kamienia	
121					osada	wczesne średniowiecze	
122					osada	późne średniowiecze	
123		39-44	23	239	osada	I okres epoki brązu	
124					osada	późne średniowiecze	
125		39-44	27	249	osada	kultura iwieńska	
126		39-44	30	243	osada	kultura iwieńska	
127					osada	kultura łużycka	
128					osada	późne średniowiecze	
129		39-44	31	244	osada	kultura pucharów lejkowatych	
130					osada	I okres epoki brązu	
131		39-44	32	245	punkt osadniczy	epoka kamienia	
132					osada	pradzieje	
133		39-44	34	247	krzemienica	mezolit	
134					osada	schyłkowy neolit / I okres epoki brązu	
135		39-44	35	248	punkt osadniczy	mezolit	
136					osada	kultura pucharów lejkowatych	
137					osada	schyłkowy neolit / I okres epoki brązu	
138		39-44	36	249	krzemienica	mezolit	
139		39-44	56	251	osada	epoka kamienia	
140					osada	późne średniowiecze	
141		39-44	57	252	osada	halsztat-laten	
142					osada	okres wpływów rzymskich	
143		39-44	58	253	osada	epoka kamienia	
144		39-45	131	387	osada	pradzieje	
145		Katarzynka	39-44	29	242	osada	kultura pucharów lejkowatych
146						osada	neolit / I okres epoki brązu
147						osada	I okres epoki brązu
148			39-44	137	327	osada	kultura pucharów lejkowatych
149						osada	kultura amfor kulistych
150						osada	kultura ceramiki sznurowej
151	osada					schyłkowy neolit / I okres epoki brązu	
152	osada					kultura łużycka	
153	osada	późne średniowiecze					
154	Podgórz	40-43	1	174	osada	kultura pucharów lejkowatych	

155					osada	czasy nowożytne	
156		40-43	2	175	osada	I okres epoki brązu	
157		40-43	3	176	punkt osadniczy	epoka kamienia	
158	Piaski	40-43	12		śląd osadnictwa	pradzieje	
159		40-43	13	178	osada	I okres epoki brązu	
160					osada	halsztat-laten	
161					osada	późne średniowiecze, cz. nowożytne	
162		40-43	14	179	osada	kultura łużycka	
163					zamek	późne średniowiecze, cz. nowożytne	
164		40-43	15	180	miasto	późne średniowiecze	
165		40-43	17	182	punkt osadniczy	epoka kamienia	
166					osada	halsztat-laten	
167					osada	późne średniowiecze, cz. nowożytne	
168		40-43	18	183	osada	czasy nowożytne	
169		40-43	19	184	punkt osadniczy	epoka kamienia	
170					osada	halsztat-laten	
171					osada	późne średniowiecze	
172		Rudak	40-44	55	295	krzemienica	paleolit schyłkowy
173						osada	kultura pucharów lejkowatych
174						osada	schyłkowy neolit / I okres epoki brązu
175			40-44	56	296	osada	schyłkowy neolit / I okres epoki brązu
176	40-44		57	297	punkt osadniczy	epoka kamienia	
177	40-44		58	298	punkt osadniczy	epoka kamienia	
178					osada	późne średniowiecze	
179	40-44		59	299	punkt osadniczy	epoka kamienia	
180	40-44		60	300	osada	kultura pucharów lejkowatych	
181					osada	schyłkowy neolit / I okres epoki brązu	
182	40-44		61	301	punkt osadniczy	epoka kamienia	
183	Czerniewice	40-44	49	289	osada	schyłkowy neolit / I okres epoki brązu	
184		40-44	50	290	osada	I okres epoki brązu	
185		40-44	51	291	osada	I okres epoki brązu	
186		40-44	52	292	osada	kultura pucharów lejkowatych	
187		40-44	53	293	punkt osadniczy	paleolit schyłkowy	
188					osada	kultura pucharów lejkowatych	
189		40-44	54	294	osada	kultura pucharów lejkowatych	
190		41-44	5	323	śląd osadnictwa	paleolit schyłkowy	
191					śląd osadnictwa	kultura ceramiki wstęgowej (?)	
192					śląd osadnictwa	kultura pucharów lejkowatych	
193					śląd osadnictwa	kultura amfor kulistych (?)	
194					osada	halsztat-laten	
195					osada	okres wpływów rzymskich	
196					osada	późne średniowiecze, cz. nowożytne	
197					41-44	6	324
198		śląd osadnictwa	mezolit				
199		śląd osadnictwa	I okres epoki brązu				
200		śląd osadnictwa	halsztat-laten				
201				śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze		
202	41-44	7	325	śląd osadnictwa	epoka kamienia		
203				śląd osadnictwa	halsztat-laten		
204	41-44	8	326	osada	kultura pucharów lejkowatych		
205				śląd osadnictwa	schyłkowy neolit / I okres epoki brązu		
206				śląd osadnictwa	halsztat-laten		

Załącznik nr 2.

Zespoły i obiekty wpisane do rejestru zabytków nieruchomych znajdujące się na terenie Miasta Torunia (stan na 31 października 2021 r.)¹²³

L.p.	Obiekt lub obszar	Adres	Numer wpisu do rejestru zabytków (pierwotny numer) – data wydania decyzji	Uwagi
Założenia urbanistyczne				
1	Dzielnica Starego i Nowego Miasta Torunia w granicach określonych w decyzji		A/1372 (A/275/244) – 29.12.1952	Założenie XIII w. uznane za Pomnik Historii – Zarządzenie Prezydenta RP z 18.09.1994 r., 4 grudnia 1997 r. wpisane na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO
2	Pierzeje Rynku Nowomiejskiego wraz z fasadami budynków narożnych		A/1371 (A/453/268) – 14.04.1961	
3	Rynek Staromiejski		A/1373 (A/154/239) – 21.09.1935	
4	Dzielnica przyległa do zamku krzyżackiego w tym: bryły, elewacje i szczyty domów od strony południowej i zachodniej ul. Podmurnej, ruiny zamku krzyżackiego		A/671 – 6.10. 1938 A/88 – 24.10.1929	budowa: XIII/XIV w.
5	Historyczny układ urbanistyczny Bydgoskiego Przedmieścia i Rybaków		A/1596 – 7.09.2011	
6	Historyczny układ urbanistyczny kampusu uniwersyteckiego UMK		A/1770/1-8 – 20.01.2020	budowa: l. 1967–1977
Budownictwo obronne				
7	Fort I im. J. III Sobieskiego	Winna 20	A/1364 (A/59/302) – 1.02.1971	budowa: l. 1884–1888
8	Fort II im. S. Czarnieckiego	Leszczynowa 2	A/1365 (A/60/303) – 1.02.1971	budowa: l. 1877–1887
9	Fort III im. S. Jabłonowskiego	Skłodowskiej-Curie 49	A/1366 (A/61/304) – 1.02.1971	budowa: l. 1879–1892
10	Fort IV im. S. Żółkiewskiego	Chrobrego 86	A/1367 (A/62/570) – 21.04.1971	budowa: l. 1879–1882
11	Fort V im. K. Chodkiewicza	Polna 9	A/672 (A/63/305) – 5.10.1971	budowa: 1879 r.
12	Fort VI im. J. Wiśniowieckiego	Szosa Chełmińska 204–210	A/1368 (A/64/306) – 7.10.1971	budowa: l. 1880–1885
13	Fort VII im. T. Kościuszki	Polna 1	A/1348 (A/65/307) – 7.10.1971	budowa: l. 1880–1885
14	Fort VIII im. Kazimierza Wielkiego składający się z: - budowli ziemnych: 1) wału głównego, 2) fosy suchej, 3) stoku bojowego, zdwojonego pozbawionego partii przyległej do fosy, 4–5) baterii skrzydłowych, 6) fortecznej drogi dojazdowej z wałem osłonowym, 7) majdanu, 8) dziedzińca wjazdowego; - budowli kubaturowych, częściowo uszkodzonych: 9) szyjowego bloku wjazdowego, 10) poterny głównej, 11) głównego bloku koszarowego, 12–16) schronów pogotowia, 17–19) pancernych stanowisk obserwacyjnych piechoty – WT 90 Sp, 20) kaponiery szynowej, 21) tradytora położonych w granicy działek: 44,45,50,51,75, 76, 77, 80 i 52	Bielańska 65 (d. Szosa Okrężna)	A/1369 zmiana decyzji 29.12.2009 (A/66/308) – 5.10.1971	budowa: l. 1876–1882
15	Fort IX im. B. Chrobrego	Szosa Okrężna 4	A/1370 (A/348) – 25.06.1980	budowa: l. 1882–1884
16	Fort X Bateria Wiślana (Nadbrzeżna) składający się z schronu kaszarowego z nasypem ziemnym, wału	Przy Grobli 39–39a	A/49 – 5.10.1971	budowa: 3 ćw. XIX w.

¹²³ Na podstawie danych K-P WKZ – <http://www.torun.wkz.gov.pl/bip/29/rejestr-zabytkow-nieruchomych> i Narodowego Instytut Dziedzictwa – https://nid.pl/pl/Informacje_ogolne/Zabytki_w_Polsce/rejestr-zabytkow/zestawienia-zabytkow-nieruchomych/

	częściowo zachowanymi stanowiskami artyleryjskimi, nawodnionej fosy oraz historycznej parceli w granicach dz. nr 9/1, 9/2 i 7 (ob.154, 155, 39)			
17	Fort XI im. S. Batorego	Poznańska 152	A/1382 (A/69/310) – 7.10.1971	budowa: 3 ćw. XIX w.
18	Fort XII im. W. Jagiełło	Okólna \ Inowrocławska	A/303 (A/70/311) – 5.10.1971	budowa: 1885 r.
19	Fort XIII im. K. Kniaziewicz	Okólna	A/304 (A/71/312) – 5.10.1971	budowa: 3 ćw. XIX w.
20	Fort XIV im. J. Dwernickiego	Włocławska 32/36	A/1345 (A/72/313) – 5.10.1971	budowa: 3 ćw. XIX w.
21	Fort XV im. J. H. Dąbrowskiego	Rypińska 6/10	A/143 (A/73/314) – 7.10.1971	budowa: 1882 r.
22	Fort Kolejowy	Rudacka 15–23	A/287 (A/74/315) – 5.10.1971	budowa: 1863 r.
23	Fort Przyczółek Mostowy – Zespół fortyfikacji Przedmoście górne i dolne, reduta górna, reduta dolna wraz z terenem	Podgórska 6/10	A/1268 (A/75/316) – 7.10.1971	budowa: 2 i 3 ćw. XIX w.
24	Gdanisko (przy ruinach zamku krzyżackiego)	Przedzamcze	A/921 (A/88/221) – 6.10.1938	budowa: XIV w.
25	Ruina zamku w Dybowie	Dybowska 10-12	A/919 (A/140/238) – 13.02.1934	budowa: XIV/XV w.
26	Mury miejskie	obszar Starówki	A/1256 (A/428/254) – 21.12.1959	budowa: XIII–XV w.
27	Brama Klasztorna	Bulwar Filadelfijski	A/585 (A/45/179) – 24.10.1929	budowa: XIV w.
28	Brama Mostowa	Podmurna 2a	A/584 (A/46/180) – 27.08.1929	budowa: XIV w.
29	Brama Żeglarska	Bulwar Filadelfijski	A/583 (A/47/181) – 24.10.1929	budowa: XIV w.
30	Krzywa Wieża	Pod Krzywą Wieżą 1	A/586 (A/48/182) – 10.10.1929	budowa: XIV w.
31	Baszta „Żuraw”	Bulwar Filadelfijski 6	A/130 (A/42/176) – 17.10.1929	budowa: XIV w.
32	Baszta „Monstrancja”	Podmurna 16	A/145 (A/70/203) – 17.10.1929	budowa: XIV w.
33	Baszta	Podmurna 26	A/532 (A/43/177) – 17.10.1929	budowa: XIV w.
34	Baszta (mieszkalna)	Podmurna 30	A/503 (A/44/178) – 17.10.1929	budowa: XIV w.
35	Dawna baszta obronna	Podmurna 60	A/533 (A/338) – 16.03.1979	budowa: XIII/XIV w.
36	Baszta „Koci Łeb” wraz z przyległymi fragmentami murów obronnych oraz budynkiem	Podmurna 74	A/399 (A/337) – 16.02.1979	budowa: XIV, 2 poł. XIX w.
37	Bastion I zespół fortyfikacji tzw. Menniczy: pozostałości XVII-wiecznych form ziemnych bastionu, Prochownia Wojenna nr I z nasypem ziemnym, ur Carnota, Prochownia Podręczna, schron w wale wschodnim czoła Bastionu, budynki składnic pontonowych, budynek magazynowy ul. Św. Jakuba 5, budynek mieszkalny ul. Wola Zamkowa 12, mur ogrodzeniowy, wraz z działkami: 60, 60/1, 61/2	Wola Zamkowa	A/66/1–10 – 29.04.1998	budowa: XVII i XIX w.
38	Fort Jakuba składający się z: - budowli murowanych: redyty, murów oskarpowania fosy; - z budowli ziemnych: dziedzińca wewnętrznego redyty zamkniętego kartą forteczną, fosy szyjowej, nasypu osłonowego redyty, majdanu, drogi na majdan i stoku bojowego tzw. parku na glazji; wraz z terenem części dz. nr 30, 27/1, 26/2, oraz całej działki 28. Otoczenie Fortu Jakuba oraz zespołu Koszar Bramy Lubickiej stanowiące teren dz. nr 26/1	Waryńskiego, Traugutta, Sowińskiego, Chłopickiego i Pl. Pokoju Toruńskiego Chłopickiego 8–10	A/1660 – 3.06.2014	budowa: l. 1828– 1840
39	Koszary Bramy Lubickiej: schron koszarowy, budynek pomocniczy, dziedziniec z pochylniami, kładka nad dziedzińcem, bariery oraz balustrady żeliwne i stalowe; wraz z działką nr 31	Chłopickiego 1–7	A/95/1–5 – 27.03.2003	budowa: 4 ćw. XIX w., modernizacja: 4 ćw. XIX w.

40	Most przed nieistniejącą Bramą Lubicką	pl. Pokoju Toruńskiego	A/1748 – 4.09.2018	budowa: l. 1882–1884
41	Koszary Bramy Chełmińskiej Twierdzy Toruń	Wały Gen. Sikorskiego 23 / Gen. J. H. Dąbrowskiego 9–25	A/1717 – 2.03.2017	budowa: XIX w.
42	Zespół grody V i VI Twierdzy Toruń z blokhauzem, prochownią podręczną i galerią strzelecką	al. św. Jana Pawła II 1–5	A/1707 – 25.10.2016	budowa pocz. XIX w.; przebudowa początek XX w.
43	Bateria pancerna z wieżą artyleryjską obrotową tzw. A.B.IV	Poznańska 191–199	A/1269 – 14.02.2007	budowa: 1895 r.
44	Dziedziniec i otoczenie baterii pancernej A.B.IV	Poznańska 191	A/1724 – 26.06.2017	budowa: 1895 r.
45	Bateria pancerna nr 1 haubic 4x15 cm	Okólna 36–40	A/1765 – 30.09.2019	budowa: l. 1899–1902
46	Zespół baterii półpancernej S.L.B. kalibru 105 mm: - budowle kubaturowe: blok bojowy, schron amunicyjny - budowle ziemne zagłębione ze skarpami: dziedziniec bloku bojowego z pochylniami do stanowisk działowych, dziedziniec schronu amunicyjnego, droga między schronem amunicyjnym a blokiem bojowym, wraz z częścią dz. nr 1/61	Andersa 93	A/1659 – 3.06.2014	budowa: l. 1898–1900
47	Schron piechoty J-6 z terenem działek nr 667/8 i 670/1 w obrysie murów oraz otoczeniu zabytku w granicach działek nr 667/8, 664/3, 664/4	Polna 124a	A/1529 – 12.05.2009	budowa: l. 1887–1888
48	Schron piechoty J-7 wraz z nasypem ziemnym	Kociewska 22a	A/1331 – 29.08.2007	budowa: l. 1887–1888
49	Schron koszarowy (hangar wschodni) z częścią dz. 21/22 (ob. 86)	Podgórska 14	A/43 – 6.11.2001	budowa: 4 ćw. XIX w.
50	Arsenał Artyleryjski, ob. Muzeum Etnograficzne	Wały Gen. Sikorskiego 19	A/594 (A/495/278) – 4.11.1964	1824 r.
51	Dawna Wozownia Artyleryjska	Rabiańska 20	A/165 (A/617) – 31.05.1991	budowa: l. 1819–1821
52	Zespół magazynów Urzędu Prowiantowego Twierdzy Toruń: magazyn schronowy żywności, magazyn furazu, dom zarządcy magazynów, budynek wagi, ogrodzenie zespołu; wraz z terenem działek 82 i 83	Gen. J. H. Dąbrowskiego 6 / Wały gen. Sikorskiego / Gregorkiewiczza (d. Jagiellońska)	(A/118/1–5) – 31.12.1993	budowa: l. 1888–1892
53	Budynek d. piekarni wojskowej	Dominikańska 3	A/262 (A/343) – 22.10.1979	budowa: 1825 r.
54	Budynek d. wojskowego magazynu prowiantowego	Dominikańska 7/9	A/263 (A/342) – 22.10.1979	budowa: 1825 r.
Obiekty przemysłowe i gospodarcze				
55	Addycyjna zabudowa browaru, złożona z brył budynków: warzelni, maszynowni, kotłowni, antałkowni i suszarni słoju oraz ceglane elewacje tych budynków (Browarna 1 / Piernikarska 10, 12, 14)	Browarna 1	A/1737 – 5.02.2018	budowa: l. 1897–1898
56	Spichlerz	Browarna 10	A/556 (A/469/271) – 27.03.1963	budowa: 1 poł. XVII w.
57	Spichlerze	Ciasna 4/6/8	A/918 (A/25/280) – 22.02.1968	budowa: XIV–XV w., XVII w.
58	Spichlerz	Franciszkańska 11	A/514 (A/441/264) – 23.03.1960	budowa: XV–XVIII w.
59	Relikty zespołu d. Gazowni na dz. 39/3: obudowa zbiornika gazowego, dom gazowników, mur ogrodzeniowy we fragmencie pn.-zach.	Franciszkańska 15–19	A/148/1–3 (A/635/1–3) – 3.03.1993	budowa: 4 ćw. XIX w.
60	Zespół budynków d. zakładów „Born i Schütze” (Fabryka Maszyn i Kotłów, Odlewnia Żelaza i Stali): hala tokarni, hala ślusarni, kotłarnia i kuźnia z dobudówką, hala odlewni żelaza, hala reperacji kotłów, budynek mieszkalno-administracyjny	Lelewela 29–45 / Grudziądzka 79 / Wybickiego	(A/74/1–6) – 25.04.1997	budowa: l. 1870–1901
61	Spichlerz (budynek mieszkalny)	Łazienna 3	A/928 (A/55/189) – 7.08.1929	budowa: XV w., przebudowa: XVI w.
62	Dom Eskenów (Czerwony Spichlerz)	Łazienna 16	A/923 (A/56/190) – 21.08.1929	budowa: k. XIV w., przebudowy: 1590 i 1844 r.
63	Spichlerz Szwedzki (ob. hotel)	Mostowa 1	A/129 (A/59/193) – 27.08.1929	budowa: k. XVII w.
64	Spichlerz wraz z dz. nr 119	Mostowa 2	A/1359 – 7.04.2008	budowa: XVII w., przebudowa: XIX w. i pocz. XX w.
65	Spichlerz (budynek główny) i dwie oficyny	Mostowa 6	A/917 (A/479/274) – 25.09.1963	budowa: XVI w.

66	Dawny spichlerz	Piekary 4	A/138 (A/61/195) – 10.10.1929	budowa: XIV/XV w.
67	Dom gotycki [d. spichlerz]	Podmurna 1	A/1516 (A/66/199) – 17.10.1929	budowa: XV w.
68	Spichlerz	Podmurna 3a (d. nr 3)	A/558 (A/437/261) – 5.02.1960	budowa: XVI w.
69	Spichlerz	Podmurna 5	A/557 (A/439/262) – 23.03.1960	XVI w.
70	Spichlerz	Podmurna 11	A/400 (A/68/201) – 17.10.1929; 3.10.1957	XIV/XV w.
71	Spichlerz	Podmurna 13	A/671 (A/69/202) – 17.10.1929, 3.10.1957	XVII w.
72	Stary Młyn przy Zamku Krzyżackim	Przedzamcze 6a	A/144 (A/440/263) – 23.03.1960	XIII, XIX w.
73	Dawny Młyn Garbarski	Przedzamcze 6b	A/38 – 10.07.2001	XVII w.
74	Fasada spichrza	Rabiańska 3 (d. nr 1)	A/563 (A/272/242) – 15.07.1931	1 poł. XVIII w.
75	Spichlerz wraz z częścią dz. nr 172/1 (ob. dz. nr 72/3)	Rabiańska 9	A/104 (A/660) – 9.03.1995	budowa: 3 ćw. XIX w.
76	Spichlerz wraz z dz. nr 179	Rabiańska 19	A/28 – 27.11.1998	budowa: XVII w.
77	Spichlerze dwa połączone	Rabiańska 21, 21a (d. nr 19)	A/276 (A/71/204) – 17.10.1929	budowa: XV w.
78	Spichlerz	Rabiańska 22a	A/92 – 1.08.1958	budowa: XV w.
79	Spichlerz	Rabiańska 23 (d. nr 21) \ Piekary 2	A/902 (A/72/205) – 10.10.1929	budowa: 1 poł. XVII w.
80	Zespół Wodociągów „Stare Bielany”: komora zasuw ze zbiornikiem podziemnym, hala maszyn, kotłownia, wieża ciśnień, budynek warsztatu, dawny ustęp (stacja TRAF0), budynek mieszkalny, budynek gospodarczy, staw, oraz teren w obrębie ulic Grunwaldzka i Św. Józefa	Św. Józefa 47–49	A/588 (A/407) – 23.08.1982	I. 1892–1894
81	Budynek frontowy d. Zakładów Graficznych wraz z oficynami oraz działkami nr 141/1, 141/3, 141/4	Św. Katarzyny 4	A/72 – 27.06.1997	I. 1904–1905
82	Spichlerz	Wielkie Garbary 10	A/559 (A/431/257) – 21.12.1959	1 poł. XVII w.
Pałace i dwory				
83	Założenie dworsko-parkowe tzw. Prezydentówka: „Biały Dwór”, założenie parkowe	Grunwaldzka 64	A/75 – 15.09. 1971	dwór: XVIII–XIX w., park: XVIII w.
84	Pałac Fengera	Mostowa 14	A/510 (A/480/275) – 25.09.1963	XVIII w.
85	Dwór Mieszczkański	Podmurna 4 (d. nr 2)	A/925 (A/67/200) – 17.10.1929	poł. XV w.
86	Pałac Meissnera	Rynek Staromiejski 7	A/520 (A/75/208) – 21.08.1929	XVIII w.
87	Pałac biskupa Dąbskiego	Żeglarska 8	A/401 (A/84/217) – 22.08.1929	I. 1693–1699
Obiekty użyteczności publicznej				
88	Budynek d. szpitala wojskowego z dz. nr 85/2	Gen. J. H. Dąbrowskiego 4	A/178 – 28.04.2004	k. XIX w.
89	Budynek Starostwa Krajowego Pomorskiego i Komunalnej Kasy Oszczędnościowej [ob. Wydział Humanistyczny UMK]	Fosa Staromiejska 1a	A/1349 – 11.02.2008	I. 1935–1936
90	Szkoła Przemysłowa [ob. Collegium Maius UMK], ogrodzenie murowane wraz z dz. nr 61/2	Fosa Staromiejska 3	A/509 – 3.06.2005	1907 r.
91	Budynek miejskich szkół żeńskich [ob. Sądu Okręgowego]	Fosa Staromiejska 10a	A/550 – 5.07.2005	1861 r.
92	Pawilon Miejskiego Przedsiębiorstwa Komunikacji	al. św. Jana Pawła II 2	A/1754 – 31.12.2018	budowa: I. 1963–1964
93	Dom [dawne Kolegium Jezuickie]	Łazienna 11	A/272 (A/53/187) – 24.10.1929	XVII w.
94	Budynki Hotelu „Pod Orłem” wraz z dz. nr 38, 39, 40	Mostowa 15–17	A/134 (A/639) – 21.09.1993	XV, XIX w.

95	Kasyno oficerskie na terenie dawnego miasteczka poligonowego wraz z częścią działki 1/578 w granicach fundamentowania budynku	Okólna 32–34	A/1672 – 30.01.2015	l. 1890–1896
96	Teatr im. Wilama Horzycy	Pl. Teatralny 1	A/277 (A/83/324) – 15.09.1971	l. 1902–1904
97	Gmach d. Dyrekcji Okręgowej Kolei Państwowych	Pl. Teatralny 2	A/1383 – 29.08.2008	l. 1929–1937
98	Dawna bursa Gimnazjum Toruńskiego	Piekary 49 (d. nr 47)	A/511 (A/478/273) – 25.09.1963	XVI w.
99	Bryła i elewacje ratusza i urzędu pocztowego miasta Podgórze	Poznańska 63–65	A/1685 – 4.11.2015	l. 1906–1907
100	Budynek administracyjno-mieszkalny dawnej gazowni i zakładów wodociągów Podgórze	Poznańska 126	A/1684 – 9.10.2015	1904 r.
101	Budynek główny d. Miejskiej Straży Ogniowej [ob. Komenda Wojewódzka Państwowej Straży Pożarnej] wraz z dz. nr 213, 216/1	Prosta 32	A/87 – 15.01.1996	l. 1901–1903
102	Dom [d. leprozorium]	Przedzamcze 6c (d. nr 8)	A/552 (A/614) – 17.04.1991	k. XIII, XIX w.
103	Dom Bractwa Strzeleckiego [ob. Młodzieżowy Dom Kultury]	Przedzamcze 13–15	A/82 – 25.09.1996	l. 1892–1893
104	Budynek służbowy Urzędu Budownictwa Wodnego	Rybaki 7	A/1728 – 12.09.2017	1912 r.
105	Gospoda „Pod Modrym Fartuchem”	Rynek Nowomiejski 8	A/1376 (A/171) – 16.10.1950	XVIII w.
106	Dom [d. gospoda murarska]	Rynek Nowomiejski 17 (d. nr 15)	A/275 (A/97/230) – 10.10.1929	budowa: XVII/XVIII w.
107	Ratusz Staromiejski	Rynek Staromiejski 1	A/922 (A/73/206) – 27.08.1929	budowa: XIII–XV w., XVII w.
108	Dwór Artusa	Rynek Staromiejski 6	A/211 (A/587) – 7.02.1991	budowa: l. 1889–1891
109	Zespół Poczty Głównej oraz Urzędu Telekomunikacyjnego oraz budynek gospodarczy przy ul. Piekary 26, wraz z dz. nr 11	Rynek Staromiejski 15	A/132 (A/641) – 29.10.1993	budowa: l. 1881–1894
110	Budynek, dawny przytułek dla kalek i starców	Sienkiewicza 36	A/274 (A/581) – 10.05.1988	budowa: 1910 r.
111	Budynek Północniemieckiego Banku Kredytowego Filia w Toruniu (Norddeutsche Creditanstalt Filiale Thorn)	Szeroka 14	A.1758 – 12.03.2019	budowa: l. 1908–1909
112	Szpital św. Jakuba: budynek frontowy, oficyna boczna, ogrodzenie z bramą wjazdową, wraz z działką nr 157	Szpitalna 4	A/920 (A/99/232) – 27.08.1929	budowa: XV, XVIII w.
113	Budynek Państwowego Banku Rolnego [ob. Banku Gospodarki Żywnościowej S.A.]	Wały Gen. Sikorskiego 15	A/1607 – 3.01.2012	budowa: 1938–1939 r.
114	Zabudowa siedziby Królewskiej Fortyfikacji	Wola Zamkowa 19	A/1760/1–3 – 29.05.2019	budowa: l. 1889–1891
115	Budynek Towarzystwa Naukowego w Toruniu	Wysoka 16	A/94 – 12.03.1970	budowa: 1878 r.
Obiekty sakralne				
116	Kościół parafialny pw. Chrystusa Króla	Kościuszki 28/30	A/1344 – 8.01.2008	1930 r.
117	Kościół ewangelicki [ob. rzymskokatolicki parafialny pw. Opatrzności Bożej] wraz z pastorówką [ob. plebania] i część działki nr 778	Okólna 178/180	A/1661 – 17.06.2014	l. 1907–1909
118	Kościół parafialny rzymskokatolicki pw. Wniebowzięcia NMP	Panny Marii	A/406 (A/38/172) – 24.10.1929	1350–1370 r.
119	Mur klasztorny z krążankiem w zespole klasztornym kościoła franciszkańców	Panny Marii 2	A/1767/1–2 – 28.11.2019	XIV/XV w., po poł. XV w.
120	Elewacje plebanii, ogrodzenie (ul. Różana), wjazd z bramą w zespole kościoła ewangelickiego	Piekary	A/1768/1–3 – 29.11.2019	plebania – l. 1881–1883; ogrodzenie – 1883 r.; brama – 1881 r.
121	Kościół garnizonowy rzymskokatolicki pw. św. Katarzyny	Pl. Św. Katarzyny	A/252 (A/364) – 17.10.1981	l. 1894–1897
122	Cerkiew prawosławna pw. św. Mikołaja [d. dom modlitwy gminy staroluterkańskiej] wraz z budynkiem mieszkalnym	Podgórze 69–69A	A/81 – 25.09.1996	1888 r.
123	Budynki dawnej Gminy Ewangelickiej [ob. parafia rzymskokatolicka pw. Matki Boskiej Zwycięskiej]: kościół, plebania wraz z dz. nr 456, 457, 462	Podgórze 74–76	A/64 – 22.06.1998	l. 1904–1906

124	Kościół parafialny poklasztorny poreformacki pw. św. Piotra i św. Pawła oraz dawny klasztor oo. Reformatów	Poznańska 49	A/402 (A/189/240) – 13.07.1936	1644 r.
125	Kaplica pw. św. Barbary na Barbarce wraz z cmentarzem przy kaplicy i dz. nr 27	Przysiecka 12	A/1537 – 17.08.2009	1623 r.
126	Kościół poewangelicki	Rynek Nowomiejski 28	A/210 (A/599) – 28.03.1990	XIX w.
127	Kościół rzymskokatolicki akademicki pw. Ducha Świętego (jezuicki), dawniej ewangelicki	Rynek Staromiejski	A/404 (A/41/175) – 24.10.1929	1743 r.
128	Kościół parafialny rzymskokatolicki pw. św. Jakuba	Św. Jakuba 22	A/403 (A/86/219) – 24.10.1929	budowa: l. 1309–1340
129	Kościół parafialny rzymskokatolicki pw. Podwyższenia Krzyża Świętego	Wieżowa (Kaszczorek)	A/376 (A/116/39) – 28.01.1930	budowa: ok. 1300 r.
130	Kościół ewangelicko-reformowany [ob. ewangelicko-augsburski] pw. św. Szczepana wraz z dz. nr 76, 77, 78	Wały Gen. Sikorskiego 14	A/1275 – 29.03.2007	budowa: l. 1902–1904
131	Kościół parafialny rzymskokatolicki pw. św. Jana Chrzciciela i św. Jana Ewangelisty	Żeglarska	A/405 (A/40/174) – 24.10.1929	budowa: 1260 r., k. XIII w.
Zabudowa mieszkaniowa				
133	Willa wraz z wyposażeniem w postaci witraży i sztukaterii	Batorego 5	A/603 (A/363) – 16.10.1981	1903 r.
134	Kamienica	Broniewskiego 31A	A/1629 – 28.02.2013	l. 1936–1937
135	Fasada domu	Browarna 3	A/505 (A/89/222) – 17.10.1929	XVIII w.
136	Fasada domu	Browarna 5	A/506 (A/90/223) – 17.10.1929	XVIII w.
137	Fasada i frontowa połać kamienicy	Browarna 8	A/1673 – 16.02.2015	1913 r.
138	Budynek mieszkalny	Bydgoska 34/36	A/242 (A/433) – 1.08.1983	1895 r.
139	Budynek mieszkalny	Bydgoska 40 / Konopnickiej	A/243 (A/432) – 1.08.1983	1895 r.
140	Budynek mieszkalny	Bydgoska 50/52	A/241 (A/434) – 1.08.1983	l. 1907–1910
141	Kamienica (Bydgoska 60/Klonowica 17–19)	Bydgoska 60	A/1729 – 13.09.2017	l. 1896–1898
142	Budynek mieszkalny	Bydgoska 82	A/239 (A/435) – 1.08.1983	1897 r.
143	Kamienica z oficynami wraz z dz. nr 470	Bydgoska 90	A/267 – 25.11.2004	1895 r.
144	Kamienica wraz z portalem wejścia z wyłączeniem elewacji budynku oraz część działki	Bydgoska 116	A/1666 – 29.07.2014	l. 1937–1938
145	Kamienica	Chełmińska 5	A/251 (A/365) – 19.10.1981	XVIII w.
146	Kamienica z portalem kamiennym oraz oficyną wraz z dz. nr 53	Chełmińska 7	A/1356 (A/49/183) – 21.08.1929	XVII/XVIII w.
147	Fasada kamienicy	Chełmińska 14	A/587 (A/50/184) – 17.10.1929	XV w.
148	Kamienica z oficyną boczną, oficyną tylną (ul. Podmurna 99) wraz z dz. nr 128	Chełmińska 20 / Podmurna 99	A/15 – 19.11.1999	kamienica – XVII w., 1889 r.; oficyna boczna – 1854 r.; oficyna tylna – XVII w., 2 poł. XIX w.
149	Kamienica	Chełmińska 24	A/62 – 1.09.1970	XIV, XV, XVIII w.
150	Kamienica	Chełmińska 28	A/1257 (A/429/255)– 21.12.1959	XIV, XVII/XVIII w.
151	Willa wraz z dz. nr 294	Chopina 20	A/109 – 27.06.1994	1908 r.
152	Budynek mieszkalny wraz z dz. nr 276	Chopina 26 (d. Krasieńskiego 17)	A/539 (A/593) – 18.02.1991	1907 r.
153	Budynek mieszkalny	Ciasna 7	A/255 (A/508/279) – 8.03.1965	XIII/XIV w.
154	Willa	Czerwona Droga 8	A/212 (A/574) – 28.12.1987	l. 1923–1925
155	Budynek mieszkalny	Dekerta 30	A/253 (A/362) – 16.10.1981	l. 1914–1916
156	Kamienica wraz z dz. nr 44/4	Franciszkańska 9	A/1398 – 1.12.2008	1910 r.
157	Piwnice pod budynkiem frontowym i oficyną wschodnią oraz elewacja frontowa kamienicy wraz z dz. Nr 28	Franciszkańska 10	A/1604 – 2.01.2012	piwnice pod budynkiem gł. i oficyną wschodnią – gotyk XIX w., elewacja: 1885 r.
158	Kamienica mieszczańska	Franciszkańska 12	A/278 (A/415/251) – 1.08.1958	XIV, XVI w.
159	Kamienica wraz z elewacją	Franciszkańska 20/ Fosa Staromiejska 18	A/1691 – 19.01.2016	1886 r.

160	Willa wraz z działką nr 590 i otoczeniem w granicach działki nr 482/9	Grudziądzka 53	A/1396 – 24.11.2008	1904 r.
161	Willa wraz z działką	Grunwaldzka 38	A/504 – 23.07.1986	1931 r.
162	Kamienica, elewacja frontowa oraz bryła budynku gospodarczo-mieszkalnego, ogrodzenie oraz dz. nr 139/2	Kochanowskiego 1A	A/1647 – 22.10.2013	kamienica – 1908 r.; budynek gospodarczo-mieszkalny – 1885 r.; ogrodzenie – 1939 r.
163	Kamienica wraz ze schodami w narożu budynku oraz drewnianym tarasem od ul. Bydgoskiej	Konopnickiej 11	A/1679 – 8.07.2015	1909 r.
164	Budynek mieszkalny w konstrukcji szkieletowej wraz z dz. nr 347	Konopnickiej 14	A/1102 – 27.07.2006	1899 r.
165	Willa wraz z otoczeniem dz. nr 344/2	Konopnickiej 18	A/128 (A/642) – 3.11.1993	XIX/XX w.
166	Kamienica	Konopnickiej 24	A/1731 – 6.11.2017	budowa: I. 1904–1905
167	Kamienica	Konopnickiej 27	A/1612 – 19.04.2012	budowa: 1911 r.
168	Kamienica	Kopernika 6	A/158 (A/624) – 4.02.1992	budowa: XIV–XV w., XIX w.
169	Kamienica	Kopernika 10	A/51/185 – 6.10.1929	budowa: XV, XIX w.
170	Kamienica i zabudowa podwórza „Muzeum Domu Kopernika”	Kopernika 15	A/961 (A/109/233) – 22.08.1931	budowa: XIV w.
171	Kamienica „Muzeum Domu Kopernika”	Kopernika 17	A/962 (A/54/188) – 10.10.1929	budowa: XIV/XV w.
172	Kamienica	Kopernika 19	A/529 (A/77/318) – 14.09.1971	budowa: XV, XVII w.
173	Kamienica	Kopernika 21	A/522 (A/76/317) – 14.09.1971	budowa: XV w., pocz. XIX w.
174	Kamienica	Kopernika 38	A/266 (A/339) – 31.08.1979	budowa: XIV, XVIII w.
175	Willa wraz z werandą	Kościuszki 49	A/147 (A/636) – 11.05.1993	budowa: pocz. XX w.
176	Budynek mieszkalny	Kraśnińskiego 84	A/234 (A/484) – 27.08.1985	budowa: pocz. XX w.
177	Kamienica – Apteka „Pod Lwem”	Królowej Jadwigi 1 Rynek Nowomiejski 13	A/569 (A/92/225) – 17.10.1929	budowa: XV, XVIII w.
178	Fasada kamienicy	Królowej Jadwigi 3	A/568 (A/93/226) – 17.10.1929	budowa: XV, XVII w.
179	Kamienica z oficyną wraz z działkami nr 83/1 i 83/2	Królowej Jadwigi 9	A/105 – 30.12.1994	budowa: XV, XIX w.
180	Kamienica	Królowej Jadwigi 11	A/534 (A/334) – 8.01.1979	budowa: XV w., 1865 r.
181	Kamienica	ks. Kujota 7	A/542 (A/569) – 30.05.1988	budowa: 1906 r.
182	Dom i założenie zieleni	Legionów 14	A/232 (A/506) – 9.10.1986	budowa: 1930 r.
183	Budynek mieszkalny	Łazienna 4	A/537 (A/32/285) – 12.03.1970	budowa: XIV, XVI/XII w.
184	Renesansowa oficyna boczna, średniowieczna parcela, obecnie działka nr 97	Łazienna 4	A/1637 – 24.06.2013	budowa: XVI w. przebudowa: poł. XIX w.
185	Kamienica	Łazienna 5	A/258 (A/34/287) – 12.03.1970	budowa: XIV, XVIII w.
186	Kamienica	Łazienna 6	A/538 (A/33/286) – 12.03.1970	budowa: XV, XVIII w.
187	Kamienica, oficyna wolnostojąca wraz z dz. nr 99 i część dz. nr 100/2	Łazienna 8	A/1027 (A/81/322) – 15.09.1971	budowa kamienicy: XIV w., XVIII w. budowa oficyny: XIX w.
188	Fasada kamienicy	Łazienna 10	A/553 (A/52/186) – 10.10.1929	budowa: XIV–XV w., XIX w.
189	Kamienica z oficynami wraz z dz. nr 14	Łazienna 13 / Kopernika 2	A/1265 – 16.01.2007	przebudowa: 1874 r., 1889 r.
190	Kamienica, dawna loża masońska [ob. Kuria Diecezjalna Toruńska]	Łazienna 18	A/256 (A/82/323) – 15.09.1971	budowa: XV, 2 ćw. XIX w.
191	Dom handlowo-mieszkalny wraz z dz. nr 12	Łazienna 19 / Szeroka 29	A/1608 – 13.01.2012	budowa: 1891 r.
192	Kamienica	Łazienna 22	A/257 – 10.10.1929 1.09.1970	budowa: XV, XVIII w.
193	Oficyna i dz. nr 42	Łazienna 22	A/695 – 10.09.1997	budowa: XV w. przebudowa: XVIII w.
194	Kamienica wraz z działką	Łazienna 24	A/115 – 29.09.2003	budowa: XIV–XV w., przebudowa: XVIII w. i 3 ćw. XIX w.

195	Fasada kamienicy	Łazienna 26	A/927 (A/58/192) – 24.10.1929	budowa: XIV–XV, XIX w.
196	Kamienica	Łazienna 28	A/536 (A/31/284) – 12.03.1970	budowa: XIV–XV w., 1867 r.
197	Kamienica wraz z oficyną i dz. nr 24	Łazienna 30	A/122 (A/651) – 5.03.1994	budowa: 1 ćw. XX w.
198	Kamienica wraz z dz. nr 291	Małe Garbary 7	A/6 – 9.06.1999	budowa; XIV, XV w.
199	Budynek mieszkalny	Małe Garbary 9	A/544 (A/421) – 1.02.1983	budowa: poł. XVIII w.
200	Sala gimnastyczna d. Gimnazjum Królewskiego z urządzeniami do ćwiczeń wraz z otoczeniem w granicach dz. nr 90	Mickiewicza 15–17	A/1531 – 5.06.2009	budowa: l. 1898–1899
201	Kamienica wraz z wyposażeniem tj. piece, sztukateria, okucia	Mickiewicza 20	A/948 (A/437) – 25.05.1984	budowa: 1912 r.
202	Kamienica	Mickiewicza 28	A/169 (A/612) – 27.03.1991	budowa: l. 1900–1910
203	Budynek mieszkalny zaprojektowany przez architektów Bohdana Lacherta i Józefa Szanajcę	Mickiewicza 34–36	A/1690 – 14.01.2016	budowa: l. 1934–1935 elewacja z 1938 r.
204	Kamienica	Mickiewicza 58 A	A/1725 – 31.07.2017	budowa: l. 1910–1912
205	Kamienica narożna	Mickiewicza 59 \ Klonowica 32	A/153 (A/630) – 8.09.1992	budowa: 1891 r.
206	Kamienica wraz z dz. nr 113	Mickiewicza 60	A/1655 – 13.03.2014	budowa: 1911 r.
207	Kamienica wraz z dz. nr 195/1 oraz schodami podestowymi wejściowymi położonymi na działkach nr 195/7 oraz 196	Mickiewicza 61	A/1581 – 11.02.2011	budowa: l. 1906–1907
208	Kamienica (bryła, elewacja i klatka schodowa) wraz z ogrodzeniem frontowym	Mickiewicza 81	A/1741/1–2 – 25.04.2018	budowa: 1891 r.
209	Kamienica oraz otoczenie w granicach działek nr 48 i 49/1	Mickiewicza 86	A/1352 – 18.02.2008	budowa: 1902 r.
210	Elewacja frontowa kamienicy	Mickiewicza 95	A/1698 – 16.05.2016	budowa: 1898 r.
211	Budynek mieszkalny	Mickiewicza 144	A/235 (A/482) – 27.08.1985	budowa: 1889 r.
212	Willa i ogrodzenie	Moniuszki 10 \ Krasińskiego 6	A/1403 – 13.01.2009	budowa: l. 1925–1926
213	Kamienica narożna wraz z częścią dz. nr 231	Most Pauliński 1 \ Strumykowa 21	A/103 – 28.04.1995	budowa: 1895 r.
214	Dom	Most Pauliński 2–10	A/567 (A/94/227) – 10.10.1929	budowa: XVI, XVIII w.
215	kamienica wraz dz. nr 120/2	Mostowa 4	A/1360 – 7.04.2008	budowa: na zrębnie gotyckim przebudowa: 1. poł. XIX w., 1856 r.
216	Kamienica	Mostowa 7	A/598 (A/335) – 27.01.1979	budowa: XV w. 1887 r.
217	Kamienica	Mostowa 9	A/166 (A/616) – 21.05.1991	budowa: 1897 r.
218	Kamienica	Mostowa 22	A/191 (A/481/276) – 25.09.1964	budowa: XV w.
219	Kamienica wraz z dz. nr 60	Mostowa 28	A/739 – 30.09.2005	budowa: na zrębnie gotyckim przebudowa: XIX w., 1902 r.
220	Kamienica z oficynami bocznymi	Mostowa 32	A/8 – 30.07.1999	budowa: XIV–XV, XVIII w.
221	Kamienica	Mostowa 36	A/513 (A/449/265) – 18.01.1961	budowa: XV, XIX w.
222	Kamienica wraz z dz. nr 55	Mostowa 38	A/17 – 29.12.1998	budowa: XIV–XV w.; XIX w.
223	Bryła, elewacja, oraz schody drewnianej klatki schodowej z balustradą budynku mieszkalnego dla urzędników wojskowych	Okólna 26	A/1711 – 5.01.2017	budowa: pocz. XX w.
224	Fasada (od strony Starego Rynku) plebanii kościoła pw. NMP	Panny Marii 2	A/521 (A/39/173) – 24.10.1929	budowa: XV w.
225	Kamienica	Panny Marii 9	A/554 (A/60/194) – 21.08.1929	budowa: XIV–XV, XIX w.
226	Kamienice wraz z częścią działek 1/1 i 2/1	Panny Marii 15 Panny Marii 17 \ Piekary 30	A/1262 – 2.01.2007	przebudowa: 1878 r.
227	Budynek mieszkalny	Piekary 1/3	A/162 (A/620) – 18.07.1991	budowa: XIV–XV w., 1913 r.
228	Kamienica	Piekary 5	A/190 (A/79/320) – 15.09.1971	budowa: XIV–XV, XIX w.
229	Kamienica	Piekary 7	A/591 (A/572) – 28.12.1987	budowa: XV, XIX w.

230	Kamienica	Piekary 8	A/595 (A/28/281) – 30.07.1970	budowa: XV, XIX w.
231	Fasada domu gotyckiego	Piekary 9	A/555 (A/62/196) – 16.09.1929	budowa: XV w.
232	Kamienica wraz z dz. nr 155	Piekary 20	A/127 (A/643) – 22.11.1993	budowa: XIV–XV, XIX w.
233	Kamienica wraz z dz. nr 199	Piekary 23	A/63 – 10.07.1998	budowa: XIV–XV, XVII w.
234	Fasada kamienicy	Piekary 25	A/565 (A/110/234) – 10.10.1929	budowa: XIV–XV, XIX w.
235	Fasada kamienicy	Piekary 33	A/926 (A/63/197) – 17.10.1929	budowa: 1650, 1860 r.
236	Kamienice wraz z dz. nr 189 i 185	Piekary 35 i 39	A/1 – 2.02.1999	budowa: XIV–XV, XIX–XX w.
237	Kamienica „Łuk Cezara”	Piekary 37	A/77 – 21.08.1929	budowa: XVI, XVIII w.
238	Kamienica	Piekary 41	A/1347 (A/198) – 21.08.1929	budowa: XVII/XVIII w.
239	Kamienica narożna wraz z częścią dz. nr 56	Piernikarska 1 \\ Św. Jakuba 9	A/102 – 9.05.1995	budowa: 1887 r.
240	Budynek d. plebanii Nowomiejskiej Gminy Ewangelickiej wraz z dz. nr 156	Pl. Św. Katarzyny 3 \\ Szpitalna 2	A/57 – 20.08.1997	budowa: 1901 r.
241	Dom [d. odwach przy Bramie Mostowej]	Podmurna 2	A/596 (A/45/294) – 1.09.1970	budowa: XVIII w.
242	Kamienica	Podmurna 7 (d. ul. Mostowa 8)	A/561 (A/380/250) – 3.10.1957	budowa: XVIII w.
243	Budynek	Podmurna 10/12	A/898 – 14.11.2005	budowa: XIX w.
244	Dwie kamienice	Podmurna 56/58	A/1518 (A/325) – 23.09.1978	budowa: XVII w.
245	Kamienica narożna	Podmurna 77 \\ Szewska 1–3	A/1255 (A/331) – 18.12.1978	budowa: XVI/XVII w.
246	Budynek mieszkalny, tzw. dom Grossówny	Polskiego Czerwonego Krzyża 30	A/1791 – 9.07.2021	budowa: 1890 r.
247	Kamienica	Poniatowskiego 1	A/172 (A/608) – 18.12.1990	budowa: 1904 r.
248	Kamienica	Poniatowskiego 3	A/163 (A/619) – 1.08.1991	budowa: l. 1901–1903
249	Kamienica	Poniatowskiego 5	A/1692 – 26.01.2016	budowa: l. 1987–1901
250	Budynek mieszkalny	Prosta 10	A/540 (A/582) – 15.03.1988	budowa: 1902 r.
251	Budynek mieszkalny wraz z częścią działki nr 221/4 w granicach fundamentowania	Prosta 22a	A/1643 – 21.08.2013	budowa: gotycki przebudowa: 1. poł. XIX w.
252	Budynek mieszkalny	Przedzamcze 3	A/1555 (A/95/228) – 27.08.1929	budowa: XVIII w.
253	Fasada i frontowa połąc dachu	Przedzamcze 18	A/1674 – 23.02.2015	budowa: XIX/XX w.
254	Kamienica	Rabiańska 6	A/597 (A/47/296) – 1.09.1970	budowa: XIV–XV, XVII w.
255	Kamienica	Rabiańska 8	A/531 (A/435/259) – 5.02.1960	budowa: XV w.
256	Kamienica wraz z działką nr 71	Rabiańska 11	A/101 – 26.06.1995	budowa: XIV–XV, XIX w.
257	Kamienica	Różana 5	A/564 (A/203/241) – 27.11.1936	budowa: XV w.
258	Zespół zabudowań wiejskich: budynek mieszkalny, budynek gospodarczy, studnia, wraz z działką nr 18/1 [ob.116] stanowiącą podwórze gospodarcze	Rudacka 41	(A/68) – 13.11.1997	budowa domu: 1912 r. budowa bud. gosp.: k. XIX w. budowa studni: 1912 r.
259	Budynek mieszkalny	Rybaki 13	A/619 (A/439) – 7.06.1984	budowa: k. XIX w.
260	Budynek mieszkalny i ogród wraz z działkami nr 298/3 oraz 298/5	Rybaki 23	A/1682/1–2 – 3.09.2015	budowa: 1893
261	Kamienica narożna wraz z działką nr 116 [ob. 116/1 i 116/2]	Rynek Nowomiejski 1 \\ Św. Jakuba 21	(A/100) – 14.07.1995	budowa: XIV–XV w., 1911 r.
262	Kamienica	Rynek Nowomiejski 3	A/286 – 28.12.2004	budowa: z okresu gotyckiego; przebudowa: 2 poł. XVI w., poł. XVIII w. i XIX w.
263	Kamienica	Rynek Nowomiejski 5	A/516 (A/96/229) – 21.08.1929	budowa: 1 poł. XVIII w.
264	Fasada plebanii kościoła pw. św. Jakuba	Rynek Nowomiejski 6	A/517 (A/87/220) – 17.10.1929	budowa: XV, XIX w.

265	Kamienica z oficyną oraz bryły i ceglane elewacje budynków gospodarczych: przybudówki kuchennej i dawnej stajni wraz z dz. nr 168/1 i 168/2	Rynek Nowomiejski 25	A/1392/1-2 – 22.10.2008	budowa kamienicy z oficyną: 1881 r. budowa budynków gospodarczych: 1883 r.
266	Kamienica narożna wraz z działką nr 170	Rynek Nowomiejski 27 / Szpitalna 10	A/54 – 16.10.1998	budowa: poł. XVIII w.
267	Kamienica	Rynek Staromiejski 4	A/924 (A/74/207) – 10.10.1929	budowa: XIV–XV, XVIII w.
268	Kamienica	Rynek Staromiejski 9	A/185 (A/76/209) – 21.08.1929	budowa: XV w.
269	Kamienica	Rynek Staromiejski 17	A/572 (A/77/210) – 10.10.1929	budowa: XIV–XV, XVIII w.
270	Kamienica: elewacja frontowa i klatka schodowa z wyposażeniem	Rynek Staromiejski 18	A/1748 – 29.06.2018	budowa: 4 ćw. XIX w.
271	Fasada kamienicy	Rynek Staromiejski 19	A/508 (A/78/211) – 13.11.1929	budowa: XV w.
272	Kamienica wraz z dz. nr 43/2	Rynek Staromiejski 19	A/302 – 27.05.2005	budowa: XV w.
273	Kamienica	Rynek Staromiejski 20	A/186 (A/450/266) – 18.01.1961	budowa: XV w.
274	Fasada kamienicy	Rynek Staromiejski 23	A/562 (A/273/243) – 26.06.1939	budowa: XV w.
275	Fasada kamienicy i portal	Rynek Staromiejski 29	A/571 (A/79/212) – 12.09.1929	budowa: XV, XIX w.
276	Fasada kamienicy	Rynek Staromiejski 31	A/570 (A/80/213) – 10.10.1929	budowa: XV w.
277	Kamienica wraz z dz. nr 168	Rynek Staromiejski 33	A/98 – 2.12.1995	budowa: XV, XVIII w.
278	Kamienica wraz z dz. nr 172	Rynek Staromiejski 34	A/90 – 2.12.1995	budowa: XV, XVI/XVII w.
279	Kamienica „Pod Gwiazdą”	Rynek Staromiejski 35	A/960 (A/81/214) – 21.08.1929	budowa: XIV–XV, XVII w.
280	Kamienica	Rynek Staromiejski 39	A/589 (A/483) – 27.08.1985	budowa: XIV–XV w., 1919 r.
281	Elewacje frontowe i stolarka przejazdu bramnego w elewacji tylnej	Sienkiewicza 16 / Mickiewicza 92	A/1701 – 10.06.2016	budowa: l. 1896–1897
282	Kamienica narożna wraz z oficynami	Sienkiewicza 19/21 \ Mickiewicza 94/96	A/135 (A/638) – 12.08.1993	budowa: k. XIX w.
283	Kasyno oficerskie d. koszar pionierów	Sienkiewicza 33	A/1532 – 5.06.2009	budowa: 1887 r.
284	Kamienica	Strumykowa 19	A/1785 – 5.02.2021	budowa: l. 1886–1887
285	Kamienica	Sukiennicza 20	A/566 (A/98/231) – 27.08.1929	budowa: XVIII w.
286	Kamienica	Sukiennicza 26	A/515 (A/436/260) – 5.02.1960	budowa: XV w.
287	Kamienica	Szczytna 2	A/1517 (A/36/289) – 12.03.1970	budowa: XIV, XVII w.
288	Kamienica	Szczytna 11	A/187 (A/459/270) – 9.09.1961	budowa: XIV, XVII w.
289	Kamienica	Szczytna 13	A/279 (A/474/272) – 16.05.1963	budowa: XIV, XVIII w.
290	Kamienica z oficyną południową wraz z dz. nr 201	Szczytna 14	A/133 (A/640) – 18.10.1993	budowa: XIV–XV w., 1863 r.
291	Kamienica z fragmentami malowideł ściennych	Szczytna 15	A/914 (A/277/245) – 7.02.1953	budowa: XV/XVI w.
292	Kamienica	Szczytna 17	A/156 (A/627) – 8.04.1992	budowa: k. XIV, XVIII w.
293	Kamienica	Szeroka 9	A/519 (A/82/215) – 24.10.1929	budowa: XV, XIX w.
294	Kamienice wraz z dz. nr 214/4, 215/2	Szeroka 10/12	A/41/1-2 – 01.10.2001	budowa: XVIII–XIX w.
295	Kamienica	Szeroka 16	A/125 (A/646) – 22.12.1993	budowa: XIV–XV, XVIII w.
296	Kamienica z oficyną boczną i oficyną tylną przy ul. Podmurna 55, wraz z działką nr 211	Szeroka 18	A/9 – 20.09.1999	budowa: XIV–XV, XVII w.
297	Kamienica wraz z dz. nr 23	Szeroka 25	A/123 (A/650) – 5.03.1994	budowa: XIV–XV w., 1907 r.
298	Kamienica i oficyna	Szeroka 26–28 \ Szczytna 2	A/1593 – 8.08.2011	budowa: 1900 r.
299	Kamienica	Szeroka 31	A/231 (A/509) – 12.12.1986	budowa: XIV–XV w., 1899 r.
300	Kamienica	Szeroka 33	A/173 (A/607) – 12.09.1990	budowa: XIV–XV w. 1909 r.
301	Kamienica	Szeroka 34	A/593 (A/579) – 2.02.1988	budowa: XIV–XV, XIX w.

302	Kamienica z oficyną wraz z dz. nr 6	Szeroka 37a	A/97 – 11.06.2003	budowa: 4 ćw. XIX w.
303	Kamienica	Szeroka 38	A/560 (A/430/256) – 21.12.1959	budowa: XV w.
304	Kamienica	Szeroka 40	A/265 (A/340) – 4.09.1979	budowa: XV, XVII w.
305	Kamienica	Szeroka 42	A/599 (A/336) – 13.02.1979	budowa: XV w., 1881 r.
306	Kamienica	Szeroka 46	A/171 (A/610) – 12.02.1991	budowa: 1891 r.
307	Kamienica	Szewska 2	A/592 (A/573) – 31.12.1987	budowa: XIV, XIX w.
308	Kamienica	Szewska 4	A/1562 – 28.05.2010	kamienica gotycka przebudowa: l. 1849–1950
309	Kamienica	Szewska 5	A/949 (A/410) – 12.11.1982	budowa: XV, XIX w.
310	Kamienica	Szewska 7	A/950 (A/411) – 12.11.1982	budowa: XV, XVIII w.
311	Kamienica	Szewska 9 / Szczytna 23	A/301 (A/409) – 12.11.1982	budowa: XVIII w.
312	Kamienica	Szewska 11	A/951 (A/412) – 23.11.1982	budowa: XV, XVIII w.
313	Kamienica	Szewska 13	A/952 (A/413) – 23.11.1982	budowa: XV, XVIII w.
314	Kamienica	Szewska 15	A/953 (A/414) – 23.11.1982	budowa: XV, XVIII w.
315	Kamienica	Szewska 17	A/954 (A/415) – 23.11.1982	budowa: XV, XVIII w.
316	Kamienica	Szewska 19	A/955 (A/416) – 23.11.1982	budowa: XV, XIX w.
317	Kamienica	Szewska 21	A/956 (A/417) – 29.11.1982	budowa: XV, XIX w.
318	Kamienica	Szewska 23	A/957 (A/418) – 29.11.1982	budowa: XV, XIX w.
319	Kamienica	Szewska 25	A/958 (A/419) – 29.11.1982	budowa: XV, 2 poł. XIX w.
320	Kamienica	Szewska 27	A/959 (A/420) – 29.11.1982	budowa: k. XIII w., XVIII w.
321	Budynek mieszkalny oraz bryła i elewacja budynku mieszkalno-gospodarczego	Szosa Chełmińska 49– 51	A/1762/1–2 – 25.11.2020	budynek mieszkalny – 1869 r., l. 1896–1898; budynek mieszkalno-gospodarczy – 1869 r, 1913 r.
322	Kamienica	Ślusarska 1	A/264 (A/341) – 21.09.1979	budowa: XV, XVIII w.
323	Kamienica	Ślusarska 4	A/1253 (A/429) – 13.04.1983	budowa: poł. XVIII w.
324	Kamienica	Świętego Ducha 10	A/1336 – 14.09.1971	
325	Kamienica	Świętego Ducha 12	A/1337 (A/451/267) – 27.01.1961	XV w., XVIII w.
326	Kamienica	Świętego Ducha 21	A/590 (A/528) – 22.04.1987	XIV–XV, XVIII w.
132	Budynek mieszkalny [d. budynek klasztorny]	Św. Jakuba 20a	A/240 (A/436) – 11.11.1983	XV w., 1667 r.
327	Budynek mieszkalny [d. Kolegium Jezuickie]	Św. Jana 3	A/273 (A/29/282) – 9.06.1969	przebudowa: I poł. XVIII w.
328	Budynek mieszkalny	Św. Katarzyny 2 \ Szumana 1	A/909 (A/91/224) – 27.08.1929	budowa: XVIII w.
329	Kamienica	Pl. Św. Katarzyny 7	A/1795 – 16.08.2021	
330	Kamienica	Warszawska 2	A/1557 – 26.04.2010	budowa: l. 1896–1898
331	Kamienica	Warszawska 8 \ K. Jagiellończyka 3	A/906 – 23.02.2006	budowa: l. 1897–1898
332	Zespół trzech kamienic	Wielkie Garbary 7	A/947 (A/422) – 1.02.1983	budowa: k. XV, XVIII w.
333	Kamienica z wyposażeniem [piece kaflowe] wraz z częścią działki nr 10	Wielkie Garbary 15	A/42 – 1.10.2001	budowa: XVII w., 1905 r.
334	Kamienica	Wielkie Garbary 18	A/604 (A/333) – 4.01.1979	budowa: 1899 r.
335	Kamienica	Wielkie Garbary 21	A/545 (A/481) – 27.08.1985	budowa: k. XIX w.
336	Budynek mieszkalny	Winnica 44	A/233 (A/505) – 29.08.1986	budowa: XIX w.
337	Budynek firmy Ch. Sand [ob. mieszkalny]	Wysoka 15	A/1390 – 7.10.2008	budowa: 1883 r.
338	Zespół budynków szpitala wojskowego: lazaret, blok chorych, wraz z otoczeniem w granicach dz. nr 76 i 80/3	Zaszpitalna 2–4 \ Gen. J. H. Dąbrowskiego 1	A/908 – 28.02.2006	budowa lazaretu: l. 20 XX w. budowa bloku chorych: l. 1890–1900
339	Kamienica	Żeglarska 5	A/916 (A/83/216) – 27.08.1929	budowa: XV w.
340	Kamienica	Żeglarska 6	A/535 (A/49/298) – 1.09.1970	budowa: XIV–XV, XVI w.
341	Kamienica	Żeglarska 7	A/915 (A/434/258) – 5.02.1960	budowa: XIV, XVII/XVIII w.
342	Kamienica i oficyna pn. wraz z dz. nr 133	Żeglarska 9	A/1347 – 29.01.2008	przebudowa: ok. poł. XIX w.

343	Kamienica	Żeglarska 10	A/1515 (A/138/236) – 6.05.1931	budowa: XIV, XVIII w.
344	Kamienica wraz z dz. nr 132	Żeglarska 11	A/1270 – 22.02.2007	przebudowa: XIX w.
345	Kamienica	Żeglarska 13	A/248 (A/428) – 13.04.1983	budowa: XV, XIX w.
346	Kamienica	Żeglarska 15	A/512 (A/459/269) – 22.09.1961	budowa: XV w.
347	Budynek mieszkalny	Żeglarska 16	A/518 (A/85/218) – 27.08.1929	budowa: XV w.
348	Kamienica i oficyny wraz z dz. nr 18	Żeglarska 22	A/73 – 25.06.1997	budowa: poł. XVIII w.
Cmentarze				
349	Parafialny, katolicki (ewangelicki i katolicki) drewniana kostnica w pd.-zach. narożniku	Gałczyńskiego 41	A/216 (A/547) – 18.02.1991	1 poł. XIX w.; 7,2 ha
350	Parafialny, katolicki	Gałczyńskiego 16/28	A/216 (A/547) – 18.02.1991	1811–1812 r.; 3,03 ha
351	Ewangelicki św. Jerzego	Gałczyńskiego 26/34	A/216 (A/547) – 18.02.1991	1 ćw. XIX w.; 1,58 ha
352	Parafialny, katolicki, d. katolicki i ewangelicki św. Jerzego	Gałczyńskiego 32/34	A/216 (A/547) – 18.02.1991	1852 r.; 3,38 ha
353	Komunalny, d. wojskowy	Grudziądzka 18/20	A/945 (A/551) – 8.05.1991	1829–1840 r.; 1,96 ha
354	Komunalny, d. ewangelicki	Grudziądzka 139/141	A/946 (A/549) – 29.04.1991	k. XIX w.; 4,00 ha
355	Ewangelicko-augsburski, d. starołuterański	Skwer Inwalidów Wojennych [d. Matejki 52]	A/1788 (A/552) – 9.05.1991	2 poł. XIX w.; 0,30 ha
356	Parafialny, katolicki wraz z nagrobkami, kaplicą „Golgotą” oraz zachowanym drzewostanem i podziałem alei oraz kwater	Poznańska 104	A/230 (A/530) – 1.06.1987	XVI w.; 0,66 ha
357	Żydowski wraz z murem i bramą	Pułaskiego 18/20	A/553 – 29.05.1991	1 ćw. XVIII w.
358	Parafialny, katolicki	Rydygiera 21	A/215 (A/554) – 5.08.1991	1 ćw. XX w.; 0,33 ha
359	Cmentarz przykościelny, obecnie nieczynny, wraz z ossuarium oraz murowanym ogrodzeniem cmentarza z okresu od średniowiecza do przełomu XIX i XX w wraz z działką 160 obr. 18	Św. Jakuba 22/ Szpitalna 3	A/1667/1–3 – 28.08.2014	XIV w.
360	Parafialny, katolicki	Żwirki i Wigury 56 Wybickiego 78/80	A/214 (A/555) – 26.08.1991	1919 r.; 4,44 ha
Parki i założenia zieleni				
361	Park Miejski	Bydgoskie Przedmieście	A/78 – 20.01.1997	1817 r., k. XIX w.; ok. 24,00 ha
362	Ogród	Grunwaldzka 38	A/504 – 23.07.1986	1931 r.; 0,20 ha
363	Park dworski	Grunwaldzka 64	A/75/1–2 – 15.09.1971	początek XVIII w.; ok. 4,00 ha
364	Założenie zieleni przy domu	Legionów 14	A/506 – 9.10.1986	budowa: 1930 r.
Inne¹²⁴				
365	Mur graniczny o długości około 23 metrów pomiędzy posesjami	Kopernika 13 – Kopernika 15	A/1664 – 28.07.2014	średniowieczny z późniejszymi przemurowaniami

¹²⁴ Do tej kategorii zalicza się także: Pomnik Bruscha von Neuberg – w koszarach gen. Żymirskiego (wzniesiony w 1827 r.), wpisany do rejestru pod nr A/139/237 w dn. 15.10.1931 r. Pomnik pozostaje wpisany do rejestru zabytków, choć jego losy od czasów II wojny światowej pozostają nieznanne (pomnik prawdopodobnie został zburzony).

Załącznik nr 3.

Zestawienie obiektów gminnej ewidencji zabytków Miasta Torunia (stan na 31 października 2021 r.)

L.p.	Identyfikator	Dzielnica	Obiekt	Ulica	Nr
1	3	Stare Miasto	Kamienica, budynek dawnej łoży masońskiej	Łazienna	18
2	4	Stare Miasto	Kamienica z oficyną	Łazienna	22
3	5	Stare Miasto	Kościół garnizonowy pw. św. Katarzyny	Pl. św. Katarzyny	
4	6	Stare Miasto	Kościół ewangelicki, obecnie rzymskokatolicki pw. Ducha Świętego	Rynek Staromiejski	14
5	7	Stare Miasto	Kamienica	Kopernika	17
6	8	Stare Miasto	Kamienica	Kopernika	19
7	9	Stare Miasto	Kamienica	Kopernika	6
8	10	Stare Miasto	Kamienica (narożna – Żeglarska 18)	Kopernika	10
9	11	Stare Miasto	Kamienica	Kopernika	15
10	12	Stare Miasto	Kamienica	Kopernika	21
11	13	Stare Miasto	Kamienica	Kopernika	38
12	15	Mokre	Dom modlitwy gminy staroluterańskiej, obecnie cerkiew prawosławna pw. św. Mikołaja wraz z budynkiem mieszkalnym	Podgórna	69/69a
13	16	Stare Miasto	Kościół poewangelicki, obecnie siedziba Fundacji Tumult	Rynek Nowomiejski	28
14	17	Stare Miasto	Kościół parafialny rzymskokatolicki pw. św. Jakuba	Św. Jakuba	22
15	18	Stare Miasto	Budynek dawnego klasztoru benedyktynek, późniejsze więzienie twierdzy pruskiej	Św. Jakuba	20A
16	19	Kaszczorek	Kościół parafialny pw. Podwyższenia Krzyża Św.	Wieżowa	
17	20	Stare Miasto	Kościół parafialny pw. św. Jana Chrzyciela i Jana Ewangelisty	Żeglarska	
18	21	Stare Miasto	Pałac Meissnera	Rynek Staromiejski	7
19	22	Stare Miasto	Pałac biskupa Dąbskiego	Żeglarska	8
20	23	Mokre	Willa	Batorego	5
21	24	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny (narożny – Konopnickiej 10)	Bydgoska	40
22	25	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Bydgoska	50/52
23	26	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Bydgoska	82
24	27	Stare Miasto	Kamienica	Chełmińska	5
25	28	Stare Miasto	Kamienica	Chełmińska	14
26	29	Stare Miasto	Kamienica z oficynami	Chełmińska	20
27	30	Stare Miasto	Kamienica	Chełmińska	24
28	31	Stare Miasto	Kamienica	Chełmińska	28
29	32	Bydgoskie Przedmieście	Willa wraz z działką	Chopina	20
30	33	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny wraz z działką	Chopina	26
31	34	Chełmińskie Przedmieście	Willa	Czerwona Droga	8
32	35	Stare Miasto	Kamienica mieszcząca	Franciszkańska	12
33	36	Chełmińskie Przedmieście	Willa wraz z działką	Grunwaldzka	38
34	37	Bielany	Założenie dworsko-parkowe tzw. Prezydentówka: „Biały Dwór” z założeniem parkowym	Grunwaldzka	64
35	38	Kaszczorek	Chata drewniana (obecnie Muzeum Etnograficzne)	Turystyczna	
36	39	Bydgoskie Przedmieście	Willa wraz z otoczeniem	Konopnickiej	18
37	40	Mokre	Willa	Kościuszki	49
38	41	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Kraśnińskiego	84
39	42	Stare Miasto	Kamienica	Królowej Jadwigi	3
40	43	Stare Miasto	Kamienica wraz z oficynami i działkami	Królowej Jadwigi	9
41	44	Stare Miasto	Kamienica	Królowej Jadwigi	11
42	45	Bydgoskie Przedmieście	Kamienica (narożna – Rybaki 36)	Kujota	7
43	46	Chełmińskie Przedmieście	Dom i założenie zieleni	Legionów	14
44	47	Stare Miasto	Kamienica mieszcząca, od 1861 spichlerz	Łazienna	3
45	48	Stare Miasto	Budynek mieszkalny	Łazienna	4
46	49	Stare Miasto	Kamienica	Łazienna	5

47	50	Stare Miasto	Kamienica	Łazienna	6
48	51	Stare Miasto	Kamienica wraz z oficyną i działkami	Łazienna	8
49	53	Stare Miasto	Kamienica wraz z działką	Łazienna	24
50	54	Stare Miasto	Kamienica wraz z oficyną i działką	Łazienna	30
51	55	Stare Miasto	Kamienica wraz z działką	Małe Garbary	7
52	56	Bydgoskie Przedmieście	Kamienica	Mickiewicza	20
53	57	Bydgoskie Przedmieście	Kamienica	Mickiewicza	28
54	58	Bydgoskie Przedmieście	Kamienica (narożna Klonowica 32)	Mickiewicza	59
55	59	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Mickiewicza	144
56	60	Stare Miasto	Kamienica wraz z częścią działki (narożna – Strumykowa 21)	Most Pauliński	1
57	61	Stare Miasto	Kamienica	Mostowa	7
58	62	Stare Miasto	Kamienica	Mostowa	9
59	63	Stare Miasto	Pałac Fengera	Mostowa	14
60	64	Stare Miasto	Budynki hotelu „Pod Orłem” wraz z działkami	Mostowa	15/17
61	65	Stare Miasto	Kamienica	Mostowa	22
62	66	Stare Miasto	Kamienica wraz z oficynami bocznymi	Mostowa	32
63	68	Stare Miasto	Kamienica	Mostowa	38
64	69	Stare Miasto	Dom	Most Pauliński	2–10
65	70	Stare Miasto	Kamienica	Panny Marii	9
66	71	Stare Miasto	Budynek mieszkalny	Piekary	1/3
67	72	Stare Miasto	Spichlerz	Piekary	4
68	73	Stare Miasto	Kamienica	Piekary	5
69	74	Stare Miasto	Kamienica	Piekary	7
70	75	Stare Miasto	Kamienica	Piekary	8
71	76	Stare Miasto	Kamienica wraz z działką	Piekary	20
72	77	Stare Miasto	Kamienica wraz z działką	Piekary	23
73	78	Stare Miasto	Kamienica	Piekary	25
74	79	Stare Miasto	Kamienica	Piekary	33
75	80	Stare Miasto	Kamienica	Piekary	35
76	81	Stare Miasto	Kamienica „Łuk Cezara”	Piekary	37
77	82	Stare Miasto	Kamienica	Piekary	39
78	83	Stare Miasto	Kamienica	Piekary	41
79	84	Stare Miasto	Kamienica (narożna – Św. Jakuba 9)	Piernikarska	1
80	85	Mokre	Budynki dawnej gminy ewangelickiej św. Jerzego, obecnie parafia rzymskokatolicka pw. Matki Boskiej Zwycięskiej; kościół, plebania wraz z działkami	Podgórna	74/76
81	86	Stare Miasto	Plebania	Szpitalna	1
82	89	Stare Miasto	Kamienice	Podmurna	56/58
83	92	Stare Miasto	Budynek mieszkalny	Prosta	10
84	93	Stare Miasto	Budynek mieszkalny	Przedzamcze	3
85	94	Stare Miasto	Kamienica	Rabiańska	6
86	95	Stare Miasto	Kamienica	Rabiańska	8
87	96	Stare Miasto	Kamienica wraz z działką	Rabiańska	11
88	97	Stare Miasto	Kamienica	Różana	5
89	98	Rybaki	Budynek mieszkalny	Rybaki	13
90	99	Stare Miasto	Kamienica wraz z działką (narożna – Św. Jakuba 21)	Rynek Nowomiejski	1
91	100	Stare Miasto	Kamienica	Rynek Nowomiejski	5
92	101	Stare Miasto	Kamienica – Apteka „Pod Lwem” (narożna – Królowej Jadwigi 1)	Rynek Nowomiejski	13
93	102	Stare Miasto	Kamienica wraz z działką (narożna – Szpitalna 10)	Rynek Nowomiejski	27
94	103	Stare Miasto	Kamienica	Rynek Staromiejski	4
95	104	Stare Miasto	Kamienica	Rynek Staromiejski	9
96	105	Stare Miasto	Kamienica	Rynek Staromiejski	20
97	108	Stare Miasto	Kamienica wraz z działką	Rynek Staromiejski	33
98	109	Stare Miasto	Kamienica wraz z działką	Rynek Staromiejski	34

99	110	Stare Miasto	Kamienica „Pod Gwiazdą”	Rynek Staromiejski	35
100	111	Stare Miasto	Kamienica	Rynek Staromiejski	39
101	112	Bydgoskie Przedmieście	Kamienica z oficynami (narożna – ul. Mickiewicza 94/96)	Sienkiewicza	19–21
102	113	Stare Miasto	Kamienica	Sukiennicza	20/20A
103	114	Stare Miasto	Kamienica	Sukiennicza	26
104	115	Stare Miasto	Kamienica	Szczytna	2/4
105	116	Stare Miasto	Kamienica	Szczytna	11
106	117	Stare Miasto	Kamienica	Szczytna	13
107	118	Stare Miasto	Kamienica z oficyną południową i działką	Szczytna	14
108	119	Stare Miasto	Kamienica	Szczytna	15
109	120	Stare Miasto	Kamienica	Szczytna	17
110	121	Stare Miasto	Kamienica	Szeroka	9
111	122	Stare Miasto	Kamienica wraz z działkami	Szeroka	10/12
112	123	Stare Miasto	Kamienica	Szeroka	16
113	124	Stare Miasto	Kamienica z oficyną boczną i tylną oraz działką	Szeroka	18
114	125	Stare Miasto	Kamienica wraz z działką	Szeroka	25
115	126	Stare Miasto	Kamienica	Szeroka	31
116	127	Stare Miasto	Kamienica	Szeroka	33
117	128	Stare Miasto	Kamienica	Szeroka	34
118	129	Stare Miasto	Kamienica z oficyną i działką	Szeroka	37A
119	130	Stare Miasto	Kamienica	Szeroka	38
120	131	Stare Miasto	Kamienica	Szeroka	40
121	132	Stare Miasto	Kamienica	Szeroka	42
122	133	Stare Miasto	Kamienica	Szeroka	46
123	134	Stare Miasto	Kamienica (narożna – Podmurna 77)	Szewska	1–3
124	135	Stare Miasto	Kamienica (narożna – Podmurna 79)	Szewska	2
125	136	Stare Miasto	Kamienica	Szewska	5
126	137	Stare Miasto	Kamienica	Szewska	7
127	138	Stare Miasto	Kamienica (narożna – Szczytna 23)	Szewska	9
128	139	Stare Miasto	Kamienica	Szewska	11
129	140	Stare Miasto	Kamienica	Szewska	13
130	141	Stare Miasto	Kamienica	Szewska	15
131	142	Stare Miasto	Kamienica	Szewska	17
132	143	Stare Miasto	Kamienica	Szewska	19
133	144	Stare Miasto	Kamienica	Szewska	21
134	145	Stare Miasto	Kamienica	Szewska	23
135	146	Stare Miasto	Kamienica	Szewska	25
136	147	Stare Miasto	Kamienica (narożna – Rynek Staromiejski 28)	Szewska	27
137	148	Stare Miasto	Kamienica (narożna – Browarna 13)	Ślusarska	1
138	149	Stare Miasto	Kamienica	Ślusarska	4
139	150	Stare Miasto	Kamienica	Św. Ducha	8–10
140	151	Stare Miasto	Kamienica	Św. Ducha	12
141	152	Stare Miasto	Kamienica	Św. Ducha	21
142	154	Stare Miasto	Zespół trzech kamienic	Wielkie Garbary	7
143	155	Stare Miasto	Kamienica	Wielkie Garbary	15
144	156	Stare Miasto	Kamienica	Wielkie Garbary	18
145	157	Stare Miasto	Kamienica	Wielkie Garbary	21
146	158	Winnica	Budynek mieszkalny	Winnica	44
147	159	Stare Miasto	Kamienica	Żeglarska	5
148	160	Stare Miasto	Kamienica	Żeglarska	6
149	161	Stare Miasto	Kamienica	Żeglarska	7
150	162	Stare Miasto	Kamienica	Żeglarska	10
151	163	Stare Miasto	Kamienica	Żeglarska	13
152	164	Stare Miasto	Kamienica	Żeglarska	15

153	165	Stare Miasto	Budynek mieszkalny	Żeglarska	16
154	166	Stare Miasto	Kamienica z oficynami wraz z działką	Żeglarska	22
155	167	Stare Miasto	Dom, dawne leprozorium	Przedzamcze	6 C
156	168	Stare Miasto	Dom Bractwa Strzeleckiego, obecnie Młodzieżowy Dom Kultury	Przedzamcze	13–15
157	169	Stare Miasto	Ratusz Staromiejski	Rynek Staromiejski	1
158	170	Stare Miasto	Dwór Artusa	Rynek Staromiejski	6
159	171	Stare Miasto	Zespół Poczty Głównej oraz Urzędu Telekomunikacyjnego	Rynek Staromiejski	15
160	172	Stare Miasto	Budynek gospodarczy [poczty] wraz z działką	Piekary	26
161	173	Bydgoskie Przedmieście	Budynek, dawny przytułek dla kalek i starców	Sienkiewicza	36
162	174	Stare Miasto	Szpital św. Jakuba wraz z oficyną boczną i ogrodzeniem z bramą wjazdową	Szpitalna	4
163	175	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Bydgoska	34/36
164	176	Stare Miasto	Dom [dawna Gospoda Murarska]	Rynek Nowomiejski	17
165	177	Stare Miasto	Gospoda „Pod Modrym Fartuchem”	Rynek Nowomiejski	8
166	178	Stare Miasto	Dom [dawne Kolegium Jezuickie]	Św. Jana	3
167	179	Stare Miasto	Dawna bursa Gimnazjum Toruńskiego	Piekary	49
168	180	Stare Miasto	Teatr im. Wilama Horzycy	Pl. Teatralny	1
169	181	Stare Miasto	Dwór Mieszczański	Podmurna	4
170	182	Stare Miasto	Budynek główny dawnej Miejskiej Straży Ogniowej, ob. Komendy Wojewódzkiej Państwowej Straży Pożarnej wraz z działkami	Prosta	32
171	183	Stare Miasto	Budynek mieszkalny (narożny – Szumana 1)	Św. Katarzyny	2
172	184	Stare Miasto	Budynek Towarzystwa Naukowego w Toruniu	Wysoka	16
173	185	Stare Miasto	Dom	Browarna	3
174	186	Stare Miasto	Dom	Browarna	5
175	187	Stare Miasto	Spichlerz	Browarna	10
176	188	Stare Miasto	Budynek mieszkalny	Ciasna	7
177	189	Stare Miasto	Budynek dawnej piekarni wojskowej	Dominikańska	3
178	190	Stare Miasto	Budynek dawnego wojskowego magazynu prowiantowego	Dominikańska	7/9
179	191	Stare Miasto	Spichlerz	Franciszkańska	11
180	192	Stare Miasto	Relikty zespołu gazowni miejskiej – obudowa zbiornika gazowego, dom gazowników, mur ogrodzeniowy; obecnie planetarium	Franciszkańska	15–19
181	194	Mokre	Zespół budynków dawnych zakładów „Born i Schütze” (Fabryka Maszyn i Kotłów, Odlewnia Żelaza i Stali): hala fabryczna – odlewnia i budynek pieca (narożny – Lelewela 29–45 / Wybickiego)	Grudziądzka	79
182	195	Mokre	Zespół budynków dawnych zakładów „Born i Schütze” (Fabryka Maszyn i Kotłów, Odlewnia Żelaza i Stali): hala fabryczna reperacji kotłów parowych (narożny – Lelewela 29–45 / Wybickiego)	Grudziądzka	79
183	196	Mokre	Zespół budynków dawnych zakładów „Born i Schütze” (Fabryka Maszyn i Kotłów, Odlewnia Żelaza i Stali): hala fabryczna budynek tokarni (narożny – Lelewela 29–45 / Wybickiego)	Grudziądzka	79
184	197	Mokre	Zespół budynków dawnych zakładów „Born i Schütze” (Fabryka Maszyn i Kotłów, Odlewnia Żelaza i Stali): hala fabryczna – ślusarnia (narożny – Lelewela 29–45 / Wybickiego)	Grudziądzka	79
185	198	Mokre	Zespół budynków dawnych zakładów „Born i Schütze” (Fabryka Maszyn i Kotłów, Odlewnia Żelaza i Stali): budynek administracyjny (narożny – Lelewela 29–45 / Wybickiego)	Grudziądzka	79
186	199	Mokre	Zespół budynków dawnych zakładów „Born i Schütze” (Fabryka Maszyn i Kotłów, Odlewnia Żelaza i Stali): budynek mieszkalny (narożny – Lelewela 29–45 / Wybickiego)	Grudziądzka	79
187	200	Stare Miasto	Spichlerze	Ciasna	4/6/8
188	201	Stare Miasto	Dom Eskenów („Czerwony spichlerz”)	Łazienna	16

189	202	Stare Miasto	Budynek mieszkalny	Małe Garbary	9
190	203	Stare Miasto	Spichlerz „szwedzki”	Mostowa	1
191	204	Stare Miasto	Spichlerz z oficynami	Mostowa	6
192	205	Stare Miasto	Dom [dawny spichlerz]	Podmurna	1
193	206	Stare Miasto	Spichlerz	Podmurna	3A
194	207	Stare Miasto	Spichlerz	Podmurna	5
195	208	Stare Miasto	Kamienica i spichlerz	Podmurna	7 i 7A
196	209	Stare Miasto	Spichlerz	Podmurna	11
197	210	Stare Miasto	Spichlerz	Podmurna	13
198	211	Stare Miasto	Dom	Przedzamcze	8
199	212	Stare Miasto	Spichlerz wraz z częścią działki	Rabiańska	9
200	213	Stare Miasto	Spichlerz wraz z działką	Rabiańska	19
201	214	Stare Miasto	Spichlerze	Rabiańska	21, 21A
202	215	Stare Miasto	Spichlerz	Rabiańska	22 [22 A]
203	216	Stare Miasto	Spichlerze	Rabiańska	23
204	218	Bielany	Zespół Wodociągów „Stare Bielany”: wieża ciśnień	Św. Józefa	47–49
205	219	Bielany	Zespół Wodociągów „Stare Bielany”: komora zasuw i podziemny zbiornik wody	Św. Józefa	47–49
206	220	Bielany	Zespół Wodociągów „Stare Bielany”: hala maszyn	Św. Józefa	47–49
207	221	Bielany	Zespół Wodociągów „Stare Bielany”: warsztat	Św. Józefa	47–49
208	222	Bielany	Zespół Wodociągów „Stare Bielany”: budynek gospodarczy	Św. Józefa	47–49
209	223	Stare Miasto	Budynek frontowy dawnych Zakładów Graficznych wraz z oficynami oraz działkami	Św. Katarzyny	4
210	224	Stare Miasto	Spichlerz	Wielkie Garbary	10
211	225	Stare Miasto	Mury miejskie		
212	226	Stare Miasto	Baszta „Żuraw”	Bulwar Filadelfijski	6
213	227	Stare Miasto	Brama Żeglarska	Bulwar Filadelfijski / Żeglarska	
214	228	Jakubskie Przedmieście	Koszary Bramy Lubickiej: schron koszarowy, budynek pomocniczy, dziedziniec wraz z działką	Chłopickiego	1–7
215	229	Piaski	Ruina zamku w Dybowie	Dybowska [Przy Grobli]	10–12
216	230	Winnica	Fort I – im. Jana III Sobieskiego	Winna	20
217	231	Rubinkowo	Fort II – im. Stefana Czarnieckiego	Leszczynowa	55–59
218	232	Mokre	Fort III – im. Stanisława Jabłonowskiego	Skłodowskiej-Curie	49
219	233	Mokre	Fort IV – im. Stefana Żółkiewskiego	Chrobrego	86
220	234	Wrzosy	Fort V – im. Karola Chodkiewicza	Polna	9
221	235	Wrzosy	Fort VI – im. Jaremy Wiśniowieckiego	Szosa Chełmińska	204–210
222	236	Bielany	Fort VII – im. Tadeusza Kościuszki	Polna	1
223	237	Bielany	Fort VIII – im. Kazimierza Wielkiego	Bieleńska	65
224	238	Bydgoskie Przedmieście	Fort IX – im. Bolesława Chrobrego	Szosa Okrężna	4
225	239	Piaski	Fort X – Bateria Wiślana (Nadbrzeżna)	Przy Grobli	39–39 A
226	240	Podgórz	Fort XI – im. Stefana Batorego	Poznańska	152
227	241	Podgórz	Fort XII – im. Władysława Jagiełły	Andersa	87
228	242	Podgórz	Fort XIII – im. Karola Kniaziewicza	Okólna	32–40
229	243	Stawki	Fort XIV – im. Józefa Dwernickiego	Włocławska	32/36
230	244	Rudak	Fort XV – im. Jana H. Dąbrowskiego	Rypińska	6/10
231	245	Rudak	Fort Kolejowy	Rudacka	15–23
232	246	Stawki	Schron koszarowy (hangar wschodni) z częścią działki	Podgórska	14
233	247	Stare Miasto	Krzywa Wieża	Pod Krzywą Wieżą	1
234	248	Stare Miasto	Dom, dawny odwach przy Bramie Mostowej	Podmurna	2
235	250	Stare Miasto	Baszta „Monstrancja”	Podmurna	18
236	251	Stare Miasto	Baszta	Podmurna	26
237	252	Stare Miasto	Baszta	Podmurna	60
238	253	Stare Miasto	Baszta „Koci Łeb” z przyległymi fragmentami murów obronnych oraz budynkiem	Podmurna	74
239	254	Stare Miasto	Baszta	Podmurna	30

240	255	Stare Miasto	Arsenał artyleryjski, obecnie Muzeum Etnograficzne	Wały Gen. Sikorskiego	19
241	256	Stare Miasto	Dawna wozownia artyleryjska	Rabiańska	20
242	257	Stare Miasto	Kamienica wraz z oficyną i działką	Chełmińska	7
243	258	Stare Miasto	Kamienica	Łazienna	10
244	259	Stare Miasto	Kamienica	Łazienna	26
245	260	Stare Miasto	Dom	Piekary	9
246	262	Stare Miasto	Spichlerz	Rabiańska	3
247	263	Stare Miasto	Kamienica	Rynek Nowomiejski	6
248	264	Stare Miasto	Kamienica	Rynek Staromiejski	19
249	265	Stare Miasto	Kamienica	Rynek Staromiejski	23
250	266	Stare Miasto	Kamienica	Rynek Staromiejski	29
251	267	Stare Miasto	Kamienica	Rynek Staromiejski	31
252	268	Stare Miasto	Zespół magazynów Urzędu Prowiantowego Twierdzy Toruń: magazyn schronowy z piekarnią i wytwórnią lodu	Gen. J. H. Dąbrowskiego	6
253	269	Stare Miasto	Zespół magazynów Urzędu Prowiantowego Twierdzy Toruń: budynek mieszkalny zarządcy magazynów	Gen. J. H. Dąbrowskiego	6
254	270	Stare Miasto	Zespół magazynów Urzędu Prowiantowego Twierdzy Toruń: magazyn furazu	Gen. J. H. Dąbrowskiego	6
255	271	Stare Miasto	Zespół magazynów Urzędu Prowiantowego Twierdzy Toruń: budynek wagi	Gen. J. H. Dąbrowskiego	6
256	272	Stare Miasto	Zespół magazynów Urzędu Prowiantowego Twierdzy Toruń: ogrodzenie	Gen. J. H. Dąbrowskiego	6
257	273	Stare Miasto	Dzielnica przyległa do zamku krzyżackiego w tym: [...] ruiny zamku krzyżackiego		
258	274	Stare Miasto	Gdanisko przy ruinach zamku krzyżackiego	Przedzámcze	
259	275	Stare Miasto	Zespół fortyfikacji Bastionu I zw. Mennicznym – pozostałości XVIII-wiecznych form ziemnych bastionu	Bulwar Filadelfijski, Św. Jakuba, Wola Zamkowa	
260	276	Stare Miasto	Zespół fortyfikacji Bastionu I zw. Mennicznym – Prochownia Wojenna nr 1 z nasypem		8–10
261	277	Stare Miasto	Zespół fortyfikacji Bastionu I zw. Mennicznym – Mur Carnota		
262	278	Stare Miasto	Zespół Fortyfikacji Bastionu I zw. Mennicznym – prochownia podręczna		
263	279	Stare Miasto	Zespół Fortyfikacji Bastionu I zw. Mennicznym – schron na wale wschodnim czoła bastionu		
264	280	Stare Miasto	Zespół Fortyfikacji Bastionu I zw. Mennicznym – budynek składnicy pontonowej	Wola Zamkowa	6
265	281	Stare Miasto	Zespół Fortyfikacji Bastionu I zw. Mennicznym – budynek składnicy pontonowej ze stacją gołębi	Wola Zamkowa	2
266	282	Stare Miasto	Zespół Fortyfikacji Bastionu I zw. Mennicznym – budynek magazynowy	Św. Jakuba	5
267	283	Stare Miasto	Zespół Fortyfikacji Bastionu I zw. Mennicznym – budynek mieszkalny	Wola Zamkowa	12
268	284	Stare Miasto	Zespół Fortyfikacji Bastionu I zw. Mennicznym – mur ogrodzeniowy	Św. Jakuba, Wola Zamkowa	
269	285	Bydgoskie Przedmieście	Park Miejski	Bydgoska	
270	288	Stawki	Fort Przyczółek Mostowy	Podgórska	6/10
271	289	Chełmińskie Przedmieście	Cmentarz rzymskokatolicki św. Jerzego i ewangelicko-augsburski	Gałczyńskiego	16/18, 26/34, 32/34, 41
272	290	Mokre	Cmentarz komunalny	Grudziądzka	18/20
273	291	Mokre	Cmentarz komunalny	Grudziądzka	139/141
274	292	Chełmińskie Przedmieście	Dawny cmentarz starołuterański	Skwer Inwalidów Wojennych (d. Matejki 52)	
275	293	Podgórz	Cmentarz katolicki	Poznańska	104
276	294	Jakubskie Przedmieście	Cmentarz żydowski wraz z murem ogrodzeniowym i bramą	Pułaskiego	18/20
277	295	Rubinkowo	Cmentarz parafialny rzymskokatolicki	Rydygiera	21

278	296	Stare Miasto	Kościół parafialny rzymskokatolicki pw. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny	Panny Marii	2
279	297	Stare Miasto	Plebania kościoła pw. Wniebowzięcia NMP	Panny Marii	2
280	298	Stare Miasto	Brama Klasztorna	Św. Ducha	2 A
281	299	Stare Miasto	Brama Mostowa	Podmurna	2 A
282	300	Chełmińskie Przedmieście	Cmentarz parafialny / Żwirki i Wigury 56	Wybickiego	78/80
283	301	Stare Miasto	Budynek dawnego szpitala wojskowego	Gen. J. H. Dąbrowskiego	4
284	302	Mokre	Budynek mieszkalny	Dekerta	30
285	304	Podgórz	Kościół parafialny, poklasztorny, poreformacki pw. śś. Piotra i Pawła oraz dawny klasztor OO. Reformatorów	Poznańska	49
286	306	Stare Miasto	Dawny młyn garbarski	Przedzamcze	6 B
287	307	Rudak	Zespół zabudowań wiejskich: budynek mieszkalny	Rudacka	41
288	308	Rudak	Zespół zabudowań wiejskich: budynek gospodarczy	Rudacka	41
289	309	Rudak	Zespół zabudowań wiejskich: studnia i działka przy budynkach wchodzących w skład zespołu podmiejskiego	Rudacka	41
290	310	Stare Miasto	Kamienica	Rynek Staromiejski	17
291	313	Bielany	Zespół Wodociągów „Stare Bielany”: kotłownia	Św. Józefa	47–49
292	314	Bielany	Zespół Wodociągów „Stare Bielany”: staw należący do dawnego zespołu pomp	Św. Józefa	47–49
293	315	Bielany	Zespół Wodociągów „Stare Bielany”: dawny ustęp	Św. Józefa	47–49
294	316	Stare Miasto	Zespół budynków mieszkalnych	Bankowa	14/16
295	317	Stare Miasto	Kamienica	Bankowa	4
296	318	Stare Miasto	Kamienica	Bankowa	6
297	319	Stare Miasto	Kamienica	Bankowa	12
298	320	Stare Miasto	Kamienica czynszowa	Bankowa	8
299	321	Stare Miasto	Baszta „Gołębnik”	Bulwar Filadelfijski	8
300	322	Stare Miasto	Zabudowa browaru złożona z budynków: warzelni, maszynowni, kotłowni, antałkowni i suszarni siodu	Browarna	1
301	323	Stare Miasto	Kamienica	Browarna	2
302	324	Stare Miasto	Budynek mieszkalny	Browarna	6
303	325	Stare Miasto	Kamienica z oficyną tylną	Browarna	4
304	326	Stare Miasto	Kamienica czynszowa	Browarna	7
305	327	Stare Miasto	Kamienica	Browarna	8
306	328	Stare Miasto	Kamienica czynszowa z budynkiem tylnym	Browarna	9
307	329	Stare Miasto	Kamienica czynszowa	Browarna	11
308	330	Stare Miasto	Budynek mieszkalny	Browarna	12
309	331	Stare Miasto	Budynek mieszkalny	Chełmińska	3
310	332	Stare Miasto	Budynek mieszkalny	Chełmińska	2
311	333	Stare Miasto	Kamienica z oficyną	Chełmińska	4
312	334	Stare Miasto	Kamienica z trzema oficynami	Chełmińska	6
313	335	Stare Miasto	Budynek mieszkalny	Chełmińska	9
314	336	Stare Miasto	Budynek mieszkalny	Chełmińska	8
315	337	Stare Miasto	Budynek mieszkalny	Chełmińska	10
316	338	Stare Miasto	Kamienica (narożna – Franciszkańska 1-3)	Chełmińska	11
317	339	Stare Miasto	Kamienica (narożna – Chełmińska 13)	Franciszkańska	2
318	340	Stare Miasto	Kamienica z oficynami	Chełmińska	15
319	341	Stare Miasto	Kamienica	Chełmińska	16
320	342	Stare Miasto	Kamienica z oficyną i budynkiem gospodarczym	Chełmińska	17
321	343	Stare Miasto	Budynek mieszkalny	Chełmińska	19
322	344	Stare Miasto	Kamienica z oficyną	Chełmińska	18
323	345	Stare Miasto	Kamienica z oficynami (narożny – Pl. Teatralny 7)	Chełmińska	21
324	347	Stare Miasto	Kamienica	Chełmińska	22
325	348	Stare Miasto	Budynek mieszkalny	Chełmińska	26
326	349	Stare Miasto	Kamienica (narożna – Rynek Staromiejski 27)	Chełmińska	1
327	350	Stare Miasto	Budynek mieszkalny (kamienica narożna)	Św. Ducha	3

328	351	Stare Miasto	Kamienica	Św. Ducha	5
329	352	Stare Miasto	Kamienica	Św. Ducha	7
330	353	Stare Miasto	Kamienica	Św. Ducha	9
331	354	Stare Miasto	Kamienica	Św. Ducha	11
332	355	Stare Miasto	Kamienica (narożna – Kopernika 30)	Św. Ducha	14/16
333	356	Stare Miasto	Kamienica	Św. Ducha	17
334	357	Stare Miasto	Kamienica	Św. Ducha	18
335	358	Stare Miasto	Kamienica	Św. Ducha	19
336	359	Stare Miasto	Kamienica	Dominikańska	4
337	360	Stare Miasto	Kamienica (narożna)	Dominikańska	6
338	361	Stare Miasto	Dawna Szkoła Marynarki Wojennej, tzw. Koszary Racławickie	Flisacza	9
339	362	Stare Miasto	Kamienica	Fosa Staromiejska	2–4
340	363	Stare Miasto	Kamienica	Fosa Staromiejska	6
341	364	Stare Miasto	Kamienica	Fosa Staromiejska	8
342	365	Stare Miasto	Kamienica	Fosa Staromiejska	24
343	366	Stare Miasto	Kamienica	Fosa Staromiejska	26
344	367	Stare Miasto	Kamienica	Fosa Staromiejska	28
345	369	Stare Miasto	Spichlerz	Franciszkańska	4
346	370	Stare Miasto	Kamienica	Franciszkańska	5
347	371	Stare Miasto	Spichlerz	Franciszkańska	6
348	372	Stare Miasto	Kamienica	Franciszkańska	8
349	373	Stare Miasto	Kamienica	Franciszkańska	7
350	374	Stare Miasto	Kamienica wraz z działką	Franciszkańska	9
351	375	Stare Miasto	Kamienica czynszowa z oficyną	Franciszkańska	10
352	376	Stare Miasto	Kamienica z oficynami	Franciszkańska	13
353	377	Stare Miasto	Kamienica	Franciszkańska	14
354	378	Stare Miasto	Kamienica	Franciszkańska	16
355	379	Stare Miasto	Kamienica (narożna – Fosa Staromiejska 18)	Franciszkańska	20
356	380	Stare Miasto	Kamienica	Franciszkańska	18
357	381	Stare Miasto	Kamienica (narożna – Wola Zamkowa)	Św. Jakuba	7
358	382	Stare Miasto	Kamienica (narożna – Piernikarska)	Św. Jakuba	11
359	383	Stare Miasto	Kamienica	Św. Jakuba	13
360	384	Stare Miasto	Kamienica	Św. Jakuba	15
361	385	Stare Miasto	Kamienica (narożna – Wola Zamkowa)	Św. Jakuba	16
362	386	Stare Miasto	Kamienica	Św. Jakuba	17
363	387	Stare Miasto	Kamienica	Św. Jakuba	19
364	388	Stare Miasto	Kamienica	Św. Jakuba	18
365	389	Stare Miasto	Budynek Izby Skarbowej (dawne więzienie)	Św. Jakuba	20
366	390	Stare Miasto	Kamienica	Jęczmienna	13
367	391	Stare Miasto	Kamienica z oficyną	Jęczmienna	12
368	392	Stare Miasto	Kamienica (narożna – Prosta 6)	Jęczmienna	14
369	393	Stare Miasto	Kamienica	Jęczmienna	15
370	394	Stare Miasto	Budynek mieszkalny z budynkiem dawnej fabryki	Jęczmienna	19
371	395	Stare Miasto	Kamienica	Jęczmienna	18
372	396	Stare Miasto	Kamienica	Jęczmienna	21
373	397	Stare Miasto	Kamienica	Jęczmienna	20
374	398	Stare Miasto	Kamienica	Jęczmienna	29
375	399	Stare Miasto	Kamienica z oficyną boczną i tylną	Św. Katarzyny	3 A
376	400	Stare Miasto	Kamienica z oficyną boczną	Św. Katarzyny	3 B
377	401	Stare Miasto	Kamienica	Św. Katarzyny	5
378	402	Stare Miasto	Kamienica	Św. Katarzyny	6
379	403	Stare Miasto	Kamienica	Św. Katarzyny	7
380	404	Stare Miasto	Kamienica	Św. Katarzyny	8
381	405	Stare Miasto	Kamienica	Św. Katarzyny	10

382	406	Stare Miasto	Kamienica (narożna – Sukiennicza 1)	Św. Katarzyny	12
383	407	Stare Miasto	Kamienica	Św. Katarzyny	9–11
384	408	Stare Miasto	Kamienica	Św. Katarzyny	13
385	409	Stare Miasto	Kamienica	Kopernika	2
386	410	Stare Miasto	Oficyna	Kopernika	1
387	411	Stare Miasto	Dawny magazyn	Kopernika	3
388	412	Stare Miasto	Kamienica	Kopernika	5
389	413	Stare Miasto	Kamienica	Kopernika	4
390	414	Stare Miasto	Budynek mieszkalny	Kopernika	8
391	415	Stare Miasto	Budynek mieszkalny	Kopernika	9
392	416	Stare Miasto	Kamienica	Kopernika	7
393	417	Stare Miasto	Kamienica	Kopernika	11
394	418	Stare Miasto	Kamienica	Kopernika	13
395	419	Stare Miasto	Kamienica	Kopernika	14
396	420	Stare Miasto	Kamienica	Kopernika	16
397	421	Stare Miasto	Kamienica	Kopernika	18
398	422	Stare Miasto	Kamienica, dawny spichlerz	Kopernika	20
399	423	Stare Miasto	Kamienica, dawny „Dom Wagi”	Kopernika	22
400	424	Stare Miasto	Kamienica (narożna – Św. Ducha 13)	Kopernika	23
401	425	Stare Miasto	Kamienica	Kopernika	26
402	426	Stare Miasto	Kamienica	Kopernika	24
403	427	Stare Miasto	Kamienica	Kopernika	25
404	428	Stare Miasto	Kamienica	Kopernika	27
405	429	Stare Miasto	Kamienica	Kopernika	28
406	430	Stare Miasto	Kamienica (dawna gospoda krawiecka)	Kopernika	29
407	431	Stare Miasto	Kamienica	Kopernika	31
408	432	Stare Miasto	Kamienica (narożna – Św. Ducha 15)	Kopernika	32
409	433	Stare Miasto	Kamienica	Kopernika	33
410	434	Stare Miasto	Kamienica	Kopernika	34
411	435	Stare Miasto	Kamienica	Kopernika	36
412	436	Stare Miasto	Kamienica podwójna (narożna – Piekary 14)	Kopernika	35/37
413	437	Stare Miasto	Kamienica (narożna)	Kopernika	40
414	438	Stare Miasto	Kamienica (narożna – Piekary 19)	Kopernika	39
415	439	Stare Miasto	Kamienica	Kopernika	41
416	440	Stare Miasto	Kamienica	Kopernika	43
417	441	Stare Miasto	Kamienica	Kopernika	42
418	442	Stare Miasto	Kamienica	Kopernika	47
419	443	Stare Miasto	Kamienica	Kopernika	45
420	444	Stare Miasto	Kamienica	Królowej Jadwigi	4
421	445	Stare Miasto	Kamienica	Królowej Jadwigi	5
422	446	Stare Miasto	Kamienica	Królowej Jadwigi	6
423	447	Stare Miasto	Kamienica	Królowej Jadwigi	7
424	448	Stare Miasto	Kamienica	Królowej Jadwigi	8
425	449	Stare Miasto	Kamienica	Królowej Jadwigi	10
426	450	Stare Miasto	Kamienica (dawny spichlerz)	Królowej Jadwigi	10 A
427	451	Stare Miasto	Kamienica (narożna – Małe Garbary 2)	Królowej Jadwigi	12
428	452	Stare Miasto	Kamienica	Królowej Jadwigi	14
429	453	Stare Miasto	Kamienica (narożna – Małe Garbary 1/3)	Królowej Jadwigi	16
430	454	Stare Miasto	Kamienica	Królowej Jadwigi	18
431	455	Stare Miasto	Kamienica	Królowej Jadwigi	20
432	456	Stare Miasto	Kamienica	Królowej Jadwigi	22
433	457	Stare Miasto	Kamienica	Królowej Jadwigi	24
434	458	Stare Miasto	Kamienica	Łazienna	1
435	459	Stare Miasto	Kamienica	Łazienna	2
436	460	Stare Miasto	Kamienica	Łazienna	7

437	461	Stare Miasto	Kamienica	Łazienna	9
438	462	Stare Miasto	Kamienica	Łazienna	10
439	463	Stare Miasto	Kamienica z oficynami wraz z działką	Łazienna	13
440	464	Stare Miasto	Kamienica (narożna; dawne Łazienki)	Łazienna	14
441	465	Stare Miasto	Kamienica	Łazienna	15
442	466	Stare Miasto	Kamienica	Łazienna	17
443	467	Stare Miasto	Kamienica	Łazienna	20
444	468	Stare Miasto	Kamienica (narożna)	Małe Garbary	1/3
445	469	Stare Miasto	Kamienica	Małe Garbary	4
446	470	Stare Miasto	Kamienica	Małe Garbary	5
447	471	Stare Miasto	Kamienica	Małe Garbary	6
448	472	Stare Miasto	Kamienica	Małe Garbary	8
449	473	Stare Miasto	Kamienica	Małe Garbary	10
450	474	Stare Miasto	Kamienica	Małe Garbary	11
451	475	Stare Miasto	Kamienica	Małe Garbary	12
452	476	Stare Miasto	Kamienica	Małe Garbary	13
453	477	Stare Miasto	Kamienica	Małe Garbary	14
454	478	Stare Miasto	Kamienica	Małe Garbary	15
455	479	Stare Miasto	Kamienica (narożna – Jęczmienna 22)	Małe Garbary	18
456	480	Stare Miasto	Kamienica	Małe Garbary	19
457	481	Stare Miasto	Kamienica	Małe Garbary	20
458	482	Stare Miasto	Kamienica	Małe Garbary	21
459	483	Stare Miasto	Kamienica z dwoma oficynami bocznymi	Małe Garbary	22
460	484	Stare Miasto	Kamienica	Małe Garbary	23
461	485	Stare Miasto	Kamienica	Małe Garbary	24
462	486	Stare Miasto	Kamienica	Małe Garbary	25
463	487	Stare Miasto	Kamienica	Małe Garbary	26
464	488	Stare Miasto	Kamienica	Małe Garbary	28
465	489	Stare Miasto	Kamienica	Małe Garbary	30
466	490	Stare Miasto	Kamienica	Międzymurze	9
467	491	Stare Miasto	Spichlerz wraz z działką	Mostowa	2
468	492	Stare Miasto	Kamienica	Mostowa	3
469	493	Stare Miasto	Kamienica wraz z działką	Mostowa	4
470	494	Stare Miasto	Kamienica	Mostowa	5
471	495	Stare Miasto	Kamienica	Mostowa	8
472	496	Stare Miasto	Kamienica	Mostowa	10
473	497	Stare Miasto	Kamienica	Mostowa	12
474	498	Stare Miasto	Kamienica	Mostowa	11
475	499	Stare Miasto	Kamienica z oficyną i zabudową tylną	Mostowa	13
476	500	Stare Miasto	Kamienica	Mostowa	16
477	501	Stare Miasto	Kamienica	Mostowa	18
478	502	Stare Miasto	Kamienica	Mostowa	19
479	503	Stare Miasto	Kamienica	Mostowa	20
480	504	Stare Miasto	Kamienica	Mostowa	22
481	505	Stare Miasto	Kamienica (dawny spichlerz)	Mostowa	21
482	506	Stare Miasto	Kamienica	Mostowa	23
483	507	Stare Miasto	Kamienica	Mostowa	24
484	508	Stare Miasto	Kamienica	Mostowa	25
485	509	Stare Miasto	Kamienica	Mostowa	27
486	510	Stare Miasto	Kamienica	Mostowa	26
487	511	Stare Miasto	Kamienica wraz z działką	Mostowa	28
488	512	Stare Miasto	Kamienica	Mostowa	30
489	513	Stare Miasto	Kamienica	Mostowa	34
490	514	Stare Miasto	Kamienica	Mostowa	36
491	515	Stare Miasto	Kamienica	Mostowa	40

492	516	Stare Miasto	Kamienica	Most Pauliński	2 A
493	517	Stare Miasto	Kamienica	Most Pauliński	2 B
494	518	Stare Miasto	Kamienica	Most Pauliński	12
495	519	Stare Miasto	Kamienica	Most Pauliński	14
496	520	Stare Miasto	Kamienica	Panny Marii	3
497	521	Stare Miasto	Kamienica	Panny Marii	7
498	522	Stare Miasto	Kamienica	Panny Marii	5
499	523	Stare Miasto	Kamienica	Panny Marii	11
500	524	Stare Miasto	Kamienica (narożna – Piekary 30)	Panny Marii	15/17
501	525	Stare Miasto	Spichlerz	Panny Marii	13
502	526	Stare Miasto	Kamienica	Piekary	6
503	527	Stare Miasto	Kamienica	Piekary	11
504	528	Stare Miasto	Kamienica	Piekary	10
505	529	Stare Miasto	Kamienica	Piekary	12
506	530	Stare Miasto	Kamienica	Piekary	13
507	533	Stare Miasto	Kamienica	Piekary	15
508	534	Stare Miasto	Kamienica	Piekary	16
509	535	Stare Miasto	Kamienica	Piekary	17
510	537	Stare Miasto	Kamienica	Piekary	21
511	538	Stare Miasto	Kamienica	Piekary	22
512	539	Stare Miasto	Budynek dawnej plebanii staromiejskiej gminy ewangelicko-unijnej, obecnie Dom Zakonny Towarzystwa Jezusowego (narożna – Różana 2-4)	Piekary	24
513	540	Stare Miasto	Kamienica	Piekary	27
514	541	Stare Miasto	Kamienica	Piekary	28
515	542	Stare Miasto	Kamienica	Piekary	31
516	543	Stare Miasto	Kamienica	Piekary	29
517	544	Stare Miasto	Kamienica	Piekary	43
518	545	Stare Miasto	Kamienica	Piekary	45
519	546	Stare Miasto	Kamienica	Piekary	47
520	547	Stare Miasto	Budynek Sądu Okręgowego	Piekary	51
521	548	Stare Miasto	Spichlerz z oficyną boczną	Piernikarska	4/6
522	549	Stare Miasto	Dawna wozownia (budynek narożny)	Piernikarska	8
523	550	Stare Miasto	Budynek	Podmurna	10/12
524	551	Stare Miasto	Kamienica	Podmurna	18
525	552	Stare Miasto	Kamienica (narożna – Szeroka 6)	Podmurna	22
526	553	Stare Miasto	Kamienica	Podmurna	24
527	554	Stare Miasto	Budynek handlowy	Podmurna	28/28 A
528	555	Stare Miasto	Magazyn	Podmurna	32
529	556	Stare Miasto	Budynek mieszkalny	Podmurna	34
530	557	Stare Miasto	Budynek mieszkalny	Podmurna	36
531	558	Stare Miasto	Budynek mieszkalny	Podmurna	38
532	559	Stare Miasto	Kamienica	Podmurna	40
533	560	Stare Miasto	Kamienica	Podmurna	42
534	561	Stare Miasto	Kamienica	Podmurna	44
535	562	Stare Miasto	Kamienica	Podmurna	46
536	563	Stare Miasto	Kamienica (narożna – Most Pauliński 3)	Podmurna	48
537	564	Stare Miasto	Kamienica	Podmurna	53
538	565	Stare Miasto	Kamienica	Podmurna	55
539	566	Stare Miasto	Kamienica	Podmurna	57
540	567	Stare Miasto	Kamienica	Podmurna	59
541	568	Stare Miasto	Kamienica	Podmurna	61
542	569	Stare Miasto	Kamienica	Podmurna	70
543	570	Stare Miasto	Kamienica	Podmurna	71/71 A
544	571	Stare Miasto	Budynek mieszkalny	Podmurna	73
545	572	Stare Miasto	Kamienica	Podmurna	75

546	573	Stare Miasto	Budynek	Podmurna	81
547	574	Stare Miasto	Budynek	Podmurna	83
548	575	Stare Miasto	Kamienica	Podmurna	89
549	577	Stare Miasto	Budynek, obecnie Siedziba Fundacji gen. E. Zawackiej	Podmurna	93
550	578	Stare Miasto	Dawny magazyn	Podmurna	95
551	579	Stare Miasto	Kamienica	Podmurna	97
552	580	Stare Miasto	Kamienica	Podmurna	99
553	581	Stare Miasto	Kamienica	Podmurna	101
554	582	Stare Miasto	Kamienica	Prosta	3
555	583	Stare Miasto	Kamienica (narożna – Królowej Jadwigi 2)	Prosta	1
556	584	Stare Miasto	Budynek dawnej szkoły obywatelskiej	Prosta	4
557	585	Stare Miasto	Kamienica z oficyną	Prosta	5
558	586	Stare Miasto	Kamienica	Prosta	5
559	587	Stare Miasto	Kamienica	Prosta	7
560	588	Stare Miasto	Kamienica	Prosta	8
561	589	Stare Miasto	Kamienica (narożna – Jęczmienna 25)	Prosta	9
562	590	Stare Miasto	Kamienica (narożna – Jęczmienna 16)	Prosta	11
563	591	Stare Miasto	Kamienica	Prosta	12/14
564	592	Stare Miasto	Kamienica	Prosta	13
565	593	Stare Miasto	Kamienica	Prosta	15
566	594	Stare Miasto	Kamienica	Prosta	16/18
567	595	Stare Miasto	Kamienica z trzema oficynami	Prosta	17
568	596	Stare Miasto	Kamienica	Prosta	19
569	597	Stare Miasto	Kamienica	Prosta	21/23
570	598	Stare Miasto	Kamienica	Prosta	20
571	599	Stare Miasto	Budynek mieszkalny	Prosta	22
572	600	Stare Miasto	Spichlerz, obecnie kamienica	Prosta	24
573	601	Stare Miasto	Kamienica (narożna – Wysoka 9)	Prosta	25
574	602	Stare Miasto	Kamienica	Prosta	26
575	603	Stare Miasto	Kamienica z oficynami (narożny – Wysoka 14)	Prosta	27
576	604	Stare Miasto	Kamienica	Prosta	28
577	605	Stare Miasto	Kamienica z oficyną boczną	Prosta	29
578	606	Stare Miasto	Kamienica narożna	Prosta	30
579	607	Stare Miasto	Kamienica	Prosta	31
580	608	Stare Miasto	Kamienica narożna	Prosta	33
581	609	Stare Miasto	Kamienica	Prosta	35
582	610	Stare Miasto	Kamienica	Prosta	37
583	611	Stare Miasto	Kamienica	Pl. Św. Katarzyny	4
584	612	Stare Miasto	Kamienica narożna	Pl. Św. Katarzyny	5
585	613	Stare Miasto	Kamienica	Pl. Rapackiego	8
586	614	Stare Miasto	Kamienica	Pl. Rapackiego	9
587	615	Stare Miasto	Kamienica	Pl. Rapackiego	6
588	616	Stare Miasto	Kamienica	Pl. Rapackiego	7
589	617	Stare Miasto	Komunalna Kasa Oszczędności, obecnie Archiwum Państwowe	Pl. Rapackiego	3/4
590	618	Stare Miasto	Kamienica	Pl. Rapackiego	5
591	619	Stare Miasto	Kamienica	Pod Krzywą Wieżą	10
592	620	Stare Miasto	Kamienica	Pod Krzywą Wieżą	12
593	622	Stare Miasto	Budynek mieszkalny	Pod Krzywą Wieżą	16
594	623	Stare Miasto	Kamienica	Pod Krzywą Wieżą	18
595	624	Stare Miasto	Kamienica	Pod Krzywą Wieżą	20
596	625	Stare Miasto	Kamienica	Pod Krzywą Wieżą	22
597	626	Stare Miasto	Kamienica	Pod Krzywą Wieżą	24
598	627	Stare Miasto	Kamienica	Przedzamcze	10
599	628	Stare Miasto	Kamienica	Przedzamcze	12

600	629	Stare Miasto	Kamienica	Przedzamcze	14
601	630	Stare Miasto	Kamienica	Przedzamcze	16
602	631	Stare Miasto	Kamienica	Przedzamcze	18
603	632	Stare Miasto	Spichlerz	Rabiańska	1
604	633	Stare Miasto	Kamienica	Rabiańska	5
605	634	Stare Miasto	Kamienica	Rabiańska	7
606	635	Stare Miasto	Kamienica	Rabiańska	10
607	636	Stare Miasto	Kamienica	Rabiańska	12
608	637	Stare Miasto	Kamienica	Rabiańska	13
609	638	Stare Miasto	Kamienica	Rabiańska	14
610	639	Stare Miasto	Kamienica	Rabiańska	15
611	640	Stare Miasto	Kamienica	Rabiańska	16
612	641	Stare Miasto	Dawny magazyn solny, obecnie budynek mieszkalno-usługowy, narożny	Rabiańska	17
613	642	Stare Miasto	Kamienica	Rabiańska	18
614	643	Stare Miasto	Spichlerz	Rabiańska	22 A
615	644	Stare Miasto	Kamienica	Różana	1
616	645	Stare Miasto	Kamienica	Różana	3
617	647	Stare Miasto	Kamienica	Rynek Nowomiejski	2
618	648	Stare Miasto	Kamienica	Rynek Nowomiejski	3
619	649	Stare Miasto	Kamienica z oficynami	Rynek Nowomiejski	4
620	650	Stare Miasto	Kamienica z oficyną boczną	Rynek Nowomiejski	7
621	651	Stare Miasto	Budynek mieszkalny	Rynek Nowomiejski	9
622	652	Stare Miasto	Kamienica z oficyną	Rynek Nowomiejski	10
623	653	Stare Miasto	Kamienica	Rynek Nowomiejski	11
624	654	Stare Miasto	Kamienica	Rynek Nowomiejski	12
625	655	Stare Miasto	Kamienica z dwoma oficynami (boczną i tylną) oraz z dawnym spichlerzem (budynek narożny – Prosta 2)	Rynek Nowomiejski	14
626	656	Stare Miasto	Kamienica	Rynek Nowomiejski	15
627	657	Stare Miasto	Kamienica	Rynek Nowomiejski	16
628	658	Stare Miasto	Kamienica z dwoma oficynami bocznymi	Rynek Nowomiejski	18
629	659	Stare Miasto	Kamienica z oficyną boczną i tylną	Rynek Nowomiejski	19
630	660	Stare Miasto	Kamienica	Rynek Nowomiejski	20
631	661	Stare Miasto	Kamienica	Rynek Nowomiejski	21
632	662	Stare Miasto	Kamienica z oficyną boczną (narożna – Św. Katarzyny 15)	Rynek Nowomiejski	22
633	663	Stare Miasto	Kamienica z oficyną tylną	Rynek Nowomiejski	23
634	664	Stare Miasto	Kamienica z oficyną tylną	Rynek Nowomiejski	24
635	665	Stare Miasto	Kamienica z oficyną i przybudówki wraz z działką	Rynek Nowomiejski	25
636	666	Stare Miasto	Kamienica z oficyną boczną	Rynek Nowomiejski	26
637	667	Stare Miasto	Kamienica	Rynek Staromiejski	3
638	668	Stare Miasto	Kamienica	Rynek Staromiejski	8
639	669	Stare Miasto	Kamienica	Rynek Staromiejski	10
640	670	Stare Miasto	Kamienica	Rynek Staromiejski	11
641	671	Stare Miasto	Kamienica	Rynek Staromiejski	12
642	672	Stare Miasto	Kamienica (narożna – Św. Ducha 20)	Rynek Staromiejski	13
643	673	Stare Miasto	Kamienica z oficyną boczną	Rynek Staromiejski	16
644	674	Stare Miasto	Kamienica (Hotel pod Trzema Koronami)	Rynek Staromiejski	21
645	675	Stare Miasto	Kamienica	Rynek Staromiejski	22
646	676	Stare Miasto	Kamienica	Rynek Staromiejski	24
647	677	Stare Miasto	Kamienica	Rynek Staromiejski	25
648	678	Stare Miasto	Kamienica	Rynek Staromiejski	26
649	681	Stare Miasto	Kamienica	Rynek Staromiejski	30
650	682	Stare Miasto	Kamienica	Rynek Staromiejski	32
651	683	Stare Miasto	Dwa budynki (obecnie Dom Towarowy)	Rynek Staromiejski	36/37
652	684	Stare Miasto	Kamienica	Rynek Staromiejski	38

653	685	Stare Miasto	Kamienica (narożna – Królowej Jadwigi 26)	Strumykowa	2
654	686	Stare Miasto	Kamienica	Strumykowa	3
655	687	Stare Miasto	Dawna fabryka pierników G. Wessego	Strumykowa	4
656	688	Stare Miasto	Kamienica	Strumykowa	5
657	689	Stare Miasto	Kamienica	Strumykowa	6
658	690	Stare Miasto	Kamienica	Strumykowa	7
659	691	Stare Miasto	Kaplica ewangelicko-augsburska (luterńska)	Strumykowa	8
660	692	Stare Miasto	Kamienica	Strumykowa	9
661	693	Stare Miasto	Kamienica	Strumykowa	10
662	694	Stare Miasto	Kamienica	Strumykowa	11
663	695	Stare Miasto	Kamienica	Strumykowa	12
664	696	Stare Miasto	Przedszkole miejskie	Strumykowa	13
665	697	Stare Miasto	Budynek mieszkalny z oficynami	Strumykowa	14
666	698	Stare Miasto	Kamienica	Strumykowa	15
667	699	Stare Miasto	Budynek mieszkalny	Strumykowa	16
668	700	Stare Miasto	Kamienica	Strumykowa	17
669	701	Stare Miasto	Kamienica	Strumykowa	19
670	703	Stare Miasto	Budynek mieszkalny	Sukiennicza	3
671	704	Stare Miasto	Kamienica	Sukiennicza	4
672	705	Stare Miasto	Kamienica	Sukiennicza	8
673	706	Stare Miasto	Kamienica	Sukiennicza	6
674	707	Stare Miasto	Kamienica	Sukiennicza	9
675	708	Stare Miasto	Kamienica	Sukiennicza	10
676	709	Stare Miasto	Kamienica	Sukiennicza	11
677	710	Stare Miasto	Kamienica (narożna – Jęczmienna 17)	Sukiennicza	12
678	711	Stare Miasto	Kamienica (narożna – Jęczmienna 8)	Sukiennicza	14
679	712	Stare Miasto	Kamienica	Sukiennicza	15
680	713	Stare Miasto	Kamienica	Sukiennicza	16
681	714	Stare Miasto	Kamienica (narożna – Wysoka 3)	Sukiennicza	17
682	715	Stare Miasto	Kamienica	Sukiennicza	18
683	716	Stare Miasto	Kamienica	Sukiennicza	22
684	717	Stare Miasto	Kamienica	Sukiennicza	24
685	718	Stare Miasto	Kamienica	Sukiennicza	28
686	719	Stare Miasto	Kamienica narożna	Sukiennicza	30
687	720	Stare Miasto	Kamienica	Szczytna	3
688	721	Stare Miasto	Kamienica	Szczytna	6
689	722	Stare Miasto	Kamienica	Szczytna	7
690	723	Stare Miasto	Kamienica	Szczytna	8
691	724	Stare Miasto	Kamienica (dawny spichlerz)	Szczytna	9
692	725	Stare Miasto	Budynek mieszkalny	Szczytna	10/12
693	726	Stare Miasto	Kamienica	Szczytna	16
694	727	Stare Miasto	Kamienica	Szczytna	18
695	728	Stare Miasto	Kamienica (dawny spichlerz)	Szczytna	19
696	729	Stare Miasto	Kamienica	Szczytna	20
697	730	Stare Miasto	Kamienica	Szczytna	21
698	731	Stare Miasto	Kamienica	Szczytna	22
699	733	Stare Miasto	Kamienica narożna	Szeroka	1/3
700	734	Stare Miasto	Kamienica	Szeroka	5
701	736	Stare Miasto	Kamienica z tzw. budami przymurnymi	Szeroka	7
702	737	Stare Miasto	Kamienica	Szeroka	8
703	739	Stare Miasto	Kamienica (narożna – Mostowa 29)	Szeroka	13
704	740	Stare Miasto	Budynek Północnoniemieckiego Banku Kredytowego Filia w Toruniu – Podmurna 51	Szeroka	14
705	741	Stare Miasto	Kamienica	Szeroka	15
706	742	Stare Miasto	Kamienica z oficyną i zabudową warsztatową	Szeroka	17

707	743	Stare Miasto	Kamienica	Szeroka	19
708	744	Stare Miasto	Kamienica	Szeroka	20
709	745	Stare Miasto	Kamienica	Szeroka	21
710	746	Stare Miasto	Kamienica	Szeroka	22
711	747	Stare Miasto	Kamienica z oficyną boczną	Szeroka	23
712	748	Stare Miasto	Kamienica	Szeroka	24
713	749	Stare Miasto	Kamienica (narożna – Szczytna 2)	Szeroka	26/28
714	750	Stare Miasto	Kamienica (narożna – Łazienna 32)	Szeroka	27
715	751	Stare Miasto	Dom handlowo-mieszkalny wraz z działką (narożna – Łazienna 19)	Szeroka	29
716	752	Stare Miasto	Kamienica (narożna – Szczytna 1)	Szeroka	30
717	753	Stare Miasto	Kamienica	Szeroka	32
718	754	Stare Miasto	Kamienica	Szeroka	35
719	755	Stare Miasto	Kamienica	Szeroka	36
720	756	Stare Miasto	Kamienica	Szeroka	37
721	757	Stare Miasto	Kamienica	Szeroka	39
722	758	Stare Miasto	Kamienica	Szeroka	41
723	759	Stare Miasto	Kamienica narożna	Szeroka	43
724	760	Stare Miasto	Kamienica	Szeroka	44
725	761	Stare Miasto	Kamienica	Szewska	4
726	763	Stare Miasto	Kamienica	Szewska	6
727	764	Stare Miasto	Kamienica	Szewska	8
728	765	Stare Miasto	Kamienica	Szewska	10
729	766	Stare Miasto	Budynek dawnego przytułku	Szpitalna	6
730	767	Stare Miasto	Spichlerz z budynkiem warsztatowym	Szpitalna	8
731	768	Stare Miasto	Kamienica	Ślusarska	2
732	769	Stare Miasto	Kamienica	Ślusarska	3
733	770	Stare Miasto	Kamienica	Ślusarska	5
734	771	Stare Miasto	Kamienica	Ślusarska	6
735	772	Stare Miasto	Kamienica (narożna – Wielkie Garbary 4)	Ślusarska	7
736	773	Stare Miasto	Budynek dawnego Urzędu Powiatowego i Starostwa	Wały Gen. Sikorskiego	8
737	774	Stare Miasto	Budynek dawnej Policji Miejskiej i Aresztu	Wały Gen. Sikorskiego	10
738	775	Stare Miasto	Kościół ewangelicko-reformowany, obecnie ewangelicko-augsburski pw. św. Szczepana wraz działką	Wały Gen. Sikorskiego	14
739	776	Stare Miasto	Spichlerz, kamienica (dawny młyn parowy)	Wielkie Garbary	2
740	777	Stare Miasto	Kamienica	Wielkie Garbary	3
741	778	Stare Miasto	Kamienica z oficyną	Wielkie Garbary	5
742	779	Stare Miasto	Kamienica (narożna – Ślusarska 8)	Wielkie Garbary	6
743	780	Stare Miasto	Kamienica	Wielkie Garbary	8
744	781	Stare Miasto	Budynek dawnej obywatelskiej średniej szkoły żeńskiej	Wielkie Garbary	9
745	782	Stare Miasto	Kamienica	Wielkie Garbary	11
746	783	Stare Miasto	Kamienica	Wielkie Garbary	12
747	784	Stare Miasto	Kamienica	Wielkie Garbary	13
748	785	Stare Miasto	Kamienica	Wielkie Garbary	14
749	786	Stare Miasto	Kamienica	Wielkie Garbary	16
750	787	Stare Miasto	Kamienica	Wielkie Garbary	17
751	788	Stare Miasto	Kamienica	Wielkie Garbary	19
752	789	Stare Miasto	Kamienica (narożna – Przedzamcze 20)	Wielkie Garbary	23
753	790	Stare Miasto	Kamienica (narożna – Sukiennicza 17)	Wysoka	3
754	791	Stare Miasto	Kamienica	Wysoka	2
755	792	Stare Miasto	Budynek	Wysoka	5
756	793	Stare Miasto	Kamienica	Wysoka	6
757	794	Stare Miasto	Kamienica	Wysoka	8
758	795	Stare Miasto	Kamienica	Wysoka	10
759	796	Stare Miasto	Kamienica	Wysoka	11

760	797	Stare Miasto	Kamienica	Wysoka	13
761	798	Stare Miasto	Budynek firmy Ch. Sand, obecnie mieszkalny	Wysoka	15
762	799	Stare Miasto	Budynek dawnego Gimnazjum Królewskiego	Zaułek Prosovyy	1
763	800	Stare Miasto	Kamienica narożna	Żeglarska	1
764	801	Stare Miasto	Kamienica	Żeglarska	2
765	802	Stare Miasto	Kamienica	Żeglarska	3
766	803	Stare Miasto	Kamienica	Żeglarska	4
767	804	Stare Miasto	Kamienica z oficyną północną i działką	Żeglarska	9
768	805	Stare Miasto	Kamienica wraz z działką	Żeglarska	11
769	806	Stare Miasto	Kamienica	Żeglarska	12/14
770	807	Stare Miasto	Kamienica	Żeglarska	17/19
771	809	Stare Miasto	Kamienica	Żeglarska	20
772	810	Stare Miasto	Kamienica narożna	Żeglarska	21
773	811	Stare Miasto	Kamienica (narożna – Kopernika 12)	Żeglarska	23
774	812	Stare Miasto	Kamienica	Żeglarska	24
775	813	Stare Miasto	Kamienica	Żeglarska	25
776	814	Stare Miasto	Kamienica	Żeglarska	26
777	815	Stare Miasto	Kamienica	Żeglarska	27
778	816	Stare Miasto	Kamienica	Żeglarska	29
779	817	Stare Miasto	Kamienica (narożna – Rynek Staromiejski 2)	Żeglarska	31
780	818	Bydgoskie Przedmieście	Willa	Bydgoska	1/3
781	820	Bydgoskie Przedmieście	Willa	Bydgoska	5
782	821	Bydgoskie Przedmieście	Kamienica czynszowa	Bydgoska	8
783	822	Bydgoskie Przedmieście	Kamienica czynszowa	Bydgoska	10
784	823	Bydgoskie Przedmieście	Kamienica czynszowa	Bydgoska	14
785	824	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Bydgoska	20
786	825	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Bydgoska	24
787	827	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Bydgoska	28
788	829	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Bydgoska	30
789	830	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Bydgoska	32
790	831	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Bydgoska	33
791	835	Bydgoskie Przedmieście	Kamienica	Bydgoska	37/39
792	837	Bydgoskie Przedmieście	Kamienica (narożna – Konopnickiej 11)	Bydgoska	42
793	839	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Bydgoska	44/46
794	840	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Bydgoska	48
795	841	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Bydgoska	54
796	843	Bydgoskie Przedmieście	Kamienica (narożna – Klonowica 20)	Bydgoska	58
797	844	Bydgoskie Przedmieście	Kamienica (narożna – Klonowica 19)	Bydgoska	60
798	845	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny z oficynami	Bydgoska	64
799	846	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Bydgoska	66
800	847	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny (narożny – Sienkiewicza 2)	Bydgoska	68/70
801	848	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Bydgoska	72
802	849	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny (narożny – Sienkiewicza 1)	Bydgoska	72 A
803	850	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Bydgoska	62
804	851	Bydgoskie Przedmieście	Kamienica	Bydgoska	74
805	852	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Bydgoska	76
806	853	Bydgoskie Przedmieście	Kamienica	Bydgoska	78
807	854	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Bydgoska	80
808	855	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Bydgoska	84
809	856	Bydgoskie Przedmieście	Kamienica z oficynami wraz z działką	Bydgoska	90
810	858	Bydgoskie Przedmieście	Kamienica czynszowa	Bydgoska	92
811	859	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Bydgoska	94
812	860	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Bydgoska	96
813	861	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Bydgoska	106
814	862	Bydgoskie Przedmieście	Zabudowania dawnej fabryki gazomierzy	Bydgoska	108/110

815	863	Bydgoskie Przedmieście	Kamienica czynszowa	Bydgoska	112
816	864	Bydgoskie Przedmieście	Kamienica	Bydgoska	114
817	865	Bydgoskie Przedmieście	Kamienica	Bydgoska	116
818	866	Bydgoskie Przedmieście	Muzeum Ziemi Pomorskiej, obecnie Wydział Matematyki i Informatyki UMK	Chopina	12–18
819	867	Bydgoskie Przedmieście	Kamienica czynszowa	Chopina	22/24
820	868	Bydgoskie Przedmieście	Kamienica czynszowa	Danielewskiego	2
821	869	Bydgoskie Przedmieście	Kamienica czynszowa	Danielewskiego	3
822	870	Bydgoskie Przedmieście	Kamienica czynszowa	Danielewskiego	4
823	871	Bydgoskie Przedmieście	Kamienica czynszowa	Danielewskiego	5
824	872	Bydgoskie Przedmieście	Willa	Danielewskiego	6
825	873	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Danielewskiego	7
826	874	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny, obecnie użyteczności publicznej	Fredry	2/4
827	875	Bydgoskie Przedmieście	Willa – dawne kasyno, szkoła oficerów marynarki wojennej i siedziba wojewodów pomorskich	Fredry	6/8
828	876	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Klonowica	1
829	877	Bydgoskie Przedmieście	Inspektorat Eksploatacji Wód	Klonowica	7
830	879	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Klonowica	22
831	880	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Klonowica	24
832	881	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Klonowica	26
833	882	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Klonowica	27
834	883	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Klonowica	28
835	884	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Klonowica	29
836	885	Bydgoskie Przedmieście	Kamienica	Klonowica	30
837	886	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Klonowica	31
838	887	Bydgoskie Przedmieście	Kamienica	Klonowica	33
839	888	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Klonowica	36
840	889	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Klonowica	37
841	890	Bydgoskie Przedmieście	Kamienica	Klonowica	38
842	891	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Klonowica	39
843	892	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny (narożny – Słowackiego 75)	Klonowica	40
844	893	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Klonowica	41
845	894	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny (narożny – Słowackiego 77)	Klonowica	43
846	895	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Klonowica	21
847	896	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Klonowica	23
848	897	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Klonowica	25
849	898	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Kochanowskiego	1
850	899	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Kochanowskiego	3
851	900	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny (narożny – Krasieńskiego 111)	Kochanowskiego	5
852	901	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny (narożny – Krasieńskiego 104)	Kochanowskiego	7
853	902	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Kochanowskiego	11
854	903	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Kochanowskiego	12
855	904	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Kochanowskiego	13
856	905	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Kochanowskiego	20
857	906	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Kochanowskiego	22
858	907	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Kochanowskiego	24
859	908	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny (narożny – Słowackiego 124)	Kochanowskiego	25
860	909	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny (narożny – Słowackiego 117)	Kochanowskiego	23
861	910	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalna	Konopnickiej	12
862	911	Bydgoskie Przedmieście	Kamienica czynszowa	Konopnickiej	13
863	912	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Konopnickiej	14
864	913	Bydgoskie Przedmieście	Kamienica czynszowa	Konopnickiej	15
865	914	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Konopnickiej	16
866	915	Bydgoskie Przedmieście	Kamienica czynszowa (narożna – Krasieńskiego 46)	Konopnickiej	20
867	916	Bydgoskie Przedmieście	Kamienica czynszowa	Konopnickiej	22
868	917	Bydgoskie Przedmieście	Kamienica	Konopnickiej	24

869	918	Bydgoskie Przedmieście	Kamienica	Konopnickiej	27
870	919	Bydgoskie Przedmieście	Kamienica czynszowa	Konopnickiej	29
871	920	Bydgoskie Przedmieście	Kamienica czynszowa (narożna – Słowackiego 51)	Konopnickiej	31
872	921	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Kraśińskiego	15
873	923	Bydgoskie Przedmieście	Kamienica czynszowa	Kraśińskiego	44
874	924	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Kraśińskiego	55
875	925	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Kraśińskiego	66
876	926	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Kraśińskiego	70
877	927	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Kraśińskiego	79
878	928	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Kraśińskiego	91
879	929	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Kraśińskiego	100
880	930	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Kraśińskiego	102
881	931	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Kraśińskiego	118
882	932	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny (narożny – Reja 12)	Kraśińskiego	120
883	933	Bydgoskie Przedmieście	Kamienica czynszowa	Mickiewicza	1/3
884	934	Bydgoskie Przedmieście	Dom Społeczny	Mickiewicza	2/4
885	935	Bydgoskie Przedmieście	Kamienica czynszowa	Mickiewicza	5
886	936	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Mickiewicza	7
887	937	Bydgoskie Przedmieście	Budynek Dyrekcji Lasów Państwowych	Mickiewicza	9
888	938	Bydgoskie Przedmieście	Sala gimnastyczna dawnego Gimnazjum Królewskiego	Mickiewicza	17
889	939	Bydgoskie Przedmieście	Kamienica czynszowa	Mickiewicza	18
890	940	Bydgoskie Przedmieście	Wojewódzki Ośrodek Lecznictwa Psychiatrycznego	Mickiewicza	26
891	941	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny (narożny – Matejki 37)	Mickiewicza	29
892	942	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Mickiewicza	30
893	943	Bydgoskie Przedmieście	Kamienica czynszowa (narożna)	Mickiewicza	32
894	944	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny (narożny – Matejki 39)	Mickiewicza	34/36
895	945	Bydgoskie Przedmieście	Przedszkole	Mickiewicza	46
896	947	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Mickiewicza	45
897	948	Bydgoskie Przedmieście	Kamienica czynszowa	Mickiewicza	47
898	949	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Mickiewicza	48
899	950	Bydgoskie Przedmieście	Kamienica czynszowa (narożna – Konopnickiej 26)	Mickiewicza	49
900	951	Bydgoskie Przedmieście	Kamienica czynszowa	Mickiewicza	52
901	952	Bydgoskie Przedmieście	Kamienica czynszowa	Mickiewicza	54
902	953	Bydgoskie Przedmieście	Kamienica czynszowa (narożna)	Mickiewicza	56
903	954	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Mickiewicza	57
904	955	Bydgoskie Przedmieście	Kamienica wraz z działką	Mickiewicza	60
905	956	Bydgoskie Przedmieście	Kamienica wraz z działką	Mickiewicza	61
906	957	Bydgoskie Przedmieście	Kamienica czynszowa	Mickiewicza	62
907	958	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Mickiewicza	65
908	959	Bydgoskie Przedmieście	Kamienica czynszowa	Mickiewicza	67
909	961	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny (narożny – Sienkiewicza 17)	Mickiewicza	71
910	963	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Mickiewicza	73
911	964	Bydgoskie Przedmieście	Kamienica czynszowa	Mickiewicza	74
912	965	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Mickiewicza	76
913	966	Bydgoskie Przedmieście	Dawne Kino „Bałtyk”	Mickiewicza	77
914	967	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Mickiewicza	78
915	968	Bydgoskie Przedmieście	Kamienica czynszowa	Mickiewicza	79
916	969	Bydgoskie Przedmieście	Kamienica czynszowa	Mickiewicza	80
917	970	Bydgoskie Przedmieście	Kamienica wraz z ogrodzeniem frontowym	Mickiewicza	81
918	971	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny (narożny – Klonowica)	Mickiewicza	82
919	972	Bydgoskie Przedmieście	Kamienica czynszowa	Mickiewicza	84
920	973	Bydgoskie Przedmieście	Kamienica wraz z otoczeniem	Mickiewicza	86
921	974	Bydgoskie Przedmieście	Kamienica czynszowa	Mickiewicza	87
922	975	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Mickiewicza	88

923	976	Bydgoskie Przedmieście	Kamienica czynszowa	Mickiewicza	89
924	977	Bydgoskie Przedmieście	Kamienica czynszowa	Mickiewicza	90
925	978	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Mickiewicza	91
926	979	Bydgoskie Przedmieście	Kamienica (narożna – Sienkiewicza 16)	Mickiewicza	92
927	980	Bydgoskie Przedmieście	Kamienica czynszowa	Mickiewicza	93
928	982	Bydgoskie Przedmieście	Kamienica	Mickiewicza	95
929	983	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Mickiewicza	98
930	984	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Mickiewicza	100
931	985	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny (narożny – Kochanowskiego 15)	Mickiewicza	101
932	986	Bydgoskie Przedmieście	Kamienica czynszowa	Mickiewicza	102
933	987	Bydgoskie Przedmieście	Kamienica	Mickiewicza	105
934	988	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Mickiewicza	106
935	989	Bydgoskie Przedmieście	Kamienica czynszowa	Mickiewicza	107
936	990	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Mickiewicza	108
937	991	Bydgoskie Przedmieście	Kamienica czynszowa	Mickiewicza	109
938	992	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Mickiewicza	110
939	993	Bydgoskie Przedmieście	Kamienica czynszowa	Mickiewicza	112
940	994	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Mickiewicza	113
941	995	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Mickiewicza	115
942	997	Bydgoskie Przedmieście	Kamienica	Mickiewicza	116
943	998	Bydgoskie Przedmieście	Kamienica czynszowa	Mickiewicza	118
944	999	Bydgoskie Przedmieście	Dawne kasyno wojskowe	Mickiewicza	121
945	1000	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Mickiewicza	122
946	1001	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Mickiewicza	120
947	1002	Bydgoskie Przedmieście	Kamienica	Mickiewicza	124
948	1003	Bydgoskie Przedmieście	Kamienica	Mickiewicza	126
949	1004	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny (narożny – Kochanowskiego)	Mickiewicza	128
950	1005	Bydgoskie Przedmieście	Kamienica czynszowa	Mickiewicza	132
951	1006	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Mickiewicza	138
952	1007	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Mickiewicza	138 A
953	1008	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Mickiewicza	140
954	1009	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Mickiewicza	142
955	1010	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Mickiewicza	146
956	1011	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Mickiewicza	148
957	1012	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Mickiewicza	150
958	1013	Bydgoskie Przedmieście	Budynki mieszkalne	Moniuszki	5, 7, 9
959	1014	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Moniuszki	3
960	1015	Bydgoskie Przedmieście	Willa z ogrodzeniem	Moniuszki	10
961	1016	Bydgoskie Przedmieście	Budynek Dyrekcji Lasów Państwowych	Moniuszki	12
962	1017	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Moniuszki	25
963	1018	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Moniuszki	27
964	1019	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Reja	4
965	1020	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Reja	6
966	1021	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Reja	8
967	1022	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny (narożny)	Reja	10
968	1023	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Reja	22
969	1024	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Reja	24
970	1025	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Reja	26
971	1026	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Reja	28
972	1027	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Reja	30
973	1028	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny (narożny – Broniewskiego 24)	Reja	32
974	1029	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Reja	38
975	1030	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Reja	40
976	1031	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Reja	42
977	1032	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Reja	44

978	1033	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Reja	46
979	1034	Rybaki	Budynek służbowy Urzędu Budownictwa Wodnego	Rybaki	7
980	1035	Rybaki	Budynek mieszkalny	Rybaki	9/11
981	1036	Rybaki	Budynek mieszkalny	Rybaki	15
982	1037	Rybaki	Budynek mieszkalny	Rybaki	17
983	1038	Rybaki	Budynek mieszkalny z ogrodem wraz z działkami	Rybaki	23
984	1039	Rybaki	Budynek mieszkalny	Rybaki	27
985	1040	Rybaki	Budynek mieszkalny	Rybaki	37
986	1041	Rybaki	Kamienica czynszowa	Rybaki	38
987	1042	Rybaki	Budynek mieszkalny	Rybaki	39
988	1043	Rybaki	Budynek mieszkalny	Rybaki	41
989	1044	Rybaki	Kamienica czynszowa	Rybaki	45
990	1045	Rybaki	Budynek mieszkalny (narożny)	Rybaki	47
991	1048	Rybaki	Budynek mieszkalny	Rybaki	49
992	1049	Rybaki	Budynek mieszkalny	Rybaki	51
993	1050	Rybaki	Budynek mieszkalny	Rybaki	53
994	1052	Rybaki	Budynek mieszkalny	Rybaki	55
995	1053	Rybaki	Budynek	Rybaki	57
996	1055	Rybaki	Budynek plebanii	Rybaki	59
997	1057	Rybaki	Budynek mieszkalny	Stroma	2
998	1058	Rybaki	Budynek mieszkalny (narożny)	Stroma	3
999	1059	Rybaki	Budynek mieszkalny	Stroma	4
1000	1060	Rybaki	Budynek mieszkalny	Stroma	5
1001	1061	Rybaki	Budynek mieszkalny	Stroma	6
1002	1062	Rybaki	Budynek mieszkalny	Stroma	7
1003	1063	Rybaki	Budynek mieszkalny	Stroma	8
1004	1064	Rybaki	Budynek mieszkalny	Stroma	9
1005	1065	Rybaki	Budynek mieszkalny	Stroma	11
1006	1069	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny (narożny – Bydgoska 68/70)	Sienkiewicza	2
1007	1070	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Sienkiewicza	3
1008	1071	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Sienkiewicza	11
1009	1072	Bydgoskie Przedmieście	Dom Dziecka Nr 1 „Młody Las” (narożny Krasieńskiego)	Sienkiewicza	12
1010	1073	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Sienkiewicza	13
1011	1074	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Sienkiewicza	15
1012	1076	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny (narożny – Mickiewicza 71)	Sienkiewicza	17
1013	1077	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Sienkiewicza	18
1014	1078	Bydgoskie Przedmieście	Kamienica czynszowa	Sienkiewicza	20
1015	1079	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny (narożny – Słowackiego)	Sienkiewicza	22
1016	1080	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Sienkiewicza	23
1017	1081	Bydgoskie Przedmieście	Zajezdnia Tramwajowa	Sienkiewicza	24–26
1018	1082	Bydgoskie Przedmieście	Dawna szkoła	Sienkiewicza	29
1019	1083	Bydgoskie Przedmieście	Dawne katolickie seminarium nauczycielskie	Sienkiewicza	30–32
1020	1084	Bydgoskie Przedmieście	Kasyno oficerskie dawnych koszar pionierów	Sienkiewicza	33
1021	1086	Bydgoskie Przedmieście	Dawna preparanda katolicka	Sienkiewicza	34
1022	1087	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Sienkiewicza	35
1023	1088	Bydgoskie Przedmieście	Dawna preparanda ewangelicka	Sienkiewicza	38
1024	1089	Bydgoskie Przedmieście	Dawne ewangelickie seminarium nauczycielskie	Sienkiewicza	40
1025	1090	Bydgoskie Przedmieście	Dawny budynek mieszkalny	Sienkiewicza	4
1026	1091	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Sienkiewicza	5
1027	1092	Bydgoskie Przedmieście	Dawna szkoła powszechna	Sienkiewicza	6/8
1028	1093	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Sienkiewicza	7
1029	1094	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Sienkiewicza	9
1030	1095	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny (narożny)	Słowackiego	19
1031	1096	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Słowackiego	36

1032	1097	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Słowackiego	37
1033	1098	Bydgoskie Przedmieście	Kamienica czynszowa (narożna – Matejki 34)	Słowackiego	38/40
1034	1099	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Słowackiego	39
1035	1100	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Słowackiego	41
1036	1101	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Słowackiego	43
1037	1102	Bydgoskie Przedmieście	Dom bliźniaczy	Słowackiego	44/46
1038	1103	Bydgoskie Przedmieście	Dawny szpital obywatelski	Słowackiego	45/47
1039	1104	Bydgoskie Przedmieście	Dom bliźniaczy	Słowackiego	48/50
1040	1106	Bydgoskie Przedmieście	Dom bliźniaczy	Słowackiego	52/54
1041	1107	Bydgoskie Przedmieście	Kamienica czynszowa	Słowackiego	53
1042	1108	Bydgoskie Przedmieście	Kamienica czynszowa	Słowackiego	55
1043	1109	Bydgoskie Przedmieście	Willa	Słowackiego	56
1044	1110	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Słowackiego	57
1045	1111	Bydgoskie Przedmieście	Willa	Słowackiego	58
1046	1112	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Słowackiego	59
1047	1113	Bydgoskie Przedmieście	Willa „Maryla”	Słowackiego	60
1048	1114	Bydgoskie Przedmieście	Kamienica czynszowa	Słowackiego	61
1049	1115	Bydgoskie Przedmieście	Willa	Słowackiego	62
1050	1116	Bydgoskie Przedmieście	Kamienica czynszowa (narożna – Lindego 18)	Słowackiego	63
1051	1117	Bydgoskie Przedmieście	Willa „Irena”	Słowackiego	64
1052	1118	Bydgoskie Przedmieście	Kamienica czynszowa	Słowackiego	65
1053	1119	Bydgoskie Przedmieście	Dom bliźniaczy	Słowackiego	66/68
1054	1120	Bydgoskie Przedmieście	Kamienica czynszowa	Słowackiego	67
1055	1121	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Słowackiego	69
1056	1122	Bydgoskie Przedmieście	Dom bliźniaczy	Słowackiego	70/72
1057	1123	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Słowackiego	71
1058	1124	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Słowackiego	73
1059	1125	Bydgoskie Przedmieście	Dom bliźniaczy	Słowackiego	74/76
1060	1126	Bydgoskie Przedmieście	Dom bliźniaczy	Słowackiego	78/80
1061	1127	Bydgoskie Przedmieście	Kamienica czynszowa	Słowackiego	79
1062	1128	Bydgoskie Przedmieście	Kamienica czynszowa	Słowackiego	81
1063	1130	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Słowackiego	83
1064	1131	Bydgoskie Przedmieście	Kamienica czynszowa	Słowackiego	85
1065	1133	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Słowackiego	119
1066	1134	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Słowackiego	121
1067	1135	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Słowackiego	123
1068	1136	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Słowackiego	124
1069	1137	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Słowackiego	126
1070	1138	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Słowackiego	132
1071	1139	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Słowackiego	136A
1072	1140	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Słowackiego	137
1073	1141	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Słowackiego	138
1074	1142	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Słowackiego	140
1075	1143	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny (narożny – Reja)	Słowackiego	142
1076	1144	Bydgoskie Przedmieście	Dawny budynek Telekomunikacji	Bema	91–105
1077	1145	Bydgoskie Przedmieście	Budynek dawnej podstacji rozdzielczej Elektrowni Krajowej „Gródek	Bema	126–128
1078	1147	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Broniewskiego	9
1079	1148	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Broniewskiego	11
1080	1149	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny (narożny – Wyspiańskiego 2)	Broniewskiego	12
1081	1151	Bydgoskie Przedmieście	Kamienica	Broniewskiego	31A
1082	1153	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Broniewskiego	37
1083	1154	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Broniewskiego	39
1084	1155	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Broniewskiego	41
1085	1156	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Broniewskiego	43

1086	1160	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny (narożny)	Fałata	6
1087	1161	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny, dawne koszary	Fałata	8
1088	1162	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny, dawne koszary	Fałata	10
1089	1165	Bydgoskie Przedmieście	Kościół polskokatolicki pw. Narodzenia NMP	Gałczyńskiego	34
1090	1166	Bydgoskie Przedmieście	Kamienica	Gałczyńskiego	42
1091	1167	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Gałczyńskiego	44
1092	1168	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny (narożny – Matejki 70)	Gałczyńskiego	46
1093	1169	Bydgoskie Przedmieście	Kamienica czynszowa	Gałczyńskiego	48
1094	1170	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Jarczyńskiego	1
1095	1171	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Jarczyńskiego	2
1096	1172	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Jarczyńskiego	3
1097	1173	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Jarczyńskiego	4
1098	1174	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Jarczyńskiego	5
1099	1175	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Jarczyńskiego	6
1100	1176	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Jarczyńskiego	7
1101	1177	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Jarczyńskiego	8
1102	1178	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Jarczyńskiego	9
1103	1179	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Jarczyńskiego	10
1104	1180	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Kasprowicza	2
1105	1181	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Kasprowicza	4
1106	1182	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Kasprowicza	5
1107	1183	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Kasprowicza	6
1108	1184	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Kasprowicza	7
1109	1185	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Kasprowicza	8
1110	1186	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Kasprowicza	9
1111	1187	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Kasprowicza	10
1112	1188	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Kasprowicza	11
1113	1189	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Kasprowicza	12
1114	1190	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Kasprowicza	13
1115	1191	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Kasprowicza	14
1116	1192	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Kasprowicza	16
1117	1193	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Kasprowicza	18
1118	1194	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Kasprowicza	20
1119	1195	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Kasprowicza	21
1120	1196	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Kasprowicza	22
1121	1197	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Kasprowicza	24
1122	1198	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Kasprowicza	26
1123	1199	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Kasprowicza	28
1124	1200	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Kasprowicza	30
1125	1201	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Kasprowicza	32
1126	1202	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Kasprowicza	33
1127	1203	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Kasprowicza	34
1128	1204	Bydgoskie Przedmieście	Budynek administracyjny dawnego Pomorskiego Zjednoczenia Przemysłu Cukrowniczego	Kraszewskiego	40
1129	1205	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Kraszewskiego	42
1130	1206	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Kraszewskiego	44
1131	1207	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Kraszewskiego	56/58
1132	1208	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Lindego	13
1133	1209	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Lindego	15
1134	1210	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Lindego	16
1135	1211	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Lindego	17
1136	1213	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Matejki	19
1137	1214	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Matejki	19A
1138	1215	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Matejki	20/22
1139	1216	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Matejki	28

1140	1217	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Matejki	30
1141	1218	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Matejki	32
1142	1220	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Matejki	36
1143	1221	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Matejki	38
1144	1223	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Matejki	40
1145	1224	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Matejki	42
1146	1225	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Matejki	43/45
1147	1226	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Matejki	44
1148	1227	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Matejki	46
1149	1228	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Matejki	47
1150	1229	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Matejki	49
1151	1230	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Matejki	51
1152	1231	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Matejki	58
1153	1232	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Matejki	62/64
1154	1234	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Popietuski	18/20
1155	1236	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Reymonta	2/4/6/8
1156	1239	Bydgoskie Przedmieście	Budynek	Szosa Bydgoska	1
1157	1240	Bydgoskie Przedmieście	Hala Wystawowa I Pomorskiej Wystawy Ogrodniczo-Przemysłowej	Szosa Bydgoska	3
1158	1241	Bydgoskie Przedmieście	Dawna leśniczówka, obecnie budynek mieszkalny	Szosa Bydgoska	5
1159	1242	Bydgoskie Przedmieście	Dawne rogatki miejskie	Szosa Bydgoska	7
1160	1244	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Szosa Bydgoska	28
1161	1246	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Szosa Chełmińska	45
1162	1247	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Szosa Chełmińska	47
1163	1248	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny oraz budynek mieszkalno-gospodarczy	Szosa Chełmińska	49/51
1164	1249	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny (narożny – Fałata 22)	Wyczółkowskiego	1
1165	1250	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Wyczółkowskiego	2
1166	1251	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Wyczółkowskiego	3
1167	1252	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Wyczółkowskiego	4
1168	1253	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Wyczółkowskiego	5
1169	1254	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Wyczółkowskiego	6
1170	1255	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Wyczółkowskiego	7
1171	1256	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Wyczółkowskiego	8
1172	1257	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Wyczółkowskiego	9
1173	1259	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Wyczółkowskiego	10
1174	1260	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Wyczółkowskiego	11
1175	1261	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Wyczółkowskiego	12
1176	1262	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Wyczółkowskiego	13
1177	1263	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Wyczółkowskiego	14
1178	1264	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Wyczółkowskiego	15
1179	1265	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Wyczółkowskiego	16
1180	1266	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Wyczółkowskiego	17
1181	1267	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Wyczółkowskiego	18
1182	1268	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Wyczółkowskiego	19
1183	1269	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Wyczółkowskiego	20
1184	1270	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Wyczółkowskiego	21
1185	1271	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Wyczółkowskiego	22
1186	1272	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Wyspiańskiego	1
1187	1274	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Wyspiańskiego	3
1188	1275	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Wyspiańskiego	4
1189	1276	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Wyspiańskiego	5
1190	1277	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Wyspiańskiego	6
1191	1278	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Wyspiańskiego	7
1192	1279	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Wyspiańskiego	8
1193	1280	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Wyspiańskiego	9

1194	1281	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Wyspiańskiego	10
1195	1282	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Wyspiańskiego	11
1196	1283	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Wyspiańskiego	12
1197	1284	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Wyspiańskiego	13
1198	1285	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Wyspiańskiego	14
1199	1286	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Wyspiańskiego	15
1200	1287	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Fałata	24
1201	1288	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Wyspiańskiego	17
1202	1290	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Wyspiańskiego	18
1203	1291	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Wyspiańskiego	19
1204	1292	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Wyspiańskiego	20
1205	1293	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Wyspiańskiego	21
1206	1294	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Wyspiańskiego	22
1207	1295	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Wyspiańskiego	23
1208	1296	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Wyspiańskiego	24
1209	1297	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Wyspiańskiego	25
1210	1298	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Wyspiańskiego	26
1211	1299	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Wyspiańskiego	27
1212	1300	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Wyspiańskiego	28
1213	1301	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Wyspiańskiego	29
1214	1302	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Wyspiańskiego	30
1215	1303	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Wyspiańskiego	31
1216	1304	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Wyspiańskiego	32
1217	1305	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Wyspiańskiego	33
1218	1306	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Wyspiańskiego	34
1219	1307	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Wyspiańskiego	35
1220	1308	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Wyspiańskiego	36
1221	1309	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Żeromskiego	1
1222	1310	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Żeromskiego	2
1223	1311	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Żeromskiego	3
1224	1312	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Żeromskiego	4
1225	1313	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Żeromskiego	5
1226	1314	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Żeromskiego	6
1227	1315	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Żeromskiego	7
1228	1316	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Żeromskiego	8
1229	1317	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Żeromskiego	9
1230	1318	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Żeromskiego	10
1231	1319	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Żeromskiego	11
1232	1320	Bydgoskie Przedmieście	Zabudowa na terenie Ogrodu Zoobotanicznego	Bydgoska	7
1233	1321	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Przybyszewskiego	4 A
1234	1322	Jakubskie Przedmieście	Budynek mieszkalny (narożny – Waryńskiego 27)	Antczaka	2
1235	1323	Jakubskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Antczaka	4
1236	1324	Jakubskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Antczaka	6
1237	1325	Jakubskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Antczaka	8
1238	1326	Jakubskie Przedmieście	Budynek mieszkalny (narożny – Pułaskiego)	Antczaka	11
1239	1327	Jakubskie Przedmieście	Budynek mieszkalny z gospodarczym (narożny – Pułaskiego)	Antczaka	12
1240	1328	Jakubskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Antczaka	18
1241	1329	Jakubskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Antczaka	20
1242	1330	Jakubskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Antczaka	22
1243	1331	Jakubskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Antczaka	26
1244	1332	Jakubskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Antczaka	28
1245	1333	Jakubskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Antczaka	29
1246	1334	Jakubskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Antczaka	29A
1247	1335	Jakubskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Antczaka	30

1248	1336	Jakubskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Antczaka	31
1249	1337	Jakubskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Antczaka	33A
1250	1338	Jakubskie Przedmieście	Budynek mieszkalny (narożny – Gołębia 9)	Antczaka	34
1251	1339	Jakubskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Antczaka	43
1252	1340	Jakubskie Przedmieście	Budynek mieszkalny (narożny – Targowa)	Antczaka	45
1253	1342	Jakubskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Antczaka	50
1254	1343	Jakubskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Antczaka	52
1255	1344	Jakubskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Antczaka	54
1256	1345	Jakubskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Antczaka	58
1257	1346	Jakubskie Przedmieście	Cmentarz rzymskokatolicki, parafia św. Jakuba	Antczaka	
1258	1348	Jakubskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Chłopickiego	2
1259	1349	Jakubskie Przedmieście	Budynek wojskowy	Chłopickiego	4
1260	1351	Jakubskie Przedmieście	Budynek wojskowy	Chłopickiego	12/12A
1261	1352	Jakubskie Przedmieście	Koszary Bramy Lubickiej	Chłopickiego	1
1262	1354	Jakubskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Droga Trzeposka	10
1263	1355	Jakubskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Droga Trzeposka	12
1264	1356	Jakubskie Przedmieście	Budynek mieszkalny z gospodarczym	Droga Trzeposka	14
1265	1357	Jakubskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Droga Trzeposka	19–23
1266	1358	Jakubskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Gołębia	5
1267	1359	Jakubskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Gołębia	4
1268	1360	Jakubskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Gołębia	6
1269	1361	Jakubskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Gołębia	7
1270	1362	Jakubskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Gołębia	20
1271	1363	Jakubskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Gołębia	22
1272	1364	Jakubskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Gołębia	24
1273	1365	Rubinkowo	Willa	Jałowcowa	1
1274	1366	Jakubskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Olbrachta	1
1275	1368	Jakubskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Olbrachta	2
1276	1369	Jakubskie Przedmieście	Budynek mieszkalny – kamienica	Olbrachta	3
1277	1370	Jakubskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Olbrachta	4
1278	1371	Rubinkowo	Budynek mieszkalny	Jodłowa	54
1279	1372	Rubinkowo	Budynek mieszkalny	Kasztanowa	2
1280	1373	Rubinkowo	Budynek mieszkalny	Kasztanowa	2 C
1281	1374	Rubinkowo	Schron piechoty J-4 / B-49	Kasztanowa	24
1282	1375	Jakubskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Konopackich	17
1283	1376	Jakubskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Konopackich	19/19A
1284	1377	Jakubskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Konopackich	20 A
1285	1378	Jakubskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Konopackich	26
1286	1379	Rubinkowo	Budynek mieszkalny	Leszczynowa	74
1287	1380	Rubinkowo	Budynek mieszkalny	Leszczynowa	80
1288	1381	Jakubskie Przedmieście	Budynek mieszkalny (narożny – Waryńskiego)	Lubicka	1
1289	1382	Jakubskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Lubicka	3
1290	1383	Jakubskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Lubicka	5
1291	1384	Jakubskie Przedmieście	Willa	Lubicka	12A
1292	1385	Jakubskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Lubicka	15A
1293	1387	Jakubskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Lubicka	18
1294	1389	Jakubskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Lubicka	20
1295	1390	Jakubskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Lubicka	22
1296	1391	Jakubskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Lubicka	23
1297	1393	Jakubskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Lubicka	25
1298	1394	Jakubskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Lubicka	26
1299	1395	Jakubskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Lubicka	27
1300	1396	Jakubskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Lubicka	28
1301	1397	Jakubskie Przedmieście	Budynek mieszkalny (narożny – Gołębia)	Lubicka	29
1302	1398	Jakubskie Przedmieście	Budynek mieszkalny (narożny – Gołębia)	Lubicka	31

1303	1399	Jakubskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Lubicka	34
1304	1400	Jakubskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Lubicka	36
1305	1401	Jakubskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Lubicka	38
1306	1402	Jakubskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Lubicka	39
1307	1403	Jakubskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Lubicka	40
1308	1404	Jakubskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Lubicka	42
1309	1405	Jakubskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Lubicka	43
1310	1406	Jakubskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Lubicka	45
1311	1408	Jakubskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Lubicka	47
1312	1409	Jakubskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Lubicka	48
1313	1410	Jakubskie Przedmieście	Budynek mieszkalny (narożny – Studzienna)	Lubicka	51
1314	1411	Jakubskie Przedmieście	Gazownia Miejska	Szosa Lubicka	2/18
1315	1412	Jakubskie Przedmieście	Budynek administracyjno-biurowy	Szosa Lubicka	38
1316	1413	Winnica	Schron amunicyjny M-2 / B-54	Nad Zatoką	2
1317	1414	Rubinkowo	Budynek mieszkalny	Szosa Lubicka	91A
1318	1417	Jakubskie Przedmieście	Schron amunicyjny M-4 / B-47	Piotra Curie	20
1319	1418	Jakubskie Przedmieście	Willa	Pająkowskiego	8A
1320	1419	Jakubskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Pająkowskiego	11
1321	1420	Jakubskie Przedmieście	Willa	Pl. Skarbka	7/9
1322	1421	Jakubskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Pułaskiego	1
1323	1422	Jakubskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Pułaskiego	3
1324	1423	Jakubskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Pułaskiego	5
1325	1424	Jakubskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Pułaskiego	7
1326	1425	Jakubskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Pułaskiego	12
1327	1426	Jakubskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Pułaskiego	13
1328	1427	Jakubskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Pułaskiego	15
1329	1429	Jakubskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Rubinkowskiego	1
1330	1430	Jakubskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Rubinkowskiego	2
1331	1432	Jakubskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Skłodowskiej-Curie	5
1332	1435	Jakubskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Skłodowskiej-Curie	11/13
1333	1436	Jakubskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Skłodowskiej-Curie	14
1334	1437	Jakubskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Skłodowskiej-Curie	15
1335	1438	Jakubskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Skłodowskiej-Curie	16
1336	1439	Jakubskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Skłodowskiej-Curie	17
1337	1440	Jakubskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Skłodowskiej-Curie	19
1338	1441	Jakubskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Skłodowskiej-Curie	21
1339	1442	Jakubskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Skłodowskiej-Curie	23
1340	1443	Jakubskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Skłodowskiej-Curie	25
1341	1444	Jakubskie Przedmieście	Miejski Szpital Zakaźny	Skłodowskiej-Curie	27/29
1342	1445	Jakubskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Skłodowskiej-Curie	31
1343	1446	Jakubskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Skłodowskiej-Curie	33
1344	1447	Jakubskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Skłodowskiej-Curie	35
1345	1450	Jakubskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Sobieskiego	13
1346	1451	Jakubskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Sobieskiego	15
1347	1452	Jakubskie Przedmieście	Budynek mieszkalny (narożny – Olbrachta)	Sobieskiego	19 A
1348	1453	Jakubskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Sobieskiego	23
1349	1454	Jakubskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Sobieskiego	25
1350	1455	Jakubskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Sobieskiego	27
1351	1456	Jakubskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Sobieskiego	27A
1352	1457	Jakubskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Sobieskiego	29
1353	1458	Jakubskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Sobieskiego	33
1354	1459	Jakubskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Sobieskiego	35
1355	1460	Jakubskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Sobieskiego	37
1356	1461	Jakubskie Przedmieście	Budynek mieszkalny wraz z oficyną	Sobieskiego	39
1357	1462	Jakubskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Sobieskiego	41

1358	1463	Jakubskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Sobieskiego	43
1359	1464	Jakubskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Sobieskiego	45
1360	1465	Jakubskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Sobieskiego	47
1361	1466	Jakubskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Sobieskiego	49
1362	1467	Jakubskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Sobieskiego	50–52
1363	1468	Jakubskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Sobieskiego	51
1364	1469	Jakubskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Sobieskiego	54
1365	1470	Jakubskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Sobieskiego	56
1366	1471	Jakubskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Sobieskiego	58
1367	1472	Jakubskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Sobieskiego	60
1368	1473	Jakubskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Sobieskiego	62
1369	1474	Jakubskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Sobieskiego	64
1370	1475	Jakubskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Sobieskiego	66
1371	1477	Jakubskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Studzienne	5
1372	1478	Jakubskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Studzienne	7
1373	1479	Jakubskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Studzienne	9
1374	1480	Jakubskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Studzienne	13
1375	1481	Jakubskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Studzienne	15
1376	1482	Jakubskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Studzienne	16/18
1377	1484	Jakubskie Przedmieście	Budynek mieszkalny – kamienica	Studzienne	21
1378	1485	Jakubskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Studzienne	22
1379	1486	Jakubskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Ścieżka Szkolna	4
1380	1487	Jakubskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Ścieżka Szkolna	5
1381	1488	Jakubskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Ścieżka Szkolna	6
1382	1489	Jakubskie Przedmieście	Hala produkcyjna i budynek administracyjny w zespole dawnej Fabryki Wodmierzy „Metron”	Targowa	16
1383	1491	Jakubskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Targowa	47
1384	1493	Jakubskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Waryńskiego	31
1385	1494	Jakubskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Waryńskiego	33
1386	1495	Jakubskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Waryńskiego	35
1387	1496	Jakubskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Waryńskiego	37
1388	1497	Jakubskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Winnica	8
1389	1498	Jakubskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Winnica	10
1390	1499	Jakubskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Winnica	12
1391	1500	Jakubskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Winnica	14
1392	1501	Jakubskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Winnica	14 A
1393	1502	Jakubskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Winnica	16
1394	1503	Jakubskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Winnica	16 A
1395	1504	Jakubskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Winnica	17
1396	1505	Jakubskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Winnica	18
1397	1506	Jakubskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Winnica	18 A
1398	1507	Jakubskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Winnica	19
1399	1508	Jakubskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Winnica	20
1400	1509	Jakubskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Winnica	21
1401	1510	Jakubskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Winnica	22
1402	1511	Jakubskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Winnica	23
1403	1512	Jakubskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Winnica	24
1404	1514	Jakubskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Winnica	26
1405	1517	Jakubskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Winnica	29
1406	1518	Jakubskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Winnica	30
1407	1519	Jakubskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Winnica	31
1408	1520	Jakubskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Winnica	32
1409	1521	Jakubskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Winnica	33
1410	1522	Jakubskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Winnica	34
1411	1525	Jakubskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Winnica	40

1412	1526	Jakubskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Winnica	105
1413	1527	Jakubskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Winnica	107
1414	1529	Jakubskie Przedmieście	Schron artyleryjski A-3 / B-48	Wschodnia	35
1415	1530	Mokre	Dworzec kolejowy Toruń-Wschód	Pl. Skarbka	4
1416	1531	Jakubskie Przedmieście	Dawny budynek administracyjno-biurowy Fabryki Dietricha	Żółkiewskiego	31
1417	1532	Jakubskie Przedmieście	Budynek administracyjno-biurowy Fabryki Cukierniczej „Kopernik”	Żółkiewskiego	34
1418	1533	Jakubskie Przedmieście	Budynek dawnego żłobka Fabryki Cukierniczej „Kopernik”	Żółkiewskiego	46
1419	1535	Jakubskie Przedmieście	Budynek mieszkalny (narożny – Droga Trzeposka)	Żółkiewskiego	12
1420	1536	Jakubskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Sowińskiego	1
1421	1537	Jakubskie Przedmieście	Budynek magazynowy	Sowińskiego	5
1422	1538	Jakubskie Przedmieście	Fort Jakuba	Sowińskiego	9
1423	1539	Jakubskie Przedmieście	Budynek	Sowińskiego	9A
1424	1542	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Bydgoska	104
1425	1544	Bydgoskie Przedmieście	Przedszkole	Reja	13
1426	1545	Mokre	Budynek mieszkalny	Batorego	2
1427	1546	Mokre	Budynek mieszkalny	Batorego	6
1428	1547	Mokre	Budynek mieszkalny	Batorego	7
1429	1549	Mokre	Budynek mieszkalny	Batorego	9
1430	1550	Mokre	Budynek mieszkalny	Batorego	11
1431	1551	Mokre	Budynek mieszkalny	Batorego	16
1432	1552	Mokre	Szpital Miejski	Batorego	17/19
1433	1554	Mokre	Budynek mieszkalny	Batorego	24
1434	1556	Mokre	Budynek mieszkalny	Batorego	26
1435	1557	Mokre	Budynek mieszkalny (narożny – Kościuszki 56)	Batorego	28
1436	1558	Mokre	Budynek mieszkalny	Batorego	38
1437	1559	Mokre	Dawny budynek administracyjno-mieszkaniowy Wojewódzkiego Zarządu Wodno-Melioracyjnego	Batorego	38/40
1438	1561	Mokre	Dawna ujeżdżalnia koni z budynkiem administracyjnym, obecnie budynek handlowy	Kościuszki	55
1439	1564	Mokre	Budynek mieszkalny	Chodkiewicza	3
1440	1565	Mokre	Dom	Chodkiewicza	5
1441	1566	Mokre	Dom	Chodkiewicza	6
1442	1567	Mokre	Dom	Chodkiewicza	7
1443	1568	Mokre	Budynek mieszkalny	Chodkiewicza	8
1444	1569	Mokre	Dom z budynkiem gospodarczym	Chodkiewicza	10
1445	1570	Mokre	Budynek mieszkalny (narożny – Kościuszki 91)	Chrobrego	12
1446	1571	Mokre	Budynek mieszkalny	Chrobrego	31/33
1447	1572	Mokre	Budynek mieszkalny	Chrobrego	34
1448	1573	Mokre	Budynek mieszkalny	Chrobrego	36
1449	1574	Mokre	Budynek mieszkalny	Chrobrego	38
1450	1575	Mokre	Budynek mieszkalny	Chrobrego	41
1451	1577	Mokre	Budynek mieszkalny	Chrobrego	43
1452	1578	Mokre	Budynek mieszkalny	Chrobrego	51
1453	1579	Mokre	Budynek mieszkalny	Chrobrego	61
1454	1581	Mokre	Budynek mieszkalny	Chrobrego	85
1455	1582	Mokre	Budynek administracyjny dawnej Toruńskiej Fabryka Farb Graficznych „Atra”	Chrobrego	117
1456	1583	Chełmińskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Czarlińskiego	5
1457	1584	Chełmińskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Czarlińskiego	7
1458	1586	Chełmińskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Czarlińskiego	15
1459	1587	Chełmińskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Czarlińskiego	20
1460	1588	Chełmińskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Czarlińskiego	22A
1461	1590	Chełmińskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Czarlińskiego	25
1462	1592	Chełmińskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Czarlińskiego	27

1463	1593	Chełmińskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Czarlińskiego	39
1464	1594	Mokre	Budynek mieszkalny (narożny – Jagiellońska 25)	Czarneckiego	14; 14A; 14B
1465	1596	Chełmińskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Dekerta	1 B
1466	1597	Chełmińskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Dekerta	3
1467	1598	Chełmińskie Przedmieście	Budynek mieszkalny (narożny – Legionów)	Dekerta	5
1468	1599	Mokre	Budynek mieszkalny	Dekerta	8
1469	1600	Mokre	Budynek mieszkalny	Dekerta	9
1470	1601	Mokre	Budynek mieszkalny	Dekerta	11
1471	1602	Mokre	Budynek mieszkalny	Dekerta	20 A
1472	1605	Mokre	Budynek przemysłowy	Dworcowa	2
1473	1606	Mokre	Budynek mieszkalny	Dworcowa	5
1474	1607	Chełmińskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Graniczna	3
1475	1608	Chełmińskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Graniczna	5
1476	1609	Chełmińskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Graniczna	6
1477	1610	Chełmińskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Graniczna	12
1478	1611	Mokre	Dom	Głowackiego	3
1479	1612	Mokre	Dom	Głowackiego	3A
1480	1613	Mokre	Budynek mieszkalny	Głowackiego	20
1481	1614	Mokre	Budynek mieszkalny	Głowackiego	28
1482	1615	Chełmińskie Przedmieście	Budynek dawnego Sądu Apelacyjnego, następnie Collegium Physicum UMK	Grudziądzka	5/7
1483	1617	Mokre	Willa	Grudziądzka	11
1484	1618	Mokre	Budynek mieszkalny	Grudziądzka	35
1485	1619	Mokre	Budynek mieszkalny	Grudziądzka	37
1486	1621	Mokre	Budynek użyteczności publicznej	Grudziądzka	47/51
1487	1622	Mokre	Willa wraz z działką i otoczeniem	Grudziądzka	53
1488	1625	Mokre	Dom	Grudziądzka	63
1489	1626	Mokre	Budynek mieszkalny	Grudziądzka	64/66
1490	1627	Mokre	Kamienica czynszowa	Grudziądzka	65
1491	1628	Mokre	Dom	Grudziądzka	67
1492	1629	Mokre	Budynek mieszkalny	Grudziądzka	70
1493	1630	Mokre	Budynek mieszkalny	Grudziądzka	72, 72 A
1494	1632	Mokre	Kamienica czynszowa	Grudziądzka	77
1495	1634	Mokre	Dom	Grudziądzka	81
1496	1635	Mokre	Budynek mieszkalny	Grudziądzka	83
1497	1636	Mokre	Budynek mieszkalny	Grudziądzka	85A
1498	1637	Mokre	Dom	Grudziądzka	87
1499	1638	Mokre	Dom	Grudziądzka	89
1500	1639	Mokre	Dom	Grudziądzka	91
1501	1640	Mokre	Budynek mieszkalny	Grudziądzka	95
1502	1641	Mokre	Dom	Grudziądzka	97
1503	1643	Mokre	Budynek mieszkalny	Grudziądzka	146
1504	1644	Mokre	Dawne koszary	Grudziądzka	161 A
1505	1645	Mokre	Budynek mieszkalny	Grudziądzka	167/169 1
1506	1646	Mokre	Budynek mieszkalny	Grudziądzka	167/169 2
1507	1647	Mokre	Budynek mieszkalny	Grudziądzka	167/169 3
1508	1648	Mokre	Budynek mieszkalny	Grudziądzka	167/169 4
1509	1649	Mokre	Budynek mieszkalny	Grudziądzka	167/169 5
1510	1650	Mokre	Budynek mieszkalny	Grudziądzka	167/169 6
1511	1652	Mokre	Budynek mieszkalny	Jagiellońska	12

1512	1653	Mokre	Budynek mieszkalny	Jagiellońska	14, 14 A
1513	1654	Mokre	Budynek mieszkalny	Jagiellońska	16
1514	1655	Mokre	Budynek mieszkalny	Jagiellońska	18
1515	1656	Mokre	Budynek mieszkalny	Jagiellońska	20
1516	1657	Chełmińskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Kaliskiego	11
1517	1658	Mokre	Budynek mieszkalny	Kanałowa	16
1518	1661	Chełmińskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Kołątaja	2 A
1519	1662	Chełmińskie Przedmieście	Dom	Kilińskiego	5
1520	1663	Chełmińskie Przedmieście	Kamienica czynszowa (narożna – Legionów 33)	Kilińskiego	7
1521	1664	Mokre	Budynek mieszkalny	Kilińskiego	15
1522	1665	Mokre	Budynek mieszkalny (narożny – Kilińskiego 17)	PCK	29
1523	1666	Mokre	Budynek mieszkalny	Kociewska	26
1524	1667	Katarzynka	Budynek mieszkalny	Kociewska	37
1525	1669	Koniuchy	Budynek mieszkalny	Koniuchy	7
1526	1670	Koniuchy	Budynek mieszkalny	Koniuchy	9
1527	1672	Koniuchy	Budynek mieszkalny	Koniuchy	26
1528	1673	Koniuchy	Budynek mieszkalny	Koniuchy	26 A
1529	1676	Mokre	Dom	Kordeckiego	3
1530	1677	Mokre	Dom	Kordeckiego	4
1531	1678	Mokre	Kościół parafialny pw. Chrystusa Króla	Kościuszki	28/30
1532	1679	Mokre	Kamienica	Kościuszki	3
1533	1681	Mokre	Kamienica	Kościuszki	5
1534	1682	Mokre	Kamienica z oficyną	Kościuszki	7
1535	1684	Mokre	Kamienica z oficynami	Kościuszki	9
1536	1686	Mokre	Budynek mieszkalny	Kościuszki	11 A
1537	1687	Mokre	Kamienica	Kościuszki	13
1538	1688	Mokre	Budynek mieszkalny	Kościuszki	17
1539	1689	Mokre	Budynek mieszkalny	Kościuszki	19
1540	1690	Mokre	Budynek mieszkalny	Kościuszki	20
1541	1691	Mokre	Kamienica	Kościuszki	22
1542	1692	Mokre	Budynek mieszkalny (narożny – Łąkowa)	Kościuszki	23
1543	1693	Mokre	Budynek mieszkalny	Kościuszki	24
1544	1694	Mokre	Budynek mieszkalny	Kościuszki	24 A
1545	1695	Mokre	Kamienica	Kościuszki	42
1546	1696	Mokre	Kamienica z oficyną	Kościuszki	44
1547	1697	Mokre	Budynek mieszkalny	Kościuszki	50
1548	1699	Mokre	Budynek mieszkalny	Kościuszki	53
1549	1700	Mokre	Budynek	Kościuszki	53 B
1550	1702	Mokre	Budynek mieszkalny (narożny – Batorego 28)	Kościuszki	56
1551	1703	Mokre	Budynek mieszkalny	Kościuszki	57
1552	1704	Mokre	Kamienica z oficyną	Kościuszki	58
1553	1705	Mokre	Budynek mieszkalny	Kościuszki	59
1554	1706	Mokre	Budynek mieszkalny	Kościuszki	60
1555	1707	Mokre	Budynek mieszkalny	Kościuszki	60 A
1556	1708	Mokre	Budynek mieszkalny	Kościuszki	62
1557	1709	Mokre	Budynek mieszkalny	Kościuszki	62 A
1558	1710	Mokre	Kamienica	Kościuszki	64
1559	1712	Mokre	Budynek mieszkalny	Kościuszki	66
1560	1713	Mokre	Budynek mieszkalny	Kościuszki	68
1561	1714	Mokre	Budynek mieszkalny	Kościuszki	70
1562	1715	Mokre	Dawne młyny G. Gersona / L. Rychtera	Kościuszki	77/79
1563	1716	Mokre	Budynek mieszkalny	Kościuszki	85
1564	1717	Mokre	Budynek mieszkalny	Kościuszki	87
1565	1718	Mokre	Budynek mieszkalny	Kościuszki	89
1566	1720	Mokre	Budynek mieszkalny	Kościuszki	92

1567	1721	Chełmińskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Krótką	4
1568	1723	Chełmińskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Krótką	6
1569	1724	Chełmińskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Krótką	10
1570	1725	Chełmińskie Przedmieście	Budynek mieszkalny z oficyną (narożny – Małachowskiego 12/14)	Krótką	1
1571	1726	Mokre	Budynek mieszkalny	Gogi	1
1572	1728	Chełmińskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Legionów	15
1573	1729	Mokre	Dom (narożny – Młodzieżowa 10)	Legionów	16
1574	1730	Chełmińskie Przedmieście	Willa	Legionów	17
1575	1731	Chełmińskie Przedmieście	Budynek mieszkalny (narożny – Bawarczyków 1)	Legionów	17A
1576	1732	Mokre	Budynek mieszkalny	Legionów	18
1577	1733	Chełmińskie Przedmieście	Budynek dawnego Technikum Budowlanego	Legionów	19/25
1578	1734	Chełmińskie Przedmieście	Pomnik żołnierzy bawarskich	Legionów	19/25
1579	1735	Mokre	Budynek mieszkalny	Legionów	20
1580	1736	Mokre	Budynek mieszkalny	Legionów	22
1581	1737	Mokre	Budynek mieszkalny (narożny – Dekerta)	Legionów	24
1582	1738	Mokre	Dom (narożny – Dekerta)	Legionów	26
1583	1739	Mokre	Budynek mieszkalny	Legionów	28
1584	1740	Mokre	Budynek mieszkalny	Legionów	28 A
1585	1741	Mokre	Budynek mieszkalny	Legionów	28 B
1586	1742	Mokre	Budynek mieszkalny	Legionów	28 C
1587	1743	Mokre	Budynek mieszkalny	Legionów	28 D
1588	1745	Mokre	Budynek mieszkalny	Legionów	34
1589	1746	Mokre	Budynek mieszkalny	Legionów	34A
1590	1747	Chełmińskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Legionów	35
1591	1748	Chełmińskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Legionów	37
1592	1749	Chełmińskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Legionów	37 A
1593	1750	Mokre	Budynek mieszkalny (narożny – Podgórna 32)	Legionów	38
1594	1752	Mokre	Budynek mieszkalny	Legionów	42
1595	1753	Chełmińskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Legionów	47
1596	1754	Mokre	Budynek mieszkalny	Legionów	48/50
1597	1755	Mokre	Budynek mieszkalny	Legionów	54
1598	1756	Mokre	Budynek mieszkalny (narożny – Legionów)	Lelewela	12
1599	1757	Mokre	Budynek mieszkalny	Lelewela	14
1600	1758	Mokre	Budynek mieszkalny (narożny – Legionów)	Lelewela	5
1601	1759	Mokre	Budynek mieszkalny	Lelewela	18 B
1602	1761	Mokre	Dom	Lelewela	38/40
1603	1762	Mokre	Budynek dawnej szkoły powszechnej	Łąkowa	13
1604	1763	Chełmińskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Małachowskiego	3
1605	1764	Chełmińskie Przedmieście	Kamienica	Małachowskiego	2
1606	1765	Chełmińskie Przedmieście	Kamienica	Małachowskiego	4
1607	1766	Chełmińskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Małachowskiego	5
1608	1769	Chełmińskie Przedmieście	Budynek mieszkalny (oficyna)	Małachowskiego	10
1609	1770	Chełmińskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Małachowskiego	11/13
1610	1772	Mokre	Budynek mieszkalny	Mazurska	15
1611	1773	Mokre	Budynek mieszkalny	Młodzieżowa	13
1612	1774	Mokre	Budynek mieszkalny	Młodzieżowa	14
1613	1775	Mokre	Budynek mieszkalny	Ogrodowa	8
1614	1776	Mokre	Budynek mieszkalny	Ogrodowa	9
1615	1777	Mokre	Budynek mieszkalny	Ogrodowa	13
1616	1778	Mokre	Budynek mieszkalny	Olbrachta	7
1617	1779	Mokre	Fabryka wódek	Olbrachta	14/16
1618	1780	Mokre	Budynek mieszkalny	Olbrachta	19
1619	1781	Mokre	Budynek mieszkalny	Olbrachta	21
1620	1782	Mokre	Budynek mieszkalny	Olbrachta	23

1621	1783	Mokre	Budynek mieszkalny	PCK	6
1622	1785	Mokre	Budynek mieszkalny	PCK	8
1623	1786	Mokre	Budynek mieszkalny	PCK	9 A
1624	1787	Mokre	Budynek mieszkalny	PCK	10
1625	1788	Mokre	Budynek mieszkalny	PCK	11
1626	1789	Mokre	Budynek mieszkalny	PCK	13
1627	1790	Mokre	Budynek mieszkalny	PCK	15
1628	1791	Mokre	Budynek mieszkalny	PCK	17
1629	1792	Mokre	Kamienica	PCK	20
1630	1793	Mokre	Budynek mieszkalny	PCK	22
1631	1795	Mokre	Budynek mieszkalny	PCK	30
1632	1798	Mokre	Budynek mieszkalny	PCK	33
1633	1799	Mokre	Budynek mieszkalny	PCK	34
1634	1800	Mokre	Kamienica czynszowa	PCK	36
1635	1801	Mokre	Kamienica czynszowa	PCK	37
1636	1802	Chelmińskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Piaskowa	1
1637	1803	Chelmińskie Przedmieście	Dom	Piaskowa	6
1638	1804	Chelmińskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Piaskowa	5
1639	1805	Chelmińskie Przedmieście	Kamienica czynszowa	Piaskowa	8
1640	1806	Chelmińskie Przedmieście	Kamienica czynszowa	Piaskowa	9
1641	1807	Chelmińskie Przedmieście	Kamienica czynszowa	Piaskowa	10
1642	1808	Chelmińskie Przedmieście	Kamienica czynszowa	Piaskowa	11
1643	1809	Chelmińskie Przedmieście	Dom	Piaskowa	13
1644	1810	Chelmińskie Przedmieście	Dom	Piaskowa	15
1645	1811	Mokre	Budynek mieszkalny	Pod Dębową Górą	28
1646	1812	Mokre	Zabudowa usługowo-handlowa	Pod Dębową Górą	25/27
1647	1813	Mokre	Dawna zabudowa przemysłowo-usługowa	Pod Dębową Górą	35/39
1648	1814	Chelmińskie Przedmieście	Dom	Podgórna	2 A
1649	1815	Chelmińskie Przedmieście	Dom	Podgórna	3A
1650	1816	Chelmińskie Przedmieście	Dom	Podgórna	3
1651	1818	Chelmińskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Podgórna	6
1652	1819	Chelmińskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Podgórna	8
1653	1822	Chelmińskie Przedmieście	Kamienica czynszowa	Podgórna	16
1654	1823	Chelmińskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Podgórna	18
1655	1825	Chelmińskie Przedmieście	Dom	Podgórna	24
1656	1826	Chelmińskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Podgórna	25
1657	1832	Mokre	Kamienica czynszowa	Podgórna	34
1658	1833	Mokre	Budynek mieszkalny	Podgórna	36
1659	1834	Mokre	Kamienica czynszowa	Podgórna	38
1660	1837	Mokre	Budynek mieszkalny	Podgórna	43
1661	1838	Mokre	Dom	Podgórna	45
1662	1839	Mokre	Kamienica czynszowa	Podgórna	50
1663	1840	Mokre	Kamienica czynszowa	Podgórna	52
1664	1842	Mokre	Kamienica czynszowa	Podgórna	54
1665	1843	Mokre	Budynek mieszkalny	Podgórna	55
1666	1844	Mokre	Dom	Podgórna	61
1667	1845	Mokre	Dom	Podgórna	63
1668	1846	Mokre	Dom	Podgórna	65
1669	1847	Mokre	Budynek mieszkalny	Podgórna	66
1670	1848	Mokre	Dom	Podgórna	67
1671	1849	Mokre	Dom	Podgórna	68
1672	1850	Mokre	Dom	Podgórna	70
1673	1851	Mokre	Dom	Podgórna	71
1674	1852	Mokre	Kamienica czynszowa	Podgórna	72
1675	1853	Mokre	Budynek mieszkalny	Podgórna	73

1676	1855	Mokre	Kamienica czynszowa	Podgórna	78
1677	1856	Mokre	Budynek mieszkalny	Podgórna	85
1678	1857	Mokre	Budynek mieszkalny	Podgórna	87
1679	1858	Mokre	Budynek mieszkalny	Podgórna	89
1680	1859	Mokre	Budynek mieszkalny	Podgórna	92
1681	1861	Mokre	Budynek mieszkalny	Polna	11
1682	1862	Mokre	Budynek mieszkalny	Polna	13
1683	1863	Mokre	Schron amunicyjny M-9 / B-31	Polna	19
1684	1864	Mokre	Budynek mieszkalny	Polna	31
1685	1865	Mokre	Budynek mieszkalny	Polna	33
1686	1866	Mokre	Budynek mieszkalny	Polna	35
1687	1867	Mokre	Schron amunicyjny M-8 / B-33	Polna	39-43
1688	1869	Mokre	Budynek mieszkalny	Polna	67
1689	1870	Mokre	Budynek przedszkola	Przy Kaszowniku	7
1690	1871	Mokre	Budynek mieszkalny	Przy Kaszowniku	21, 21 A, 23
1691	1872	Mokre	Kamienica czynszowa	Rejtana	9
1692	1873	Mokre	Budynek mieszkalny	Rubinkowskiego	3
1693	1874	Mokre	Budynek mieszkalny	Stalowa	18
1694	1875	Mokre	Budynek mieszkalny	Staszica	1
1695	1876	Mokre	Budynek mieszkalny	Staszica	2
1696	1877	Mokre	Budynek mieszkalny	Staszica	4/4 A
1697	1878	Mokre	Budynek mieszkalny	Staszica	6
1698	1879	Mokre	Budynek mieszkalny	Staszica	9
1699	1880	Mokre	Budynek mieszkalny	Wiązowa	3
1700	1881	Mokre	Budynek mieszkalny (narożny – Podgórna)	Wiązowa	5
1701	1882	Mokre	Budynek mieszkalny	Wiązowa	16
1702	1883	Mokre	Budynek mieszkalny	Wiązowa	17
1703	1886	Mokre	Budynek mieszkalny	Wiązowa	22
1704	1887	Mokre	Budynek mieszkalny	Wielki Rów	39
1705	1888	Mokre	Budynek mieszkalny	Wojska Polskiego	22
1706	1889	Mokre	Budynek mieszkalny	Wybickiego	6
1707	1890	Mokre	Budynek mieszkalny	Wybickiego	9
1708	1892	Mokre	Budynek mieszkalny	Wybickiego	12 D
1709	1893	Mokre	Budynek mieszkalny	Wybickiego	13
1710	1894	Mokre	Budynek mieszkalny (narożny – Wiązowa)	Wybickiego	15
1711	1895	Mokre	Budynek mieszkalny	Wybickiego	33
1712	1896	Chelmińskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Wybickiego	82
1713	1897	Chelmińskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Wybickiego	92
1714	1899	Mokre	Budynek mieszkalny	Św. Mikołaja	3
1715	1900	Mokre	Budynek mieszkalny	Zaułek Dworcowy	2/4
1716	1901	Mokre	Budynek mieszkalny	Zaułek Dworcowy	9
1717	1902	Mokre	Budynek mieszkalny	Zaułek Dworcowy	10
1718	1903	Mokre	Budynek mieszkalny	Zaułek Dworcowy	12
1719	1906	Mokre	Budynek mieszkalny	Ziemi Michałowskiej	9
1720	1908	Mokre	Budynek mieszkalny	Żelazna	2
1721	1911	Mokre	Dom	Głowackiego	5 A
1722	1912	Mokre	Dom	Podgórna	59
1723	1913	Mokre	Dom	Chodkiewicza	1
1724	1914	Jakubskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Antczaka	35
1725	1915	Barbarka	Budynek dawnej leśniczówki	Przysiecka	13
1726	1916	Barbarka	Cmentarze przy kaplicy pw. św. Barbary na Barbarce	Przysiecka	12
1727	1917	Barbarka	Kaplica pw. św. Barbary na Barbarce	Przysiecka	12
1728	1918	Koniuchy	Budynek mieszkalny	Bartkiewiczówny	79
1729	1919	Koniuchy	Budynek mieszkalny	Bartkiewiczówny	81 A

1730	1920	Koniuchy	Budynek mieszkalny	Bartkiewiczówny	85
1731	1921	Koniuchy	Budynek mieszkalny	Bartkiewiczówny	100
1732	1924	Chełmińskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Grunwaldzka	4
1733	1925	Chełmińskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Grunwaldzka	6
1734	1926	Chełmińskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Grunwaldzka	7
1735	1927	Chełmińskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Grunwaldzka	8
1736	1928	Chełmińskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Grunwaldzka	10-10 A
1737	1929	Chełmińskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Grunwaldzka	12
1738	1930	Chełmińskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Grunwaldzka	13
1739	1931	Chełmińskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Grunwaldzka	14
1740	1932	Chełmińskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Grunwaldzka	16
1741	1933	Chełmińskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Grunwaldzka	17
1742	1934	Chełmińskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Grunwaldzka	18
1743	1936	Chełmińskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Grunwaldzka	20
1744	1937	Chełmińskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Grunwaldzka	21
1745	1938	Chełmińskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Grunwaldzka	22
1746	1939	Chełmińskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Grunwaldzka	24
1747	1940	Chełmińskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Grunwaldzka	28
1748	1941	Chełmińskie Przedmieście	Budynek dawnego Internatu Technikum Młynarskiego	Grunwaldzka	29
1749	1942	Chełmińskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Grunwaldzka	30
1750	1944	Bielany	Budynek mieszkalny	Grunwaldzka	45
1751	1946	Bielany	Budynek dawnej leśniczówki	Grunwaldzka	66
1752	1947	Chełmińskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Kaszubska	3
1753	1948	Chełmińskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Mireckiego	4
1754	1949	Chełmińskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Mireckiego	5
1755	1950	Chełmińskie Przedmieście	Dawna rakarnia, obecnie budynek mieszkalny	Szosa Chełmińska	75
1756	1951	Chełmińskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Szosa Chełmińska	38
1757	1952	Chełmińskie Przedmieście	Dom	Szosa Chełmińska	40
1758	1953	Chełmińskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Szosa Chełmińska	44
1759	1954	Chełmińskie Przedmieście	Budynek mieszkalny (narożny – Dekerta)	Szosa Chełmińska	46
1760	1955	Chełmińskie Przedmieście	Kamienica czynszowa	Szosa Chełmińska	50
1761	1956	Chełmińskie Przedmieście	Kamienica czynszowa	Szosa Chełmińska	52
1762	1957	Chełmińskie Przedmieście	Kamienica czynszowa	Szosa Chełmińska	54
1763	1958	Chełmińskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Szosa Chełmińska	64
1764	1960	Chełmińskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Szosa Chełmińska	68
1765	1962	Chełmińskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Szosa Chełmińska	70
1766	1965	Chełmińskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Szosa Chełmińska	72 A
1767	1967	Chełmińskie Przedmieście	Kamienica czynszowa (narożny – Podgórna)	Szosa Chełmińska	74
1768	1968	Chełmińskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Szosa Chełmińska	81
1769	1971	Chełmińskie Przedmieście	Kamienica czynszowa	Szosa Chełmińska	80
1770	1974	Chełmińskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Szosa Chełmińska	88
1771	1975	Chełmińskie Przedmieście	Kamienica czynszowa	Szosa Chełmińska	88 A
1772	1976	Chełmińskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Szosa Chełmińska	90
1773	1978	Chełmińskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Szosa Chełmińska	92
1774	1980	Chełmińskie Przedmieście	Kamienica czynszowa	Szosa Chełmińska	94
1775	1982	Chełmińskie Przedmieście	Kamienica czynszowa	Szosa Chełmińska	96
1776	1984	Chełmińskie Przedmieście	Kamienica czynszowa	Szosa Chełmińska	102
1777	1985	Chełmińskie Przedmieście	Kamienica czynszowa	Szosa Chełmińska	104
1778	1986	Chełmińskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Szosa Chełmińska	105
1779	1987	Chełmińskie Przedmieście	Kamienica czynszowa	Szosa Chełmińska	106
1780	1988	Chełmińskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Szosa Chełmińska	108
1781	1989	Chełmińskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Szosa Chełmińska	110
1782	1994	Chełmińskie Przedmieście	Budynek mieszkalny (narożny – Wybickiego)	Szosa Chełmińska	120
1783	1995	Chełmińskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Szosa Chełmińska	122

1784	1997	Chełmińskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Szosa Chełmińska	126
1785	1998	Chełmińskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Szosa Chełmińska	128
1786	1999	Chełmińskie Przedmieście	Budynek użyteczności publicznej	Szosa Chełmińska	130
1787	2000	Chełmińskie Przedmieście	Kamienica czynszowa	Szosa Chełmińska	136
1788	2002	Chełmińskie Przedmieście	Kamienica czynszowa	Szosa Chełmińska	138
1789	2004	Chełmińskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Szosa Chełmińska	140 D
1790	2012	Chełmińskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Szosa Chełmińska	169/171
1791	2014	Chełmińskie Przedmieście	Kamienica czynszowa	Szosa Chełmińska	176
1792	2015	Chełmińskie Przedmieście	Zakłady Polon Labor sp. z o.o.	Szosa Chełmińska	179
1793	2017	Chełmińskie Przedmieście	Dawny budynek służbowy zawiadowcy stacji kolejowej Toruń Północny, tzw. dom dróżnika	Szosa Chełmińska	180
1794	2018	Chełmińskie Przedmieście	Dworzec kolejowy Toruń Północny	Szosa Chełmińska	178A
1795	2019	Wrzosey	Budynek dawnej szkoły powszechnej	Szosa Chełmińska	256/258
1796	2020	Wrzosey	Budynek mieszkalny	Szosa Chełmińska	260 A
1797	2021	Wrzosey	Budynek mieszkalny	Szosa Chełmińska	264
1798	2022	Wrzosey	Budynek mieszkalny	Szosa Chełmińska	284/286
1799	2023	Bielany	Klasztor OO. Redemptorystów	Św. Józefa	23/35
1800	2024	Bielany	Klasztor OO. Redemptorystów	Św. Józefa	23/35
1801	2025	Bielany	Klasztor OO. Redemptorystów	Św. Józefa	23/35
1802	2026	Chełmińskie Przedmieście	Willa „Romana”	Św. Józefa	42
1803	2027	Chełmińskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Św. Józefa	44
1804	2028	Chełmińskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Św. Józefa	46
1805	2030	Chełmińskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Św. Józefa	48
1806	2031	Chełmińskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Św. Józefa	50
1807	2032	Chełmińskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Św. Józefa	60/64
1808	2033	Bielany	Budynek mieszkalny	Św. Józefa	63
1809	2034	Bielany	Budynek mieszkalny	Św. Józefa	71
1810	2035	Bielany	Budynek mieszkalny	Św. Józefa	123
1811	2037	Wrzosey	Budynek mieszkalny	Warzywna	37
1812	2038	Chełmińskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Wodociągowa	4
1813	2040	Chełmińskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Wodociągowa	8
1814	2041	Chełmińskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Wodociągowa	10
1815	2042	Chełmińskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Wodociągowa	12
1816	2043	Chełmińskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Wodociągowa	14
1817	2044	Chełmińskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Wodociągowa	16
1818	2045	Chełmińskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Wodociągowa	17
1819	2046	Chełmińskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Wodociągowa	20
1820	2047	Chełmińskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Wodociągowa	28
1821	2048	Chełmińskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Wybickiego	102 A
1822	2049	Chełmińskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Wybickiego	106
1823	2050	Chełmińskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Wybickiego	108
1824	2051	Chełmińskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Wybickiego	110
1825	2052	Chełmińskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Wybickiego	112
1826	2053	Chełmińskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Wybickiego	114
1827	2054	Chełmińskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Żwirki i Wigury	2
1828	2055	Chełmińskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Żwirki i Wigury	4
1829	2056	Chełmińskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Żwirki i Wigury	6
1830	2057	Chełmińskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Żwirki i Wigury	8
1831	2058	Chełmińskie Przedmieście	Budynek mieszkalny (narożny – Borowiacka)	Żwirki i Wigury	10
1832	2059	Chełmińskie Przedmieście	Budynek mieszkalny (narożny – Borowiacka)	Żwirki i Wigury	12
1833	2060	Chełmińskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Żwirki i Wigury	14
1834	2061	Chełmińskie Przedmieście	Budynek mieszkalny (narożny – Warmińska)	Żwirki i Wigury	16
1835	2062	Chełmińskie Przedmieście	Budynek mieszkalny (narożny – Warmińska)	Żwirki i Wigury	18
1836	2063	Chełmińskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Żwirki i Wigury	20
1837	2064	Chełmińskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Żwirki i Wigury	22

1838	2065	Chełmińskie Przedmieście	Budynek mieszkalny (narożny – Jaracza)	Żwirki i Wigury	24
1839	2066	Chełmińskie Przedmieście	Budynek mieszkalny (narożny – Jaracza)	Żwirki i Wigury	26
1840	2067	Chełmińskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Żwirki i Wigury	27
1841	2068	Chełmińskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Żwirki i Wigury	29
1842	2069	Chełmińskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Żwirki i Wigury	31
1843	2070	Chełmińskie Przedmieście	Budynek mieszkalny (narożny – Boboli)	Żwirki i Wigury	33
1844	2071	Chełmińskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Żwirki i Wigury	34
1845	2072	Chełmińskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Żwirki i Wigury	36
1846	2073	Chełmińskie Przedmieście	Budynek mieszkalny (narożny)	Żwirki i Wigury	38
1847	2074	Chełmińskie Przedmieście	Budynek dawnej szkoły podstawowej	Żwirki i Wigury	49
1848	2075	Rubinkowo	Budynek mieszkalny	Skłodowskiej-Curie	80
1849	2076	Rubinkowo	Budynek mieszkalny	Skłodowskiej-Curie	100
1850	2077	Bielawy	Dawny dwór Bielawy	Szosa Lubicka	149
1851	2078	Stare Miasto	Zespół budynków szpitala wojskowego: lazaret i blok chorych / Zaszpitalna 1-4	Gen. J. H. Dąbrowskiego	1
1852	2081	Stare Miasto	Budynek wodowskazu (limnigraf)	Bulwar Filadelfijski	
1853	2082	Stare Miasto	Budynek mieszkalny	Dobrzyńska	2
1854	2083	Stare Miasto	Budynek mieszkalny	Dobrzyńska	6
1855	2084	Stare Miasto	Budynek dawnej Szkoły Przemysłowej wraz z ogrodzeniem	Fosa Staromiejska	3
1856	2085	Stare Miasto	Budynek dawnego Starostwa Krajowego Pomorskiego i Komunalnej Kasy Oszczędności	Fosa Staromiejska	1 A
1857	2086	Stare Miasto	Budynek dawnych miejskich szkół żeńskich	Fosa Staromiejska	10 A
1858	2087	Stare Miasto	Budynek dawnego Sądu Apelacyjnego, obecnie Sąd Rejonowy	Fosa Staromiejska	12/14
1859	2088	Stare Miasto	Kamienica z oficynami	Fosa Staromiejska	22
1860	2089	Stare Miasto	Budynek mieszkalny	Fosa Staromiejska	30
1861	2090	Stare Miasto	Budynek mieszkalny	Gregorkiewicza	3
1862	2091	Stare Miasto	Dom dla podoficerów	Gregorkiewicza	9
1863	2092	Stare Miasto	Kamienica czynszowa	Jagiellończyka	2
1864	2093	Stare Miasto	Kamienica czynszowa	Jagiellończyka	4
1865	2094	Stare Miasto	Kamienica czynszowa	Jagiellończyka	6
1866	2095	Stare Miasto	Kamienica czynszowa (narożna – Warszawska)	Jagiellończyka	8
1867	2098	Stare Miasto	Budynek dawnej Kasy Chorych	Uniwersytecka	17
1868	2099	Stare Miasto	Kamienica czynszowa	Piastowska	3
1869	2100	Stare Miasto	Kamienica czynszowa (narożna – Jagiellończyka)	Piastowska	5
1870	2101	Stare Miasto	Kamienica czynszowa	Piastowska	7
1871	2102	Stare Miasto	Kamienica czynszowa	Piastowska	9
1872	2103	Stare Miasto	Budynek dawnego kasyna wojskowego	Piastowska	12
1873	2106	Stare Miasto	Zespół dworca kolejowego Toruń-Miasto	Pl. 18 Stycznia	1
1874	2107	Stare Miasto	Budynek dawnego Inspektoratu Kolei Królewskich	Pl. 18 Stycznia	4
1875	2108	Stare Miasto	Budynek dawnego Banku Rzeszy	Pl. Rapackiego	1
1876	2110	Stare Miasto	Budynek dawnej plebanii nowomiejskiej gminy ewangelickiej wraz z działką (Szpitalna 2)	Pl. Św. Katarzyny	3
1877	2111	Stare Miasto	Kamienica (narożna – Szumana 2)	Pl. Św. Katarzyny	6
1878	2112	Stare Miasto	Kamienica	Pl. Św. Katarzyny	7
1879	2113	Stare Miasto	Budynek dawnej średniej szkoły dla chłopców	Pl. Św. Katarzyny	8
1880	2114	Stare Miasto	Budynek dawnego Państwowego Banku Rolnego	Wały Gen. Sikorskiego	15
1881	2115	Stare Miasto	Gmach dawnej Dyrekcji Okręgowej Kolei Państwowych	Pl. Teatralny	2
1882	2116	Stare Miasto	Hotel	Pl. Teatralny	5
1883	2118	Stare Miasto	Kamienica	Poniatowskiego	1
1884	2119	Stare Miasto	Kamienica	Poniatowskiego	3
1885	2120	Stare Miasto	Budynek mieszkalny	Poniatowskiego	4
1886	2121	Stare Miasto	Kamienica	Poniatowskiego	5
1887	2122	Stare Miasto	Budynek mieszkalny	Poniatowskiego	6
1888	2125	Stare Miasto	Schron koszarowy (lewy hangar Bramy Chełmińskiej)	Uniwersytecka	5–15

1889	2126	Stare Miasto	Budynek wojskowy	Wały Gen. Sikorskiego	21
1890	2127	Stare Miasto	Budynek wojskowy, obecnie użyteczności publicznej	Wały Gen. Sikorskiego	25
1891	2128	Stare Miasto	Budynek mieszkalny	Jęczmienna	3
1892	2129	Stare Miasto	Budynek wojskowy	Jęczmienna	4
1893	2130	Stare Miasto	Budynek wojskowy	Wały Gen. Sikorskiego	29
1894	2131	Stare Miasto	Koszary Bramy Chełmińskiej	Wały Gen. Sikorskiego	23/25
1895	2133	Stare Miasto	Kamienica	Warszawska	2
1896	2134	Stare Miasto	Budynek mieszkalny	Warszawska	4
1897	2135	Stare Miasto	Kamienica czynszowa	Warszawska	6
1898	2136	Stare Miasto	Budynek (narożny – Poniatowskiego)	Warszawska	7
1899	2137	Stare Miasto	Kamienica (narożna – Jagiellończyka 3)	Warszawska	8
1900	2138	Stare Miasto	Kamienica czynszowa	Warszawska	10/12
1901	2139	Stare Miasto	Dawny Dom Żołnierza, później Kino-Teatr „Grunwald”	Warszawska	11
1902	2140	Stare Miasto	Kamienica czynszowa (narożna – Poniatowskiego 7)	Warszawska	14
1903	2141	Stare Miasto	Willa	Warszawska	18
1904	2142	Stare Miasto	Willa	Warszawska	20
1905	2143	Stare Miasto	Willa	Warszawska	22
1906	2144	Stare Miasto	Budynek mieszkalny	Wola Zamkowa	1
1907	2148	Stare Miasto	Budynek dawnej pralni garnizonowej (narożny – Jakuba 14)	Wola Zamkowa	14
1908	2149	Stare Miasto	Budynek dawnego Urzędu Fortyfikacyjnego	Wola Zamkowa	17
1909	2150	Stare Miasto	Zespół zabudowy siedziby Królewskiej Fortyfikacji	Wola Zamkowa	19
1910	2152	Stare Miasto	Budynek dawnej gazowni (służbówka dla pracowników)	Flisacza	7
1911	2153	Stare Miasto	Budynek dawnej gazowni (laboratorium)	Flisacza	7 A
1912	2154	Stare Miasto	Most kolejowo-drogowy, obecnie kolejowy	rzeka Wisła	
1913	2155	Stare Miasto	Zespół grody V i VI Twierdzy Toruń z blokhausem	al. św. Jana Pawła II	1-5
1914	2157	Kaszczonek	Most drogowy	rzeka Drwęca	
1915	2159	Kaszczonek	Park Etnograficzny	Turystyczna	132
1916	2160	Kaszczonek	Budynek mieszkalny	Szczęśliwa	66
1917	2161	Kaszczonek	Budynek mieszkalny	Światowida	8
1918	2162	Kaszczonek	Szkoła Podstawowa, zespół budynków	Turystyczna	19
1919	2163	Kaszczonek	Budynek mieszkalny, dawny zajazd, karczma	Turystyczna	40
1920	2164	Kaszczonek	Budynek mieszkalny wraz z gospodarczym	Turystyczna	42 C
1921	2165	Kaszczonek	Budynek mieszkalny wraz z gospodarczym	Turystyczna	43
1922	2166	Kaszczonek	Budynek mieszkalny gospodarczym	Turystyczna	66
1923	2167	Kaszczonek	Budynek mieszkalny	Turystyczna	68
1924	2168	Kaszczonek	Budynek mieszkalny	Turystyczna	78
1925	2169	Kaszczonek	Budynek mieszkalny	Turystyczna	79
1926	2170	Kaszczonek	Budynek mieszkalny	Turystyczna	83/85
1927	2171	Kaszczonek	Budynek mieszkalny	Turystyczna	87 A
1928	2172	Kaszczonek	Budynek mieszkalny	Turystyczna	112
1929	2173	Kaszczonek	Budynek mieszkalny	Turystyczna	128
1930	2174	Kaszczonek	Budynek mieszkalny	Turystyczna	136
1931	2175	Kaszczonek	Budynek mieszkalny	Turystyczna	
1932	2176	Kaszczonek	Cmentarz, parafia Podwyższenia Krzyża Świętego	Turystyczna	49–51
1933	2177	Kaszczonek	Budynek mieszkalny wraz z gospodarczymi	Wieżowa	1–5
1934	2178	Kaszczonek	Budynek mieszkalny	Zakole	bn.
1935	2179	Piaski	Budynek mieszkalny wraz z ogrodzeniem	Dybowska	6
1936	2180	Piaski	Budynek mieszkalny	Dybowska	7
1937	2181	Piaski	Budynek mieszkalny	Dybowska	8
1938	2182	Piaski	Budynek mieszkalny urzędników w zespole Dworca Toruń Gł.	Dybowska	9
1939	2183	Piaski	Budynek mieszkalny urzędników w zespole Dworca Toruń Gł.	Dybowska	11

1940	2184	Piaski	Budynek mieszkalny w zespole Dworca Toruń Gł.	Dybowska	15
1941	2185	Piaski	Dworzec kolejowy Toruń Główny	Kujawska	1
1942	2186	Piaski	Budynek ekspedycji w zespole Dworca Toruń Gł.	Kujawska	3–5
1943	2187	Piaski	Budynek mieszkalny w zespole Dworca Toruń Gł.	Kujawska	8
1944	2188	Piaski	Budynek mieszkalny urzędników w zespole Dworca Toruń Gł.	Kujawska	9
1945	2189	Piaski	Budynek mieszkalny w zespole Dworca Toruń Gł.	Kujawska	10
1946	2190	Piaski	Budynek dawnej Przystani Klubu Wioślarskiego	Majdany	1
1947	2192	Rubinkowo	Budynek mieszkalny	Niesiołowskiego	20
1948	2193	Podgórz	Budynek mieszkalny (dawny dom kolejowy)	Akacyjowa	3
1949	2194	Podgórz	Budynek mieszkalny (dawny dom kolejowy)	Akacyjowa	5
1950	2195	Podgórz	Budynek mieszkalny (dawny dom kolejowy)	Akacyjowa	7
1951	2196	Podgórz	Budynek mieszkalny (dawny dom kolejowy)	Akacyjowa	9
1952	2197	Podgórz	Budynek mieszkalny (dawny dom kolejowy)	Akacyjowa	11
1953	2198	Podgórz	Budynek mieszkalny (dawny dom kolejowy)	Akacyjowa	13
1954	2200	Podgórz	Budynek mieszkalny (dawny dom kolejowy)	Akacyjowa	15
1955	2201	Podgórz	Budynek mieszkalny (dawny dom kolejowy)	Akacyjowa	17
1956	2202	Podgórz	Wieża ciśnień	Akacyjowa	19
1957	2203	Podgórz	Budynek mieszkalny	63. Pułku Piechoty	10
1958	2204	Podgórz	Budynek mieszkalny	63. Pułku Piechoty	25
1959	2205	Podgórz	Budynek mieszkalny	63. Pułku Piechoty	27
1960	2206	Podgórz	Budynek mieszkalny	63. Pułku Piechoty	29
1961	2207	Podgórz	Budynek mieszkalny	63. Pułku Piechoty	31
1962	2208	Podgórz	Budynek mieszkalny	63. Pułku Piechoty	33
1963	2210	Podgórz	Budynek mieszkalny	63. Pułku Piechoty	34
1964	2211	Podgórz	Budynek mieszkalny	63. Pułku Piechoty	35
1965	2212	Podgórz	Budynek mieszkalny	63. Pułku Piechoty	36
1966	2213	Podgórz	Budynek mieszkalny	63. Pułku Piechoty	37
1967	2215	Podgórz	Budynek mieszkalny (dawne koszary)	63. Pułku Piechoty	60
1968	2216	Podgórz	Budynek mieszkalny	63. Pułku Piechoty	62 A
1969	2217	Podgórz	Budynek mieszkalny	63. Pułku Piechoty	63/67
1970	2218	Podgórz	Budynek mieszkalny	63. Pułku Piechoty	64
1971	2219	Podgórz	Budynek mieszkalny	63. Pułku Piechoty	66
1972	2220	Podgórz	Budynek koszarowy	63. Pułku Piechoty	76
1973	2221	Podgórz	Budynek koszarowy	63. Pułku Piechoty	78
1974	2222	Podgórz	Budynek koszarowy	63. Pułku Piechoty	80
1975	2223	Podgórz	Budynek koszarowy	Letnia	28
1976	2224	Podgórz	Budynek koszarowy	Letnia	30
1977	2225	Podgórz	Miasteczko poligonowe	63. Pułku Piechoty	73/81
1978	2226	Podgórz	Budynek mieszkalny	Biała	2/4
1979	2227	Podgórz	Budynek mieszkalny	Biała	3
1980	2228	Podgórz	Budynek mieszkalny	Biała	7
1981	2229	Podgórz	Budynek mieszkalny	Biała	17
1982	2230	Podgórz	Budynek mieszkalny	Drzymały	9/11
1983	2231	Podgórz	Budynek mieszkalny	Drzymały	13/15
1984	2232	Podgórz	Budynek mieszkalny	Drzymały	13/15 A
1985	2233	Podgórz	Budynek mieszkalny dawniej dla rodzin wyższych oficerów	Drzymały	17
1986	2234	Podgórz	Budynek mieszkalny	Drzymały	26
1987	2235	Podgórz	Budynek mieszkalny	Hallera	2
1988	2236	Podgórz	Budynek mieszkalny	Hallera	11
1989	2237	Podgórz	Budynek mieszkalny	Hallera	13
1990	2238	Podgórz	Budynek mieszkalny	Hallera	15
1991	2239	Podgórz	Budynek mieszkalny	Hallera	17
1992	2240	Podgórz	Budynek mieszkalny	Hallera	19
1993	2241	Podgórz	Budynek mieszkalny	Hallera	20

1994	2242	Podgórz	Budynek mieszkalny	Hallera	21
1995	2243	Podgórz	Budynek mieszkalny	Hallera	23
1996	2244	Podgórz	Budynek mieszkalny	Hallera	24
1997	2245	Podgórz	Budynek mieszkalny	Hallera	25
1998	2246	Podgórz	Budynek mieszkalny	Hallera	27
1999	2247	Podgórz	Budynek mieszkalny	Hallera	29
2000	2248	Podgórz	Budynek mieszkalny	Hallera	31
2001	2249	Podgórz	Budynek mieszkalny	Hallera	32
2002	2250	Podgórz	Budynek mieszkalny	Hallera	33
2003	2251	Podgórz	Budynek mieszkalny	Hallera	34
2004	2252	Podgórz	Budynek mieszkalny	Hallera	35
2005	2253	Podgórz	Budynek mieszkalny	Hallera	36
2006	2254	Podgórz	Budynek mieszkalny	Hallera	37
2007	2255	Podgórz	Budynek mieszkalny	Hallera	38
2008	2256	Podgórz	Budynek mieszkalny	Hallera	39
2009	2257	Podgórz	Budynek mieszkalny	Hallera	40
2010	2258	Podgórz	Budynek mieszkalny	Hallera	42
2011	2259	Podgórz	Budynek mieszkalny	Hallera	44
2012	2260	Podgórz	Budynek mieszkalny	Hallera	48
2013	2261	Podgórz	Budynek mieszkalny (narożny – Biała)	Hallera	14
2014	2262	Podgórz	Budynek mieszkalny	Idzikowskiego	3, 3 A
2015	2263	Podgórz	Budynek mieszkalny	Idzikowskiego	7
2016	2264	Podgórz	Budynek mieszkalny	Idzikowskiego	13
2017	2265	Podgórz	Budynek mieszkalny	Idzikowskiego	14/16/18
2018	2266	Podgórz	Budynek mieszkalny	Idzikowskiego	15
2019	2267	Podgórz	Budynek mieszkalny	Idzikowskiego	20
2020	2268	Podgórz	Budynek mieszkalny	Idzikowskiego	28
2021	2269	Podgórz	Dom	Inowrocławska	1
2022	2270	Podgórz	Budynek mieszkalny	Inowrocławska	2
2023	2271	Podgórz	Kamienica	Inowrocławska	6
2024	2272	Podgórz	Kamienica	Inowrocławska	10
2025	2274	Podgórz	Dom	Inowrocławska	20
2026	2275	Podgórz	Kamienica	Inowrocławska	26
2027	2276	Podgórz	Kamienica	Inowrocławska	28
2028	2277	Podgórz	Dawna kostnica, obecnie budynek mieszkalny (narożny – Inowrocławska)	Wyrzyska	30
2029	2278	Podgórz	Dom	Inowrocławska	32
2030	2279	Podgórz	Dom	Inowrocławska	36
2031	2280	Podgórz	Budynek mieszkalny	Inowrocławska	42
2032	2281	Podgórz	Dom	Inowrocławska	44
2033	2282	Podgórz	Budynek mieszkalny	Inowrocławska	46
2034	2283	Podgórz	Budynek mieszkalny	Inowrocławska	48
2035	2284	Podgórz	Budynek mieszkalny	Inowrocławska	50
2036	2285	Podgórz	Budynek mieszkalny	Inowrocławska	52
2037	2286	Podgórz	Budynek mieszkalny	Inowrocławska	54
2038	2287	Podgórz	Dom	Inowrocławska	56
2039	2288	Podgórz	Budynek mieszkalny	Kluczyki	1/3
2040	2289	Podgórz	Budynek mieszkalny	Kluczyki	7
2041	2290	Podgórz	Budynek mieszkalny	Kluczyki	9
2042	2291	Podgórz	Budynek mieszkalny	Letnia	8
2043	2292	Podgórz	Budynek mieszkalny	Letnia	11/6
2044	2293	Podgórz	Budynek mieszkalny	Letnia	14
2045	2294	Podgórz	Budynek mieszkalny	Letnia	25
2046	2295	Podgórz	Budynek mieszkalny	Letnia	27
2047	2296	Podgórz	Budynek mieszkalny	Młyńska	2/4

2048	2297	Podgórz	Budynek mieszkalny	Okólna	1
2049	2298	Podgórz	Budynek mieszkalny dla urzędników wojskowych	Okólna	26
2050	2299	Podgórz	Zakład opiekuńczo-leczniczy Sióstr Serafitek	Paderewskiego	2
2051	2300	Podgórz	Remiza Strażacka	Paderewskiego	4
2052	2301	Podgórz	Budynek mieszkalny	Paderewskiego	8
2053	2302	Podgórz	Budynek mieszkalny	Paderewskiego	10
2054	2303	Podgórz	Budynek mieszkalny (narożny – Inowrocławska)	Parkowa	1
2055	2304	Podgórz	Budynek mieszkalny	Parkowa	3
2056	2305	Podgórz	Budynek mieszkalny	Parkowa	4
2057	2306	Podgórz	Budynek mieszkalny	Parkowa	5
2058	2307	Podgórz	Budynek mieszkalny	Parkowa	7
2059	2308	Podgórz	Budynek mieszkalny	Parkowa	8
2060	2309	Podgórz	Budynek mieszkalny	Parkowa	9
2061	2310	Podgórz	Budynek mieszkalny	Parkowa	10
2062	2311	Podgórz	Budynek mieszkalny	Parkowa	12
2063	2312	Podgórz	Budynek mieszkalny	Parkowa	13
2064	2313	Podgórz	Budynek mieszkalny	Parkowa	15
2065	2314	Podgórz	Budynek mieszkalny	Parkowa	16
2066	2315	Podgórz	Budynek mieszkalny	Parkowa	17
2067	2316	Podgórz	Budynek mieszkalny	Parkowa	18
2068	2317	Podgórz	Budynek mieszkalny	Parkowa	20
2069	2318	Podgórz	Budynek mieszkalny	Parkowa	22
2070	2319	Podgórz	Budynek mieszkalny	Parkowa	23
2071	2320	Podgórz	Budynek mieszkalny	Parkowa	24
2072	2321	Podgórz	Budynek mieszkalny (narożny – Paderewskiego)	Parkowa	25
2073	2322	Podgórz	Budynek mieszkalny	Parkowa	26
2074	2323	Podgórz	Budynek mieszkalny	Parkowa	27
2075	2324	Podgórz	Budynek mieszkalny	Parkowa	28
2076	2325	Podgórz	Budynek mieszkalny	Parkowa	30 A
2077	2326	Podgórz	Budynek mieszkalny	Parkowa	30 B
2078	2327	Podgórz	Budynek mieszkalny (narożny – Środkowa)	Parkowa	32
2079	2328	Podgórz	Budynek mieszkalny	Parkowa	33/39
2080	2329	Podgórz	Budynek mieszkalny	Parkowa	34/36
2081	2330	Podgórz	Willa komendanta poligonu wojskowego	Podgórska	2
2082	2332	Podgórz	Budynek mieszkalny	Poznańska	5
2083	2333	Podgórz	Budynek mieszkalny	Poznańska	6/8
2084	2334	Podgórz	Budynek mieszkalny	Poznańska	7
2085	2335	Podgórz	Schron koszarowy (hangar zachodni)	Poznańska	11/13
2086	2336	Podgórz	Budynek	Poznańska	12
2087	2337	Podgórz	Budynek mieszkalny	Poznańska	14
2088	2338	Podgórz	Budynek mieszkalny	Poznańska	16
2089	2339	Podgórz	Budynek mieszkalny	Poznańska	18
2090	2340	Podgórz	Budynek mieszkalny	Poznańska	20
2091	2341	Podgórz	Budynek mieszkalny	Poznańska	22
2092	2342	Podgórz	Budynek mieszkalny	Poznańska	24
2093	2343	Podgórz	Budynek mieszkalny	Poznańska	25
2094	2344	Podgórz	Budynek mieszkalny	Poznańska	26
2095	2345	Podgórz	Budynek mieszkalny	Poznańska	28
2096	2346	Podgórz	Willa	Poznańska	30/32
2097	2347	Podgórz	Budynek mieszkalny	Poznańska	34
2098	2348	Podgórz	Budynek mieszkalny	Poznańska	36
2099	2349	Podgórz	Budynek mieszkalny	Poznańska	38
2100	2351	Podgórz	Budynek mieszkalny	Poznańska	46
2101	2352	Podgórz	Klasztor poreformacki, obecnie franciszkanów	Poznańska	49
2102	2353	Podgórz	Dzielnicowy Dom Kultury	Poznańska	52

2103	2354	Podgórz	Budynek dawnego ratusza i urzędu pocztowego miasta Podgórza	Poznańska	63/65
2104	2355	Podgórz	Budynek mieszkalny	Poznańska	66
2105	2356	Podgórz	Budynek mieszkalny	Poznańska	67
2106	2357	Podgórz	Budynek mieszkalny (narożny – Wiślana)	Poznańska	70
2107	2358	Podgórz	Budynek mieszkalny (narożny – Wiślana)	Poznańska	72
2108	2359	Podgórz	Budynek mieszkalny	Poznańska	73
2109	2361	Podgórz	Budynek mieszkalny	Poznańska	75
2110	2362	Podgórz	Budynek mieszkalny	Poznańska	76
2111	2363	Podgórz	Budynek mieszkalny	Poznańska	77
2112	2364	Podgórz	Budynek mieszkalny	Poznańska	78
2113	2365	Podgórz	Budynek mieszkalny	Poznańska	79
2114	2366	Podgórz	Budynek mieszkalny	Poznańska	80
2115	2367	Podgórz	Budynek mieszkalny	Poznańska	81
2116	2368	Podgórz	Budynek mieszkalny	Poznańska	82
2117	2369	Podgórz	Budynek mieszkalny	Poznańska	83
2118	2370	Podgórz	Budynek mieszkalny	Poznańska	84
2119	2371	Podgórz	Budynek mieszkalny	Poznańska	85
2120	2372	Podgórz	Budynek mieszkalny	Poznańska	86
2121	2374	Podgórz	Budynek mieszkalny (narożny – Parkowa)	Poznańska	89
2122	2375	Podgórz	Budynek mieszkalny	Poznańska	90
2123	2376	Podgórz	Budynek mieszkalny (narożny – Parkowa)	Poznańska	91
2124	2377	Podgórz	Budynek mieszkalny	Poznańska	92
2125	2378	Podgórz	Budynek mieszkalny	Poznańska	95
2126	2379	Podgórz	Budynek mieszkalny	Poznańska	96
2127	2381	Podgórz	Budynek mieszkalny	Poznańska	98
2128	2382	Podgórz	Budynek mieszkalny	Poznańska	99
2129	2383	Podgórz	Budynek mieszkalny	Poznańska	100
2130	2384	Podgórz	Budynek mieszkalny	Poznańska	101
2131	2385	Podgórz	Budynek mieszkalny	Poznańska	102
2132	2386	Podgórz	Budynek mieszkalny	Poznańska	103
2133	2387	Podgórz	Budynek mieszkalny	Poznańska	105
2134	2388	Podgórz	Budynek mieszkalny	Poznańska	107
2135	2389	Podgórz	Budynek mieszkalny	Poznańska	109
2136	2390	Podgórz	Budynek mieszkalny	Poznańska	111
2137	2391	Podgórz	Budynek mieszkalny	Poznańska	113
2138	2392	Podgórz	Budynek mieszkalny	Poznańska	116
2139	2393	Podgórz	Budynek mieszkalny	Poznańska	117
2140	2394	Podgórz	Budynek mieszkalny	Poznańska	119
2141	2395	Podgórz	Budynek mieszkalny	Poznańska	121
2142	2396	Podgórz	Budynek mieszkalny	Poznańska	123
2143	2397	Podgórz	Budynek mieszkalny	Poznańska	125
2144	2398	Podgórz	Budynek administracyjno-mieszkalny dawnej gazowni i zakładów wodociągów miasta Podgórza	Poznańska	126/128
2145	2399	Podgórz	Budynek mieszkalny	Poznańska	131
2146	2400	Podgórz	Budynek mieszkalny	Poznańska	142
2147	2402	Podgórz	Budynek mieszkalny	Poznańska	317
2148	2403	Podgórz	Budynek mieszkalny	Poznańska	321
2149	2404	Podgórz	Budynek mieszkalny	Poznańska	323/325
2150	2405	Podgórz	Budynek mieszkalny	Poznańska	329
2151	2406	Podgórz	Budynek mieszkalny	Poznańska	331
2152	2407	Podgórz	Budynek mieszkalny	Poznańska	333
2153	2408	Podgórz	Budynek mieszkalny	Poznańska	339
2154	2409	Podgórz	Budynek mieszkalny	Poznańska	141
2155	2410	Podgórz	Budynek mieszkalny	Poznańska	343
2156	2411	Podgórz	Budynek mieszkalny	Poznańska	345

2157	2412	Podgórz	Cmentarz parafialny, rzymskokatolicki, tzw. Stary	Poznańska	104
2158	2413	Podgórz	Cmentarz parafialny, rzymskokatolicki, tzw. Nowy	Poznańska	146/148
2159	2415	Podgórz	Budynek mieszkalny	Orlicz-Dreszera	7
2160	2416	Podgórz	Budynek mieszkalny	Orlicz-Dreszera	9
2161	2417	Podgórz	Budynek mieszkalny	Orlicz-Dreszera	13
2162	2419	Podgórz	Budynek mieszkalny	Orlicz-Dreszera	15
2163	2420	Podgórz	Budynek mieszkalny	Orlicz-Dreszera	21
2164	2421	Podgórz	Budynek mieszkalny	Orlicz-Dreszera	70
2165	2422	Podgórz	Budynek mieszkalny	Orlicz-Dreszera	71
2166	2423	Podgórz	Budynek mieszkalny	Orlicz-Dreszera	72
2167	2424	Podgórz	Budynek mieszkalny	Szubińska	1
2168	2425	Podgórz	Budynek mieszkalny	Szubińska	2
2169	2426	Podgórz	Budynek mieszkalny	Szubińska	4
2170	2427	Podgórz	Budynek mieszkalny	Szubińska	6
2171	2428	Podgórz	Budynek mieszkalny	Szubińska	8
2172	2429	Podgórz	Budynek mieszkalny	Szubińska	10
2173	2430	Podgórz	Budynek mieszkalny	Środkowa	9
2174	2431	Podgórz	Pasieka „Bartnik”	Środkowa	11
2175	2432	Podgórz	Budynek mieszkalny	Środkowa	19
2176	2433	Podgórz	Budynek mieszkalny	Środkowa	21
2177	2434	Podgórz	Budynek mieszkalny	Urzędnicza	2
2178	2435	Podgórz	Budynek mieszkalny	Urzędnicza	3
2179	2436	Podgórz	Budynek mieszkalny	Urzędnicza	4/8
2180	2437	Podgórz	Budynek mieszkalny	Urzędnicza	7
2181	2438	Podgórz	Budynek mieszkalny	Urzędnicza	12
2182	2439	Podgórz	Budynek mieszkalny	Urzędnicza	14
2183	2440	Podgórz	Budynek mieszkalny	Urzędnicza	16
2184	2441	Podgórz	Budynek mieszkalny	Wiślana	1 A
2185	2442	Podgórz	Budynek mieszkalny	Wiślana	2/4
2186	2443	Podgórz	Budynek mieszkalny	Wyrzyska	1
2187	2444	Podgórz	Budynek mieszkalny	Wyrzyska	3/5
2188	2445	Podgórz	Budynek mieszkalny	Wyrzyska	7
2189	2446	Podgórz	Budynek mieszkalny	Wyrzyska	8
2190	2447	Podgórz	Budynek mieszkalny	Wyrzyska	9
2191	2448	Podgórz	Budynek mieszkalny	Wyrzyska	11
2192	2449	Podgórz	Budynek mieszkalny	Wyrzyska	10/12
2193	2450	Podgórz	Budynek mieszkalny	Wyrzyska	14
2194	2451	Podgórz	Budynek mieszkalny	Wyrzyska	16
2195	2452	Podgórz	Budynek mieszkalny	Wyrzyska	18
2196	2453	Podgórz	Budynek mieszkalny	Wyrzyska	19
2197	2454	Podgórz	Budynek mieszkalny	Wyrzyska	20
2198	2455	Podgórz	Budynek mieszkalny	Wyrzyska	22
2199	2456	Podgórz	Budynek mieszkalny	Wyrzyska	24
2200	2457	Podgórz	Budynek mieszkalny	Wyrzyska	26/28
2201	2459	Czerniewice	Budynek mieszkalny	Zdrojowa	6
2202	2460	Stawki	Budynek mieszkalny	Błękitna	41
2203	2461	Stawki	Szkoła Powszechna	Hallera	79
2204	2462	Stawki	Budynek mieszkalny	Kniaziewiczza	26
2205	2463	Stawki	Budynek mieszkalny	Kniaziewiczza	28
2206	2464	Stawki	Budynek mieszkalny	Łączna	28
2207	2465	Stawki	Budynek mieszkalny	Łączna	36
2208	2466	Stawki	Budynek mieszkalny	Łączna	46/50
2209	2467	Stawki	Budynek mieszkalny	Łączna	52/54
2210	2468	Stawki	Budynek mieszkalny	Łączna	74
2211	2469	Stawki	Budynek mieszkalny	Łączna	85/89

2212	2470	Stawki	Budynek mieszkalny	Łódzka	11–13
2213	2471	Stawki	Budynek mieszkalny	Łódzka	15
2214	2472	Stawki	Budynek mieszkalny	Łódzka	16
2215	2473	Stawki	Budynek mieszkalny	Łódzka	18–20
2216	2474	Stawki	Budynek mieszkalny	Łódzka	19
2217	2475	Stawki	Budynek mieszkalny	Łódzka	21
2218	2476	Stawki	Budynek mieszkalny	Łódzka	23
2219	2477	Stawki	Budynek mieszkalny	Łódzka	28
2220	2478	Stawki	Budynek mieszkalny	Łódzka	39
2221	2479	Stawki	Budynek mieszkalny	Łódzka	49–51
2222	2481	Stawki	Budynek mieszkalny	Łódzka	55–57
2223	2482	Stawki	Budynek mieszkalny	Łódzka	56
2224	2483	Stawki	Budynek mieszkalny	Łódzka	58
2225	2484	Stawki	Budynek mieszkalny	Łódzka	59
2226	2485	Stawki	Budynek mieszkalny	Łódzka	60
2227	2486	Stawki	Budynek mieszkalny	Łódzka	63–65
2228	2487	Stawki	Budynek mieszkalny	Łódzka	84
2229	2488	Stawki	Budynek mieszkalny	Łódzka	86
2230	2489	Stawki	Budynek mieszkalny	Łódzka	88
2231	2490	Stawki	Budynek mieszkalny	Łódzka	92
2232	2491	Stawki	Budynek mieszkalny	Łódzka	93
2233	2492	Stawki	Budynek mieszkalny	Łódzka	94
2234	2493	Stawki	Budynek mieszkalny	Łódzka	48–50
2235	2494	Stawki	Schron amunicyjny M-22 / C-86	Okólna	122–124
2236	2495	Stawki	Budynek mieszkalny	Okólna	27
2237	2496	Stawki	Willa „Anna”	Okólna	29
2238	2497	Stawki	Budynek mieszkalny	Okólna	31
2239	2498	Stawki	Budynek mieszkalny	Okólna	111
2240	2499	Stawki	Budynek mieszkalny	Okólna	113
2241	2500	Stawki	Budynek mieszkalny	Okólna	115
2242	2501	Stawki	Budynek mieszkalny	Okólna	120
2243	2502	Stawki	Kościół rzymskokatolicki, parafialny pw. Niepokalanego Poczęcia NMP	Powstańców Śląskich	7
2244	2503	Stawki	Budynek mieszkalny	Stawki Południe	3
2245	2504	Stawki	Budynek mieszkalny	Stawki Południe	5
2246	2505	Stawki	Budynek mieszkalny	Strzałowa	2
2247	2506	Stawki	Budynek mieszkalny	Strzałowa	6
2248	2507	Stawki	Budynek mieszkalny	Strzałowa	16
2249	2508	Stawki	Budynek mieszkalny	Św. Wojciecha	17
2250	2509	Stawki	Budynek mieszkalny	Św. Wojciecha	19
2251	2510	Rudak	Budynek mieszkalny	Łódzka	67
2252	2511	Rudak	Budynek mieszkalny	Dwernickiego	1
2253	2513	Rudak	Budynek mieszkalny	Łódzka	1–7
2254	2514	Rudak	Budynek mieszkalny	Stara Droga	14 A
2255	2515	Rudak	Budynek mieszkalny	Okólna	128
2256	2516	Rudak	Budynek mieszkalny	Okólna	132
2257	2517	Rudak	Budynek mieszkalny	Okólna	134
2258	2518	Rudak	Budynek mieszkalny	Okólna	172 A
2259	2519	Rudak	Budynek mieszkalny	Okólna	186
2260	2520	Rudak	Kościół ewangelicki, obecnie rzymskokatolicki pw. Opatrzności Bożej	Okólna	178
2261	2521	Rudak	Budynek mieszkalny	Pana Tadeusza	3
2262	2522	Piaski	Budynek dawnej rozgłośni radiowej	Podgórska	12
2263	2525	Rudak	Budynek mieszkalny w zespole koszar	Podgórska	14 B
2264	2526	Rudak	Budynek mieszkalny w zespole koszar	Podgórska	14 C
2265	2527	Rudak	Budynek mieszkalny w zespole koszar	Podgórska	14 F

2266	2528	Rudak	Budynek mieszkalny w zespole koszar	Podgórska	14 G
2267	2529	Rudak	Budynek mieszkalny	Podgórska	15
2268	2530	Rudak	Budynek mieszkalny	Podgórska	28
2269	2531	Rudak	Budynek mieszkalny	Podgórska	30
2270	2532	Rudak	Budynek mieszkalny	Podgórska	32
2271	2533	Rudak	Budynek mieszkalny	Podgórska	36
2272	2534	Rudak	Szkoła z budynkiem gospodarczym	Rudacka	26–32
2273	2535	Rudak	Budynek mieszkalny	Rudacka	29
2274	2538	Rudak	Budynek mieszkalny	Rudacka	69/71
2275	2539	Rudak	Budynek mieszkalny	Rudacka	48
2276	2540	Rudak	Budynek mieszkalny	Rudacka	50
2277	2541	Rudak	Budynek mieszkalny	Rudacka	57
2278	2542	Rudak	Budynek mieszkalny	Rudacka	59
2279	2543	Rudak	Budynek mieszkalny	Rudacka	61–63
2280	2544	Rudak	Budynek mieszkalny	Rudacka	72/74
2281	2545	Rudak	Budynek mieszkalny	Rudacka	76
2282	2546	Rudak	Budynek mieszkalny	Rudacka	83
2283	2547	Rudak	Budynek mieszkalny	Rudacka	85
2284	2548	Rudak	Cmentarz ewangelicki	Rudacka	27
2285	2549	Rudak	Kapliczka przydrożna	Rudacka	25
2286	2551	Rudak	Budynek mieszkalny	Rypińska	2–4
2287	2552	Rudak	Budynek mieszkalny	Stara Droga	20
2288	2554	Rudak	Budynek mieszkalny	Stara Droga	29
2289	2555	Rudak	Budynek mieszkalny	Stara Droga	31
2290	2556	Rudak	Budynek mieszkalny	Stara Droga	37
2291	2557	Rudak	Budynek mieszkalny	Włocławska	1/3
2292	2559	Rudak	Budynek mieszkalny	Włocławska	11
2293	2560	Rudak	Budynek mieszkalny	Lipnowska	3
2294	2561	Rudak	Budynek mieszkalny	Lipnowska	bn
2295	2566	Chełmińskie Przedmieście	Szkoła Podstawowa	Bema	66
2296	2567	Chełmińskie Przedmieście	Lodowisko „Tor-Tor”	Bema	23/29
2297	2568	Chełmińskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Gałczyńskiego	36
2298	2571	Chełmińskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Matejki	72
2299	2572	Chełmińskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Matejki	74
2300	2573	Chełmińskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Matejki	76
2301	2574	Chełmińskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Matejki	78
2302	2575	Rybaki	Toruńskie Wodociągi	Rybaki	31/35
2303	2576	Stawki	Budynek mieszkalny	Zimowa	47
2304	2577	Stawki	Budynek mieszkalny	Włocławska	39
2305	2578	Stawki	Cmentarz parafialny, rzymskokatolicki	Włocławska	56–58
2306	2579	Stawki	Budynek mieszkalny	Biała	9
2307	2580	Stawki	Budynek mieszkalny	Hallera	58
2308	2581	Stawki	Budynek mieszkalny (narożny – Zielona)	Hallera	60
2309	2582	Stawki	Budynek mieszkalny	Hallera	64
2310	2583	Stawki	Budynek mieszkalny	Hallera	66
2311	2584	Stawki	Budynek mieszkalny	Hallera	68
2312	2586	Stawki	Budynek mieszkalny	Łódzka	62
2313	2587	Stawki	Budynek mieszkalny	Łódzka	64
2314	2588	Stawki	Budynek mieszkalny	Łódzka	82
2315	2589	Stawki	Budynek mieszkalny	Powstańców Wielkopolskich	44
2316	2590	Stawki	Budynek mieszkalny	Włocławska	17-19
2317	2591	Stawki	Budynek mieszkalny	Zielona	11/13
2318	2592	Stawki	Budynek mieszkalny	Zielona	15
2319	2593	Stawki	Budynek mieszkalny	Zielona	17

2320	2594	Stawki	Budynek mieszkalny	Zielona	19
2321	2595	Stawki	Budynek mieszkalny	Zielona	21
2322	2596	Stawki	Budynek mieszkalny	Zielona	23
2323	2597	Stawki	Budynek mieszkalny	Zielona	28
2324	2598	Stawki	Budynek mieszkalny	Zielona	30
2325	2599	Stawki	Budynek mieszkalny	Zielona	32
2326	2600	Stawki	Budynek mieszkalny	Złota	1/3
2327	2601	Stawki	Budynek mieszkalny	Złota	6
2328	2602	Stawki	Budynek mieszkalny	Złota	8
2329	2603	Rudak	Budynek mieszkalny	Dwernickiego	46/50
2330	2604	Rudak	Budynek mieszkalny	Grzybowa	3
2331	2605	Rudak	Budynek mieszkalny	Grzybowa	5
2332	2606	Rudak	Budynek mieszkalny	Grzybowa	7
2333	2607	Rudak	Budynek mieszkalny	Grzybowa	17 B
2334	2608	Rudak	Budynek mieszkalny	Grzybowa	19
2335	2609	Rudak	Budynek mieszkalny	Grzybowa	25–27
2336	2610	Rudak	Budynek mieszkalny	Grzybowa	29/31
2337	2611	Rudak	Budynek mieszkalny	Grzybowa	33/35
2338	2612	Rudak	Budynek mieszkalny	Grzybowa	37/39
2339	2613	Rudak	Budynek mieszkalny	Grzybowa	41
2340	2614	Rudak	Budynek mieszkalny	Grzybowa	43
2341	2615	Rudak	Budynek mieszkalny	Lipnowska	1
2342	2616	Rudak	Budynek mieszkalny	Lipnowska	31 A
2343	2617	Rudak	Budynek mieszkalny	Lipnowska	31 F
2344	2618	Rudak	Budynek mieszkalny	Lipnowska	31 H
2345	2619	Rudak	Budynek mieszkalny	Lipnowska	31 I
2346	2620	Rudak	Budynek mieszkalny	Stara Droga	24
2347	2621	Rudak	Budynek mieszkalny	Strzałowa	30
2348	2622	Rudak	Budynek mieszkalny	Strzałowa	34/36
2349	2623	Rudak	Budynek mieszkalny	Włocławska	22
2350	2625	Chełmińskie Przedmieście	Dom	Piaskowa	7
2351	2628	Bydgoskie Przedmieście	Kamienica	Broniewskiego	35
2352	2629	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Bydgoska	22
2353	2633	Stare Miasto	Budynek mieszkalny	Wysoka	12
2354	2635	Stare Miasto	Kamienica	Szeroka	39
2355	2636	Stare Miasto	Kamienica (narożna – Strumykowa 1)	Szeroka	2–4
2356	2637	Stare Miasto	Kamienica	Strumykowa	1 A
2357	2639	Stare Miasto	Budynek	Jęczmienna	23
2358	2640	Stare Miasto	Budynek mieszkalny	Jęczmienna	11
2359	2641	Stare Miasto	Budynek (narożny – Sukiennicza 7)	Jęczmienna	10
2360	2643	Stare Miasto	Kamienica	Fosa Staromiejska	20
2361	2644	Stare Miasto	Kamienica	Chełmińska	12
2362	2646	Stare Miasto	Kamienica	Piekary	18
2363	2647	Stare Miasto	Kamienica	Św. Ducha	1
2364	2648	Stare Miasto	Stary młyn przy zamku krzyżackim	Przedzamcze	6 A
2365	2650	Stare Miasto	Kamienica (narożna – Mostowa 42)	Szeroka	11
2366	2652	Stare Miasto	Kamienica	Rynek Staromiejski	5
2367	2653	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Bydgoska	22 A
2368	2655	Bydgoskie Przedmieście	Kamienica (narożna – Mickiewicza 58)	Konopnickiej	25
2369	2656	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Matejki	10
2370	2657	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Matejki	12
2371	2658	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny (narożny – Krasieńskiego 33)	Matejki	14
2372	2659	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Mickiewicza	116 A
2373	2660	Bydgoskie przedmieście	Budynek mieszkalny	Moniuszki	22
2374	2661	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Moniuszki	24

2375	2662	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Moniuszki	26
2376	2663	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Moniuszki	28
2377	2664	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny (narożny – Słowackiego 20–22)	Moniuszki	31
2378	2665	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Moniuszki	33
2379	2666	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Moniuszki	35–37
2380	2667	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Reja	13
2381	2668	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Słowackiego	23
2382	2669	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Słowackiego	25 A
2383	2670	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Szymanowskiego	11
2384	2671	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Szymanowskiego	12
2385	2672	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Szymanowskiego	13
2386	2673	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Szymanowskiego	14
2387	2674	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Szymanowskiego	15
2388	2675	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Szymanowskiego	16
2389	2676	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Szymanowskiego	17
2390	2677	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Szymanowskiego	18
2391	2678	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Szymanowskiego	20
2392	2679	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny (narożny – Słowackiego 28–30)	Wita Stwosza	1
2393	2680	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny (narożny – Słowackiego 26)	Wita Stwosza	2
2394	2681	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Wita Stwosza	3
2395	2682	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Wita Stwosza	4
2396	2683	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Wita Stwosza	5
2397	2684	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Wita Stwosza	6
2398	2685	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Wita Stwosza	7
2399	2686	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Wita Stwosza	9
2400	2687	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Wita Stwosza	8
2401	2688	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Wita Stwosza	10
2402	2689	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Wita Stwosza	11
2403	2690	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Wita Stwosza	12
2404	2691	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Wita Stwosza	14
2405	2692	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Wita Stwosza	13
2406	2693	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny (narożny – Wita Stwosza 16)	Kraszewskiego	19
2407	2694	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny (narożny – Wita Stwosza 15)	Kraszewskiego	21
2408	2695	Bydgoskie przedmieście	Budynek mieszkalny	Moniuszki	30
2409	2696	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Moniuszki	37 A
2410	2697	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Mickiewicza	50
2411	2698	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Matejki	8
2412	2701	Bydgoskie Przedmieście	Kamienica z ogrodzeniem i działką	Kochanowskiego	1 A
2413	2732	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Bydgoska	38
2414	2742	Chełmińskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Borowiacka	7–9
2415	2743	Chełmińskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Borowiacka	11 A
2416	2744	Chełmińskie Przedmieście	Zespół budynków dawnego Technikum Przemysłu Cukrowniczego	Grunwaldzka	33–35
2417	2745	Chełmińskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Kaszubska	7
2418	2746	Chełmińskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Kaszubska	33
2419	2747	Chełmińskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Wodociągowa	26
2420	2748	Chełmińskie Przedmieście	Oficina	Wybickiego	84
2421	2749	Chełmińskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Wybickiego	90
2422	2750	Jakubskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Antczaka	16
2423	2752	Jakubskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Gołębia	8
2424	2753	Jakubskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Pułaskiego	8 A
2425	2754	Jakubskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Studzienne	14
2426	2755	Jakubskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Szosa Lubicka	51–53
2427	2756	Jakubskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Ścieżka Szkolna	1

2428	2757	Jakubskie Przedmieście	Budynek	Żółkiewskiego	36
2429	2759	Mokre	Budynek mieszkalny	Kościuszki	6
2430	2761	Mokre	Budynek mieszkalny	PCK	12
2431	2762	Mokre	Budynek mieszkalny	PCK	14 A
2432	2763	Mokre	Budynek mieszkalny	Pod Dębową Górą	32
2433	2764	Mokre	Budynek mieszkalny	Pod Dębową Górą	33
2434	2766	Mokre	Budynek mieszkalny	Podgórna	83
2435	2767	Mokre	Budynek mieszkalny	Polna	56
2436	2768	Mokre	Budynek mieszkalny	Polna	60
2437	2769	Mokre	Budynek mieszkalny	Polna	84
2438	2770	Rudak	Budynek mieszkalny	Łódzka	9
2439	2771	Rudak	Budynek mieszkalny	Łódzka	24
2440	2773	Rudak	Budynek mieszkalny	Okólna	182
2441	2775	Podgórz	Budynek mieszkalny	Błękitna	16
2442	2776	Podgórz	Budynek mieszkalny	Błękitna	18
2443	2778	Kluczyki	Schron amunicyjny M-17 / C 87	Kluczyki	17
2444	2779	Podgórz	Budynek mieszkalny	Kniaziewiczza	24
2445	2780	Podgórz	Schron amunicyjny M-19	Okólna	24 B
2446	2781	Podgórz	Budynek mieszkalny	Poznańska	32
2447	2782	Podgórz	Kamienica	Poznańska	68
2448	2783	Podgórz	Budynek mieszkalny	Poznańska	156/158
2449	2784	Podgórz	Budynek mieszkalny	Poznańska	166
2450	2785	Podgórz	Budynek mieszkalny	Poznańska	226
2451	2786	Podgórz	Budynek mieszkalny	Poznańska	325
2452	2787	Podgórz	Budynek mieszkalny	Złota	10
2453	2788	Podgórz	Budynek mieszkalny	Poznańska	48
2454	2789	Stare Miasto	Oficina	Bankowa	2 A
2455	2790	Podgórz	Schron rezerw odcinkowych	Waczyńskiego	3
2456	2792	Bydgoskie Przedmieście	Kamienica czynszowa	Mickiewicza	63
2457	2793	Bielany	Zespół Wodociągów „Stare Bielany”: budynek mieszkalny	Św. Józefa	47–49
2458	2794	Bydgoskie Przedmieście	Kamienica	Konopnickiej	19
2459	2795	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Konopnickiej	19 A
2460	2796	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Konopnickiej	21
2461	2797	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Konopnickiej	21 A
2462	2798	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Konopnickiej	23
2463	2799	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Konopnickiej	23 A
2464	2800	Stare Miasto	Budynek mieszkalny	Prosta	22 A
2465	2801	Bydgoskie Przedmieście	Oficina	Mickiewicza	76 A
2466	2802	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Moniuszki	7
2467	2803	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Moniuszki	9
2468	2804	Podgórz	Bateria pancerna z wieżą artyleryjską obrotową tzw. A.B.IV, z dziedzińcem i otoczeniem	Poznańska	191–199
2469	2805	Mokre	Schron piechoty J-7 wraz z nasypem ziemnym	Kociewska	22 A
2470	2806	Mokre	Schron piechoty J-6 z terenem działek	Polna	124 A
2471	2807	Stare Miasto	Cmentarz przykościelny, obecnie nieczynny, wraz z ossuarium oraz mурowanym ogrodzeniem	Św. Jakuba	22
2472	2808	Stare Miasto	Oficina	Łazienna	4
2473	2809	Stare Miasto	Dom, dawne Kolegium Jezuickie	Łazienna	11
2474	2810	Podgórz	Kasyno oficerskie na terenie dawnego miasteczka poligonowego	Okólna	32–34
2475	2811	Podgórz	Zespół baterii półpancernej S.L.B.	Andersa	93
2476	2812	Stare Miasto	Kamienica	Łazienna	28
2477	2814	Stare Miasto	Kawiarnia „Zamkowa”	Przedzamcze	5
2478	2815	Bydgoskie Przedmieście	Kamienica	Mickiewicza	58 A
2479	2816	Chełmińskie Przedmieście	Aleja kasztanowa podwójna	Balonowa	

2480	2817	Bielany	Aleja kasztanowa	Św. Józefa	
2481	2818	Chełmińskie Przedmieście	Aleja lipowa	Legionów	
2482	2819	Podgórz	Skwer	Parkowa	
2483	2820	Stare Miasto	Skwer	Piastowska	
2484	2821	Bydgoskie Przedmieście	Pawilon Miejskiego Przedsiębiorstwa Komunikacji	al. św. Jana Pawła II	2
2485	2822	Jakubskie Przedmieście	Aleja dębowa	Traugutta / Lubicka	
2486	2823	Bielany	Kościół OO. Redemptorystów pw. św. Józefa	Św. Józefa	23/35
2487	2824	Mokre	Most przed nieistniejącą Bramą Lubicką	Pl. Pokoju Toruńskiego	
2488	2825	Stare Miasto	Kamienica	Rynek Staromiejski	18
2489	2826	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny (narożny – Krasieńskiego)	Matejki	16–18
2490	2827	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Matejki	20–22
2491	2828	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny (narożny – Krasieńskiego)	Matejki	25
2492	2829	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Matejki	27
2493	2830	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Matejki	29
2494	2831	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Matejki	31
2495	2832	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Matejki	33
2496	2833	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Matejki	35
2497	2834	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Mickiewicza	19–21
2498	2835	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Mickiewicza	23
2499	2836	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Krasieńskiego	18–20
2500	2837	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Krasieńskiego	22–24
2501	2838	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Kraszewskiego	42 A
2502	2840	Stare Miasto	Kamienica (narożna – Chełmińska 2)	Szewska	12
2503	2841	Stare Miasto	Kamienica	Szczytna	5
2504	2842	Stare Miasto	Kamienica (narożna – Różana 1)	Św. Ducha	23
2505	2844	Stare Miasto	Budynek mieszkalny (Piernikarska 7)	Wola Zamkowa	11
2506	2845	Stare Miasto	Kamienica	Podmurna	15
2507	2846	Stare Miasto	Kamienica	Podmurna	17
2508	2847	Stare Miasto	Kamienica	Podmurna	19
2509	2848	Stare Miasto	Kamienica	Podmurna	21
2510	2849	Stare Miasto	Kamienica	Podmurna	23
2511	2850	Stare Miasto	Kamienica	Podmurna	25
2512	2851	Stare Miasto	Kamienica	Podmurna	27
2513	2852	Stare Miasto	Kamienica	Podmurna	29
2514	2853	Stare Miasto	Kamienica	Podmurna	31
2515	2854	Stare Miasto	Kamienica	Podmurna	33
2516	2855	Stare Miasto	Oficyna kamienicy przy Żeglarskiej 7	Rabiańska	1 A
2517	2856	Stare Miasto	Dzielnica Starego i Nowego Miasta Torunia	Wały gen. Sikorskiego, L. Szumana, Wola Zamkowa do Wisły, wzdłuż brzegu Wisły do mostu drogowego, al. św. Jana Pawła II do Wałów gen. Sikorskiego	
2518	2857	Bydgoskie Przedmieście	Historyczny układ urbanistyczny Bydgoskiego Przedmieścia i Rybaków		
2519	2858	Chełmińskie Przedmieście	Część układu urbanistycznego Przedmieścia Chełmińskiego	Szosa Chełmińska, Trasa Władysława Raczkiewicza, Końcowa, Małachowskiego, Graniczna, Czarlińskiego, Bawarczyków, Legionów, Grudziądzka	
2520	2859	Jakubskie Przedmieście	Układ urbanistyczny Przedmieścia Jakubskiego	Chłopickiego, Waryńskiego, Chrobrego, Żółkiewskiego, Sobieskiego, Studzienna, Prądyńskiego, Pająkowskiego, Studzienna, Lubicka, Traugutta	

2521	2860	Mokre	Część układu urbanistycznego przedmieścia Mokre	Graniczna, Małachowskiego, Podgórna, Legionów, PCK, Ogrodowa, Lelewela, Żelazna, Grudziądzka, Łąkowa, Kościuszki, Wojska Polskiego, Bażyńskich, Grudziądzka, Głowackiego, Dekerta, PCK, Młodziejowa, Legionów, Kilińskiego i Czarlińskiego oraz Batorego, Kościuszki, Dworcowa, Fabryczna, tory kolejowe Toruń Wschodni, Żółkiewskiego, Chrobrego, Batorego	
2522	2861	Stare Miasto	Układ urbanistyczny Przedmieścia Wilhelmstadt	Wały gen. Sikorskiego, Dobrzyńska, Skrzyńskiego, pl. 18 Stycznia, św. Jakuba, Wola Zamkowa, pl. Św. Katarzyny, Szumana, Zaszpitalna	
2523	2862	Bydgoskie Przedmieście	Zespół miejskiej wielorodzinnej zabudowy mieszkaniowej	Prusa od 3 do 9, Wita Stwosza od 1 do 13 i od 4 do 14, Moniuszki od 31 do 37a i od 24 do 30, Szymanowskiego od 13 do 19 i od 12 do 20, Kraszewskiego 19 i 21/23	
2524	2863	Bydgoskie Przedmieście	Zespół miejskiej wielorodzinnej zabudowy mieszkaniowej przy ul. Wita Stwosza	Wita Stwosza 4, 6, 8, 10, 12, 14, 1, 3, 5, 7, 9, 11, 13, Kraszewskiego 19, 21/23, nr działki geodezyjnej 17, 14, 13, 10, 9, 6, 5, 19, 20, 21, 22, 23, 25/1, 27, 30 w obrębie 13	
2525	2864	Bydgoskie Przedmieście	Zespół miejskiej wielorodzinnej zabudowy mieszkaniowej przy ul. Bolesława Prusa	Prusa 3, 5, 7, 9, nr działki geodezyjnej 52/1, 47, 46, 45 w obrębie 13	
2526	2865	Bydgoskie Przedmieście	Zespół miejskiej wielorodzinnej zabudowy mieszkaniowej przy ul. Karola Szymanowskiego	Szymanowskiego 12, 14, 16, 18, 20, 13, 15, 17/19 nr działki geodezyjnej 164, 163, 162, 161/3, 160, 168, 169, 170 w obrębie 13	
2527	2866	Bydgoskie Przedmieście	Zespół miejskiej wielorodzinnej zabudowy mieszkaniowej przy ul. Stanisława Moniuszki	Moniuszki 24, 26, 28, 30, 31, 33, 35/37, 37a, nr działki geodezyjnej 181, 180/1, 179, 178, 16, 15, 12, 11, 8 w obrębie 13	
2528	2867	Piaski	Historyczny układ przestrzenny stacji kolejowej Toruń Główny	Kujawska 1, 8, 9, 10, Dybowska 11, 15	
2529	2868	Chełmińskie Przedmieście	Ogród willowy	Szosa Chełmińska	47
2530	2869	Chełmińskie Przedmieście	Ogród willowy	Szosa Chełmińska	45
2531	2870	Chełmińskie Przedmieście	Ogród willowy	Szosa Chełmińska	49/51
2532	2871	Chełmińskie Przedmieście	Ogród willowy	Szosa Chełmińska	81
2533	2872	Katarzynka	Założenie parkowo-dworskie	Kociewska	37
2534	2873	Stare Miasto	Planty – zielen komponowana wewnętrznego pierścienia fortyfikacji	Zlokalizowane w okolicach Pl. Rapackiego (m.in. Dolina Marzeń, okolice Bramy Starotoruńskiej – alpinarium), ul. Chopina, wzdłuż Al. św. Jana Pawła II, Park Etnograficzny, zespół tych parków i zieleńców	

				otacza zespół staromiejski od strony zachodniej i północnej.	
2535	2874	Bydgoskie Przedmieście	Zieleń komponowana układu urbanistycznego Bydgoskiego Przedmieścia i Rybaków		
2536	2875	Bydgoskie Przedmieście	„Zajęcze Góry” – lasek miejski	część północna między Balonową, Fałata, Bema, część południowa od ul. Kraszewskiego i pl. Hoffmanna, działki 207/1, 207/2, obręb 6; 89, 137 – obręb 8	
2537	2876	Bielawy	Park dworski Bielawy	Szosa Lubicka	
2538	2877	Bielany	Park „Stare Bielany”	Św. Józefa	47–49
2539	2878	Bydgoskie Przedmieście	Skwer „Ogród muzyków”	zieleń miejska między ul. Chopina i ul. Bydgoską	
2540	2879	Jakubskie Przedmieście	Zespół budynków mieszkalnych dla oficerów wraz z ogrodzeniem	Dobrzyńska	6
2541	2880	Chełmińskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Wodociągowa	7
2542	2881	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny, oficyna	Bydgoska	26 A
2543	2882	Czerniewice	Budynek mieszkalny	Pszczelna	2–4
2544	2883	Jakubskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Antczaka	32
2545	2884	Jakubskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Lubicka	49
2546	2885	Stare Miasto	Areszt śledczy tzw. okrągłak wraz z ogrodzeniem	Piekary	53
2547	2886	Bydgoskie Przedmieście	Założenie ogrodowe przy willi	Danielewskiego	6
2548	2887	Piaski	Zieleń w otoczeniu ruin zamku w Dybowie	Przy Grobli	
2549	2888	Jakubskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Antczaka	47
2550	2889	Jakubskie Przedmieście	Ogrodzenie dawnego placu targowego	Antczaka, Studzienna, Lubicka	
2551	2890	Chełmińskie Przedmieście	Dom	Borowiacka	19
2552	2891	Chełmińskie Przedmieście	Dom	Borowiacka	24
2553	2892	Chełmińskie Przedmieście	Dom	Borowiacka	26
2554	2893	Chełmińskie Przedmieście	Dom	Borowiacka	28
2555	2894	Bydgoskie Przedmieście	Lazaret w kompleksie dawnego szpitala garnizonowego, obecnie budynek mieszkalny	Broniewskiego	6 E–H
2556	2895	Bydgoskie Przedmieście	Wartownia w kompleksie dawnego szpitala garnizonowego, obecnie budynek usługowy	Broniewskiego	10
2557	2896	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Broniewskiego	29
2558	2897	Stawki	Budynek mieszkalny	Borowikowa	7
2559	2898	Podgórz	Bateria pancerna nr I haubic 4x15 cm	Okólna	36–40
2560	2899	Stare Miasto	Pozostałości zabudowy terenu klasztoru OO. Dominikanów wraz z otaczającym murem	Dominikańska, Zaułek Prosowy	
2561	2900	Przedmieście Starotoruńskie	Budynek mieszkalny	Droga Starotoruńska	99
2562	2901	Rudak	Budynek mieszkalny	Dwernickiego	6 [E]
2563	2902	Mokre	Budynek dawnej olejarni firmy Laengner & Illgner	Dworcowa	5 C
2564	2903	Mokre	Budynek mieszkalny	Dworcowa	19–25
2565	2904	Podgórz	Budynek mieszkalny	Idzikowskiego	9
2566	2905	Podgórz	Dom	Inowrocławska	34
2567	2906	Stare Miasto	Kamienica	Jęczmienna	27
2568	2907	Stare Miasto	Mur klasztorny z krużgankiem w zespole klasztornym kościoła franciszkanów	Panny Marii	2
2569	2908	Stare Miasto	Ogrodzenie wzdłuż ul. Różanej oraz wjazd z bramą od strony Rynku Staromiejskiego w zespole kościoła ewangelickiego	Różana, Rynek Staromiejski	
2570	2909	Bielany	Historyczny układ urbanistyczny kampusu uniwersyteckiego UMK	Gagarina	
2571	2910	Mokre	Budynek mieszkalny	Gogi	2
2572	2911	Mokre	Budynek mieszkalny	Kociewska	11
2573	2912	Mokre	Budynek mieszkalny	Kraińska	3–5
2574	2913	Bydgoskie Przedmieście	Budynek mieszkalny	Kraszewskiego	27

2575	2914	Chełmińskie Przedmieście	Budynek gospodarczy	Legionów	36 A
2576	2915	Czerniewice	Osiedle pracowników kolei	Miodowa, Kolejowa, Zdrojowa, Wiśniowa, Pszczelna	
2577	2916	Czerniewice	Budynek mieszkalny	Kolejowa	1–3
2578	2917	Czerniewice	Budynek mieszkalny	Kolejowa	2–4
2579	2918	Czerniewice	Budynek mieszkalny	Kolejowa	5–7
2580	2919	Czerniewice	Budynek mieszkalny	Kolejowa	6 A–8
2581	2920	Winnica	Fort I, bateria skrzydłowa prawa ze schronem górnym (B-62)	Winna	19
2582	2921	Winnica	Fort I, bateria skrzydłowa prawa ze schronem dolnym (B-63)	Winna	16
2583	2922	Winnica	Fort I, bateria skrzydłowa lewa ze schronem (B-60)	Winna	17 A
2584	2923	Winnica	Tradytor T-1	Szośa Lubicka	98–120
2585	2924	Winnica	Tradytor T-2	Winna	3–9
2586	2925	Winnica	Dawne koszary pokojowe załogi Fortu I, obecnie budynek mieszkalny	Zad Zatoką	3
2587	2926	Winnica	Dawne koszary, obecnie budynek mieszkalny	Nad Zatoką	4